

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS

291.36

H19b

Return this book on or before the
Latest Date stamped below.

University of Illinois Library

JUN 21 1981

JUL 30 1981

JUL 30 1981

JUL 06 1981

JUN 21 1984

MAY 03 1986

APR 16 1986

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

<https://archive.org/details/bajeslovnykalend00hanu>

BAJESLOVNÝ
KALENDÁŘ
SLOVANSKÝ.

ČILI

POZŮSTATKY POHANSKO - SVÁTEČ-
NÝCH OBŘADŮV SLOVANSKÝCH.

USPOŘÁDAL

J. J. HANUŠ.

Svému bratru Janu a Karlovi

neboť Hanuš. 24 86.
4

V PRAZE 1860.

Nakladatelé: Kober & Markgraf.

(prve I. L. Kober).

— Nové knihy České —

z knihkupectví **Kober & Markgraf** (prvé I. L. Kober) v Praze.

Bájeslovný kalendář Slovanský, čili pozůstatky pohansko-svátečných obřadův Slovanských. Uspořádal *J. J. Hanuš*. Osmnáct archů. Cena 1 zl. 60 nov. kr.

Besedy katolické — sbírka spisův zábavných a vzdělávatelných v duševní a tělesné výchově. Vydává *Václav Štulc*. Díl I.: *Cesty milosrdnosti* — povídky. Svazek první: *Nevěra neb blaží. Zebra k Bohdan. Otec a syn. Miriam.* „*Besedy katolické*“ vycházejí budou v tříměsíčních lhůtách po svazcích dvanáctiarchových, ježto se i jednotlivě prodávají. Každý takový svazek stojí nevázaný 60, v tuhé vazbě 68 nov. kr.

Český právník. Nejpotřebnější formuláře listin, smluv, spisů notářských, soudních podání, výměrů a rozsudků, pak formuláře v záležitostech trestních, politických a obecních. K potřebě každého občana vůbec a jmenovitě úředníků, advokátů, notářů, studujících právníků a představených obcí sepsal dle právnícko-politického názvosloví s ohledem na nynější zřízení úřadů a na nejnovější zákony *Jan Vočadlo*, oficiál u c. k. vrchního soudu Pražského a volitelný čekatel soudství. Druhé rozmnožené vydání. Pět sešitů pětiařchových, po 36 nov. kr.
Úplně dílo nevázané 1 zl. 80 „ „
V tuhé vazbě s plát. hřbetem 2 zl. — „ „
Ve skvostnější vazbě s plát. deskami 2 zl. 20 „ „

Dějiny starověkého lidstva. Sepsal *Dr. Karel Lányi*, kněz Arcibiskupství Ostříhomského, člen c. k. uherské Akademie. Nové laciné vydání. Čtyřicet sedm archů. Cena 1 zl. r. č.

Nový živnostenský řád, a jak se mu má rozuměti. Sepsal a úplným seznamem k snadnému vyhledávání rozličných živností opatřil *František Uher*, doktor veškerých práv. Cena 28 nov. kr.

Ochrana stromů. Pro mládež i dospělé vydal *Fy. Mišek Doucha*. S 18 vyobrazeními. Cena: Vázané 20 nov. kr.

Penize, míry a váhy nejdůležitějších zemí v porovnání s rakouskými, jakož i krátké poučení o převádění konvenční mince, severo- a jihoněmeckého čísla na nové číslo rakouské a naopak. Sepsal *Antonín Skřivan*, majetník kupceckého vyučovacího ústavu a učitel na nedělní obchodnické škole v Praze. Cena 25 nov. kr.

Průmyslová škola. Vydávaná od učitelstva průmyslové školy Pražské řízením *Prof. Dr. Jana Purkyně*.

Posud vyšly, svazek první: **Přírodopis kovů a jejich rud** od *Jana Krejčího*. Cena: nevázané 36, v tuhé vazbě 42 nov. kr.

Svazek druhý: **O zvířatech a látkách zvířecích v průmyslu a řemeslech upotřebených**. I. *O kuži*. Sepsal *Dr. Ed. Gréger*. S 13 vyobrazeními. Cena: Nevázané 42, v tuhé vazbě 50 nov. kr.

BÁJESLOVNÝ
KALENDÁŘ
SLOVANSKÝ

ČILI

POZŮSTATKY POHANSKO - SVÁTEČNÝCH
OBŘADŮV SLOVANSKÝCH.

USPOŘÁDAL

J. J. HANUŠ.

V PRAZE 1860.

Nakladatelé: Kober & Markgraf

(prvé I. L. Kober).

СЪВЪЩАВАНЕ
НА ДЪЛЖНИКА
УСТАВЪ

ВЪВЕДЕНИЕ
ЧЛ. I. ОБЩИ СЪВЕЩАВАНИЯ

ЧЛ. II. ЧЛЕНОВЕ

Předmluva.

Hluboko zajisté vnikla doba naše u významnosti, již písně národní, pověsti, přísloví a jiné toho druhu starožitnosti pro národní život do sebe mají; byla by tudíž věc docela zbytečná, obšírně tu mluvit, jak důležité jest, pořádek a původný smysl pozůstatků svátečných obřadů Slovanů pohanských poznati.

Až podnes žije v domácnosti rodin a v soukromnosti dědin slovanských mnohý obřad a obyčej, k němuž lid, původného nejsa sobě více povědom významu, pouhou lne pověrou.

Také pověry, také zvyky národním životem se jevící, jsou duševnému sice na ujmu pokroku, ale vědecké jich objasnění ryzého poznati dává ducha, jenž druhdy za věku pohanského rázně byl hýbal Slovanů, uvádějíc nám v pamět nejen starožitnosti Slovanův vůbec, než i bájeslovný jich názor zvláště. Jenom na zevrubné života národního známosti založiti lze jest budoucnou vědu bájeslovnou co na pevném základě zkušebném.

Vydávaje již r. 1842 ve Lvově svou „Wissenschaft des slavischen Mythus“ nestál jsem, jakby bylo slušelo, na půdě zkušebné, odkud se i sběhnouti musilo, že jsem se tenkráté žádaného nemohl doskoumati konce.

Přes to přes všechno získal jsem spisem tímto mnoho. Nabylysem jím přesvědčení, že skoumání bájeslovná na pouhém domyslu osnovati nelze a že mně opáchnou kráčeti jest cestou, mám-li nauce o starožitnostech slovanských a bájesloví slovan-skému, jež jsem nyní životu svému hlavným položil účelem, něčím podstatnějším prospěti.

Za touto příčinou sbíral jsem od té doby s neunavenou pílí látky, brzy rady hledaje u svědků dávnověkých, brzy přihlížeje k zvykům samým, až podnes v národě žijícím. Sebrav takto látky dosti hojné pustil jsem se dále, abych na zkušeb-ném svém stanovisku názoru svého u mezích skutečných porozšířil, na dráhu porovnávací, po-rovnávaje výrazy, zvyky a obyčeje naše se zvyky a obyčeji nejen ostatních Slovanův než i takých národův, již se nám jednak pokrevností jednak vzděláním příbuznými býti objevují.

Porovnávací mluvozpyt, jež jsem, pokud mně lze bylo, seznati se vynasnažil, byl mým na této cestě průvodčím.

Taký směr jeví se již spisy mými: „o svě-
cení výročních svátků starých Slovanů a o jich
pozůstatcích mezi námi“ (v Koledě, r. 1852),
„literatura příslovnictví slovanského a německého“
(v Praze, r. 1853), „zur slavischen Runenfrage
mit besonderer Rücksicht auf die Obotritischen
Runenalterthümer, sowie auf die Glagolica und
Kyrilica“ (r. 1855 ve Vídni, vydání císařské aka-
demie), „über die altertümliche sitte der ange-
binde bei Deutschen, Slaven und Litauern“
(Prag 1855), „Svatý Kyril nepsal kyrilsky, než

hlaholsky“ (v Praze 1857, vydání král. české společ. nauk), „der bulgarische Mönch Chrabru“ (r. 1859, ve Vídni, vydání císařské akademie).

K těmto monografiím řadí se i můj kalendář bájeslovný, literatuře národů evropských v této zevrubnosti posud neobvyklý, maje svátečnou staroslovanského života stránku na základě porovnávacího skoumání vylíčiti, ale jen potud, pokud by jím pohanské obyčeje příbuznými a po celé Evropě rozšířenými se objeviti mohly.

Spis tento uveřejnil jsem za dvojím účelem. První můj účel jest, dílem aby kritika, co v něm pravdivého a co mylného, uznala, dílem abych jím jiným skoumatelům starožitností slovanských a německých příčiny k doplňování látky poskytl, nebo není mne tajno, že mnohý významný mrav a obyčej až posud ve známost ani mou ani jiných ještě nebyl vešel.

Druhý můj účel jest, abych na základě látky, již tento můj spis tříbí, přikročiti mohl konečně k soustavě bájesloví slovanského samé.

Že jsem svátečné obřady způsobem kalendářským, i Němcům neobvyklým, u svém spisu byl uvedl, k tomu mne přiměl ráz těchto obřadů samý. Neboť Slovanům pohanským, svátky svými přírodu samu světícím, bývaly obřady přírodním či živým takořka kalendářem; že jsem ale, obyčejného našich kalendářův pořádku se vzdav, vánoce — a v „přehledu“ přidaném i svátky k nim pracujícími započal, omluví mne jak úvod tak i spis sám.

Vydej se tedy spisku můj, jenž si po tolika letech i slastí i strastí se mnou sdílel, na cestu svou a hled' si potřebné tobě shovívavosti a laskavého uznání, jest-liže jeho vůbec hoden jsi, získati.

V Praze ku konci listopadu 1859.

J. J. Hanuš.

Ú v o d.

Co nyní rokem slunečným jmenujeme, o tom neměli ani jiní pohanští národové ani Slované původně ni pojmu ni slova. Ani toho u nich nebylo, co nyní u nás jsou měsíce, na stálý počet dní vyměřené. Rozeznávali ovšem dob časových, znajíce měnu přírodných úkonův a dobře vědouce, že se tyto v celé přírodě pravidelně navracují. Avšak nedávali jim v určitých jednotlivých dobách se navracovati ni myslí ni slovem. Řídili se ku př. podle toho, jak ptáci přilítali neb odlítali, jak zima neb horko nastávaly, jak dnů přibývalo aneb ubývalo. Tak lid Ruský až podnes si nelibuje udávati měsíce naše kalendářské; drží se raději hlavně buď úkonů přírodných, buď úkonů polných a hospodářských, ustanovuje podle nich své gody (prazníky, svátky).

Měna měsíčních výjevů, novoluní ku př. či úplněk, měna to sama sebou již tak patrná, byla ovšem i Slovanům známa, ba jméno samo měsíc (men-sis, mon-d) dokazuje u všech téměř národů zřejmě, že měsícem jako měřičem naznačovali staří dobu takovou, v které se novým měsícem luna sama v pravidelných výjevech svých opět jako navracovala, pročež i lunu i dobu jí ukončenou měsícem jmenovali (mond, mon-at). Ta-

kových dob, takových měsíců počítalo se od jara k jaru, neb ode zimy k zimě třináct, poněvadž takový měsíc kratší byl našeho.

Vyměření slunečného roku na 12 dob, na 12 měsíců slunečných zdaž vešlo ve Slovanstvo z ciziny (prostředně z Aegypta? z Babylonie?), zdaž je následkem domácího skoumání, jaké nám později u kněží skutečně viděti jest, není nám známo; jisté jen, že i jména stará roku god t. či godina původně alespoň jiného byla významu, než jsou nyní ku př. u Rusů a Srbů. Rusům a Srbům je až podnes god (hod) tolik co rok, ač Srbové s jinými jižními Slovy rádi slova godina na místě „rok“ užívají. Původně znamená god dobu jen časovou (pri-god-nyj, při-hod-ný = příležitý, v-hod-ný), potom dobu slavnou (jako německé hohe zeit, hoch-zeit), pročež i my nyní ještě volněji říkáme hody v množném počtu, než hod. Že i slovo godina dobu jen časovou původně znamenalo, nikoli však rok, dokládá naše slovo hodina, co je jen zdrobnější forma slova god, hod. Co naše slovo rok původně znamenalo, povíme ihned nížeji.

Původně nebylo jmen měsíců, snad ani za té doby, za které se jich 13 ještě počítalo. Neboť je k víře podobno, že v prastarých dobách Slované celou řadu pravidelně sebe následujících úkonů přírodných si rozkládali na dvě, léto t. a zimu, jichžto jména právě předhistorická jsou. Jednotlivější obou částí doby naznačovali opět prstonárodními slovy, ku př. ludi-kviat, trno-puk, rožen-cvet, září, listo-pad, listognoj, odri-las, unor, kolo-voz, pazdernik, koza-persk a p. Nejsou to t. jména měsíců původně, jako nyní u různých Slovanů, než jména přírodných toliko dob

určitého sice smyslu, neurčitého však rozsahu a to ze strany i přírodných i hospodářských úkonův. Tak to bývalo, ba je ještě i jinde. Šveycarské jméno *loup-rîsi*, *laub-riesete*, co veskrz odpovídá našemu *listo-pad*, je Šveycarům i nyní tolik co rok, co ročný čas ¹⁰⁾. Mají t. toho slova až podnes tak ve zvyku, jako nyní Němci ku př. říkají: *drei lenze alt a my*: tři léta stár. Neboť počátek roku nebýval u všech národů týž. Jedni počítali návrat pravidelných úkonů přírodných od podzimu, od zimy; druzí od jara, od léta. Německé slovo *lent-z* t. *lent-s* je stejného kořene co staroslovanské *lét-o*, naše *lét-o*. Litvinům je nyní *lap-kristis* t. *listo-pad* měsícem říjnem, rovněž jako starým Bulharům a nynějším Srbům, Dalmatincům a jiným Slovanům je listopad též říjnem.

A nebylo by věru tedy divu, kdyby podobným způsobem jednotlivý měsíc u nás se nyní jmenoval jarem (jako je ku př. *máj*) neb jeseň a p. I formy mluvnické pravých a později utvořených jmen měsíčných různí se patrně příponou svou (suffixem) u všech podobnou: *břez-en*, *dub-en*, *srp-en* a t. d. od svrchu dotčených na mnoze starších jmen. Než o tom zevrubněji promluvíti není zde na místě. Navraťmež se k roku samému.

Může býti, že století mnohá byla pominula, nežli Slované na jeden celý slunečný rok a na návrat jeho vyměřený byli pomyslili. V češtině nemáme nyní ani výrazu, kterým bychom věcně či objektivně vyraželi, co nám nyní je rok, neb slovo rok (jak výrazy *rokování*, *vý-rok* dokládají) znamená původně úmluvu, smlouvu. Jen tehdáž by slovo toto k jakési starobylosti významu svého dospělo, kdybychom do-

ložiti mohli, že jakýmsi oznamováním veřejným, výrokem to buď kněží buď otců rodinných, kdy a jaký je počátek roku a jeho dob t. j. hodů, skutečně se byl počínal rok.

Že ale za starodávna nepočal rok nynějším nad míru nemotorným způsobem — jestliže t. s. hlediště přírodního toliko a prstonárodního věc v úvahu bere, t. j. že se nekladl počín roku uprostřed zimy, je na bíledni. Naším novým rokem rozpadá se na dvě to, co i příroda i obyčej v jedno byly spojily. Přirozených způsobů, počínati rok, stává jen dvě; první jarem, dobou totiž, ve které i příroda sama se obnovuje či omlazuje, druhý, počínati rok růstem dnů v zimě t. vánocemi. První způsob je prstonárodnější druhého, druhý však určitější, důkladnější, učenější. Neboť jaro právě nepočíná žádným dnem jistým, kdežto přece z mnohých příčin dobro, ba nutno je, určitým dnem, ba i hodinou jistou vkročiti v nový rok.

Chtíce zde podávati obecenstvu českoslovanskému přehled stručný pozůstatků nejznamenitějších hodů ročných a obřadů v nich vykonaných jsme v nemalých nesnázích, čím nepřetržený jich obraz započítí máme. Že hody ročné či svátky i za starodávna nesvětili všickni Slované v týchže dobách jedni jak druzí, patrně je samo sebou, zvláště pro rozlehlou Slovanů vlasť: tak ku př. severnější Slované nemohli přivítati vesnu v tu dobu, jako jižnější. Jak mile později Slované pevně a určitě byli vypočetli dny, týdny, měsíce a tím kalendář, či jak říkají Bulhaři měsjacoslov u nich byl nastal, přeloženy byly k tomu ještě i

svátky na jisté měsíce a dny, tu na ty, jinde na ony ; tak co původně souhlásilo jak s končinami, tak i s přírodou, bylo rozerváno mnohdy na kusé zlomky. Světlo-li se ku př. rovnodenním járným přivítání vesny, přivítala se vesna skutečná na jihu, nikoli však na severu. Když ale ještě později kalendář křesťanský zavítal k Slovanům, rostla zlomkovitost tato ještě očividněji. Neboť svátky křesťanské, hledíce na slávu a čest duchovního hlavně života a všech na slovo vzatých osob, ježto je do světa byly uvedly, nesouhlasily patrně ani směrem svým ani vždy časem s hody pohanskými, hlavně jen přírodu a přírodní blahobyt národa pěstujícími. Vměstnání byvše tedy v kalendář křesťanský a uspořádání podle něho, pozbyli jsou svátkové pohanští tímto i dobou svou časovou na mnoze i původné své podoby. Křesťanství t. nemohlo ovšem ve svátcích pohanských trpěti toho, co se přímě přičilo směrům duchovným svátků svých, a vyhovělo trpělivě jen tomu, co nevinným se zdálo býti v hodech pohanských, a neškodným. Vyhostovalo tedy mnoho hodů pohanských, jiných proměňovalo na svůj způsob tak, že povstávalo hodů s jedné strany ráz křesťanský do sebe majících, s druhé pak strany ještě na pohanství pošilhávajících.

Tak se časem sběhlo mnoho sloučenin svátečných, při kterýchžto přenesnadno je udati s jistotou a určitostí, co na jednu a co v nich na druhou stranu bije. Tou dvounásobností přerušen je i pořádek pravý hodů pohanských. Neboť mívaly druhdy hody pohanské značnou souvislost mezi sebou, poněvadž postupné vyvinování a ochabování přírody co rok následující po-

dávaly takořka jeden druhému ruce. Avšak i svátkům křesťanským položena je základem důsledná a promyšlená nad míru soustava i co do služby boží či liturgie i co do dějinstva křesťanství.

Kdo chceš tedy se dáti ve vypravování pozůstatků hodů pohanských i co do starožitnosti i co do kultury lidské zajímavých a důležitých, nemineš se s dvojným nedostatkem. Jeden bude, že nepoznáš na mnohém místě s jistotou, pokud zasahuje ještě za našich dob pohanství v hody, druhý však, že, čiň co čiň, přerušíš začátkem svým nutným i jednu soustavu i druhou, a vpadneš uprostřed tam, kde by radno bylo naslouchati, jak jedno se ze druhého bylo vyvinulo. Neboť bývalo jindy a je ještě i hlavních hodů, bývalo však i vedlejších, bývalo ústředních či centrálních rovněž jako připravujících toliko a následujících hlavné svátky. Nelze tedy jinak, než s prosbou o shovívavost i se strany věci i se strany čtenářů, dáti se na tuto příkrou cestu, na které najíti lze báječných pokladů praoteců našich.

Vánočné hody.

Novým rokem počínati obřady dávnověké vypravovati, není samo sebou možno, poněvadž náš nový rok je osmý toliko den posvátných vánocí, jichž se dvanáct čítalo. Počínáme tedy vánocemi samými, hody to vedle svatojanských hodů nejslavnějšími v celém roce. Staří Čechové počínali i rok svůj vánocemi, tak píše Štítový r. 1376 ještě „letos jest

od božího narození tisíc a tři sta let a sedmé a sedmdesáté půjde od vánoce.“

Vánoce mi a hlavně svatvečerem jich, t. štědrým večerem, světil se v pohanství slunobrat z i m n ý, počínání to vzrůstu dne, jako se sv. Janem křtitelem světil slunobrat letný, počínání to kratších dní; neb staří, neznajíce přísně počítati jako astronomové naši, již nyní tři dni před vánoce kladou poslední nejdelší noc, brávali p ů l n o ě n o u h o d i n u štědrého večera a svatvečera svatojanského za doby, v kterých se slunce takořka z a s t a v u j e, než k dalšímu kroku buď k vzrůstu svému, buď k ochabování svému dospívá. Hodiny tyto byly tedy pohanům nejsvětější a nejmystičtější, poněvadž v nich sluncem takořka i čas jaksi ustál a to tím způsobem, že se jim zdálo, že se v přítomnosti těchto nocí stýká m i n u l o s ť s b u d o u c n o s t í v jedno. Nevyslovovaliť ovšem této myšlénky tak abstraktně či všeobecně, než, jako pohanstvo vůbec, zvyklí jsouce, vše názorně či konkrétně i mysliti i povídati, bájili jsou, že v těchto hodinách, a hlavně o půlnoci štědrého večera, celá říše m r t v ý c h t. minulých už věcí a osob a celá říše n e r o z e n ý c h ještě či budoucích toliko věcí se stýkají a ukazují v jedno ¹⁰⁰), jakožť toho dokladův hojných nížeji spatříme.

Připomínáme zde ihned, že starým den vůbec, a tedy i slavný den hodů, počínal se v e ě c e r e m, že se večerem též slavival a že svatvečery naše (rústage, feierabende) pozůstatky jsou toho obyčeje. I slovo naše v ě c e r a, jestliže je srovnáš k slovu v e ě c e r, i německé s o n n - a b e n d místo samstag, jako jména

vá-n o c e, veliko-n o c e podávají ti toho způsobu stop
patrných. Nejslavnější tedy doba celých vánoci byl

Štědrý večer.

Nežli obřady pozůstalé toho slavného svatvečera
vyobrazovati započneme, nutno nám bude, něco z bá-
jesloví slovanského, by objasnění nabyly, uvesti.

Svátky svými nápodobňovali staří takořka dra-
maticky to co právě epicky či myslí svou jimi etili,
jarnými k. př. obřady myšlenky své o jarné přírodě,
vánočnými tedy obřady báje epické o slunobratu. S
tím ale souvisí náhled jich o n e b i a r á j i, poněvadž
mimo jiné věci mladistvé slunce bytem bylo v ráji,
z kterého co den vychází. Rozeznávalif přísně staří
n e b e a r á j.

Nebe bylo jim to, co nyní nám je hlavně obla-
kové nebe, ba slovo nebe samojuž sebou naznačovalo
toliko oblohu nebeskou, která právě kryla neviditelné
a světlé jich nebe či r á j. Pročež říkávali, že se nebe
otvírá tenkrát, když je viděti světla na něm, k. př.
blesku, a blesk slul zároveň i klíčem, kterým se otví-
ralo nebe. Mezi nebem oblakovým (srovn. latinské
nebula, mlha, nubes, oblak) a světlým rájem stála však
uprostřed v myslí jich jako hradba jakási modrost
n e b e s k á, modřeň či blankyt, která se jim křista
lem či sklem býti zdála, pročež se v pověstech našich
mnohokrát mluví o n e b i c o s k l e n ě n é h o ř e či o
skleněném vrchu, co i Němci snad ze slovan-
ských náhledů co glerhiminn, glasberg, glasburg do
svých bájí převzali. Tak vypravuje jedna slovenská
pověst: „cesta k slunci“, jak následuje: „musel

být už šuhaj kdesi kraj světa, neboť zrovna před ním slunce sedalo — když přišel k slunci, právě si na luoně svojej mamičky oddychovalo — ptal se slunce, proč ten král na svoje staré dni oslepol? — proto (odpovídá mu slunce), že spyšniel, že sa chce prirovnať bohu a vystavěť si dal sklenno nebo, posiato dyamantovými i zlatými hvězdami“ ¹⁾. Že se i Čechům nebe zdálo hradem býti, vysvítá ještě z průpovědi: má strach, by se nebe nesbořilo, — dobývá se pod boží zámek. Za tímto skleněným nebem byl, jak již podotknuto, ráj, v kterém mimo světlo nebeské vše bylo, co národům kočovnickým, ježto ani orby nepěstují, bylo nejmilejším: louka totiž vždy zelená, kvítí, ovoce, a zelený háj, což i na dávnověkost pastýřskou praotců našich naráží. V tomto ráji byli někteří bohové, hlavně světlobohové; jiní bohové sídlili v nebi oblakovém, jako vzdušní bohové a bohové nebeských vlah. Světlobohové, seděvše na prestolích, postoupili v pozdějším věku sídel svých křesťanským svatým. V ráji byly dále dušičky, a to i dušičky nerozených ještě dětí, někdy v podobě pídimužikův, i dušičky zemřelých, ve středověku v podobě andělíčkův. O nerozených říkáme až podnes, že na louce houby pasou a o zemřelých, že tam kohoutky pasou. Je to louka, na kterou dle českých pořekadel i pohané, turci a židé přijdou, nemohouce vejíti v křesťanské nebe. Ráj, ač v křesťanské roušce, spatřujeme k. př. v následující písni srbské: „Rostlo drvo (strom) prostřed ráje, plemenitá dafina (oliva), plemenito rodila, zlaté větve spustila, listí její je stříbrné. Pod ní stojí svatá postel (prestol), celá kvítím pokryta, nejvíce ale bazilkami a červenými

růžemi; na ni odpočívá svatý, svatý otec Mikuláš, k němu přiblíží se Eliáš (Ilija) míronosný vévoda. „Povstaň, Mikuláši, bychom šli na horu, připravili si koráb a převezli si dušice z onoho světa na tento“²⁾. Moravská píseň ale vypravuje takto: „Stojí drevo oliva, na něm pan bůh odpočívá“ — „Vím já kopeček, na něm domeček, Bože, bože, bože, na něm domeček. A v tom domečku tři bílé lože, — na jednom loži Maria leží — na druhém loži sv. Jan leží — na třetím loži Kristus pán leží. Před pannú Marii růže prokvétá, před sv. Janem andělé hrajú, před Kristem pánem svíce hořijú“³⁾. V tomto ráji nebylo proměn; věčná stálost, věčná krása, věčný blahobyt a mír uhostily se v něm. Minulost a budoucnost splývaly tam v přítomnosti, neb bylo tam i símě všech budoucích věcí, jako duše či podstaty zemřelých.

Tento ráj slavil se právě na štědrý večer v čas to slunobratu, jenž rovněž v sobě spojoval i minulost i budoucnost, pročež se i říkávalo, že se v ten čas i nebe otvírá a pokladů svých netoliko pobožným ukazuje, než jich i štědře vydává. Svět lidmi obydlený či země zdála se starým v ten čas býti jako odbleskem ráje, neb navrácelo se k ní mladé slunce a s ním v budoucnosti i dary přírody jaré, t. louky, kvítí, ovoce. Bájili tedy, že o svatvečeru pod sněhem všecko květe, zvláště pak obilí, ba že i chmel vyráží a to tolikerými pupenci, kolik je měsíců v roce⁴⁾. V ten čas bylo báječně i možná vejíti v ráj a zúčastniti se jeho darů. To se děje v pověsti, v které zlá matka dívku svou vyhání za tuhé zimy na jahody; tato spěchajíc lesem, přijde v ráj a obdrží tam, poněvadž se tu všecko věčným květem

stkví, i toho, co hledala. Jestliť však v ten čas též možno viděti zář rajsskou, v čas, kde, jak říkávali, slunce se rodí a nebe se otvírá. Zář tuto rajsskou známe v Čechách pod jménem zlatého prasátka, jež ten na štědrý večer spatří, kdož se byl postil. Co bylo původně na mysli pohanům zlatým prasátkem tanulo, ukazují nám zřejmě děti naše; tyto jmenují odblesk slunečný na zrcadle zlatým prasátkem, rovněž tak znají v Čechách i na Slovensku hru v zlaté prase; a hry jsou, jak známo, na mnoze pozůstatky jen pohanských obřadů. Při hře té vyhazují české děti „zlaté prase,“ kousek to kulatého dřeva, vysoko k nebi, volajíce: „na nebi zlaté prase netrpíme, toliko na zemi,“ a slovenské děti uschovávají je, jako u nás v Čechách děti zlatý prsten, obraz to o vánocích skrytého ještě plného slunce. Kdo je hledá, říkává, že by jíti musel přes moře a zlatou šňůru uplesti, než by prý je nalezl ⁶⁾. Moře naznačuje zde oblaka kryjící lesk slunečný či ráje vůbec a zlatá šňůra nitku hvězdovou, kterou upletávaly každému narozenému Rojenice či Sudičky, jež právě v nebi před rájem domovem byly. Nápodobněná zlatá prasátka darujeme i dětem svým o štědrý večer; shledáme ihned, že i vepři a prasátka nechybí u večere svatvečera toho Srbům. Báje o vepři posvátném jsou i Němcům i Slovanům známé. Sedmihradští znají až podnes o vánocích gäldä schweinj, gotts-bôrich, gotts-bärgel, kräst-schweing, noajôr-schweing ¹⁰⁵⁾. Němci pohané ale viděli na nebi bleskem zářícího vepře, gullinbursti t. j. zlatoštětce zvaného, jenž noc osvěcoval a hlavně bohovi Freyr přináležel. Tomu odpovídá v bájích našich na mnoze bůh Radegast, a o tom vypra-

vuje Thietmar, že z tohoto boha vod, jež chrám jeho obkličovaly, časem velký kanec vycházel, maje kly bílé, zářící z pěn mořských. Vody ty byly bezpochyby symbolem vod nebeských krýjících ráj, v kterých Bába, zlatá Bába, nejhlavnější to Sudička, přebývala. Bába tato je velmi podobná řecké Demetře; ji obětovali Řekové skutečně vepřovinu, jako i Švédové o štědrý večer až posud pekou pečiva v podobě kance, „julagalt“ zvané podle jména večera štědrého „jul-abend“ zvaného. Horvaté a Srbové jídají na štědrý večer vepřoviny, a píkávali si vedle velké svině někdy i prasátko či selátko na rožni, kteroužto „pečenici“ každý hospodář na stůl posvátný klada i sám požívá i každému přichozímu po celý vánočný čas, by jí taktéž požíval, podává. Chudší Srbové uspokojí se ovšem nyní už menší a levnější pečenicí, společně jí požívajíce za doby vánočné. Požívajíce jí pak zpívají důležitou píseň: „Božíť, Božíť tluče na oboje vrata, nese kýtu zlata, by pozlatil vrata i oboje podvoje“⁷⁾. Božíť je tolik co mladý bůh, zároveň však i jméno vánoc. Nový rok, až do kterého požívají pečenicy, slove u nich mali božíť. Vepř jich jako naše zlaté prasátko musil býti pohanům v domácnosti symbolem nastávajícího rozjáření slunce po vánočný čas. Dokládají toho i některé obřady. Slováci vidají ku př. zlaté to prasátko běhati po výšinách střech, v Čechách ale vyvádí někde otec syna, matka dceru, když se domů vracejí z jitřní, tedy po půlnoci, na místa, kde je viděti zvířetnici či jitřenku (planetu Venus či krasopaní). Tu ukazují jim ji s jinými hvězdami pravíce, že to svině je i s prasátky. Je obřad ten pozůstatek zvyku pozorovati skupení hvězd v slavné půlnoci štědrého večera,

kde se právě bájilo, že se slunce zastavuje. V bájích slovanských, hlavně pak v srbských, stojí zvířetnice či dennice v rodinném poměru k slunci a měsíci. Ona slula snad v pohanství Prija. Jí, u Němců Freia zvané, přináležel právě gullin-bursti. Jiný obyčej zdomácněl u Rusů. Tam berou dívky na štědrý večer zrcadla a hledí při měsíčku do nich, by v nich spatřily svou budoucnost ku př. manžele. Toť vše stopy bývalého pátrání po světle rajském v této noci a zvěstování z něho.

V myslí báječné Slovanů byl svět jen odlesk takořka nebe a ráje; stavěli si tedy Slované i na zemi hrady (gorody), podobné zámku božímu, zovouce je rájhrady, rajskými dvory, jak toho mnohé ještě jméno místné ve vlastech slovanských dokládá. Byly to hrady knížecí, v nichž sídlili v chrámech a v hájích bozi jako v ráji skutečném; v nich byly složeny i poklady celé župy, v nich se scházeli staří Čechové k sněmům, k obětem, ano i ku plesům a kvasům. Na štědrý večer pak měla býti každá síň, v které se večerelo, malým rájem.

Pročež stelou si Rusíni a vůbec Haličané až podnes v pokojíku, v kterém chtějí hodovati, sena, ba pokrývají jím i stůl posvátný, aby jaksi se octli na zelené louce. Na seno teprva kladou pak stkvící se ubrus; na háj nebeský se i dále rozpomínajíce zavěšují ve světlici ratolesti zelené. Jiní Slované jako ku př. my, nezapomínáme na strom uprostřed ráje stojící, a nejstkvostnějšího ovoce nesoucí, poněvadž i my uprostřed stolu vánočního stromek vánočný

stavíme a jej nejskvěleji osvětlujeme, světíce tu přibývajícího světla a zovouce skutečně vánoce i hody světlými. I stromek náš vánočný je pln ovoce, cukrovin, darů, věnců, fátorů a p., jsa zároveň i nápodobnění rajského stromu i symbol a jako símě budoucí jarné, úrodné, blahodějně a okrášlené přírody. Na mnoze se věnců neklade na stromek obyčejným způsobem, než házejí je naň děvčata, budoucnosti se doskoumati chtějí. Hledí totiž, aby, jakmile věnec vyhodila, i hned na strom se zavěsil: podaří-li se tak, je to jisté znamení, že v brzce za muž půjdou, nepodaří-li se tak, musí tolik let na muže čekat, kolikrát se věnec se stromu byl smekl.

Staročechové nesebírali s tohoto stromku ovoce a darů, jak to podnes my činíme, než setřásávali jich po večeri, poněvadž stromkem třesouce jaksi symbolicky na jevo dávali, jakoby jej, by jarné úrodnosti nabyt, ze zimného spánku probuditi chtěli. A ihned shledáme, že po večeri i skutečně stromky ovocnými v zahradách českých se třese, aby se ze zimného spánku probudily.

U jiných Slovanů setkáváme se i s jinými obřady. Srbové a Horvaté stelou si okolo stolu, místo sena slámy, při čemž říkají: kudy sláma, tudy sláva. Do zvláštné nádoby nasypají si „žita“, co původně znamená potravu (živto) a je to Srbům směs různého obilí. Do žita samého strkají voskovou svíci hořící a na ně pak kladou koláčů. Na stole a někdy i na ubruse mívají „vrefu“ t. j. prázdný vlněný měch, pytel, jímž po tři dni ani nehnu. Ba v Bosnii mívají takový měch místo stolu samého. Neboť večerívají tam na slamnici t. j. na měchu velkém slamou vycpaném. Co to pů-

vodně znamenati má, nesnadno je říci. U Rusů zove se posvátný stůl bljudo, u Lužičanů blido; staroslovanské bljudo je ale podstávka, a bljuda znamená hlídám. Snad je sláma tato v obyčeji místo sena, a seno opět místo trávy, upomínající na louku zelenou. V Haliči stojí o štědrý večer ve čtyrech uhlech po koje snopy pšeničné značné velikosti a ratolestmi zelenými ozdobené. Říkají jim dzjady t. dědy, pracovné, jak i mrtvé své zovou. U nás a na Moravě říkáme zase snopům, ježto po skončených žnech vesničané brzy zpívající brzy hráti si dávající z polí domů vozí, ba by.

Jeli všechno ve světnici již připraveno do ráje, oznamuje se slavně, že počíná svatvečer či vilja (vigilia). Býval za starodávna obyčej, vůbec takto vyvolávati hody slavné. Po celé Evropě, též v zemích druhdy slovanských, klepají někde až podnes na domy volající při tom: blaho, gut heil! Někde se to děje tři čtvrtky po sobě před štědrým večerem. Tací dnové, také čtvrtky slovou u Němců anklöpferleinstage, s kterým slovem jsme již výše srovnali srbskou průpověď: Boží tluče na oboje vrata. Takto klepati na domy, a hody slavné vyvolávati bylo pohanům tolik, co nám podnes před velikými svátky vyzváněti jest. Srbové vystřelí několikráte z pušek, než usednou za stůl, ba již z rána, když v ten den vstanou, střelí též. Srovnejmež s tím střelení naše při velikých slavnostech. Na Rusku bývalo a je ještě příprav k štědrému večeru nádherných. Tam se jezdí na mile daleko a po mnohých nedělích, aby se hosti slavně přivítali „do zvězdy“ (hvězdy, t. k vánocem). Mívali tam k. př. k uvítání

zvláštních svatův — jako u Srbů mají polaznikův — a hosté přijížděli v „tjažkich narjadach“ t. skvostně ustrojeni jsouce. U nás za to ovazují před večeří misty i stromy na sadech slamou a zvou je k večeří slovy: vš e c k y s t r o m y p o j d ě t e k n á m k v e -
 ě e ř i. Nežli hodovati počne hospodář český, rozpomíná se i na svou drůbež, a na svůj skot. Odepíná od vozu buď řetěz a otáčí jím do kola, buď béře z díže obruč a klade jej na zem, do prostřed kola toho hází míchanici obilí t. tři hrstky od každého druhu a podává to havěti k požívání, „aby se p o -
 h r o m a d ě p o d o m á c n o s t i d r ž e l a.“ Taktéž podávají i skotu a bravu netoliko lepší píce, než dávají mu i bylin a věnečků májových na den božeho těla svčených. Havěti se toto jídlo někdy i ve světlici strojí. Nastrkávají potom každému zvířeti, hlavně pak husáku, kačerovi, kohoutu stroužek česneku, prostředku to proti učarování, do hrdla a strkají každý kus po zpátku z o k n a n a d v ů r. Tento zvyk zakládá se na ctění božstva vzduchu. Podivno věru, jak v tomto obyčeji i jiní Slované s Čechy souhlasí. L u ž i č a n é k. př. chrání žrádlo kuřatům řetězem neb obroučkem, sice by doma vaječ nenosila. S r b o v é o p a t ř u j í t ě ž d o b y t e k d ř í v e než započnou večeřeti. Obvríska či houžve s posvátné slámy, kterou podlahu a stůl byli pokryli, nerozvazují, nýbrž jen smekají a do kola toho slaměného naházejí žita, při čemž hospodyně takto dí: „jak mi v hromadu zobaly, tak ať mi v hromadu nesou.“

I h o d o v á n í s a m é n e n í p o u h é p o ž í v á n í a v e s e -
 lení se obyčejné, než uvádí jim na pamět blahobyť v ráji. Strojí se zvláštní svátečná jídla a pečiva. U nás zaujímá přední místo v á n o č k a, štědrovka, štědrov-

nice, pletenice zvaná, u Srbů česnica. Česnis je Litvinům kvas, hodování. Do česnice vpíkají stříbrný neb zlatý peníz, rozkrajují ji a podávají kusy hostům; kdo kousek s penízkem obdrží, bude celý rok velmi šťasten. V Hercegovině dávají do ní řebík, a kdo jej obdrží, vládne celý rok koňmi. Ve Francouzsku a v Němech vpékají na konci vánočních hodů t. na tři krále do pečiva svátečního buď jablko buď bob; kdo rozkrojiv svůj kousek jáderko to svátečné našel, bývá králem toho dne a spolu i obdarován³⁰). Jáderko to je symbol jara, na vánoce ještě v zemi jako ono ve vánoce ukrytého. — Když mají hospodyně české těsto k vánoce zaděláno, chodí ven do zahrad, objímat rukama od těsta mokřýma stromy, udělujice jim úrody budoucí těstem tím. I Tyrolanům je to zvykem v oudolí „Alpach,“ když zadělávají vánočné „zelten“⁹⁵). — Podobným významem stkví se polská kucia či kutja. Je to svařenina pšenice s mákem a medem. Kucos litvinské jsou ale míchanina z medu, z vody a z vařeného hrachu, sloužice pověrečným obřadům o vánočních⁸). U Poláků nepožívá se vespolek toliko kuciy co posvátného jídla, (co znamením je, že se všickni, kdož jeho byli požili, stali přátely), nýbrž vyhazuje se i na stropy a stěny, aby podle toho, jak pevně tam lpěti zůstane, i soudili, jaké úrody budoucí rok bude. Pohazovati do hůry je prastarý obřad a kucia zajisté způsob svátečné kaši, jídla to všeobecného, než byl chléb u nás v obyčej vešel. Co do medu v kucie jestif obyčejem říkati: dajž bože, aby se vám múchy (včely) rojily. Včely nebyvaly starým obyčejnými zvířaty; myslilif, že co miláckové boží sebírají medu po kvě-

tinách a stromech rosou nebeskou spadlého. — Srbové mají svou varicu, svařeninu ze všech druhů obilí a luštin (vařiva), již na den sv. Barbory (Varicy 4. pros.) shotovenou. Touto varicou posypávají Srbové úly proti čarodějnicem a všemu zlému. Někteří Srbové srkají i varenik, vinnou to polívku s medem a pepřem o štědrý večer; o křestném dnu mají ale koljivo t. uvařenou svěcenou pšenici.

Poláci, kteří o velikonočných svátcích společně požívají kraslic či červených vajec, požívají o štědrý večer mimo kuciu oblátků, pratvorů to chleba. Na Slovensku znají též oblátky, než rozesílají je učitelové katoličtí po školních dětech svátečně oblečených od domu k domu, začez se jim darů podává. Rusové požívajíce jako Poláci oblátkův, zpívají při tom staré své písně vánočné „o chlebjú a soli.“ Chlebem a solí přivítali, jak známo, Slované každého přichozího a chléb a sůl bývaly vždy na čestném stole v koutku posvátném. Oblátky nejsou tedy nic jiného, než upomínky na tento prvotný chléb. Před večeří samou modlí se Srbové držíce voskovou svíci rozžatou v rukou a „mirbožajou“ se t. líbají se říkajíce: mir boží! Srovnejmež k tomu německé: gut heil, když se klepá svátečně na dvéře. Po modlitbě sbírá hospodář všechny svíčky a strká je do žita v nádobě dřevěné, v karlici či v čanku na ustrojeném stole. U prostřed „ručka,“ oběda, vstávají Srbové opět, připíjet v „slavu,“ berouce znova svíčky do rukou. Na to lámou koláč. Připíjeti slavně ke cti boží bývalo za starodávna po celé Evropě ve zvyku, tak připíjel i sv. Václav o posledním kvasu u bratra Boleslava ke cti sv. Michalu a líbal

všecky hosty. — Lužičané jmenují večeři štědrou patoržicu či svačinu (svatjinu) a domnívají se, že musí buď složena býti z devatero jídel, buď že jedno jídlo devatero částí mítí má ⁹⁾.

Po večeři ale, ježto na mnoze ráz oběti do sebe má, počaly se teprva pravé obřady na mnoze velmi starodávné. Vztahují se však hlavně na následující přírodní doby:

I. na ctění ohně.

Oheň byl starým bohem samým jako je u Indů Agni jedna z nejstarších bohyň Vědských. Zastupoval světlo i teplo a byl zároveň symbolem blesku, nebe otevírajícího. V Čechách slove až podnes božím ohněm. Plivníkové, zosobněné, to blesky, lítají co ohniví draci o vánocích, přinášejíce chudým pokladů. Po večeři štědré chodívají děvečky české dívat se do pece a to po tmě, aby tam budoucí svůj osud shledaly. Vidí-li tam oheň, bude prý brzo hořeti, slyšeli ale v peci hlas modlícího, chystají se k smrti, zaznívá-li však v peci hudba, strojí se k svatbě. Pec a později kamna vstoupila jsou na místo původného ohniště, jež takořka obětným oltářem božimu ohni bylo a proti prvéjšímu kočovnictvu domácnost u sedlo u naznačovalo. Litviné kladou dítě po křtu hned pod kamna, buď ke kamnům ⁹⁶⁾. Německé děti ale volají: lieber ofen ich bete dich an, hast du eine frau, hätt' ich einen mann, co je důkazem, že to bývalo původně posvátným pořekadlem dívek. Slovo ofen, staroněmecké ovan, pokládá se stejného původu býti co slov. oheň a ctí se tu co

bůh. Skutečně divají se německé dívky do kamen jako české do peci, aby tam shledly muže ¹⁰⁾. — Děvečky české schovávají si též z ohně páleného o štědrý večer o hárk ů z ohniště a čarují jimi na den tří králů. Polena a klá d y zvláštní pálení o den štědrý bylo jindy po celé Evropě rozšířeno. V Mar-seillu k. př. zapalovali dubový balvan e a l e n d e a u či c a l i g n e a u zvaný. S tímto jménem srovnáme nížeji svou koledu. Litvané a Lotyšové jmenují štědrý večer blukku-va kars, kládo-večer, block-, či klotz-abend. Skandinavští jmenují zimný slunobrat j o l či j o l i a světili jej j u l - b l o c k e m, Angličané znají podnes y u l e - c l o g, jako Mecklenburčané j u l - b l o c k. U jižných Slovanů, hlavně pak u Srb ů, setkáváme se též s tímto prastarým obyčejem. Neb balvan takový slove u nich b a d ň a k, odkud i štědrý večer bral u nich své jméno b a d ň i d a n. Badňak je hlaveň, kláda, poleno d u b o v é. Sekají badňaky před východem slunce a posypávají je již napřed ž i t e m, zvlášt pšenici, při čemž vítají příchod slavného toho dne slovy: dobré jitro i šťastný ty badný den. Při soumraku pak zaváží si neb zanáší hospodář srbský badňaky domů, aby je naložil na oheň. Vstoupiv s ním do domu volá: dobrý večer i šťastný nám badný den. Tu jeden čeledín posypává opět badňaka žitem a odpovídá hospodáři: dej ti bůh hojného štěstí. Pak na ohni postrká badňakem třikrát dále a jak mile byl dohořel, chápe se hořícího konce, a obnáší badňaka třebas maje rukavice, kolem v č e l n ý c h ů l ů. Po vykonaném obřadě klade uhaslého již badňaka k mladé švestce či k jabloni. Mistry ho zdobívají i v a v ř í - n e m jako boha. Na Černé-hoře napájají i badňaky

své t. j. polévají je vínem, při čemž, kdo badňaky nese i domácím zároveň žbánek vína připívá. V Hercogovině pohánějí voly, kteří byli badňaky přivezli, skrz dům, zadními vraty je vyhánějíce. V Dalmatsku pálejí i latinští katolíci a kladou badňaky. Usečený stromek, z kterého povstal badňak, spotřebuje se též. Vršek t. jeho slouží v Srbsku na místě lopatky či pohrabáče na oheň „mjesto vatralja“ jak říkají. Na druhý slavný hod, na Boží t. přiváže k němu hospodyně hrstku lnu „pověsma“ zvanou. Obě ty věci hází potom na střechu. Při ohni z badňaků pikají buchtý a rozdávají je všem, co se hlavně stává na Černé-hoře.

Voskovým svíčkám, při nichž se byli Srbové mirbožali, dávají v žitě na stole trochu pohořeti; stalo-li se tak, uhasínají jich pak žitem samým. Žito toto házejí slepicem, aby nesly mnoho vajec.

Co badňak sám původně as znamenal, nesnadno udati. Že byl starým památkou nějakého boha, je jisto, dokládají toho výrazy ne jedné koledné písně ku př. „za starého za Badňaka, za mladého za Boží, Boží bají (kouzlí, divy robí) po celém světě, po celém světě, po tomto.“ Poněvadž Boží mladý je slunceboh, jenž vánoceci dobročinný svůj běh po světě počínal, je Badňak starý nejspíše Perun, jenž obyčejně i Dědem slul, jako u Němců Donar altvater. Nejstarší bohové představovali se skutečně co klády neb balvany. I Češi počínají jednu koledu, ovšem že už spotvořenou, slovy: koleda, koleda Dědku, dej oříšku k snědku. Ořechy byly zasvěceny Perunovi. Páliti badňaka bylo tedy snad původně stejným obřadem, jako házeti Bábu na jaře do vody, čili symbolem, že

zimný Perun vánočným ohněm, novým to světlem slunečným tak byl překonán, jako Morena-Baba (Jędzi-baba) jarnou vlahou.

II. Ctění vody o štědrý večer.

Jako oheň symbolem byl světla rajskeho, tak byla i voda symbolem vláhy nebeské či toho oblakového nebe, ráj kryjícího a v pověstech a bájích pod různými jmény znamého. Oblaka sama deštěplná jmenujeme v Čechách až podnes babami, mlhu okolo měsíce pak studánkou. Pocestný v pohádkách hledající cesty k skleněnému vrchu, putuje obyčejně přes moře, přes něž ho někdy i baba-čarodějnice převáží. Myšlénka, že ráj baba pokrývá, vysvitá i ze slov v Igoře „črnyja tučja sь morja idutъ, chotjatъ pri-kryti 4 solnca“ t. černé baby (mrákavy) od moře jdou, chtějí přikrytí čtyry slunce 94). Naopak ale narodil-li se kdo, t. j. vcházela-li duše jeho v tělo, musila se dříve vlahou nebeskou prodrati, odkud se i bájilo, že děti ze studně pocházejí. Nebe oblakové bylo hlavním sídlem Rojenicem či Sudičkám (Kmotříčkám), v jichž čele stála Zlatá-Bába, bohyně porodu. Poněvadž ale vody na zemi, jako se staří domnívali, vlahou toliko nebeskou vznikají, (o rose bájili, že padá s nebe, jako i med, jehož pak včeličkám jen sbíratí bylo po květinách) kryly vody i na zemi v bájích jakýsi rozkošný ráj, a pod nimi byl skleněný vrch či zámek, naplněn bohy a bohyněmi, ano i dušičkami. Protož jsou vodníci a vodné panny, Rusálky ku př., v přeúzkých báječných svazcích s Rojenicemi. K báji o skleněném vrchu a zámku pod

vodou zavdal snad led sám příčiny, jenž průzračnosti (v které se modřeň nebeská odrážela) vodám právě tak odjímal, jako oblaka na nebi krystallovému ráji. Poněvadž se ale o vánocích pohané domnívali, že se otevírá nebe, nebudeme se tomu diviti, že i o štědrý večer staří se rádi dívali do vod a studní, aby tam shledali, co se v ráji děje, kde se osud kul. V tomto ohledě chová česká pověra pravdu v sobě, že kdo se na štědrý večer dívá pod led, tam, co se mu po celý rok přihodí, uvidí. U Němců dívají se svíčkami do studní za stejným účelem. U Čechů házejí i dospělí do potoků jídel ze štědré večere, hlavně kousků vánočky. Větší ještě důvěru mají k studněm a studánkám; jim dávají obyčejně půl ořecha, půl jablka a kousek vánočky, místy i peníze, a házejíce těchto drobtův vánočných do nich říkají: studánko! tu ti nesu večeričku, pověz ty mně pravdu, co se tě ptát budu. Panny se jich i ptají, co jich milý dělá, neb odkud ženich přijde pilně naslouchajíce, zdaž by odpovědi došly. Za tímto účelem obracují někdy i nádoby, z něhož pomeje o svatvečeru vylévaly, dnem nahoru a položivše ucha svého na dno, slouchají, jaký šumot z něho vychází. Slyší-li sekát, bude manžel tesařem, bušit-li, kovářem, troubit-li, pastýřem. I voda sama, již o svatvečeru načerpaly, byla jim čarodějná. Srbové přinášejí si hned ráno vody, posypávajíce ji posvátným svým žitem. Ji namísívají i vánočky (česnice). Z ní vaří vůbec po celý štědrý den. Němci dbali hlavně na vodu, teprva po půlnoci čerpanou, jmenujíce ji heil-wag, léčivou to vlnou, mající léčiti i sebe rozmanitější nemoce a neduhy.

III. Ctění vzduchu.

Vzduch spojoval, jak se pohané domnívali, nebe se zemí, obýván jsa spolu, jako i každý živel, zvláštěními bohy. Pohnutý vzduch t. vítr měli zvláště za boha; král větrů či větropán je v pověstech netoliko bratr sluncepána a měsícpána, než i jim vévodí, věda vše, co těmto neznámo, poněvadž vše provívá. Bohové vzduchu mívali i dobrou i zlou svou stránku; za tou příčinou zjevovali se lidem i co bělbohové i co zlobohové či černobohové. Světloboh vzduchu, jak nám se domnívati jest, byl hlavně Svatovit, či Vít vůbec, u Němců Wuotan či Odhinn, a bělbohyně vzduchu bílá paní, u Němců Perahta t. stkvoucí se, bílá, jakož fro Here, co snad nic jiného není, než dvakrát použité slovo „paní“ nebo „milostná paní“, jako naše Prija. Slujef u Němců i Holda, Holla; i naše Lada doslovně není nic jiného, než Perahta („ladná“ dle Vaceráda bylo Staročechům tolik co stkvoucí se, jasná). Lada byla hlavně jasný a teplý vzduch letný, zvláště působící, aby v přírodě vše dokvétalo a dozrávalo; za touto příčinou proměnila se u nás Lada — Prija — bílá paní v bohyni lásky či ve Venuši, jako Perahta — Freja — Holda u Němců. Vacerád náš zná Priju co Afrodite, Ladu co Venus. Vzduch byl starým zároveň i sídlem duší zemřelých (nebohých); představovali si tyto co létající ptáky, jako o tom nás netoliko Kralodvorský rukopis nejedným místem než i národní podání a písně samy poučují. „Vyjde duša“, praví Kralodvorský rukopis, „z řvúcej huby, vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo, doniž mrtev nežžen“¹³⁾. Otví-

ráme až podnes ihned okénko, když někdo byl zemřel, aby duše snadně vyletěla do povětří. V povětří nepřebývají duše na vždy, než jen na čas, odkud se bájilo, že první den bývá duše u jiných bohů (v středověku u jiných svatých a světic) než následující dni.

Jelikož duše v povětří přebývaly, stali se i bohové vzduchu bohy mrtvých, ba i bohy smrtelnými; nebude se nám více co diviti, že i bílá paní smrt oznamuje, ba že s ní, pod jménem Meluziny u nás známé, mrtví lítají, právě tak jako u Němců jich lze spatřiti, ve „wütendes heer,“ co původně jen „Wuotans heer“ je. Slováci až podnes říkají: větr ho zavjou, vítr ho zavál, když někdo mrtvicí zemřel. Ve Spišské stolici říkají Němci der Dschuck — nebo — der Wind hat es gerührt, když jim hovádko padlo ¹⁰⁷). Nejstarší výraz slovan-
ský pro představu záhubu v sobě nesoucího vzduchu pohnutého je Kralodvorský „búřúce nebe“ v Zábaji, jestliže nebe v rozdílu s rájem si myslíme. Pročež i všechny druhy morových panen jsou povětří duchové, avšak i ostatní nesvlekli se sebe bílého svého a původního oděvu, na sních zimný původně snad ukazujícího. Tak jmenují v Polště morovou dzievicu přímo „Povietře,“ která se vždy bílou objevívá, jako Džuma ruská, Kuga srbská, a Smrt-nica lužická.

O čase vnočním myslili si Slované a Němci vzduch naplněným býti mrtvými dušemi; o tomto čase říše minulosti pro báječné ustání slunce o půlnoci štědrého večera prý se spojovala s říší přítomnosti. Vidali tu noc netoliko zemřelé příbuzné, než i zástupy zemřelých svých národních reků, králů, za-

padlá neb utonulá města, hrady, kostely. Vidali dále, jak ve zbořených chrámech mrtví služby boží slaví, ano slyšeli i zvoniti a kohouty zpívati. Všecky tyto úkazy ničím jiným nejsou než důkazem, že staří Čechové v těchto dobách minulost v přítomnost obračeli. Říkávali Němci o štědrém večeru: paní Hera ta lita (fro Here de vlughet). U nás metají o štědrý večer do vzduchu přehýšle mouky co obět pro Meluzinu, ježto se hlavně vichřici ukazuje a s dětmi svými, t. s dušemi, pod ochranou její jsoucími, kvílí. Dává se jí mouky a soli za okna, aby se utišila. Na Slovensku ve horne Lehotě jmenují větrovou tu Runou a říkají, že vjetor pláče, nebo že Runa pláče; dávají jí mísku mouky neb krupice za okna, říkajíce: tu máš větríčku, uvař si kašičku, rovněž tak, jak v Čechách se o Meluzině mluví ¹⁴). Runa ta snad je původně tolik co germanská Norna, neboť říkává se střídavě roniti a nořiti. I Němci znají Meluzinu jmenujíce ji též Alvinne t. bílou. V Bamberku vysypala jedna baba při větru svůj pytel moučný řkouc: lege dich lieber wind, bring das deinem kind. Z tohoto obyčeje nám snad souditi lze, že dávali pohané mrtvým svým i mouky buď do popelnic, buď do hrobu, nebo snad kvilícím umirajícím na cestu věčnou. Srbsky je brašno mouka, starosl. brašyno jídlo, srbsky brašnjenica či brašanica, viaticum, brašančevo sluje až podnes boží tělo. V Rusku jmenují Meluzinu prý pjatnici, co je obyčejně jménem pátku, dne to posvátného Prije (— Freitag, tag der Freyja, dies Veneris —). U Krajinců zastupuje ji sv. Gertruda, na Moravě sv. Anna ³). V zemích německých, druhdy ale slovanských, jmenují ji

i Gode a frô Gode; mnozí tu myslí na Gvoden, Wodana ¹⁵). V některých krajinách českých jmenují ji Haldou (Holdou) majíce ji se vším právem za jaksi zdivočilou bílou paní. I v Čechách chodí Parychta (u Slaného Paruchta) t. j. bílá paní na děti, ježto se na štědrý den buď nebyly postily, buď příliš byly jedly, aby jim břich rozpárala ⁶).

Po novém roce utichnou tito větru duchové; i morové panny navštěvují lid jen do nového roku, co vše důkazem, že vánočný čas starým byl právě dobou, v které mrtví povstávali. I Římané slavíce na den štědrého večera svátek Larentinal či Larentalia nazvaný, přinášeli oběť larům t. zemřelým, jichžto bohyně matka slula Acca Larentia t. matka mrtvých ¹⁸).

Poněvadž se v bájích bílá paní s Ladou či Venuší dosti zhusta, jak výše zpomenuto, stýká, dávají jí i děvčata opatrovati a to při nejhlavnější práci jich v zimě, t. když předou. Za tou příčinou přede i Meluzina-Alvinne sama a na vřetinku sv. Getrudy hlodají dvě myšky, podoby to mrtvých.

IV. Ctění země.

Zemi ctíti bylo za starodávna všem národům obyčejem, vždyť byla jim všem matkou všeho. Země je řecká De-meter či Gêa, římská Ceres. Pohlížel na ni s trojího stanoviska báječného. Poprvé se jim objevovala ráji naproti, působíc, jak se pohané domnívali, dolejší krajinu světa, jako ráj hořejší. Vidouce, že vše ze země vyrůstá, neměli podzemného za nečinnou toliko hmotu, než za činnou a dobročinnou

bohyni, ježto tajných svých pokladů lidem na bíledni staví. Bájili jsou tedy, že v zemi je ráj jako ve vodě a nad nebesy a mysli, že o štědrý večer též se už čas přiblížil, kde země všeho odkrývá, co v sobě tají, že se otvírá, ukazujíc lidem pokladů svých. Shledali jsme už též, že o štědrý večer vše květe i pod sněhem, ovšem jen na krátkou hodinku či jestliže tomu dobře vyrozumíme, že květe jen v mysli báječně, ukazujíc takořka mysli věřící to v ideální přítomnosti, co bude teprva v budoucnosti skutečné. Neb o vánocích, v zimě, byla země ještě ta uvězněná, začarovaná či zkamenělá panna princesna, o které slovanské pověsti tak hovorně mluvívaly. Jsou v moci buď zimného draka či čarodějníka, jenž co zimný bůh původně sám bývá upoután, čeká na osvobození jarné. Rozeznávají však pověsti naše předobře zemi zimnou a budoucí z ní vyvinující se přírodu — pannu. Země zimná se jim býti zdá hnusnou Jędži-babou, kostnatou ženou s vlasy rozcuchanými, co znamená utuhlost ledovitou a neuspořádanost vnější a neuhlazenost trávy, kvítí, stromoví hořejšího uprostřed zimy. Tato Jędži-baba (Jaga-baba) je v pověstech ráda v hustém lese, v říši to temnosti; les temen je zároveň tím způsobem symbolem podzimné a zimné říše, jako je zelený háj symbolem světlého ráje. Bába v lese je tedy původně tolik co litevská Nyola, polská Nyja, česko-moravská Nynva a skandinávská Hel, a „do Navy jíti“ je tolik co k Nyji jíti t. umřítí, neboť ný-ti či nav-iti je chřádnouti, mořiti se, starosl. navatъ je smřt a Nyja tedy tolik co Morana. Pannu však uvězněnou v navě t. i v zemi zimné i ve vodě a vzduchu t. j. přírodu budoucí, jarnou nemyslili si

hnusnou býti, než jen bledou, smutnou, a někdy i spánkem dojatou. Vacerád ji jmenuje *Porvatu*, *Proserpinu* (*Persephone*) a rozeznává od ní *Moranu*, *Hecate* ¹⁹).

Probudí-li se ona panna z jara, stane se *Porvata Vesnou* a *Morana* či *Jedži-baba Živou*, kterou Vacerád *Ceres* jmenuje. Ona je rovněž *Zlata-baba* a jako matka *Vesny*. Za tou příčinou je u všech téměř národů bohyně smrti (zimy) úzce spojená s bohyňi úrody a shledáme i na nejednom místě, že pracovné naši, když světivali přírodu nejbujarejší, nezapomínali svých milých zemřelých. Nebyliť v jich mysli mrtví, jakoby jich už nebylo více, než zdáli se jim býti živými ale jen odloučenými od bujarého pravých živých života, pročez sluli i mrtví u bozi či nebožtíci, nemajíce „do boha“ více či hojně jako živi a dávalo se jim tedy i pokrmů na hroby, kde těchto stálo. Tak nebyli starým i bozi zimní či bohové smrti vždy jen zlí, naopak mnohdy v podobě neúhledné a nehezké dobročinní, neboť leželo v nich jako simě budoucího blahobytu. Tak byla i země zimná dobročinná, co se budoucnosti týká. Pročez zacházejí zvlášť na Slovensku se zemí až podnes velmi šetrně, majíce ji právem za posvátnou půdu. Nebij zemi, říká Slovák, nedá ti chleba. Nezapomínalo se na ni též o štědrý večer. Přinášeli jí jídla ze štědré večere a zakopávali je. Hlavně ale dbali v pozdějším věku na rybí kosti, za starodávna snad na nějaké pohanské jídlo. Rybí kosti pod stromy zakopané působí prý úrodu. Vykvítá z nich též, jestliže je byli přinesli v ubruse bílém, na zem a do ní je zakopali, bylina *Řimbaba* (*pyrethrum* ? *matricaria* ?), kterou snadno začarovávali psot-

ník. Tím jsme se dotkli i druhé i třetí stránky báječné země. Druhá totiž byla její poměr k smrti a třetí ruch nový k živobytí o vánocích, takořka ruch k z mrtvých vstání. Znamenité jsou i v tom ohledu pověsti o vánočné době. Poněvadž t. tou dobou čas nastával k osvobození oné panny, bájilo se po celé Evropě, že hlavně o svatovečer vánočný, kamení a skály se hýbou, jakoby už chtěly oživnouti; neboť zkamenělost je symbol zimy a jako na jaře, tak se dařilo i o vánocích otkouzlování a otčarování zvlášť dobře. Zimní bohové, na mnoze v podobě obrů, draků, čarodějníků přebývají někdy i v zámecích kovových, majíce tu princesnu pannu zajatou; osvoboditel této, mladý vždy to člověk, ba na mnoze nejmladší z tří bratrů, když dochází k nim, bývá jim nemil, neb jak říkají v pověstech, „člověčina obrům smrdí,“ pročež jen po krutém zápasu konečně vysvobození následuje. Pozorovati hodno, že vysvoboditel obyčejně doma nezdá se býti hrdinou, než někdy popelvallem toliko, ba i kůň, tatoš či tatošík, na kterém buď k osvobození spěchá, buď osvobozenou princesku unáší, lihá někdy jen na hnoji, nemaje vnější krásy a úhlednosti. Jeť osvoboditel právě mladistvé slunce, či nejmladší z tří měsíců zimných a koník jeho vůbec obraz ochablé zimy a země, kterážto však dospívá a na cestě vždy víc a více síly nabývá. Obzvláště pak bývá tatoš symbolem z nova osvětleného vzduchu, kůň větrný, bruna Svatovítova. Pročež krmí se tatošík v pověstech rád ohněm, t. slunečným světlem a teplem, čím rozjařené podoby nabývá. V srbské pověsti „devet pavic“ ku př. je koník chřastavý, ale

osvoboditel otře ho (vlahou jarní) a udeří (bleskem jarním) a kůň se svítí jako by měl zlatou srst⁷⁶).

V. *Ctění přírody vnější, polí, zahrad, stromů.*

Louky, pole, zahrady jsou místa, na kterých právě země jeví svou dobročinnou moc. Obrazivost báječná pohanů viděla již o štědrý den tuto dobročinnost přítomnou. Švédové ku př. vidí o vánocích pídimužiky robotiti na ledě, jako by žně byly, a snopy dovážeti domů. Soudili i skutečně z velikosti snopů, jež báječně na ledě byli viděli, na velikost skutečných snopů v budoucnosti. Chudého měšfana Budišinského (na Lužici) potkal jednou o štědré noci na cestě pídimužik, maje velký okrouhlý klobouk na hlavě. Ten mu daroval jablek a ořechů, ježto byly zlatem, jak mile jich byl domů přinesl. V Čechách je hlavním svatvečerným obřadem, třásti v zahradách stromy t. probuzovati je ze zimného spánku. Vodívají rodiče v Čechách děti v noci té před východem slunce do zahrad, kdežto říkávají toto: stromečku vstávej, ovoce dávej, dnes je štědrý den. Opakující píseň házejí rodiče na strom jablka a děti sbírají radostně ty dary, zpívajíce při tom: stromeček vstával, ovoce dával, že je štědrý den. Obřad to patrně symbolický. Děti chtějí přítomnou Moranu ve stromích probuditi v budoucí Živu. Lužičané třesou též stromy, avšak v čas půlnočný, když se t. vyzvání na jitřní, aby jim hojného ovoce nesly. Srbové ale hrozí stromu ovocnému, jako by ho chtěli utíti, sekerou, načež jeden z nich volá: nesekej, bude roditi

a když se to hrození a připovídání třikráte bylo opakovalo, volají všickni: Bude roditi.

Leckde tlukou Srbové buď rohem, buď kosti z božité pečeně o kořeny ovocného stromu říkajíce: Já tebe rohem, ty mne rodem t. úrodou.

U nás kladou dívky po večeři částky jídel pod stromy, co upomíná na pohanské obětování, jestliže si na Kralodvorský rukopis vzpomeneme, kde se v Záboji žalostně píše: „I přijde cuzí úsilno v dědinu i cuzími slovy zapovídá — i nesměchu sě bítí v čelo před bohy, ni v s úmrky jim dávatí jiesti, kamo otčík dáváše krmě bohóm, kamo k něm chodieváše, posěkachu vsie drva i rozhrušichu vsie bohy.“ A v Čestmíru přímo řečeno: „pode vsie drva vložie oběti bohóm.“

Stromy slouží na štědrý večer též k věštábám. Třesuouce jimi říkají: třesu, třesu, třes, ať se ozve pes. Z které strany pak nějaký pes zaštěká, z té očekávají ženicha. — Podobně věští z rybích kostí pod stromy zakopaných. Jakého stavu první člověk je, jenž okolo těch stromů jde, takového stavu bude jich ženich.

VI. Ctění zvířat, hlavně pak domácích, pastýřských.

Rozdilu tak přísného, jaký nám je mezi lidmi a zvířaty, neznalo vůbec pohanstvo, přírodu co božstvo slavíc. O štědrý den pak mizel téměř i obyčejný pohanů rozdíl, jako mizely hráze mezi budoucností a minulostí. Zvířata a hlavně domácí, užitečná stála tu člověku téměř rovná. Shledali jsme již, že jim lepší píce podávali, že je lépe obstarávali než jindy,

že se jim udělovalo i posvátné štědrovky. Pohleďtež i na některé jiné obřady.

Zbytky rozházejí hospodáři z ubrusu po stodole říkajíce: myšky, sjezte si ty drobty a nechte obilí na pokoji. — Psovi na dvoře hlídajícímu nastrká hospodář kousek česneku, kousek chleba a ryby do hrdla a vodí ho třikráte okolo domu. — Hospodyně čini taktéž houserovi, kačerovi a naposledy kohoutu, přivazuje je za nohy, vodí je okolo domu třikrát, a napotom je z okna po zpátku vystrkuje. Toť vyjasňuje snad slova koledy: koleda, koleda, dědku, dej oříšek k snědku, koleda, koleda oknem ven. — Hospodyně opravuje si i husu i slípku, aby hodně nesla takto: natluče si ořechů a dává jim tolik jader, kolik vajec by ráda očekávala. — Někde zapíchají do chleba kousek česneku a dají ho psu; pes takový jestli že jej po tom třikrát z okna byli vyhodili, stává se tak udatným, že se ani čerta nebojí. — Hospodářové mají též ve zvyku, uhoditi palici neb holí třikráte o plot, aby ten rok liška slepic nebrala. Divky házejí rybi kůstky do kurníka, klepají potom na dvířka a pilně naslouchají, co uslyší; ozyvá-li se slepice, ostane holka rok ten holkou, ozveli se ale kohout, ztratí dle jedněch věnec, dle druhých dostane vdovce. — V Lužici naslouchají ale děvčata před konírnou, zdaž se věstící koně řečtají, jeli tomu tak, vdaří se⁹⁾.

O pŕlnoci obživne prý celá příroda a hlavně počnou všechna hovádka mluvíti, není ale radno poslouchati je, poněvadž nižádný, kdo přírodu obživlou a hlavně zvířata mluvící byl slyšel, neštěstí ještě neušel⁵⁾. Toť víra Slovanům s Němci společná¹⁷⁾.

VII. Slavění svobody nevázanější v společenském živobytí.

Slunobrat zimný jsa počátkem navracení se ráje na zem, byl všem pohanům i dobou rozkoší a nevázanějšího než jindy živobytí. Bozi navštěvovali o těch dobách lidi, a lidé vidali netoliko do ráje nebeského, vodného a podzemného, nýbrž možno jim i bylo čarami vstoupiti, ponořiti se a vletěti v tyto říše. Svět a ráj splyval mysli pohanské v jedno, v jedno i člověk a bůh. Následkem toho minuli i rozdílové stavů lidských na ten čas, nižádný neměl býti chudým — dávalo se štědrých darů — nižádný neměl býti poníženým — sluhům a služkám vyhovělo se co možná a volno jim bylo, vystupovati o vánoce ze služby — dětem sloužili dospělí, dávajíce jim toho dne přednost před sebou hrajíce s nimi a obdarujíce je. Toť byli význam římských Saturnalií, ježto 17. prosince počínajíce 23. konec svůj braly, toť význam i německých anklopfleinstage a konečně i význam obyčejův slovanských o vánocích a hlavně o štědrém večeru.

U nás ovšem utuchl již téměř nevázanější tento život a jeví se jen větším ruchem společnosti, hrou s dětmi, místy i s čeládkou v karty a rozdáváním darů, u jiných však Slovanů zachovaly se toho ještě patrné stopy. U Rusů přestrojují se k. př. buď do národných krojů starších dob, buď do podob zvířecích, jako: jelených a p. a to tak, že jich poznati nelze. V zakukleninách takových tropí pak nejrůznějších žertův i v domě i mimo dům, buď na ulicích škádlíce okolo jdoucí, buď navštěvujíce domy známých svých. Jme-

nují se tito přestrojenci místně okrutníky. Doma i dívky provádějí žertovných her a to dílem pro sebe, dílem ve společnosti mužských a mají „tato krásnija dievušky“ či podruženky toho času na vůli, směleji žertovati s mužskými než-li jindy. Hrají si zvláště na „slepokozel“ — na „sidžu-posidžu“ (sedím posedím, při které hře dívky i na klín se berou) — na „choronif zlato“ (zlatý prsten uschovávat) a p. ²⁰). Převlekání to okrutníkův nelze však bráti v pouhém významu našich maškarad, poněvadž význam hluboký, měny t. v přírodě počínající tím časem, do sebe mívalo, ba i význam spojení a rozpojení duše s tělem. Okrutníci byli jako duše bez těla, mohouce vejíti buď v to, buď v ono tělo. Na domnění tomto spoléhají i báje o vlkodlačích (wer-wölfe, menschen-wölfe) po všech vlastech slovanských rozšířené, nikoli však báje o úpirech (vampyre), ježto tak hrubě s oněmi se míchají. Úpirství musilo v Evropu zavítati nějakým národem asiatským, jenž mrtvých zcela nepálil, než jen pochovával, poněvadž sežžený po smrti člověk nikdy nemůže býti úpirem. Připomínám zde i výroku Herodota o Neurech či Nůřích, národu to slovanském v podkrají řeky Bohu sídlícím: každý z těchto Neurův stával se prý jednou v roce vlkem a to na několik dní, bera potom zase bývalý svůj způsob na sebe. Pročež se i pravilo, že jsou tito Nůři čarodějníci ²¹). Škoda že Herodot neudává doby, za které se stávali Nůři vlky, snad by se tím čarodějnictvo jich proměnilo ve svátečné okrutnictvo. Vlk býval starým pohanům zvířetem bohům milým, Řekové znali i Zeusa v podobě vlčí (Lykaios), a syn germanského Loki Fenris-ulfr je, ač bývá

mezi bohy, v podobě vlka. Starým Čechům slul prosinec Vlčencem či vlčím měsícem a jak rozšířen býti musil původ jména toho, vidíme z jména prosince nizozemského wolfs-maand a Lotyšského vilku-mênesis. Že to nenaráží na pouhé snad panování vlka v zimných lesích, dokládá obřad Polský. U Poláků t. nosí na štědrý večer a na vánoce vůbec buď mladé chycené vlče, buď vycpaného vlka buď kůži toliko vlčí jako na odív a říkají až podnes pořekadlem: běhá s tím jako s vlčí kůží po koledě, rovněž jak my pravíme: nosí to po koledě, když někdo něco příliš na odív vynáší. Aby to vlk vzal, je tolik co aby to kozel a čert vzal a tito stojí vždy na místě boha pohanského. Jižní Slované mají znamenité v tom ohledu přísloví o vlku. Praví t. „pítali se kurjaka (vlka), kad je največa zima a on odgovorio: kad se slunce radja“ (když se slunce rodí t. o vánocích). O vánocích ctili Římané narození nepřemoženého slunce (nativitas solis invicti, 25. prosince) ²²).

Snad se i v českých koledných zpěvích ještě stopy zachovaly obřadu převlékati se o vánocích ve zvířata hlavně pomocí kožichů obrácených na ruby. Jedna koleda k. př. zní: koledy vám dám, po jablíčku, po oříšku, obleknem se do kožíšku — jiná: nedáš-li nám oříšek, roztrhám ti kožíšek. Přestrojovati se pohansky ve zvířata a baviti se pod rouškou tou nevázaně na štědrý večer a o vánocích splývalo s jinými obřady tak ouzce, že právě proto měla církev obřady vánočné v ošklivosti a zákazy hojnými i proti koledám vystupovala, až je konečně ukrotila v nynější mírný spůsob, téměř ničehož více, alespoň u nás, nemající z pohanstva ²³), hlavně co se týče rozpustilejšího živobyti. Neboť v ohledu jiném až ku podivu

mnoho ještě stop pohanstva najdeš. Přihleďmež tedy k nim. Týkají se hlavně zvěstování, pak čarování.

Zvěstování na štědrý večer.

Jako hospodář z klíčení obilí již poznává budoucí úrodu či záhubu, poznávali i pohané z počátků vánočních budoucí takořka rok. Vánoce mi klíčil se jim nový čas, mladší bohové počínali panovati nad stárnoucími a to, co podávali lidem na začátku vánoc, na štědrý den, bylo jako símě na ukázkou budoucích darů. Pohanům byla za té doby celá budoucnost na mysli. Německý národ zachoval si ještě toho domnění, že se v noci štědrého večera — nebo o vánocích vůbec — jeví sbor ohromný pídimužiků v čí podob a zárodků všeho ještě nenarozeného, zárodků to lidí, zvířat, rostlin ¹⁰⁰). To se stává prý zvláště o půlnoci, poněvadž se o té hodině domnívali, že se v ní stýká minulost (mrtví) s budoucností (s nenarozenými). Každá případnost sloužila jim tedy k tomu, předvídati budoucnost t. zvěstovati ji.

Český hospodář sloupáť ku př. z cibule 12 ka-bátků, naplní každý trochu solí a ponechá to stát až do rána. Podle stupně, jak se sůl byla rozpustila v jedné každé části, věští stupeň vláhy budoucích měsíců. — Rovným způsobem pozorují o těchto dobách povětrnost. Povětrnost 25. prosince předpovídá povětrnost ledna budoucího, povětrnost 26. pros., února atd. — V Rusku prorokují z malých drobtů chleba, ze soli a ze tří kousků uhlí, jakož i z mísy naplněné vodou, okolo které však svých šperků byli nakladli. Při tom zpívají zvláštní a prastaré písně, v kterýchž

se vždy opakuje výraz sláva! co hlavně našeho Kollára zavedlo, domnívati se, že Sláva byla jakási bohyně ⁵¹). Prorokují Rusové též z toho, jak hoří svíčky a jak svítí posvátná lucerna, kterou schvalně uprostřed pokoje zavěšují, ji z pestrých látek hlavně papírových zhotovujíce. U nás říkáme též, že kdo shasne na den ten svíčku ji cidě, se budoucího štědrého večera více nedočká, rovněž jako ten, jehož stín je viděti dvojat. — Dívky naše rozpouštějí pod komínem na ohništi olovo a slévají je přes hlavu po zpátku do svěcené vody soudice po tom z podob ulitých, co se stane: vidí-li ku př. pluh ulitý, soudí že bude manžel jejich rolníkem a p. — Chystají si též v počtu vždy nerovném podle osob přítomných 3 neb 5 neb 7 skořepin jako loďky, na kterých dušičky v podobě svíčiček sedí. Mládenci zapalují si hlavně svíčky červené, panny bílé; stavíce loďky tyto na svěcenou vodu pod komín, kde je i zapalují, hledí pilně, jak se jedna skořápka k druhým blíží, poněvadž z toho, jak se přibližují, soudí, kdo bude koho. Poněvadž ale svíčky v bájích jsou symbolem živobytí, soudí zároveň z uhasnutí rychlejšího svíčky některé, že bude kratší živobytí osoby té, které přináleží. — Nakrojí-li kdo na štědrý večer jablko a oštiny ukazující jen hvězdu čtyřpaprskovou, umře kdo byl nakrojil, jeli ale hvězda vicepaprsková, bude dlouho a šťastně žiti ²¹). — Děvečky berou též střevíc volně na nohu a přehazují ho nohou přes hlavu, obrátí-li se pádem patou ven z dědiny, neprovdají se ten rok, leží-li ale špicí ven, bude brzy svatba. — Dívky vytahují též polena z hranic dříví, aby jimi věštily; je-li poleno rovno, bude jich muž hezek, ne-

rovno-li, škared. — Děvčata si schovávají od každého jídla kousek, dávají je do uzlíčku a kladou pod polštář, ve snu se jim budoucí manžel zjevuje. — Hospodář bere nůž a přiváže k němu s jedné strany chléb, s druhé strany kousek housky; zrezovatí-li nůž při chlebu, urodí se žito, při housce-li, pšenice.

Čarování na štědrý večer.

S věštbou jsou čary úzce spojeny, neboť vyvádějí účinky mimo pořádek přírodní do skutečnosti, jako věštba mimo ten pořádek hledí do budoucnosti. Vánoce byly však časem prospěšným k čarování, poněvadž tu bohové darů obzvláštných podávali lidem a jako lidem se rovnali, je navštěvujícíe.

Pročež vlézá v Haliči nejstarší žena pod stůl a počíná kdákati, jako by byla slepice vejce snesla a to prý pro to, aby na příští rok slepice hojně vajec měly. Podobného cosi děje se v Srbsku. Když donesly badňaky své do domu a je na oheň uložili, béře hospodyně trochu slámy do rukou a počíná kdákati, postýlajíc slámy po jizbě, děti pak za ní chodíce pištějí co kuřátka. Na to metá hospodyně několik ořechů po slámě. — V Čechách je pověrou, že u stolu se musí seděti po páru, aby nikdo neumřel, hlavně pak není radno, aby jich 13 zasedlo za stůl, což naráží snad na 13 starodávných měsíců, jako v pohádkách bývá volno, do 12 komor se podívati, nikoli však do záhubné 13té. Není též dobro seděti obrácen přímo k dveřím budiž to již zadkem, nebo předkem. — Kdo bosou nohou, než se byl posadil, na sekeru u stolu ležící vstoupil, nebude mítí nohu bolavou.

Sekera a kladivo byla starým co znak Perunův posvátna. — Pod bílým ubrusem má míti jeden každý hromádku peněz před sebou, nechce-li býti prázdnen peněz po celý rok. — Lejno kraví do nějaké nádoby nachycené a koštětem, kterýmž se chliv vymetává, rozmíchané, slouží k divotvornému kouření ve chlevě a okolo stavení, začarujíc zlé duchy. I močí kraví vykropují vše stejným úmyslem. — Místy udušují prý v Čechách tajně i černého kocoura a vaří ho; místy prý ho jen zaškrcují, ale tak, aby se žádná kost v něm nepolámala, potom ho tak dlouho vaříce, až maso od kostí odpadá. Z těchto kostí vezmou sobě sanici, aby se stali neviditelnými a aby se před nimi poklady otvíraly. — Nakřeše-li se ten den psovi do očí, nestane se běsným. — Za „dohvězdného večera“ poslouchají děvčata slovenská pod obloky (okna), odkud by nějaký hlas přicházel, odtud že i manžel přijde. ²⁷⁾ — Zabloudil-li kdo na cestě, nechť se jen upamatuje, s kým o štědrém večeru seděl spolu za stolem a vyzná se hned v cestě. (Podobný je účín, jestli se upamatuje, s kým dělil kraslice o velikonoci).

Soujem však všech pověr soustředil se v bájení o čarovné půlnoci štědrého večera, hodiny to, v které se stýká minulost či smrt s budoucností, s novým živobytím. Vypravujeť pověst, že roku 924 v Stargradě Pomořanském počaly umrlčí hlavy zabítych křesťanů, které okolo zámku byly rozestaveny, zpívati gloria in excelsis ¹⁰²⁾. I nyní věří lid ještě, že kdo jde o dvanácté na křižovatka nebo na hřbitov, tam spatří ty, co toho roku zemrou, zvlášť když se sukovou děrkou prkna z rakve dívá. Neboť ti, kterým je souzínou umříti, chodí již tuto hodinu

s ostatními umrlými na mši svatou. — Děvčata česká v jižních krajích mají jdouce na jitřní za pasami zastrkané květoucí haluze, hoši ale jdouce přes stoku smáčeji dva prsty pravé ruky a dělají si na pravém lici kříž. Na to děvčata očekávají, že si milovaný hoch ze zápasí vytáhne proutek, hoch ale opět očekává, že milované děvče mu setře mokré líčko. Stává-li se obojí od nemilovaného, hořekují si. ²⁵⁾ — Kdo o jitřní sedí nebo klečí na stoličce z devatera dříví sestavené, pozná všecky čarodějky, jež jsou v kostele, stojí totiž zády obráceny k oltáři.

Po jitřní líbají se Srbové v církvi všickni a smiřuje tu se mnohý, jenž dlouhý čas žil v nepřátelství. U Rusínů se to stává po vzkříšení.

Jest-li že v Čechách ráno na štědrý den vstoupila první ženská v dům, soudí hospodář, že bude mítí kráva jeho jen jalovičky, vstoupil-li ale první muž, že býčky. U Srbů jmenují první návštěvu na božíf polazajnika či polaznika, jehož si ale vyvolívají, se domnívajíce, že jim mohou býti šťastni či nešťastni po celý rok. Jeho příchod, jenž se jistými obřady vykonává, je takořka první krok do nové letné doby.

Jména slovanská štědrého večera a vánoč.

Jméno štědrý večer (šćodry dzień u Poláků, largus vesper, largum sero v latině středověké) je samo sebou jasné. Slovenský výraz „dohvězdný večer“ a ruský „zvjezda“ je bezpochyby církevního původu. Též slovinský „sveti večer“ či „božićna bila“ (vigilia) je dílem aspoň církevní. Luži-

eký „svačina“ naráží co svatčina na posvátné hodování, „patoržica“ co znamená, nevím. Českoslov. výraz babí večer souvisí báječně s výrazem starých Anglosasů *modra-neht t. matek noc* ²⁶⁾. Srbský *badňi večer* a *badňak* odpovídá, jak výše dotknuto, skandinávskému *jul-block* a litevskému *bluku-vakars*. Ruský *sočeljník* je štědrý večer, rovněž jak *svatvečer* tři králů.

Jména *vánoce* jsou: rus. *karačun*, *koročun* (ve Psovsku *sobótky*), srbsky či vlastně jihoslov. *božif*, *božic*, *božifen dan*, česky: *hody*, *vánoce*, *světlé svátky*, *štědrovnicové sv.*, slov. *vjanoce*, *kračún*, *kračoun*, bulh. *kračun*, rumunské *krèčunu*, maďyar. *karáczony*, lužické *gody*. (Jiná jména, jako st. sl. *bogoroždenje*, rus. *roždevstvo*, *gviazda*, české *hod boží*, polsk. *boże narodzenie* jsou křesťanského původu).

Slovo *vjanoce*, *vánoce* zdá se býti skraceninou, nesnadno to ale na jistotu povýšiti. Myslilo se, že *vánoce* je německé *weih-nacht*, čemuž ale odporovati sluší. Nižádného velkého svátku jméno nevypůjčili si Slované ode Němců. Štitný již zná „*vánoce*“, tehďáž (r. 1376) nevyslovovali Němci ještě *weih-nacht*, než *wîhen-naht* či *wînechten* a z toho nepovstalo hláskoslovně nikdy *vánoce*. — Poněvadž *Bohemarius* má *vánoce aequinoctium*, *rovnodenní*, mělo se slovo *vanoce* za *váha-noce*, co by ovšem na *rovnodenní*, nikoli ale našim *hodům* slušelo. Zdá se to býti jen výmyslem *Bohemarius*a, jako mnoho jiných středověkých jmen. — Snad povstala skracenina — jestliže vůbec *vá* je skraceninou — z kořene *vie*, *vě* (ku př. *věhlas*), jenž dle zákonů hláskoslovných za sta-

rodávna slouti musil vai, proměniv se ve via (vjanoce slovensky) vie, v ě, v á. Znamenat velký, dobrý ku př. st. české vie-blas, věhlas (Výhoň, Vacerád) velká moudrost, vě-hodný tolik co vel-hodný a vjanoce, vánoce byly by stejného významu co velikonoce t. slavné noce, hody. Pro příbuznost indoeurospských jazyků uvádím, že rovněž u Němců slůvko wie, wei, wî, wê znamenalo svatý ku př. Vê-Freyia, svatá Freja. Ve (genit. Vea) je též jeden bůh z trojice skandinávské. Odhinn, Vili, Ve jsou bratři, jako Odhinn, Thorr a Freyr. Sesilněn spatřuje se kořen vî ve slově staroněmeckém vîh, svatý, vîh-an, weih-en, světiti. Avšak i kořen va ve slově va-tra, oheň t. světlo-noš je pozoru hoden, o čemž nížeji bude řeč. Co slovo kračûn původně znamenalo, není snadno určití, nebral bych je rád co krat-šun, kratšinoce, než za slovo původného kořene. Nejstarší forma jeho musila by býti karakunas, ka r-ak, korak je krok. Kořen ka r znamená řezati (obětovati), kár-as je litevsky boj, vojna, kár-a u nás trest, u Slováků ka r, tryzna, domácí hody po pohřbu, lat. car-men, původně zpěv věstící. Polabsky je prosinec trebe-mon měsíc třeb či obětí. Kračûn je tedy buď měsíc či doba obětí, buď vztahem na slunce kráčejíci, pokračující, sol invictus. Srov. „krok slunce“ v Kralodvorském rukopisu. Božíť, božíc je bůže a naráží na pána Krista, jestliže v užívání vešlo u Jihoslovanů v křesťanské už době, jestli pak v pohanské, znamená mladé slunce, kračûna (25. prosinec byl u Římanů dies natalis solis invicti, jemuž předcházely Saturnalie).

Všechna sláva vánoc byla sústředěna v štědrém večeru a málo tedy máme pozůstatků pohanských obřadů za dne vánočního samého. V Haliči vyšperkují sice chrám smrkovými letorostmi, ale zpívají již církevní koledy ku př. „dzieciatko się narodziło, všistek sviat uveseliło, vesola novina, povila nam syna Maria,“ jako též u nás. U Srbů snad ještě nejvíce pozůstatků z dávnověkosti. Tam, hlavně pak po Bosni a Hercogovině, chodí časně ráno hospodář sjačati t. křičeti: sjaj (svif) bože i božif našemu . . . a jmenuje toho, komu přeje blahobytu. U nás chodí prý též hospodář, jako o veliké noci, se dívat na východ slunce do zahrad, modle se tam. V Srbsku přináší vyvolený Polazajnik, o kterém jsme se výše byli zmínili, žito v rukavici a pověděv ráno u vrat: „Ristos se rodi, sypá z ruky žitem po domu i ti z domu posypávají jej též odpovídajice mu: opravdu narodil se. Potom počínají opět obřady s badňakem. Polaznik t. skreše badňaky t. j. béře lopatku či vatralj na oheň a bje tím v badňaky, aby jiskry hojně skákalý, říká: tolik hověziho dobytka, tolik koňů, tolik koz, tolik ovcí, tolik vepřů, tolik úlů, tolik štěstí a zdaru. Potom rozhrnuje polaznik popel na kraj ohniště a hází do něho několik „par“ (tureckých drobných peněz) neb i nějaký větší peníz, jak kdo může. Některý přináší pověsno (hrsf lnu) i pověsí je přes vrata. Když si chce polaznik sednouti, hledí mu domáci podtrhnouti stolicí, by upadl, sedí-li již, ohrnují ho ženy velikou příkrývkou neb húní, „aby se jim chytala hustá smetana.“ Na Slovensku polazuje se též, ale tam je polazovati jen choditi z domu k domu s přáním a to od kračúna až do nového roku. Jako

polazník v Srbsku, tak se i každý, kdo přichází přát na Slovensku, slavně hostí.

Mimo srbské obyčeje je vánočný obyčejný i ruských děvčat, hádati koně m, snad nejstarší všech pozůstalých. Vodí koně přes dvojitou voj od drožky, klopytne-li kůň, bude muž jich budoucí zlý, naopak ale dobrý ²⁰). Známo, že pohanští Slované polabští vodívali koně věštbou přes kopí.

Země se též otevírá o vánočných dnech, jak už víme. Jako pod vodou, myslili si t. staří i pod zemí jakýsi ráj, naplněn i když ne zlatým světlem, předce zlatem, stříbrem, slovem poklady. O všech kódech, kde se otvíralo nebe, otvírala se i zem, t. j. poklady se ukazovaly a to zvláštním světlem, čemuž „zlato hoří“ říkají. Na Slovensku a v Čechách jmenují světýlka či bludičky presušena penazi, poněvadž myslí, že kde je bludička, tam se peníze přesušají vyhárájice plamenem modrým. Zlato zdálo se vůbec starým býti podobno stuhlému světlu. Avšak čas zimy a ledovité hroudy překáží tomu, že lid o vánocích nebaží tak po těchto pokladech, jako o velikonocích a o sv. Janu křtiteli, jakž uvidíme. — České i ruské dívky připravují si ze žáby pomocí mravenišť, do kterých tajně v noci žábu kladou, žabí kostru. O vánocích píchají prý tím háčkem žabím jinocha, který se jim líbí, jenž se stává tím poután k nim. Znelíbil se jim ale jinoch, odstrkují ho lopatkou žabí.

Že o vánocích též Parychta či bílá paní (Meluzina) i ve větru se ukazuje, když sněží, svou postel nebeskou ustýlajíc a že lidí v příbytcích navštěvuje, a to prý někdy v letném už oděvu, hledíc zdaž vše

upředeno, patrně je samo sebou, neboť jsou jí celé vánoce t. dnové až do 3 králů svaty. V Němcích ale, i v krajinách někdy slovanských, jako v Pinzgau (Windisch-gau) běhají po celé vánoce hoši „Berchten“ zvaní, jako běsi po domech a ulicích, chtějí tím ruch toho času nápodobiti.

Se strany společenského živobytí byl čas vánoční, jak říkají na Slovensku, slobodou, měli t. svobodný týden odcházejíce volně po skončeném roku ze služby. Pročež je v Čechách vánočkovati tolik co martinkovati, toulati, hýřiti (viz též den sv. Štěpána). Na Moravě zpívají: „Vánoce, vánoce! skoro-li budete? Ubohé syrotky kaj se podějete? Co mají rodiče, to půjdou do domu, a já syrotečka ze služby na službu. Ve Slezsku ale takto: Vánoce, Vánoce, skoro-li buděče, vy švarné děvčátka ze služby puděče“²⁸).

Den sv. Štěpána: 26. prosince.

Sv. Štěpán je a byl mezi lidem slovanským a německým patronem koní, a stoupil tu na místo jakéhosi pohanského boha, snad Velese či Svatovita. Horlí náš Štítný vřele proti zneuctívání sv. Štěpána takovým úřadem, jako i jiných svatých. Praviť totiž r. 1374: Mnozí ctí svaté jen pro zdejší odplatu, právě pohanským obyčejem: jako sv. Štěpána aby v koně byli šťastni. — Lepšíť má úřad sv. Štěpán nežť by koňmi vládl, ano koni byli dřive, než byl sv. Št., ktoj jimi vládl? či-lij' se ten bohu pronevěřil, ještoj' vládl jimi dřeve, žej' odjat jemu jeho úřad a dán sv. Št.? — Hledajž, žej' jsou to pohanští obyčeji a brzof by z nich mohl blud býti“²⁹).

Němci jmenovali den sv. Št. *groszer pferdstag* a dávali koněm svěceného ovsa a sena potravou, pouštějíce jim zároveň žilou, poněvadž krev ta prý byla léčivá mnohým nemocem. Světli v kostele též oves ³⁰). To se stává i v Polště ³¹). V Haliči zachoval se u Rusínů i Poláků v tom ohledu obyčej prastarý. Pohazují t. až podnes kněze, když přichází mši svatou sloužit i když od ní odchází, ba i stojícího před samým oltářem, odzpívavšího: *ite missa est*, plnými hrstmi ovsa a to staří i mladí, mužští a ženské tak dlouho, dokud' nepokropil je svěcenou vodou ³²). Pohazovati je jeden z pohanských obyčejů darovati něco, jako nakladání, zavazování ³³). Viděl jsem sám v Haliči, jak nejen kostel, než i oltář obypán a postlán takořka byl ovsem.

U nás pekávali a pekou ještě místy pečivo v podobě *podkov* a jmenují je též *podkovy* či *podkůvky*. Pečivo to bývalo zvláště darem vánočním. Teď ale pekou *podkůvky* místo rohlíků i na den sv. Martina a rozeznávají je od *podkůvek* sv. Štěpánských nádivkou. V jednom starém rukopise ve Vídni jsou zaznamenány spůsoby zařikati neuhy, jeden zní takto: „*Petrus, Michahel et Stephanus ambulabant per viam, sic dixit Michahel: Stephani equus infusus, signet illum Deus, signet illum Christus et erbam comedat et aquam bibat*“ ¹⁰). Byli však koně o vánocích zvlášť proto v úctě větší, poněvadž bývali v bájích vždy symboly rychlosti a tedy i světla a jakožt zimní bohové pohybovali se po vozích, jezdívali vždy světlobohové. Za tou příčinou slaví až podnes Švédové den sv. Štěpána tím, že jezdí o z á-

40
v o d ¹⁰⁰). V pověstech jsou koně též symbolem vzduchu a větru, ba i oblak nebeských.

V Polště vystupovali zvláště na den sv. Štěpána ze služby, jako u nás na vánoce vůbec, pročež dříve jedno Kašubské přísloví: na svjěti Ščepon koždi sobě paņ.

V Čechách na den sv. Štěpána chodí děti „pokoledě“ t. j. sbírají dary zpívající při tom zvláštní písně, počínající: „Koleda, koleda Štěpánku,“ o kterýchžto koledách my ihned bližšího povíme. Někde ku př. ve Vysokém Mýtě jsou děti koledující opatřeny žilkami (pomlazkami) ²⁵).

Koledy v čas 12 nocí vánočních.

V starších dobách byl čas od 24. prosince až do 6. ledna svátečním hodem, jak výše už povědino, za této doby bylo přání k nastávajícímu novému létu a obdarování hlavný účel toho, proč chodili lidé od domu k domu. Tento čas se končil dnem 3 králů, co „koledu zavíratí“ v Čechách sluje.

Němci jmenovali týž čas „die zwölf nächte, anklöpferleinsnächte, rauchnächte“ a p. Že obřady za nocí těchto jak u Slovanů tak po celé téměř Evropě v podstatě jedny a též bývaly, shledáme ihned ze zprávy jedné středověké ³⁰). „Sunt, qui in his 12 noctibus multas vanitates exercent, qui cumulos salis ponunt, per hos futura praegnosticant, qui calceos per caput jactant, qui arbores stramineo vinculo cingunt, qui cum micis et fragmentis, quae tolluntur de mensis in vigilia navitatis Christi sua sortilegia exercent, ex umbra accensae candelaе mortis,

ex 12. dierum tempestate futura totius anni auguria capiunt.“

Dnové tito, obřady za nich odbývané a písňě při těchto zpívané sluly v středověku po celé téměř Evropě ²³⁾, kalendae, ale jen u Slovanů a Litvinů se ve slově koleda, kalēdos jméno toto zachovalo.

Brávalo se dříve a bère se ještě někdy slovo koleda za slovanské a vyvádělo se tedy z něho (pátráním po kořeně) nejrůznějších významů.

Jedni brali koledu, rus. koljada, kaleda za boha a to dosti slovútní spisovatelé, jako Popov, Rakoviecki, Karamsin, jmenujice ho boha slavnosti a míru vsadili ho i do slavného Kieva ³⁴⁾, jiní cestovali po koledě až do Indie, a naředše tam bohyni Kalandu spojovali ji se slovanskou koledou, která prý v Dalmatsku co Kolenda bohyně jara býti má ³⁵⁾. Po této bohyni prý, jak jiní opět se domnívali, vzal národ polabský Koledici tak jméno své, jako od boha Stado, Stodo (Staete), Stadici a Stodororané, od boha Vološa Veleti ²¹⁾. Zdá se ovšem, že myšlénka tato docela planá není, poněvadž mezi knihami staroslovanskými či bulharskými jedna čarovná kniha se jmenuje kolednik; tak i jiné podobné knihy jmenují se gromnik, molnijanik, vlvhovnik a p. ³⁶⁾. V Ruském je koldovanje až posud tolik co čarování. Jiní opět měli na mysli krainské slovo kaldujem, zabiji obět, kaldovnica stůl obětný, star. slov. kalati, kláti, zabijeti, obětovati. Ještě jiní rozloživše jméno koleda v Ko-Lada зробili z bohyně Lady boha Lado! Lada je ovšem v staroruském někdy tolik, co manžel, muž, chof ³⁴⁾. Nechybělo též těch, jižto koledu odváděli z latinského collecta

t. j. almužna, jak skutečně u nás a u jiných Slovanů koleda též dar a koldus Chorvatům žebráka znamená, jini brali středo-lat. colenda dar, za původ, ještě jini ale myslili na latinské collaudemus t. dominum, ještě jini na „kolen-dáni“ t. klekání a na „kolem dáti“ t. dary — a tak dále až do sytosti ³⁷).

Zdá se však, že se věc jinak má. Jako t. u starých Římanů za těch dob se světily Saturnalie, světily se v středověku po celé Evropě Kalendae, festa Kalendarum, podle Du-Cange „publicae illae ac superstitiosae laetitiae, quas Kalendis Januarii, quibus annus aperitur, exhibuere primum gentiles, usurpavere etiam postmodum Christiani et quas utriusque indecoris choreis, mulierumque aut ferarum assumtis formis ac vestibus foedabant.“ Že ale svátek koled nesvětival se jen 1. ledna, než po celý čas vánočný, je věc vůbec známá, ba právě 17. prosince, kde se u Římanů počínaly Saturnalie, počínali i v středověku místy k tomu svátku voliti jak říkávali biskupa či předního. Ale již Caesarius biskup Arelatský († 542) kázal proti „kalendarum paganissimos ritus“ právě tak jako proti: augures, lignicolas, fonticolas. Slovanům pak zvlášť zapovídalo již Trulanské concilium v Cařihradě r. 691 odbývané světiti: kalendas, vóta a brumalia, co snad jsou tři toliko jména téhož svátku: kalendae, koleda, vota (3. ledna u Římanů), přání a brumalia, zimné hody.

Poznali jsme už výše, že ve Francouzsku zvali badňaka calendeau, chalendal a vánoce calendas, chalendas. Rozšířením svátků těchto po Evropě vešlo i slovo kalenda ve význam každého svátku, každé

veselosti, každého hýření (srov. Kalandersbrüder). Z toho se dá též vysvětliti, proč u Rusinů koljadka, koljada, koljeda píseň vůbec, hlavně pak šestislabičnou v čas letného slunobratu zpívanou, znamená, naopak v Rusku (v Pskovsku t.) naše vánoce slovou sobótki, což u jiných Slovanů hody jsou svatojanského ohně. Jména svátků mátna se, jakmile původný význam jich se trácel z mysli lidu. U Srbů je „čitava“ koleda t. hotová, celá, když je mnoho lidí pospolu, a u nás říkáme o opilém, že mu nohy jdou po koledě. Slyšmež, jak si ruský metropolita Misail stěžuje: „v Kursku v voskresnyje (velikonoce) gospodskyje (letničné) a bogorodičnyje (vánočné) dny umnožilos velikoje pijanstvo i běsovskoje hlumlenje (žerty) i skomoroševstvo (šprymy) so vsjakimi běšovskimi i hrami: schodilis po večeram i po vsenoščnych pozoriščach (celonočných divadlech) po ulicam i na poljach slušat bohomerzkich pėsnej i vsjakych běsovskich ihr a o roždevstvě (narození) Christa i do bogojavlennjago dne (zjevení, 3 krále) sbirali-sja po večeram i v nošči na běsovskaja ihry“³⁸). Připominají se tu „igrušče“ dnešní, ježto se od Vasilija dne (Silvestra) až do 3 králů zpěvy, hrami, hádankami v Rusku vykonávají. Při hrách těch bylo převlékati se ve zvířata a jiné podoby nejhlavnější zábavou, což, jak jsme už podotkli, mythického významu do sebe má.

U Slovanů jižných a to zvlášť v Turecku baví se i hrami houpacími (kolyske dzivne jmenuje je Strijkovski, očitý jich svědek). V Dubrovniku (Ragusa) běhají děvečky ráno na vánočný svátek po domech dobrých známých svých pánů a dostávají pečiva darem, jemuž prý jméno luk dávají od okrouhlé jeho

podoby ¹⁷⁾, o veliké noci ale dostávají koláč, v kterém uprostřed je vejce. Koláč ten jmenuje se prý *teharica*.

U Poláků, jakož jindy i u nás, chodí koledníci s *gwiazdou*, hvězdou, s jesličkami totiž odříkávající rozličné rozprávky při tom; na den sv. Štěpána, kde se i u nás hlavně koleduje, chodí v Polště, jak praveno již, s vycpaným vlkem, někdy i s turem, pozdravující každého hospodáře zpěvem a očekávající koledy. Vyložiti, co vlastně vlk při koledě znamená, není snadno. Mimo to, co jsme výše již o tom pověděli, dotýkáme se i toho, že vlk co nepřítel staď narážeti by mohl i na pastýře před Bethlehemem, již by ho pak chyceného co koledníci na odív nosili. Avšak nelze zapomenouti, že pohané slunce pronásledovaným býti si mysli od zlé moci, ježto někdy v podobě vlka slunce i sežíralo ku př. při zatmění, může tedy býti, že i při narození slunce o vánocích na tuto zlou moc pamatovali ji zažehnavající, aby neuškodila více slunci. Ve Vídni u sv. Štěpána zažehnavali vlka při jitřní ještě na konci 16. století ¹⁰⁹⁾.

U nás v Praze stavíme pohyblivé „jesličky“ k velké zábavě dětí svých od nového roku až do hromnic, zbytek to her vánočních starších (*weihnachtsspiele*) ¹⁰⁷⁾.

U *Huculů* pálejí až podnes ještě po koledě *Diđka*, při čem si na badňaka srbského se vším právem vzpomínáme. Že to, co nyní je hrou dětskou, jindy obřadem dospělých bývalo, dokazuje u *Bojků* snad i prastaré jméno koledníka, t. *vajda*, věda, vědoucího. U *Litvínů* zvali se kněži *vajdeloti*, jako až podnes „*uzvaidas*“ každý představený se zove. Slovo *vaida*

bráti co vojta, vogt, nepodobá se mi hlavně u Hu-
culů, přemnoho starožitného si zachovavších ³⁹).

Ka š u b o v é věří, že po štědrém večeru nesmí
se po t ř i k r á t t ř i d n i — tedy devět dní nic šiti,
ba ani jehla navlíkati a nic přísti, nechceli rodina, aby
domáci zvířata nehynula ⁷²).

Na S l o v e n s k u berou koledníci místo vlka
h a d a a chodí s ním od vánoc až do nového roku,
zpívajíce hlavně píseň: „šel jest pan bůh šel do ráje,
Adam za ním poklekaje,“ píseň, kterou i v Čechách
známe.

U nás na venkově chodí místy s brumbalem
či bučalem t. j. s hučící baňkou měchýřem potaže-
nou a strunou prostrčenou po dědinách zpívajíce: hej
vánoce, na vánoce přiletěla křepelice, bába sedí za
kamny atd. Poněvadž obřad, choditi koledou na mno-
hém místě až přes 3 krále zasahuje, zpívají při tom
i tuto koledu: my tři králové jdem k vám štěstí zdraví
p ř e j e m v á m.

Na obřad p ř á t i o vánočných dnech nemůžeme dosti
pozornost svou obracet, poněvadž pohané s l o v ů m vět-
šího působení přikládali než my. Domnívali se totiž, že
slovem se jaksi může učarovati člověku, a to dobrým slo-
vem blahodějně, zlým pak slovem, zaklínáním t. na opak.
Je tedy p ř á t i o vánocích původně jen způsob ideální,
d a r o v a t i dobra. Ostatně se má slovo p ř á n í samo tak
k bohyni slov. Při ja, jak se má německé slovo w ũ n -
s c h e n k bohu německému W u n s c h (srovn. w ũ n -
schelfrauen, w ũ n s c h e l r u t e n) ¹⁰). Bůh W u n s c h či
W u n - i s k je původně týž co Wuotan, jak již kořen
slova a n d e h, duch dokazuje, právě tak jako slov.

vít-ati a Vít, Svatovít k stejnému kořenu vět, vzduchem hýbatí, hledí.

Na Lužici chodí, jak nám už povědomo, před štědrým dnem s božím džjecem — na božu noc mají stromek s dary uchystaný a na večer před novým rokem, a před třemi králi pekou pečiva různých podob a to krav, beranů, husí, jež darují děti svým kmotrům, tito je opět dobytku podávají, by ztučněl. Na nový rok jmenují Lužičané pečiva tato: nove ljetka, na tři krále ale tšj ó dr á k (štědrák ⁹).

U Srbů slovanského vyznání vytratilo se koledování naskrz a trvá jen u lidu latinské církve. Před 50 lety zpívali ale při koledování píseň: ať okoupám, Koledo! malého boha, Koledo! i božifa Koledo!

Uvedeme zde několik pěkných koled na příklad. Tak zní jedna píseň koledná Srbů „hospodyni“ takto: „Ráno si pospíšila, Koledo! stará matka, Koledo! do sv. kostela na jitřinu, — potkal jest ji sv. Peter — na jelenu zlatorohém — zlatorohém a parohatém, — vrať se zpátky, stará matko — ejhle! přišli k tobě hosté — dobří hosté, koledníci — jižto chodí, boha prosí — za starého, za Badňaka, za mladého, za Božife, sláva i čest hospodáři, tobě na čest hospodyně.“ Není pochybnosti, že místo nynějšího jména koledo, co se pořád opakuje, stálo někdy jméno jakéhosi slov. boha, nebo snad slovo sláva! jako v ruských koledách ku př.: Letěl kopčík (jestřáb) z ulice, sláva! letěli k sobě — celovali se — objímali se modrými křídly. — A lidičky divili se — že jestřáb i holubice při sobě hnízdí, Sláva!

Koleda rusínskokarpatská.

Či doma býváš, pane hospodáři! tvá podlaha pozametaná, tvé stolíky ponakrývané, za tvojím stolem tři milí hosté, milí hosté tři, ne jediný: jeden host je světlé sluníčko, druhý host jasný měsíček, třetí host drobný deštiček. Sluníčko praví: není nade mne, když osvětlím hory, doliny, církve, kostely i vše oltáře (pristoly). Jasný měsíček: není nade mne, když osvětlím temnou nočičku, zradují se hosté (kupci) na cestách, hosté na cestách, volečky u vozu. Drobný deštiček: není nade mne, když já přijdu třikráte na vesně měsíce května (jarcja), zradujouť se žita a louky, žita, celá jarná setba. Není však nad tebe, veliký náš bože, ty kážeš sluníčku: svět všemu světu, ty kážeš měsíčku: svět všemu světu, ty kážeš deštičku: navlaš suchost země.

Jiná: „Stál kostelík nový, nestavený, Svatý večer svat! a v tom kosteli tři okenečka, Svatý večer svat! V prvním okénku jasné slunce, Sv. večer svat! v druhém okénku jasný měsíc, a v třetím okénku jasné červánky. Není to tam jasné slunce, je to bůh, není to tam jasný měsíc, je to boží syn, nejsou to tam červánky, jsou to boží dětičky.“ Rozuměj zde kostelíku co nebeskému hradu (castellum) či ráji. Jiná: „Oj! čemu že není, jak dávno bývalo, jak dávno bývalo v dřevných těch věcích! oj! už je to dávno, co štěstí nemáme, co brat na brata mečem dohání, co sestra sestřičce čáry přichystá“ a t. d.

Jsouť zajisté prvnější koledy důležité ze strany bájeslovného obsahu, zvláště poslední pozoru hodné ze strany ethického obsahu pohanství.

Poněvadž jméno koleda cizého je původu, důležité je patřiti, jestliže stává jiných pro ten posvátný čas a snad domácích jmen, jako ku př. badňak, božít Srbů. Rusi jmenují koledy někdy i okrutnik (v Novgorodě), Avsena, Ausena, Tausena? (ve Vladimírské gubernii), svjatok (v Novgorodě), Sobótky (v Turopcě). U Rusínů slují dary kolední ponovalniky, a koleda ponovalnicja, u Poláků, jak řečeno již, gviazda (říká se ale též: panna gviazda dala, jakoby byla bohyně), Slováci zovou koledu, jak už víme, polaz, co na srbského polaznika vzpomíná. Slovo okrutnik vztahuje se snad na převlékání se, Ausena zdá se býti cizé slovo, ačkoliv indoevropský kořen „aus“ znamená svítiti, „Ausel“ bylo Sabinům slunce, „Usil“ Etruskům. Ponovalnik bije snad na ponovljať, ponoviti, obnoviti.

Jméno koleda uhostilo se však u samých Litvinů: kalěda f., kalědos f. pl. jsou vánoce u nich, též kalda f., kaldos pl., kalědas m. je dar, kalědnikas, kolednik, kalědoju, koleduju, at-kalědas f. pl. týden po vánocích.

Sv. Jana Evangelisty. 27. prosince.

Předkové naši byli si povědomi, že dnové sv. Jana křtitele 23. června a sv. Jana evangelisty pravý opak sobě byli; onen den byl nejdelším, tento téměř nejkratším celého roku a říkávalo se, že od sv. Jana kř. běží slunce k zimě a léto k horku, od Jana evangelisty ale že se obrátí slunce k létu a zima k mrazům.

Rusové počítají zprávněji ještě a dí: s. Spiridona

solneoborota (u nich 12. u nás 24. prosince) solnce povoračivajet na léto a zima na moroz ⁴⁰). (Srov. něm. příslovi: wann der tag beginnt zu langen, kommt die kält erst angegangen).

V srbských písních daruje dennice a munja (blesk nebeský) sv. Janu, jenž jest při svatbě měsíce jednou starosvatem, jednou přísvědkem, ledy a sněhy — zimné mrazy.

Na den sv. Jana evangelisty nosíval lid náš víno do kostela, dávaje je posvětití, aby bylo prospěšné lidu i dobytku. Toho vína používali hlavně při odchodu, před cestováním, při smíření se. Vánočný čas je právě doba odchodu temnosti a příchodu nového slunce, světla, ač nikoli ještě tepla, přírody to jarné, neb o štědrý večer počal již na nebi panovati Světlo- či Bělbůh, na zemi ale vládla ještě Morana.

Zdá se, že pítí vína posvátného je původu pohanského, poněvadž pohané u zvyku mívali, nežli sami pili, část pro bohy vylívati, jako to až podnes činí ještě Litvíni, již trochu Alaus, piva to domácího, vylévají na zem k uctění bohyně země, Zemenyle zvané. Skandinávští pili na pamět t. „minu“ Odhina, Thora a Freja, pročež jmenovali křesťané takto pítí bibere diaboli in amore. Církev přijavši pak přece tento obyčej, obrátila směr jeho k sv. Janu, pilo se na pamět sv. Jana, poněvadž jemu bylo dáno jedovaté víno bez úrazu pítí.

U Němců udrželo se pítí na památku sv. Jana, hlavně pod jménem „Joannis minne.“ Slovo min-a je stejného kořene co slovo mín-ění, dů-mín-ka ap.; kořen indoevropský man znamená mysliti, pamatovati.

Slovinci jmenují takto pítí až podnes česti piti,

Srbové: za slavy božje piti „u veliku slavu božu“ a znají ještě zvláštní průpověď a písňě k tomu. U nás prorazil už za časů Štítného německý výraz „mina“; slovníky staré vykládají „svata mina“ co *Johannis amor*, poněvadž slovo *mina*, pamět, později přešlo ve význam láska, *amor*. Štítný praví, že světili Čechové na den sv. Jana minu svatú, ale rozumí juž, jak snad i slovníky, tím svatojanské koření, třezalku obecnou, *hartheu*, *johanniskraut* ²⁹). Na Lužici jmenoval se přípitek piva při odchodu daný hospodským prostě „svjatý Jan.“ Dle legendy pil u nás i sv. Václav při poslední své hostině u bratra „in amorem sancti Michaelis“ (viz den toho svatého). Srbové pijí na čest všech svatých okolo boha shromážděných, zvlášť pak na čest sv. Mikuláše ¹⁰³).

Je ale k víře podobno, že pohané i na pamět zemřelých svých milých pili.

Mladátek. 28. prosince.

U nás říkáme na ten den příslovím, že se den omlazuje. Za starodávna bylo dne toho ve větší části Evropy zvykem, vyháněti děti časně ráno z postelí a mrskati je jalovcovými pruty, co symbolem omladění přírody i na jaře shledáme. Na to dávaly se jim dary. Tento zvyk přiosobili si ale též starší (může však i býti, že na opak tomu bylo), a povstal v jisté době zvyk všeobecný, mrskati se na mladátka, jako na jaře, trvajíc tak dlouho, až pro přestupky zakazován byl. V Lungavě (*Lungau*) v Alpech je až podnes obyčej, dětem ráno dobrý den přáti a je vymrskati, co *an-bis-nen* jmenují, dar na to jim daný bis-

engut. Německé *bies-en* či *bis-en* je tolik co naše *běs-iti*, jako posedlý běhati, *běs* je *daemon*. Avšak máme i my zřejmé zbytky toho obyčeje. Neboť ptáme se na ten den ráno děti, ještě v postelích jsoucích, kolik bylo mladětek, které pak dítě toho neví, šlehne se metlou a praví se mu, že 4444 ²²).

Se strany „omlazení dne“ přirovnejmež obyčej v Curichu, na oblaky hleděti, z kterýchž t. z nebe děti pocházejí. Báby Curišské, jest-li že mnoho oblak toho dne na nebi vidí, říkají, že budou míti budoucí nový rok mnoho porodů těžkých.

Sv. Davida. 30. prosince.

Sv. David, nevím zdaž král, zdaž poustevník toho dne ctěný, vstoupil v křesťanské době na místo podoby božské, již pohané vidali v měsíci sedět a hrát. Kdo se do měsíce dívá, říkají Češi, právě v tu dobu, kdy sv. Davidovi praskne struna, ten pozbude zraku. Velmi důležitou píseň o sv. Davidu zachovali si Moravané: „Aj! já vím lůčku zelenú, na ní olivu vysokú, na té olivě David hrál, až se hajíček rozléhal. O radostná novina, přišla k němu Maria. O Davide, Davide, tvoja matička v pekle je. Sv. David nemeškal, vezma húsličky hned se bral. Když tam před peklo přišel, svoju matičku uslyšel, hned na húsličkách zahudal, svoju matičku ven volal, dušičky se jí chytaly, z pekla ven vyjít nedaly. Hned se s ďáblem zakládal, kdoby z nich pěkněj zahudal. David lepší zahudal, svoju matičku vyhudal. Aj Davide, Davide, budešli ty slúžiť u mne? nebudeš těžce dělávať, enom v měsíčku sedávať, svaté písničky

zpívat.“ Patrně, že v porouchané té písni peklo není peklem obyčejným, než jakési oddělení světa pohanského a že čert není nikoli ďáblem sprostým, než jakýmsi bohem pohanským, David pak osvoboditelem z říše jeho. I Lužičané znají píseň: „oj Daviče! och Daviče, zmi (vem) sebi jen ož husličky a ráj (hraj) ty rónčka tši“ (tři písničky k tanci). Nížeji pokusíme se vysvětliti tuto báji aspoň poněkud. Viz Hromnice.

Silvestra. 31. prosince.

Konec to roku kalendářského. Všechny obřady tedy, jež se jindy vykonávaly na konci přirozeného roku, přenešeny byly na Silvestra co na s v a t v e č e r nového léta. Avšak během času utonulo téměř vše v nepaměti a ostalo nám téměř jen zvykem, očekávati a při-vítati nový rok o dvanácté a přát si vzájemně štěstí. V Němcích bylo za starodávna zvykem, o 12. hodině nový rok jak říkali n a s t ř í l e t i „ a n z u s c h i e s z e n,“ poněvadž nový rok přivítávali střílením po ulicích, doprovázeni jsouce nesmírným davem lidstva. V Lužici střílejí po dnes na ten den v chodbách církevních. Stříleť vstoupilo na místo starého zvyku práskati bičem, čím se zlí duchové vyháněli a to v dobách již křesťanských, neboť v pohanství p ř i v í t á v a l a se právě ruchem neobyčejným neobyčejně slavná doba, jako i nám někdy o velkých svátcích stříletí zvykem ještě jest. K a š u b o v é vyhánějí na Silvestra staré léto běsně běhajíce semotamo a na svatvečer nesmírný povyk dělajíce; bouchají a tlukou vším, co jim jen pod ruce vejde. Při hřmotu přeje si každý to, co

mu nejpříjemnějším bude v novém létě. Shromáždívše se též na jednom místě, vyběhnou co nejrychleji na pole ven a i tam vypráskají staré léto. Potom vyhánějí hospodáři i čeledř svou ze světnic na návsí, kde tato opět nesmírným práskáním staré léto vyhání. Spojují s tím též naději k úrodnému budoucímu létu⁹⁹). To běsení je opět podobné známému německému „Berchtenlaufen“ a přimělo mythologa W. Müllera k tomu, říci, že zvyk ten je více slovanský než německý¹⁰). Na Silvestra chodívá v Německu (Voigtland) Berchta co Werra dohlížeti, zdaž dopředeno vše. Srovn. k ní Verpeju litev. bohyni t. přádelnici.

Že bylo i jiných ještě obřadů druhdy na Silvestra, samo sebou patrno. V Kazaňsku slavějí ku př. Čeremisi svatvečer ten „šorosjol-em“ t. ovčí nohou, jak říkají, poněvadž v chlivě jsouce a k bohu Juma se modlice ovčím nohy drží. Čeremisi chovají mnoho slovanského v obřadech svých.

Nový rok. 1. ledna.

Není den nového roku původně ničím jiným, než ochtabem či osmým dnem vánoc, pročež ho Srbi a Chorvati mali bo ž í é či bo ž i t jmenují. Němci jmenují ho den a c h t e n t a g, z čehož si však „A k t e n - t a g“ udělali. Církev chovala den nového roku již proto dlouhý čas v nenávisti, že byl středem oněch 12 nocí běsných (rauchnächte); teprv Řehoř XIII. ustanovil jej r. 1582 za den nového roku, ač se sám v bulách svých neřídil vždy podle něho, počítaje někdy s národem nový rok od 25. března.

Nebývalo vůbec starým ve zvyku datovati jako nyní počtem dní v měsíci; datovalo se podlé svátků jistých svatých a světic, k. př. v pondělí po sv. Havlu, což snad podobně i v pohanství obyčejem bylo. Nynější obyčej datovati uveden je do Čech skoro teprva po bitvě na bílé hoře r. 1620 ⁴¹). Římané sami počali teprva r. 153 před Kristem nový rok *calendis Januarii*, dříve byl *Martius mensis primus*, ač v pravěku jednou prý již počínali *Januariem*. Naráží to na dějinstvo názorů i hvězdářských i báječných.

Na nový rok vykonávali staří mnoho obřadů, co hleděly jindy hlavně k vánocem. Byl jim ten den prostředný jako s i m ě nastávajícího léta. Říkáme i my ještě nyní: na nový rok o slepičí krok, na 3 krále o skok dále, na hromnice o hodinu více. Rusové ale dí, že na Vasiljev večer t. j. na Silvester den přibývá na kuričej šag (kuří krok). Kury či slepice jsou jaksi báječné, v pověstech Slovanských točí se k. př. ráj v podobě zámku na kuří noze. Není to tedy snad nahodilé, že měříme postup světla na nový rok kuřím krokem, i rostlinka jarná *primula veris* jmenuje se *kuří stopa*.

Věří, že to přináší štěstí, vstoupí-li na nový rok do stavení z rána dítě, panna neb nevěstka, jest-li že jen je mladá; bába přináší neštěstí — jest-li že na nový rok zasvíti jen tolik slunce, co by se bičem mrsklo, bude i srpen, osmý to měsíc, jasen a žně v něm pohodlny. Bylíť všickni dnové vánoční sudní, heselní dnové (*los-tage*). Němci pak dí, že vítr v noci na nový rok znakem je buď moru, buď že ně-

kdo z příbuzných brzo umře. Shledali jsme již, že vítr vánočný co smrtonosný i Slovanům byl znám. Dáváme na nový rok též darů a přejeme štěstí jako původně o vánocích. Jak na sv. Štěpána lid haličský kněze v církvi ovšem obsypává, tak pohazují na Ukrajině na nový rok chlapani a dospělí svého hospodáře obilím a to časně ráno, ba pohazují ho i p t á k y. Krčmář ale pohazuje k o m í n, než se v něm oheň rozžal, penízkami, což na oběť ohni původně naráží. U nás házejí někdy též peníze do ohně, a praví, že kdo má peněz ten den, hojnost jich bude mít celý rok. Staří Čechové rádi tomu byli, když nový rok připadal na neděli; prorokovali z toho úrodnou žeň ⁴²). Pořekadla česká: dobrý si čertu v dar dáti nového léta — nebo — štědrého večera ukazují i na svazek nového léta s vánocemi i na obětování slavné na svatvečer v pohanství. K těm obřadům patřilo i pověstné a nám už známé přestrojování se v podoby zvířat, hlavně pak v jelení podoby, pročež církve ústavně zakazovala svátek cervus či c e r v u l a t. jelínka. Byly tyto běsivé škrabošky jako znak zimných ještě mocností, jež naposled zuřily a běsily, poněvadž nové časy, světlejší již nastávaly či jak říkávali staří, že nebe se již otvíralo. Otvíralo se skutečně starým čtyřikráte za rok nebe a to o vánocích, na jaře, o sv. Janě a o sv. Michali, ovšem že ne každému, než jen věřícímu, kdo přípravou posvátnou, postem k. př. toho hodným se stal. Nynější rozdělení roku na doby 4 s u c h ý c h d n í na quatuor tempora či quatember, co Němci fronthasten půst páně jmenují, může tedy býti i prastarého významu. Pročež říkají též, že kdož se na nový rok

postaviš na křižovátka, uvidíš nebe otevřené a v něm vše, co se bude dít v novém roce⁴).

V středním věku jmenovávali se podle způsobu římského první dnové nového roku dies aegyptiaci, poněvadž prý mysli, že z Aegypta obyčej pohanských radovánek se rozšířil po Evropě. Pročež zapovídala církev i takto: „non observetis dies, qui dicuntur aegyptiaci sive Calendas Januarias in quibus cantilenae quaedam, commessationes et ad invicem dona dantur quasi in principio anni boni fati augurio“ (Can. 16. L. 26. quaest.)⁷)

Svatvečer svíček. 5. ledna.

Šestým lednem přiblížil se 12. den vánočný, konec tedy hodů, pročež se slavný tento den už počal svatvečerem 5. ledna. U nás ovšem světi se svatvečer ten církevním takořka obřadem, t. j. vykuřujeme a pokropujeme svěcenou vodou celý dům ve jméně 3 králů. Avšak i při tomto obřadu viděti poněkud ještě stop pohanstva. Nechci sice snad tvrditi, že by přistrojení 3 králové, již u nás domy navštěvující síně vykuřují a kropí a mezi nimi hlavně král s počerněným obličejem pozůstatkem byli zvyku pověstného přestrojovati se o vánocích, předce ale upozorňuji na to, že mnohé způsoby při obřadech tříkrálových jakousi starobylost nekřesťanskou na jevo dávají. Slyšmež ku př., jak se ve starých kronikách o třech králich píše. Z Pomoranska a to z Uznoima (nyní Usedom, kde jindy Slovanů bylo) zachoval nám k. př. starý kronista Kantzow následující správu: Auf dem Land zu Vsedohm liegt ein

klein lendichen, der Gnitz (slovanské to zajisté jméno) geheissen, darauf hat sich bis anher alle jar seltzam dingk begeben. Auf der heil. drei khonige Abend seint auff der nacht drei leichte (tři světla) als ein fewrblasz aus dem saltzen mehre vnd dem frischen hafe von drei orten hergekhomen vnd lange in der luft geschwebt vnd die (seint) lange bei einem Dornbusche an einem dorfe Nevendorff zusammen gekhomen, dasselbst haben sie gehüpft und getanzt als erfreuten sie sich überaus sehr, die lenge in den dornbusch gegangen vnd verschwunden. Was es ist mag unser her Gott wissen.“ K tomu je připsáno rukou Nik. von Klentzen: „Disz hat man befunden, dasz die pawern (sedláci) gegen die nacht mit kerzen und liechtern gehen und den h. drej konigen leuchten. Ist durch Herzog Philipsen (1543) abgeschafft“ ⁴²).

Na takový obřad bývalý ukazuje u nás i staré jméno s viček, jméno to dne tříkrálového. Ukazuje starobylost jeho i zvyk panující v rodinách, které nestírají se sebe ráz starobylosti, že jen hospodář sám vykonává o svičkách posvátné obřady, poněvadž to na jakýsi prastarý pozůstatek rodinného knězstva bije. U Němců opět, hlavně pak u Franků, rozhoduje o hodnost světiti ten svatvečer los a to tak, že si Němci pekou zvláštní perníky a bochníčky, v kterýchž skryt leží penízek; komu tento se po rozkrájení dostane, je k r á l e m dne, ten píše a světi. Psáti křížky na všechny dvěře celého domu je snad proměněný pozůstatek pohanstva. Staří mivali t. i před křesťanstvím jistých křížků, ale ležících, jež jsouce znakem dvou blesků křížem položených, sloužily za čarovnou zbraň proti mŕám a zlým duchům vůbec.

To je i příčinou, proč až podnes křížovatka báječná jsou. Toho povědomí jsou až podnes i Kašubové⁷²⁾ i ruští sedláci, zjevně vypravujíce, že píší křížky na vrata, dvěře a dvířka proto, aby duchové, vyhnání z vod posvěcených, jim se do domů nedostali, útulek prý jakýsi si hledajíce⁴³⁾. U nás nepanuje co do těchto křížků stejný obyčej. Jedni nechtějí t. ani nejmenšího z nich smazati, hledíce je přes celý rok neporušeně zachovati, sice by prý sv. tři králové domu a majetku nestřežili; druzí mažou brzo těch křížků, sice by prý slepice vajec hojně nenosily. Jsouť však i jiné obřady ještě, které poukazují na starobylost pohanskou; hledíť tyto hlavně

1) na světlo a oheň.

Rusové pozorují v noci před třemi králi v „kreščen skij večer“ pilně hvězdy, jestliže jasně svítí, neboť to má míti vliv na porod bílých beránek. Beránci jsou ale v bájesloví obraz oblaků nebeských, jež se opět brávaly za původiště porodů. Němci staří jmenovali slavnou noc tříkrálovou Perichnachten či gi-perchta nacht t. j. světlou či stkvoucí se nocí. V Rusku a to v Tulské gubernii znají pověru, že prý v noci se zjevuje ohnivý zmij, jenž panny krásné navštěvuje. Zmij ohnivý je ale v bájesloví původně světlo nebeské či blesk a pannou krásnou vyrozumívá se Vesna, jarná to země a návštěva draka je symbolem zúrodnění její. Naše děvečky, chtějí-li zvědět, za jakými půjdou muži, odkládají o štědrém večeru, o večeru před novým

létem a o svatvečeru svíček t. na začátku, u prostřed a na konci hodů vánočních ohárky z ohně a rozdělají si z nich o svatvečeru tři králův oheň, myslíce, že při tomto ohni se jim vzdušný obraz budoucích manželů zjeví. Slívají u nás i olovo do svěcené vody, aby z podobizen ulitých zvěstovaly, co jim nastává celým rokem.

2) na vzduch.

Holda či Perchta, bílá to paní a hájitelkyně přediva, hlavní to Sujenice či Rojenice, ukazuje se i v této noci, a navštívuje v Německu i domy, bledíc, zdaž je vše upředeno, aby nový rok hojnou novou přástkou započal. V jižných Čechách, v hlavním to sídle bílé paní, ač tam z bájesloví obecného již do bájesloví rodinného přešla, chodí též Berchta a to hlavně v Budějovicích po domech hrozíc, že provrtá nebozezem, kterýž nosí při sobě, nedá-li se jí, oč žádá. V Rakousku a blízkých Rakousku zemích chodívala v středověku Eisenberta a hrozila, že rozpárá břicha. Noce vánočné byly vůbec prvním hlavním svátkem bílé paní, druhým pak byl masopust, za kterého opět přicházela dohlížeti, zdaž vše je dopředeno. Naráží to na začátek a konec přástev, na hlavní to zaměstnání dívek v zimné době.

3) na vodu.

Známo je vůbec, že v církvi pravoslavné svátek tří králů se jmenuje vodokřstje a že je jeden z nejslavnějších hodů celého roku. Světiti ale vodu

v ten čas je velmi významné, neboť s návratem sluncového svitu navracovala se v mysli pohanův i osvobozená od ledu zimného voda, vláha, úrodu působící jarnou. U nás světí si hospodáři, vzdálení jsouce od kostelů, do kterých by pro svěcenou již vodu choditi mohli, vodu sami průpovědi pobožnou, již tenkrát říkají, když s vodou o půlnoci před 3 králi ze studně čerpanou do pokojíkův svých vstupují. Kdo, prý na den 3 králů v řece samé se vykoupá, po celý rok zdrav pobude. Hospodyně naše vykropují svěcenou vodou na večer sv. 3 králů pilně stodoly a světnice, ba některé kropí i kuřátka na řešetě, domnívajíce se, že to i jim i všemu prospěje.

Den svícek. 6. ledna.

V církvi řecko-katolické je tento den, jak právě podotknuto, téměř nejslavnějším celého roku. Je to vodokerštje, vodokřtěni (maďyar. viz-kereszt). Nesvětí se ale v církvi pravoslavné voda na den 3 králův (jenž u nás připadá na 18. ledna) snad jen v kostele, než veřejně v řekách, a kde těchto nebývá, alespoň ve veřejných kašnách, jako k. př. ve Lvově a to nejslavnějším průvodem kněží. V Petrohradě bývá dvůr císařský přítomen na ledě, kde prohlubinu prosekanou, Jordanem nazvanou, ratolestmi vůkol a vůkol obehnávají. Voda posvěcená je ke všemu dobrá; ji odnášejí s dychtivostí nesmírnou po ukončené slavnosti v nádobách domů. Lid ruský má i v obyčeji, ponořiti se pod vodu i když mrzne nejkřutěji. Na večer dělá si pak týž lid křížky na dvěře, aby zlí duchové, vypuzeni jsouce z vody, nepřibyli do příbytkův.

I u jiných Slovanů bývala bezpochyby druhdy na den tento větší slavnost, než bývá nyní. V Čechách je k. př. r. 1466 jedna listina datována takto: Tag der h. taufe (t. j. t a u c h e) a 16. článek Muraňského statutu r. 1585 zakazuje slovenským farářům „to pověrné a bludarské s křížikem tulání po ulicích a domích.“

Co na slavný den upamatovali se staří Čechové na sv. 3 krále i za týden ještě, jmenujice 13. ledna o c h t a b s v í č e k. Němci ale, počítajice hlavně vánočné dny, dávali 13. jméno buď der achtzehnte, buď der zwanzigste a to dle různého způsobu, buď počítati den Adama a Evy i tříkrálový den k vánočním buď nic. Tak jmenují někdy den svíček den zwölften, někdy ale o 7. lednu říkají, ich gehe auf den zwölften.

Že dnem tříkrálovým ukončeny byly slavné vánočné hody, dokazuje i starý církevní obyčej, kterýmž od adventu až do svíček, jak praví již Štítný, svatby nebyly dovoleny, ba i tím, že dnem po třech králich počíná se masopust. Pravý masopust připadá ovšem na poslední toliko dny před popelcem, ba na noc téměř jen úterkovou, německy fas-nacht zvanou, od slova fas-en, fas-el, jařiti, hýřiti, veseliti se, později též blázniti. Jméno fast-nacht povstalo nedorozuměním, že je to noc před postem; výkladu prvnějšího dosvědčuje i rakouské jméno masopustu f a s c h i n g a bavorské f a s s a n g e n. Zdá se, jakoby církev běsiti a ukrývati se pod škrabošky, co v pohanství o vánocích v užívání bylo, teprva po vánocích, co po posvátném čase byla dovolovala. Avšak o tom všem, jako o slovanském jmeně „maso-pust,“ promluvíme nížeji u větší obšírnosti.

Pavla. 10. ledna.

Den *Pavla*, prvního to poustevníka či pústelníka, etili Češi 10., Poláci ale 15. ledna. Patřil jaksí za starodávna co dodatek k vánocím, neboť věštili z povětrnosti jeho sedláci polští pravice: jestlie-že v ten den „čista pogoda,“ že bude dobrý rok, „je že-li viatr, tuž za nim v pogoni dešč.“

Štastného. 14. ledna.

Uvádím dne toho zde jen za tou příčinou, bych ukázal, jak si staří Češi rádi překládali na svůj jazyk cizých jmen svatých, poněvadž jméno: *Felicis in Pincis* prostě si vykládali „Štastným.“

Ve Francouzsku, hlavně pak v Beauvais-u slavili na den ten, k upamatování prý na cestu do Aegypta, proslulý druhdy i na jiných místech svátek osličí (*eselsfest*). Posadivše t. krásnou dívku na ozdobného osla vodili ji ve slavném průvodu i do kostela. —

Viz den Štastného a Zbožného 30. srpna.

Antonia opata. 17. ledna.

Estonci říkají na ten den: že se v něm hřbet zimy oblomuje, což se u Rusů teprva 11. února slovy vypravuje: že sv. Vlasij, „sšibajet r o g s zimy.“ Ve výrazech těch vězi jaksí názor, představovati si zimu co zvíře nebezpečné.

Fabiana a Šebestiana. 20. ledna.

Na den ten počínají si u nás hoši pišťalky dělati, což ovšem nyní jen hrou je dětskou, čemu ale nebývalo tak za starodávna. Pišťalky a trubky jsou v bájesloví úzce spojeny s pruty. Pruty znamenají blesk jarný, kterým se země otvírala, jako pruty čarovnými v pověstech až podnes se skály a země otvírají, pišťalky ale a trubky byly znakem jarného hřmění. Připisovali tudíž pišťalkám zvláštní moc a Poláci bájí, že fujara čarodějná jen z vrby shotovena býti může, „co by nikdy nieslyšala šuma vody ni piana koguta,“ která tedy v pralesu vyhledati se musí. Zachovalyť se u nás též ještě spůsoby a pořekadla při otloukání pišťalek. Tak odříkávají u nás hoši: „otloukej se pišťaličko, nebudeš-li se otloukati, budu na tě žalovati u knížete pána a on ti dá ránu, až odletíš do zlatého džbánu, huš, huš, huš, vrazím do tě nůž, vrazím do tě kudličku, vrazím do tě zaviráček, budeš zpívat jako ptáček.“ Mezi tím, co odříkávají, má pišťala už hotova býti. Na Šumavě zařikávají Němci takto pišťalku: pišťaličko sejdi, sice tě otluku, milá kuričko teď se stáhni, bůžku pískej (heargotl pfeiz). V Němcích ale odříkávají děti někdy takto: „Fabian Šebastian lat den saft ut holt gan,“ domnívajíce se, že v ten den míza vstupuje (jak se říká) ze země do vrby. Naráží tedy obřad, pišťalky otloukati, na jarné již svátky.

Obrácení sv. Pavla. 25. ledna.

Den tento jmenují Litvini pus-žěmys, půl-zimy; Lužičané světi nim ptačí kvas, vogel- oder sperling-hochzeit, udělujíce ptákům hojných pokrmů. Hochzeit

je u Němců původně co hohe zeit, každý hod. I na Lužici dávají staří a mladí ptákům pokrmů. Jedny děti běhají před v ý c h o d e m slunce, druhé po západu do zahrad zavěšujíce na stromy košíčky a hrnečky prázdné, aby se jim ptáci odplatili. Rodiče pak naplňují tyto nádoby dary buď z rána, buď v noci, aby se děti domnívaly, že skutečně ptáci jim ovoce byly nadělili. Známo je, že ptáci byli starým i poslové bohů (srovnejmež naše: po ptáčku se dozvěděti) i podobou duší lidských. Hlavně pak jsou ptáci poslové bohů vzduchu; ptačí kvas je tedy původně obět za dobrodiní vzduchu jarného.

Všickni tito malí svátkové v lednu již dokazují zřejmě, že se jimi lid na jaro připravoval. Římané ctili 11. ledna carmentalia ke cti bohyni Carmenta, jež porod obstarávala, též juturnalia zvané od Juturny, bohyně to studánek (srov. ú-nor = rozpouštění ledu).

Hromnice. 2. února.

Poslyšmež, co o hromnicích píše náš Štitný r. 1376: „Hromnice světi, aby lidé nesli je ke cti sv. královny, úvod její pamatujíce — a také prosí kostel svatý, kdež by koli kdy byly rozejženy v domích, v kutiech, aby tu neměl i žádné moci ďábel. Protož když hřímá, sluší je rozžieci — aby tu nic hrom nemohl uškoditi. — Ještoť pak zrcadla, niti neb což buď k hromnici vieží, nelíbí se mi.“

Staročeský passional na r. 1495 takto o nich vypravuje: „dnešního dne slavný jest hod sv. královny, česky slove hromnic a to jméno odtud jest

počátek mělo, že za dávných časův v české zemi nábožní křesťané hřímání se báli, i tehda postavník hromničný aneb svíci (svieczy) na čest sv. královny zažhli. Protož ty postavníky, kteréž toho dne svatého v kostelech kněží světi, Čechové jsú hromnice nazvali, tím úmyslem, aby, kdež by ty postavníky a svíce sv. královně na čest zažhli, hrom aby ten neměl nic činiti⁴⁴).

Jinak smýšlelo se o nich na Slovensku, tam byli sobě ještě povědomi, že hromnice původu pohanského jsou a zakazovali je. Muraňský statut předpisuje r. 1585 k. př. takto: „Svěcení a zaklínání kde jakých věcí, jakožto sól, oves, oheň, svíce hromničné, voda, víno, zelina lopačina (lupina? či lopuh, verbascum?) a t. d., to se nemá nikde zachovati.“

V Polště obcházejí tím „ogniem gromničným“ t. svíčkami „bydło, konie, ludzie i domowe kąty,“ poněvadž „gromy a pioruny odganiaią.“

Litvini jmenují hromničné svíce grandulinne žvaké a hromnice co svátek svent-graudulinne; poněvadž grauju jim znamená hřímání. Staří Čechové jmenovali den ten i svíčkami či dnem svíček. Lužičané jmenují jej svěckovnica Maria či Svječk-Maria, Srbové světlo a světlo Marino (svítlo Marinje), Chorváti svečna Marije, Krainci svěčenica, jakož Němci kerz-wihe, kerz-messe a licht-messe.

Domnívám se, že „svíčky či hromnice“ jsou jen pozůstatkem jakýchsi hodů ke cti ohně nebeského, blesku jarného od církve rozumně na křesťanský prospěch obrácených, jakož i hodů, při kterých oheň na duše zemřelé odkazoval, aby se posvát-

ným ohněm, pohanským to způsobem, očišťovaly. Výrazy národní o ohni jsou vůbec zřejmé; Rusíni znají o g o ň s v a t y j, Srbové o g a ň ž i v i a v a t r u ž i v u, Němci queckfeuer t. živý oheň a Češi b o ž í o h e ň.

Přibližovala se Hromnicemi jako přípravně doba, za které se ctíli bohové jarní a nazemští. Poněvadž Perun to byl, jenž jarním svým bleskem a hromem právě osvobozoval upoutané a zkamenělé zimou bohy jarné, slušným se zdálo býti pohanům, i před jarem pravým vděčně se na něho pálením ohně a obětmi upamatovati. Při tom očišťovali se ale sami k nastávajícímu jaru.

O prvním hřímání na jaře padával prý v Čechách v předešlém ještě století kde kdo stál na zem a líbal ji, potom vstával, v světnici stoly, na dvoře vozy zdvihal, z domu s napřaženou sekerou (znakem to Peruna) před vrata vybíhal a do země hluboko ji zafav a ponechav ji zaraženou v zemi odcházel ⁹³). I podnes ještě hýbají při hřímání všemi nádobami domácimi a polními na znamení, že je hrom jasný osvobozuje od zahálky zimné. —

Hromnice bývaly i svátkem, za něhož pamatovali staří na z e m ř e l é. Neboť u Peruna v ráji byly i dušičky, Perun sám byl na mnoze bohem zemřelých. Hromnice byly tedy co s v i č k y zároveň symbolem živobytí lidského; druhdy je pálili bezpochyby tak na hrobích, jako my až podnes je umírajícímu dáváme do ruky. Nelze též zapomenouti, že ú n o r pohanům byl posledním měsícem roku, tudíž příhodný čas pamatovati na smrt. Římané k. př. počali 13. února svátky p a r e n t a l i a (naše dziady — i Perun slul

Dziad či Děd —) a přinášeli mrtvým soli, obilí, vína a chleba na žároviště či na hroby rozsvěcující jim nad hrobem pohodně, což jmenovali festum lucernae. Snad se proto nemýlím, jest-liže jednou Hájkoví uvěřím, jenž takto ve své kronice k r. 991 vypravuje. Na Petříně dělali si zimného času někteří Češi u velikého dubu oheň, v kterémžto divní způsobové tvárností lidských se jim okazovali. Náchylnější kteří byli k pohanství tomu ohni činili velkou poctivost a jemu se kláněli, běhávali k němu nočního času, přikládali dříví a vidouce takové lidi v tom ohni a k sobě podobné pravili, že by tu otců a předků jich duše od hříchů se čistily, někteří pak chleby a jiní peníze na ten oheň metali. — Nemyslím věru, že by Hájek takovou věc, v podrobnostech i jinými svědectvími potvrzenou, si byl vybájl. Petřín byl za starodávna Perunovi zasvěcen a veliký dub, při kterémž oheň ten se pálil, byl tomu bohovi svat. Zachoval nám tedy bez pochyby Hájek popis slavnosti vícedenné očišťování se zemřelých pomocí ohně Perunova. Lid náš když hřímá rozsvěcuje až podnes hromnice, rozněcuje na ohništi oheň a metá do něho buď uhlí od spáleného Jidáše (srovn. badňak srbský), buď kočiček a věnců svěcených. Prastarý byl též obyčej v Čechách (či jest ještě?), při hřímání kozy dojiti, aby mlékem tím, kdyby posel boží je navštívil, boží oheň uhasnouti mohli⁹³). Kozy byly Perunovi milý a mléko bylo symbolem nebeské vláhy.

Že se skutečně v ten čas na nové božstvo, na jaro již myslilo, lze doložiti ne jedním dokladem. Ne toliko, že říkáme: o hromnice o hodinu více, než musí dle českého pořekadla na hromnice i skřivánek

vrznouť, a mělby při tom i hned zmrznouť. Rusíni haličtí jmenují hromnice srětěnje t. potkání a praví, že v ten čas strětíla sja zima s létem, rovněž tak i Srbové, kteří svátek ten světlo zovou, jemu i „sretenije“ říkají, „da se tada srete lje to i zima.“ Srovnejmež ptačí kvas k našemu skrívánku a srětěnje zimy a léta o hromnicích k litevskému výrazu p u s ž ě m y s, půl-zimy.

K domnění našemu, že Hromnice byly původně svátkem Perunovým, dodejmež dále, že u nás v Cechách, hlavně na Boleslavsku, svěťí 14 dní před koncem masopustu, právě tedy v první polovici února, slavnost Šedivka, na Tábořsku Šejdavka, které jméno bje buď na dědy, buď na děda Peruna. Poněvadž se slavnost tato při d o p ř á d á n í l n u a k o u d e l e odbývá, souditi lze, že v dávnověkosti při tom ctěna bývala i B á b a, římská to Ceres, či naše bílá paní (Perahta), která, jak jsme se z Moravské písně na den sv. Davida dozvěděli, co p. Maria upozorňuje Peruna-Davida v nebi, že mu podzemský bůh co čert neb černobog u vězení drží jeho majku, načež David húsličkami svými hromovými před peklem zahudá, t. nad zemí uzavřenou zimou. Černobůh či čert propouští po tom ihned majku onu co Živu či Vesnu (Proserpinu) z otevřeného pekla na svobodu, jen že se co mocný ještě bůh zimný zakládá s Davidem Světlobohem, jenž, v měsíci za temné noci sedě, noce osvětluje. I tu máme sretenije a zápas zimy s jarem.

Blažeje. 3. února.

Tento den je u nás jako pokračovatelem hromnic, neboť v českých kostelích příkládají se na ten den

v způsobu kříže svázané hromničky pobožným k hrdlu, aby zbaveni byli bolestí hrdelných. V Dubrovniku (Ragusa) býval den sv. Blažeje (S. Biagio) i se svatvečerem velmi slavný, ba i hrami vojenskými veřejně oslaven. Dvanáct žen tancovalo před knížecím palácem národné tance při zvuku pastuších nástrojů. Jmenovali tanečnice „Tarsnize či panizzatrici?“ podle Appendiniho (47.) str. 178) — Tržnice? Panice Tričí? Triží? — U Rusů světí se sv. Vlasij 11. února. Snegirev se domnívá, že vstoupil na místo Volosa či Vese, poněvadž lid ruský ho ctí co patrona skotu. Na den našeho svatého Blažeje, t. 3. února, ctí Rusové *Timothea*, jehož poluzimníkem nazývají, než i o sv. Vlasiji praví, že roh ze zimy sráží (sšibaet).

Háty. 5. února.

I to býval, co se některých obřadů týče, původně jen svátek, jimž se pokračovalo v hromnicích. Neboť bylo dříve ve zvyku, na den sv. Agathy t. j. česky: „dobré,“ v průvodu po kostele tabulky nositi, na nichž bylo napsáno: *mentem sanctam, spontaneam, deo honorem, patriae liberationem*. Pékávali též na ten den zvláštní chlebičky, světíce je v kostelích; tabulky ony chovávali i v domích, aby jimi uchránění byli hromů a ohně. Lid vypravuje též, že toho, kdo se na sv. Hátu svěcené vody napije, had žádný neuštkne.

Letos (1860) připadá sv. Háta na devítník, slov. devátník, na devátou to neděli před velikonoce. Rusové jmenují, ač nevím proč, neděli

tu „pestraja, pěhaja“ (pestrá, pěhavá, pihavá), ale i „splošnaja“, a konečně i „vše-jednaja“, snad proto, že za ní všeho i masa jísti mohou; je to neděle před jich maslinou nedělí, butterwoche. Splošnaja je tolik co úzká, tuhá. Z její povětrnosti soudějí na povětrnost masopustných dní.

Masopust. 19. 20. 21. února.

Jméno maso-pust je téměř jako „lucus a non lucendo“ pravý opak toho, co znamená, leč by se pust co roz-pust-ilý, pust-ý bralo, či maso-pust za dobu, za které se masu po-pouští. Poněvadž ale pravý masopust jen úterý před postem jest, mohlo i jméno vigilie či svatvečera přejíti na předcházející jí dobu, jako německy *sonnabend* (samstag) pro *sonntagabend*. Rusové dí syro-pust, poněvadž se za svého postu i sýra a másla zdržují. Staroslov. říká se vedle *mięso-pust* (*carnis-privium*) i *zagovenije*, zahovění. Jižní Slované jako k. př. Srbové říkají každému dni před nějakým postem *poklada* či *poklade f. pl.* nebo *pokladi m. pl.* Takto Srbové slovanského zákona či *chrišťanini*, kdežto Srbové latinské církve či *kršťanini* jmenují maso-pust pošljední dan od poklada. *Poklad* je ale jako *poklon* tolik co dar. *Pokladnica* jsou u nich jídla k. př. sýr, jež dívky na bílou neděli v jeden dům snášejí a jimi se častují. Masopustná neděle zve se u Rusů *maslina* a *syraja* nedělja a masopustný čas též *masljanica*. Bez pochyby z dob, za kterých v Čechách přísnější či řeckoslovanský způsob postu byl panoval, zachovalo se jméno *tučného čtvrtka* od

t u k u při maštění potřebovaného, nyní ale bere se obyčejně výraz ten co štědrý (le jeudi gras, il giovedi grasso, feister donnerstag, ale i sonnabend der feiste vedle fraszmontag a geile montag). Říkávali Němci též schmutziger donnerstag ve smyslu tučný, poněvadž schmutz původně schmiere, fett, tuk znamená. Že se ale čtvrtek tučný (též feiste pfinztag t. j. pátý den) v celém týdnu vyznamenával, toho je příčina, že v pohanství čtvrtkové, Perunovi zasvěcení, témeř to byli co u nás neděle. Proto se u Polabských Slovanův pohanské jméno Peren-dan t. Peruna-den zachovalo, jako Donars-tag v donnerstag. Na to bije i církevní jeho jméno: festivitas diaboli, neboť Peruna hlavně jmenovali ďábla. Slavily se na den ten také rytířské hry, pozůstatky to snad jakýchsi pohanských her, jež se ale v neděli na to slavněji opakovaly. Proto slul tučný čtvrtek Němcům i rennabend der wenige t. j. menší.

U Poláků jmenují toho, jenž masopust rozpustile světlí, kuliga, kulika, i radovánka masopustná sama slove kulig. Kulig je jméno ptáka, (tringa; meve) jenž u Němců i pfinstvogel se zove⁴⁵). Kulikať je u Rusů opítí se, kulič ale (koláč?) bílý okrouhlý chléb velikonočný.

Bylo by velmi povrchně, bráti masopust za pouhé radovánky, jako středověká snad bachanalia. Jako bachanalia původně byla mysteria, světivše Bacha co božiče, Dio-nysa, mladé slunce, jenž přemožen na čas zimou předce vždy vítězoslavně z pout jejich se vybírá; tak byly i masopustné hody původně nábožnými obřady bohaty t. j. byly jarné svátky. Jsouť toho až podnes ještě stopy patrný.

Tak vodívají k. př. v Čechách o masopustných dnech po vsích a městečkách při hudbě a zpěvu mládenci a panny symbol zimy v podobě muže hrachovinou a povříslý celkem otočeného, jemuž medvěd říkají. Byl to původně Perun zimný či černoboh, jemuž hrách byl zasvěcen. Lid náš k hrášku až podnes jakousi uctivost na jevo dává, vida na něm podobu kališka. Medvěd ten navštěvuje v slavném průvodě hospodyně v domech a tancuje s každou, jakož i s děvčaty. Hospodyně trhá s něho hrachoviny, kladouc ji potom pod kvočky a husy. Mládencům a pannám každý hospodář a každá hospodyně pro zavedení medvěda dary dávají, majíce návštěvu jeho za blahodějnou. (Je to tudíž pozůstatkem obřadů pohan-ských, kterými knězstvo v podobách bohů svých navštěvovalo chýše věřících, což se i starým svědectvím doložiti dá). K večeru scházívají se všickni v hospodě, kde při tanci co možná nejvýš vyskakují, nápodobujíce tím povýšení běhu slunečného na jaře. Domnívají se, že se jim čím více a výše na ten den skáčí, tím skvěleji len, obilí, zelí ten rok uvedou.

Při tom obřadě je medvěd symbolem zimy již skrocené a mládenci a panny jsou symbolem jare přírody, proto vodi zimu již upoutanou. Na jiných místech mají však zimu v nevázanější ještě podobě. Tak hledají v Tirolsku ve Windsch-gau (Windisch-gau) nyní Pinz-gau řečené krajině, jindy Slovany obydlené, symbol zimy ve způsobě tří divých mužů v t. j. divě přistrojených. Jsou tu symbolové buď nejtuzších tří měsíců zimných, nebo podoby obrovské jakési trojice bohův, jako byla u Němců Donar, Wuotan a

Freyr, u Slovanů: Perun, Vít, Radegast. Nalezše divé muže v lese a svázavše je tužkami červenými vodi je do vesnice ⁴⁶). Jinde mají tito diví mužové škrabošky na obličejí a na hlavě špičatou čepku s rolničkami. Jsouce vůkol a vůkol zvonečky zavěšení drží kýje v rukou a běhají co běsové po dědinách a městech, škádlí všechno, co jim v ústrety přichází, ba potápějí sem tam i mnohých lidí ¹⁷). To je patrně symbol zimy ještě neskrocené.

V Polsku obchází taková zima-muž (knecht Ruprecht u Němců) pod jménem tura, jak Linde tvrdí. V Dubrovniku či v Raguse chodívali prý tři bohy (škrabošky) či vlastně dva bohy a jedna bohyně, z jichžto nejvyšší se jmenovával tur ⁴⁷). Appendini píše turo, turizza a turissa (turica) a jmenuje dva ostatní „Zarojè o Cioroe“ a „Vila.“

Podáme nyní podle těchto obřadů několik německých pověr, abychom s nimi srovnati mohli pověry slovanské o masopustných dnech zvlášť panující. O masopustných dnech nemá hospodář v noci vycházeti, sice mu včely uletí — přisti se má jen do poledne, odpoledne ať se kolovrátek dobře uschová — sedláci mají pilně vázati povřísla, aby se hojného žita dočkali — ženské nemají ničehož šítí, zašijí prý slepice — jahelnou či proskou kaši je dobře jísti, to udrží prý peněz po celý rok a t. d. Neukazujet se zajisté ani v jedné z těch pověr ni za mák rozpustilostí, naopak jeví se v nich, že se těchto dní jaksi štilili. Toť spatříme i v obřadech i v pověrách čistěji slovanských. Vše, co se za posledních dnů masopustných doma spracuje, je zvlášť trvanlivé — kdo se děrkou sukového prkna z rakve na tancující podívá, uvidí za každým párem dva

čerty (srovn. podobnou pověru o vánocích). V Štýrsku strojí na úterý masopustný každý hospodář slavně svůj stůl a co nejlepšího a nejdražšího k jídlu a k pití doma chová, staví naň, aby každý příchozí, hlavně pak žebráci co hosté těchto darů použili (z úst národu). Toť obřad jako o štědrém večeru a jako o velikonočních svátcích v Polště. I naše masopustné koblihy, kterých někdy rozdáváme, jsou zajisté co zvláštní pečivo svátečné původně jakýmsi symbolem, jako vánočka. U Němců bývalo zvláštních fastenbrezel. — V Čechách a to v Chebsku sedají si na úterý před slunce východem děvečky celé nahé na psí budky a před o u, domnívajíce se, že celý rok dobře přístí budou. Sluha ale či pasák nějaký leze též obnažen pod stůl, aby mu na pastvě dobytek se nerozutíkal po celý rok ⁴⁸). I když u nás v Praze, hlavně pak v sladovnických domech, v úterý večer učeníci a tovaryši se přestrojují ve škrabošky různých zvířat a příšer, aby napotom, jak říkají, bacchusa pochovali, kdo by medle při tom myslil, jak oni nyní, že pochovávají masopust? Kdo by soudný neshledal, že to jsou škrabošky jako u dřevných koled a že v podobě Bacchusa pochovávají zimu, světíce tedy tím příchod jarné doby. Ovšem připadá toto svěcení někdy jako letos příliš časně, avšak toho nepůsobí národ, to působí vnější okolnosti a kalendář náš. Lid za všedních dní prací zaměstnán bývá rád, při příležitosti vykonávati své staré obřady, ježto byl dříve v patřičný čas vykonával. Tak bývá masopust i slavným dnem navštěvování Berchty, Meluziny či bílé paní, jež dohlíží, zdaž přástvy jsou ukončeny.

Petra stolování. 22. února.

Nejstarší v Plzni r. 1489? 1499? tištěný kalendář píše takto: „Petra stolice začne se (Vesna), jí (Vesně?), Urban (25. máje) konec přinese, Urban léto začíná, Symforian jej dokoná, Symforian dává podziměk, Kliment mu dává posilek ($\frac{23}{11}$), Kliment zimu oblibuje, jí sv. Petr ucezuje“⁴⁹). Kusá tato slova jeví předce patrně, že u starých Čechů někteří svatí jako v čele stávali dobám jednotlivým roku. Sv. Petr pak zvlášť vládne Vesnou či jarem, jelikož „zimu ucezuje“ t. rozpouští. Srovnej k tomu význam měsíce února, noření t. či rozpuštění. S tímto náhledem souhlasí i jméno německé: „st. Peterstag im Lentzen“.

V Kazaňsku slaví na den sv. Petra Čeremisi slavnost jarnou, s ů r e m zvanou, jež je slavností hnojení polí. Při té slavnosti rozpalují Čeremisi oheň ke cti boha Juma a mládenci objíždějice oheň ten, drží v rukou břízku as 3 lokte dlouhou. Staví Čeremisi při slavnosti té i stůl v podobě oltáře, za kterým hodují, při čemž každý z dotčených jinochů svou břízu k oltáři přiklání.

Češi dobře vědouce, že příroda o době sv. Petra málo kdy s kalendářem, k jaře již spěchajícím, souhlasí, pravili příslovně: sv. Petr za stolem (trůnem) nechává na holem a teprv v okovech (1. srpna) posílá sedláku výsluhy.

Pohanští Římané slavili 22. února opět slavnost ke cti zemřelým, F e r e a l i a zvanou, strojice svým předkům slavnou hostinu na hrobích. Z toho posel

latinský výraz „St. Petri epularum“ a „cara cognatio“, jak ten den též jmenovali. Souhlasí s touto okolností dobře, že letos právě 22. února je i popelec.

Popelec. 22. února.

Jarné radovánky stýkají se v týž den s upamotáním-se na smrt.

U Němců vykonávají t. místy o popelci podobné obřady, jako u Slovanů o masopustném úterku. Němci provádějí t. medvěda, jenž však u nich bývá muž nikoli hrachovinou, než kůži medvědí zahalený. Z medvěda toho povstal později „lev“, zrovna tak, jako v bájkách druhdy býval medvěd králem zvířat, než ustoupil lvu. Lva toho ale nevodívali všude, než nosívali jej místy jen ze dřeva vyřezaného po dědinách, ačkoliv jej Isen-grind t. železnou hlavu jmenovali. Místy proměnil se nyní i Isen-grind v pouhý strom, v pouhou kládu, již vozí někde v neděli masopustnou, „Funkensonntag“ zvanou, někde 17. února na den sv. Donata na odív ^{17.} ³⁰).

Na Žmudi, jak vypravuje Jucevič, zachovala se na popelec prastará slavnost. Tam vozí Kunišku, podobu to báby, jež na hlavě věnec smrkový a v ruce cep mívá, od domu k domu, jmenujíce tuto slavnost návštěvy staré kunišky ⁵⁵).

Avšak i v popelci samém co vzpomínce na smrt skrývaly se dvě na zdání odporné sobě doby. Pohané, pálivše hlavně mrtvých svých, sypávali si i na hlavu svou i na šaty popele z hranic a z mrtvol pozůstalého, aby tím dokázali, jak jsou sjednoceni s umrlými — ostatky popele ukládali v

nádoby hrobné, v popelnice. Odtud pochází bezpochyby prastarý obyčej, při každém větším smutku posypávati si hlavu popelem. Zasvětila i církev obyčej ten mravný proto, „aby, jak dí Štitný, lidé v pokoře berúc popel na své hlavy rozpomínali se, že jsú popel a v popel se zase obrátíc i nebujněli.“ Poněvadž ale za starodávna i mimo kostel se pohazovali popelem, přecházel časy zvyk ten v pouhé šašky. K tomu přistoupila i ta okolnosť, že mívali Slované ve zvyku, po úmrtí a po pohřbu slavné hody strojiti, při kterýchž se domýšleli, že i mrtvý sám ale jen některým viditelně přítomným bývá ¹⁰⁰).

Obě tyto stránky — smutek i radovánky — spatřiti lze i při slavnostech dávných popelce. Posvátnost t. popele jeví se až podnes tím, že je zvykem, na popelečnou středu sbíratí bedlivě všeho popele, jenž se nachází v domě. Popel tento je prý užitečný k ledačemu; stromy k. př., jestli že ho okolo nich před východem slunce nasypáš, uchrání housenek.

Stránka ale druhá, t. hostiny strojiti po pohřbu, jeví se tím, že u poněměilých Slovanů po krajích hraničných v Čechách je obyčejem mužům i mládenčům, voditi své ženy a dívky, když uděleno bylo jim popele, přímo z kostela do hostince, kde je častují. I ryzí Čechové jeví zvyk ten poněkud tím, že vešlo u nich pořekadlo v obyčej: na škaredú středu neráda předu, ráda se napiju, ráda spím a což jest dobrého, všecko sním. I Štitný musil této stránky u velké míře zkusiti, poněvadž píše: „o kteraké jest pak oslepenie lidské, ještě i ten den zabylstvo v bujnosti ploditi kteréžkoli, v kolbě, v tanciech neb po ulicích a své chlipkosti nestati aspoň ten den.“

Srovnej ku kolbě Štítným rytířem spomenuté německý výraz *rinné-sontag, renn-sonntag*, jenž se odvozuje „a ludis equestribus.“ I jména popelečné středy jeví poněkud dvojitou její stránku.

U nás je „škaredá středa“, jako latinský „dies ater“ snad proto známé, že je to den smutku (nebo že se zavěšují oltaře?). Poláci znají vstupnã srodę, vstupnú středu, poněvadž vstup, vstup, začátek je postu. I neděle po ní, t. první neděle postná jmenuje se u nich „vstepna niedziala“. Za starodávna, kde se na způsob přísnějšího řeckého náboženství juž na devitník „septuagesima“ (5. únoru) postiti počalo, byl devitník vstupem a jmenuje se devitník skutečně až podnes u Poláků „staro-zapustna niedziala“. Druhá stránka jeví se pak ve jménu jihoslovanském „čista srieda“ (mundus dies Mercurii), ba celý týden prý jmenují čistění (reinigung), s čímž porovnatí sluší opět německý: *schürtag*. Snad naráží čistění to ne tak na příbytek, jako na šaty, poněvadž alespoň v Sasích děti jedlovým haluzím popele rodičům stírají se šatů, začož jim rodiče darů nadělují.

Lužičané jmenují tu středu saznoú, od sazi bezpochyby, jako středa před velikonocmi u Čechů sazometná sluje, protože tu středu komíny vymetávali za příčinou nastávajících svátků velikonočných. Lužičané znají i jiné jméno středy „podjabnica“, jabanuš je u nich tolik co bítí. Nevím ale, proč tak jmenují popelec. U nich se končí též přástky na týž den a hoši navštěvují tedy na popelečnou středu naposled přástevnice. Tak to bývalo snad i v Čechách, dle pořekadla výše uvedeného: „na škaredú středu, neráda předu.“

Přestupný den. 24. února.

Jméno to pochází z té okolnosti, že v každém čtvrtém, v přestupném právě roce svátky všechny po 24. únoru o jeden den dále odloženy bývají.

Jména jinoslovanská toho dne jsou: polsk. *dzien przestepny* a *przybyszowy* (u nás též *przybity*), rusk. *visokonosnyj den* nebo prostě *visokos*, srb. *prijestup*, a to hlavně o roce (ove je godine *prijestup*). Poněvadž u starých Čechů, když 13 měsíců ještě počítali, třináctý se jmenovával „hrudnec,“ jmenuje se *przybity* den někdy *hrudným*; to je snad i nejstarší toho dne jméno. Tak praví i kalendář z r. 1520: tolik jest všech do roka dní, v čtvrtém se trefuje *hrudný* ⁵⁰).

Matěje. (24.) 25. února.

Dnem sv. Matěje zdála se starým přibližovati se rozhoda či křisis zimy. Kašubové říci: „svjēti Maci, zimu (zemę) traci“, a však jiní Poláci přidávají: „lub bogaci“ (neb bohatí, zvyšuje). Lužičané praví: „Matej zemju votanka — zanka“ (někdy otvírá, někdy zavírá). „Češi: sv. Matěj mosty (ledy) boří nebo staví — najde-li Matěj led, seká ho hned — nenajde-li Matějova pila, najde Josefova širočina“ (led). Němci: *Matheis bricht eis atd.* Na sv. Matěje pije skřivan z koleje, říká se místy u nás k pravdě podobněji, než jinde na sv. Blažeje (3. února). Patrně vystupuje ve všech těch příslovích sv. Matěj jako rek jakýsi či obr ledy bořící, však jest on lidu našemu i přímým zástupcem budoucí jarné úrody. V Če-

chách alespoň lezou o sv. Matěji děti na stromy volající: prosím, prosím sv. Matěje, ať nám ovoce dopřeje, kamkoli se můj hlas rozleje. Jiní volají: Matěji, Matěji, naděl nám jablíček, hruštiček. Ve Vysokém-mýtě točí se děti okolo stromů zpívající: na sv. Matěje, kde ten hlásek obejde, všude ovoce bude atd. ²⁸). Ba mnohá hospodyně česká běře ráno před dněním pacholika na záda a volá běhajíc s ním dokola po zahradě: na sv. Matěje nosím tudy pachole, kde se můj hlas rozejde, hojně ovoce ať vzejde. To jsou jistě zbytky prastarých pohanských obyčejův. Proč se ale u nás místy i volá: Matěji, Matěji, kozí bobky platějí“ nevím, jak bych vysvětlil.

1. neděle postná. 26. února.

Dozvěděli jsme se při obřadech na popelečnou středu konaných, že mnozí pokračovali světiti masopust i v témdni následujícím a že počali postiti se teprva touto (v s t ě p n o u) nedělí. Protož sluje u Němců první masopustná neděle „aller mann fas-nacht“ a předešlá neděle „pfaffen-fas-nacht,“ poněvadž kněžstvo již od ní počínajíc se postilo. Slujeť tato u Němců též (podle Pilgrama) „funkensonntag“ od ohně posvátného, jenž se svatvečerem jejím zapaloval; dle jiných ale byla masopustná neděle sama již „funkensonntag“, právě snad pro rozdílný počátek postu.

V Čechách má tato neděle obzvláštné a důležité jméno: „liščí neděle“ k. př. v Berounsku, Rakovnicku, což hlubokého významu do sebe má. Matky české pekou v noci na tu neděli t. v svatvečer její preclíky a zavěšují jich v zahradě tolik na proutcích

vrbových, do stromů zastrčených, kolik mají děti. Ráno v neděli před slunce východem zbudivše děti praví jim, že tu liška běžela a jim preclíků na stromy zavěsila. Děti pomodlivše se v zahradě sbírají si dychtivě preclíky s proutků. Někde jmenují místo lišky „Elišku“, co by naráželo na jakousi bohyni. (Známa je též hra na Elišku v Berounsku a hry jsou větším dílem jen pozůstatky, jak už víme, obřadů dávnověkých.) Ale i liška sama je v bájesloví slovanském významná, již Němci ve svém bájesloví v té míře neznají jako Slované. V pověstech slovenských zavádí někde liška osvoboditele i ku skleněnému vrchu. Němcům je hlavním toliko obyčejem, lišku v průvodě nositi na jaře při uvítání vesny. U nás ale je liška totožná i s bábou samou; lišce t. nebo bábě házejí k. př. po zpátku ke kamnům vytržený bolavý zub, aby dala za zahozený „kostěný“ „železný zub!“ Vlastně zavěšuje tedy o liščí neděli Bába dětem preclíků na proutky. S náhledem tímto souvisí snad i to, že se u Bělorusů neděle liščí jmenuje *Dzjedova*. *Dzjed*, *Děd* je mužská toliko stránka bytosti bábiny, neb *Perun* je původně u nás dědem, jako u Němců je *Donar-Thorr altvater*. Tak slove k. př. nejvyšší vrch na hranicích Moravo-Slezských, druhdy *Perunovi* zasvěcený, Slovanům *Pra-děd*, Němcům *Alt-vater*. *Donar* mival v bájích vždy červených vousů t. j. původně bleskem ozářený obličej a Bělorusům ukazuje se i *Dzjed* s červenými vousy a očima, což dílem i lišce sluší. *Dzjed* ukazuje Bělorusům poklady, u nás přináší bába — liška dary a lidé hledají při pašijích v postu poklady. Nebylo by divu, kdyby se někde neděle ta i jménem „*Bábinná* ne-

děle“ vyskytla. Zapalovati pověstné ohně na „funkensonntag“ u Němců souvisí snad i s Dzjedovou nedělí.

1. Března.

„Martis erat primus mensis, Venerisque secundus“, praví Ovid a i Vacerádovi našemu je března prvním měsícem. Mars nebyl však, jak tomu povrehné bájesloví až podnes chce, pouhým bohem vojny, než zbožněná síla jarná vůbec, zimu porážející. Dvanáct štítů, jež při jeho bohoslužbě s nebe byly spadly, či vlastně jen jeden, poněvadž jich stejných Numa dal přidělati, jsou symbolem 12 měsíců a kněží jeho Salii, průvodem slavně Římem táhnouce, neposkakovali toliko, nýbrž vodili i muže v kožich chlupatý oděného s sebou, do něhož lid kýjemi pral, tím z města jej vyháněje. Uvádím vše to na tomto místě za tou příčinou, abych poukázal, jaké jednotejné podstaty bývalo na mnoze pohanství po Evropě, poněvadž právě jednu toliko bohyni, přírodu, ctílo. Neboť onen římský muž není ničím jiným, než zimou či naším „turem“ a „medvědem“ a shledáme nížeji, že i Slované na jaře zimu vyháněli a vynášeli. I poskakování římských kněží je symbolické a hospodyním našim dobře známé, ježto vyskakují, aby polní obrody do výsosti šly.

Obřady ostatní, z nichž vysvítá, že Slované do měsíce března, co do jarného měsíce, důvěru zvláštní měli, jsou u nás následující :

a) Března byl, jako vánoce, dobou věstící či proročnou, poněvadž i vánočné i březnové dni

svým způsobem bývaly počátkem léta. V noci před prvním březnem očekávají k. př. děvčata v Krkonoších, okolo Jindřichova Hradce dychtivě dvanáctou hodinu, jak mile jen odbila, dělají tři kroky po zpátku a praví: Vítám tě, můj milý březne, pověz ty mně věrně, kýho mládence mám dostať, za koho se letos provdat. Potom otočivše se dělají opět tři kroky na zpátek a ulehají hned do lože, kde se jim snem vyjeví, oč žádaly. Proto vítají března i takto: Březne! Březne! Březne! pověz ty mně věrně, o kom se mi bude zdát, mám-li tento rok se vdát.

b) Březen je měsícem vše okrášlujícím. Šťávu břízovou neb vínovou hledají děvčata hlavně v březnu, aby jí i slíčnosti i zdraví nabyly. Za tímto účelem vychází někdy každé děvče tajně pro sebe, aby ani sestra nevěděla, že vyšlo a kam vyšlo, navrtat břízy — někdy ale vycházejí děvčata i jinoši pospolu. Tu dobývají jinoši šťávy okrášlující a dívky vykládají družbanců na trávu jarnou. Pak nastává pospolné hodování a po hodování tanec i zpěv. Tančí však hlavně okolo bříz.

c) Březen byl konečně i léčivým či hojícím měsícem. První březnen zdál se obzvláště starým k ranhojení býti velmi působivým. Nemocný má prý ráno před slunce východem tajně kráčet k stromu, budiž to bříza, budiž to vrba, a na žádného nepromluvě jehlou místo bolavé propichnouti, krev do klucku bílého plátna chytiti a do nebozezem navrtaného stromu strčiti, pak ale dirku dobře zatlouci, aby kůra opět srostla. Srůstající kůra je zároveň dobrým znamením úlevy bývalé bolesti.

I na zemřelé nezapomínali v měsíci březnu.

Prvního března chodívali t. Lužičané, Poláci, Slezáci, Češi před východem slunce s rozžatými pochodněmi na pohřebiště, přinášejíce zemřelým svým jídel.⁵¹⁾ Myslili snad, že i mrtví na jaře k bujarejšímu živobytí zároveň s celou přírodou jaksi procitují. Jestli však nutno, ještě důležitějších obřadů na začátku března konaných zde se dotknouti. Je to obyčej, pouštěti loďky a tahati pluh v březnu, co bylo důkazem, že ledovitá kůra i s vody i se země již byla zmizela. Pátého března bylo k. př. u Římanů „Isidis navigium,“ kde se slavně loďka vonnými kořeny naplněná a mlékem pokropená na moře pouštěla. Podobný tomu obyčej byl, voziti s krávami posvátný vůz Herthy po celé německé říši, jak jej Tacitus vypisuje. Hertha (čte se však varianty její jméno i Nerthus, Neithum, Neutum Nectum,⁵²⁾ byla matka země, která zároveň opatrovala příhody lidské a lidi navštěvovala. Po slavnosti umývali Němci tajně v jezeru vůz i roucho, ba i bohyni samu.

Tomu podobno bylo v Lipsku obyčejem na masopust tahati pluh vesnicemi okolo města, při čemž i holčiny, zvláště pak starší nevdané i proti vůli přinucovali, podílu spolu bráti při tahání pluhu, jak to Pfeiffer v kronice své Lipské vypisuje.

V Rusku chodí lid o první setbě jarné v noci ven na pole s dívkou nahou a s kocourem černým, za kterýmiž lid pluh neb rádlo na pole tahá. Na poli kopají jámu hlubokou, v kterou kocoura za živa zahrabou. Srovnej k dívce nahé bohyni Nerthus a ke kocouru usmrcenému sluhy, jižto byli utopeni v jezeře po vykonané koupeli.

I v Čechách tahají o jarné době pluhy na pole, jak to nížeji shledáme. U Rusů ctil se před postem Petrovým (u nás $\frac{6}{3}$, u nich $\frac{22}{2}$) bůh J a r i ě různými obřady, dávali k. př. při slavnosti vysoké čepice fábory ozdobené na hlavy. Takých čepic spatříme i o našich svátcích letných. Bělorusové mají boha toho co „Jariło.“

V Haliči počíná lid už březnem zpívati své jarné písně, wiosnianky, wesnivky, vesnianky, též majovky zvané. Viosna je Polákům to, co Vesna Čechům; pravi se o ní: Viosna byva vesola, trzy miesące niesie: Marca, Kwietnia i Maia, pięknie w polach, w lesie.

Kýchavná neděle či neděle třetí. 11. března.

Druhá neděle v postu jmenuje se u Poláků sucha, bezpochyby za tou příčinou, jako u nás suché dny, quatember, jichžto důležitost jsme už výše byli vyložili.

Třetí neděli jmenují Poláci g ł u c h o u, my ale kýchavnou. Ve všech kalendářích českých od r. 1593 počínaje, ježto jsem byl prošel, stojí jednostejně „oculi: kýchavná.“

Kýchání je prastarým způsobem prorokování u všech téměř národů, a slouží i podnes ještě k tomu, potvrzovati pravdu výroku právě za kýchnutí pronešeného. Tak se pravi též podnes v Čechách, že kolikrát kdo na tu neděli kýchne, tolik roků živ ještě bude. Kýchati na jaře je tedy na mnoze podobno tomu, jako slyšeti prvněkrát kukati kukačku, neb i

ta věstuje nám kukáním svým opětovaným počet roků žití našeho.

Kořenářky naše hledají pilně mezi blahodejnými rostlinami i čermerku (*helleborus*) pro kýchání.

Řehoře. 12. března.

Podle starších kalendářů byl den sv. Řehoře nejbližší jarnému rovnodenní, proto brali i sv. Řehoře za zastupitele jara. To jeví i kalendáře i přísloví.

Kalendář (cisiojanus) r. 1520 praví: „Lamperta (17. září) a Řehoře den a noc v jedné míře“ — r. 1614: „březen přináší podletí, za Řehořem čápi letí“⁵⁰).

Přísloví však sem patřící jsou: na sv. Řehoře, čáp letí přes moře, nebo žába hubu otevře — nebo: na sv. Řehoře šelma sedlák jest-li neoře. Ořeli ale, přichází k němu vrána a vážně sobě po poli vykračujíc k němu dí: pán, pán, pán, jakoby i s jinými ptáky uznávala oráče co zastupitele jara, Vesny. Říkává se též: březem Tomáše (7. bř.) vzav k sobě, řka: musím mít i Řehoře, a konec této příslovné písně zní: Maria je potěšení naše i děfátko její. Zde zastupuje p. Maria snad opět Vesnu. Že se přísloví zmiňují o čápech a o vranách, je důležité, poněvadž o těch ptácích se i praví, že přinášejí děti, jsou tedy původně poslové boží z ráje přicházející. Osm dní po sv. Řehoři t. 19. bř. očekává lid náš též přilet vlašťovek, které hnízděním svým prý štěstí domům přinášejí a snad, soudě dle zelenohorského rukopisu, jindy i jiné ještě bájeslovné důležitosti do sebe mívaly. Rusové očekávají 21. března přilet skřivánek s 40 druhy jiných jarných ptáčků.

Má však den sv. Řehoře i jiné důležitosti ještě do sebe. Sv. Řehoř je co jarný svatý zároveň pěstoun jarých a mladých školáků. Proto světivaly se a světi se ještě na jeho den v Čechách, na Slezsku a v Polsku zvláštní slavnosti školné. V Čechách obvlékají se školáci v oděvy vojenské, vyvolívají si vůdce svého a tropí všelijaké šprýmy a šašky dílem si hrajíce, dílem však směšnými rozprávkami o věcech školných a vojenských se bavíce. Tito „Řehořští vojáci“ drobného druhu podobají se na mnoze ozbrojencům velikým, kteří obyčejně světívají svátky jarné a letné, čehož stop nížeji shledáme. Jaru, vítězi to nad zimou, přináleží patrně i zbraň, ozbrojovati se tedy na jaře a v létě je symbolickým obřadem. Ve Slezsku a na Lužici rozdávají chlapcům *p r e c l í k ů*, jako u nás dětem o liščí neděli. Druhdy dávali na jaře po vynášení smrti a uvedení jara či léta v dědiny chlapcům též *preclíků* a vařeného hrášku, *s t a r é b á b y* zvaného ⁵⁴). *Preclíky* jsou tedy zvláštní jarné pečivo, složené s kola (symbolu slunce) a z křížků bleskových. Pamatuji se sám, že se *preclíky* druhdy pekávaly i v Praze jen o masopustě, postě a na jaře vůbec.

Co jméno znamená, je nejisto, jedni odvozují je od latinského *pretiolum*, malý dar, druzí od vlaského *bracciatello*, středolatského *bracellus*, *brachiolum*, rameno, jako by *preclíky* křížem položené ruce představovaly. Poláci jmenují *preclík p r a c e l*, Slovinci *p e r é t a c*, Krainci *p r e s t a*, star. něm. *brezita*, *prezitella* a v novější němčině slyšíš vedle „*bretzel*“ i výraz *bretschel*.

V Polště mají *preclíky* při „*Gregoryankách*“ zvláštní důležitost. Tamť se vystrojí a vyšperkují

školní hoši co nejskvostněji, a to tak, že i v obyčej vešlo, říkati: „ubraľa go iako na iakie Gregoryanki.“ Ti žáci takto vystrojeni, kterým se též „Gregoryanki“ říká, tropí na návsi rozličných šašků a her, až konečně se ukáže bakalář, vesnický to učitel, maje obvěšeny přes plece preclíky (obvařanky). Na něj se sypou děti odrývající mu při hluku velikém preclíky, on ale hledí, do útěku rychlého se dáda, jim ujíti³¹). Srovnáme-li k tomuto bakaláři svého medvěda o masopustě, z kteréhož hospodyně hrachoviny trhají i lišku či bábu, ježto u nás preclíky dětem přináší, shledáme ihned, že všemu tomu táže mythická podstata za základ slouží.

U Němců věřili, že kdo za masopustnou noc povrhoval preclíky, trestán byl od přírody tím, že mu vyrůstaly osličí uši¹). I v Tyrolsku znají slavnost sv. Řehoře říkající: „der schulmeister geht in Gregory“⁹⁵).

Avdotji (Eudokiji) u Rusů. 13. března.

Den ten je slavným dnem u Rusů, jsa u nich prvním březnem a tedy jako počátkem jara. Proto pozorují pilně, odkud vítr věje, poněvadž odtud váti prý bude po celý rok. Vítr co pohnutý vzduch býval Slovanům netoliko poslem božím, než ctili jej na mnoze co boha. Jméno hlavního jich boha Vít-a či Svatovít-a a slovo ví-tr (slovensky vie-tor, bulharsky vea-тър, staroslov. vě-тръ) chová týž kořen vě (vátí, dýchatí) v sobě. Ví-tr znamenal v nejstarší své formě vai-tar váni působícího, a váni jarné sloužilo právě k věštbám. „Vítěz“ znamená snad staročesky i tolik co

prorok, zvěstovatel, staroslov. je vět-*l*sky, báječný, a v Zelenohorském rukopise sebirají „děvě sudně“ „vyučené všěčbám vítězovým (uitzouim) „glasy u osudie svaté.“

Doby březnové jsou Slovanům i co dnové jarného orání, co „v o r a č k y,“ i co dnové jarného s e t i důležité. O „v o r a č k á c h“ strojí si na Klatovsku opět medvěda, ale v dlouhou slámu žitnou a pšeničnou zavinitého, jenž na hlavě má vysokou čepici kuželovitou. Při tanci s ním přejí si hospodyně, aby tráva a obilí nad výšku toho muže vyrostla.

V Rusku vykonávají se netoliko při prvním s e t i obřady s nahou pannou, s kocourem a s pluhem, o kterýchž výše již byla řeč, nýbrž vynášejí tam slavně i podobiznu sv. Vlasy či Vlasika patrona skotu, prvnkrátě skot vyhánějíce. Pro nepříznivé počasí připadáva však obřad ten, ovšem jako i u nás obyčejně, v Máj teprva. V Srbsku byla prý jedna žena v b á b u t. j. v kámen Perunem obrácena, poněvadž v březnu již kozy pásala. (Kozy byly Perunovi zasvěceny).

Středopust, sv. Longina. 15. března.

Za téhož dne je obyčej v Čechách, stromy tříti a pozorovati, zdaž vítr věje, neb to je prý znamení úrody. Výše t. 13. března viděli jsme, že i Rusové na váni větru pozor dávali, jakoby tím výpovědi Svatovitově naslouchali.

Za téhož dne, (letos) co středopustu, vynášejí Němci v Čechách již z i m u v podobě báby ze vsi, což u Slovanů buď na 3., 4. buď na 5. neděli postnou při-

padajíc důkazem je, že se vůbec slavnosti jarné již blíží a že jen tu na ten, jinde na onen příležitostný slavný den těchto dob přenášeny bývají.

Družbadlnice, 4. neděle postná. 18. března.

Druž je tolik co přítel, družka co přítelkyně. Neděle tato, družbadlnice, družbadlná neděle, družebná neb družná neděle zvaná, snad odtud jména toho vzala, že se o ní příchod Prije či Vesny, přítelkyně to i přírody i lidí, slavil. Alespoň zvyk okolo Libochovic nad Ohří panující je toho důkazem. Tam přistrojují děvčata korunovanou dívku kvítím ozdobenou, a sama bíle ozdobena jsouce a okrášlena prvním kvítím jarním, fialou t. a sedmikrásou, vodívají „královnu“ po dědinách. Při průvodu přeslavném nesmí žádná dívka tiše postati, nýbrž ustavičně se vrtíce zpívají děvčata písně, snad aby tím vrtěním ruch jarný naproti tiché skamenělosti zimy nápodobovala. Hlavy své mají děvčata červenými tkanicemi a hvězdičkami pozlacenými okrášlené. Královna zvěstuje hospodářům přijetí jara, přeje jim blaha, začož obdařená do jiných domů postupuje. Srovnej k této neděli družné srbskou neděli „družičala“, co u nás teprva provedná neděle je.

Podle počínu zpěvu církevního při mši t. „laetare Hierusalem“ jmenuje se tato neděle i „laetare“, po německu „laetare zu mitterfasten“, či prostě „sonntag zu mitterfasten.“

V poněmčilých krajinách Slovanských vynášejí již o té neděli Moranu či smrt k podobě staré ženy ustrojenou ze vsi, pročož ji místy i smrtnou

neděli či to ten-sonntag zovou, co však v slovanských Čechách teprva 5. neděle, 25. března bývá. Lužičané vynášeli též ještě před stoletím o tu neděli na vrch, „smrtný kámen či to ten-stein“ zvaný zimu, v podobě hastroše, majíce při tom vynášení pochodně rozsvícené. Navrátivše se do vsi zpívali: „smeřć smy vuhnali, ljećo zaso pšivedžemy.“ Ljećo či léto nosívali slavně po dědinách v podobě stromku okrášleného, by jej před domem nově vdané ženy (symbolu to rozjařené přírody) zaráželi. Smřć samu vynášeli někdy jen přes hranice dědiny své, by ji do polností sousedských pohodili, což však hraničná dědina nesnese, v boj tuhý vešla, a konečně smřć opět nazpátek metala. Někdy ale shazovali smřć se skály, pod níž ji pak utloukali a jako pobitou ji házeli do blízké vody či do močálu. Obřad, poházeti Moranu — zimu — smřć do vody, může však nejednak býti vykládán. Měliť t. pohané obřad posvátný, u m ý v a t i sochy bohův a bohyň svých a snadno možná, že i sochu Moraninu po ukončené zimě umývali, pohané ještě jsouce. Pokřestivše se však ztráceli k bůžkům svým poznenáhla úcty bývalé a co jim bývalo původně umývati sochu, převrátilo se v pohazování jí. Avšak i házeti ji do vod, hlavně pak do močálů, jestiž jednání symbolické, že t. Morana-zima vzala juž za své. Může však konečně tomu i tak býti, že házeti tuto smřć pozůstatek je bývalé někdy oběti, vykonávané druhdy na živé osobě (viz str. 21, 22).

Ostatně jsou obřady při vynášení Morany a přinášení léta u různých kmenů Slovanských tak roz-

manité, že by bylo nutno sepsati knihu zvláštní, kdybychom je zevrubně uvesti a vyložiti chtěli.

Sv. Josefa. 19. března.

Tof stálá a od pohyblivých postů nedotknutá slavnost jarná v Praze. Jest právě tak předběžnou slavností velikonoce či letnic, jako je slavnost sv. Mikuláše předběžnou slavností vánoc. Zároveň je den sv. Josefa ochtab slavnosti Gregoryanek v Polště a podobá se věru, jako by u nás žáci na sv. Josefa teprva tuto slavnost vykonávali, poněvadž prastarou hru míčem započínají tímto dnem. K r a s l i c e ale velikonočné při slavnosti Josefské vždy v obyčeji jsou veskrz už na letnice narážejí.

V Magdeburku a v Halberstatu nosívala děvčata slavně míč na tyče darující jej mladým ženám; podobně se léto či letný stromek jim místy daruje. V Lüneburku, kde jindy rázných Slovanů bývalo, házejí až podnes na velikonoce mladé ženy, ježto se nedávno byly vdaly, míčem a to tak dychtivě, že nepřestávají dříve, dokud míč není veskrz rozbit⁶⁷).

Míč je tedy snad symbolem slunce samého a vyhazovati jej rovněž tak významné, jako vyskakování hospodyň.

V Praze ale chodívalo se jindy k té slavnosti k sv. Petru na Poříčí.

Ve Španhelích ctí sv. Josefa co jarného svatého a praví, že, jest-liže chce, přinese dobrého slunce (fara bon sol).

Soroka mučedlníků v Rusku. 21. března.

Toho dne očekávají v Rusích přilet. jarných ptáků, skřivánek t. hlavně, s 40 jinými druhy ptáků. Pikají si Rusové před dnem 40. mučedlníků pečiva či pyrogů v podobě sorok (strak) a skřivánek, jako na den Ěrazima ($\frac{16}{3}$, $\frac{4}{3}$) v podobě vran, co zajisté je pozůstatek bývalých obětí. Připamatujmež si, že též u nás se pekou o masopustě pečiva podoby ptačí zároveň s koblihami a šiškami. Na ten den, i „sorokoj“ prostě jmenovaný, vycházejí Rusové ráno ven a vesele pečiva ptačího vyhazující vykřikují: Žavoroňky přiletejte, krasnu Vesnu prinosite, chlodnu zimu odnosite. V Kurské gubernii je ale zvykem říkati: přiletěl kulik iz zamorja, prines Vesnu iz nevolja t. j. přiletěla sluka (schnepfe) přes moře, přinesla Vesnu z vězení.

V kalendářích pak českých, ještě na r. 1697 tištěných, dočítáme se takto: „Přichází k nám nyní přespolní host (srovn. iz zamorja), kterého sotva kdo viděl dost, ten na sebe velkou starost vezme a nás obveselovati bude.“ Ta průpověď je k 22. březnu přidána.

Jarné rovnodenní. 20. března.

Dnové okolo 20.—27. března byli, než polyblivi naši svátkové měnu v nich byli způsobili, u všech národů Evropských dnové slavní, poněvadž se za nich rovnodenní jarné, vítězství to skutečné mladého božifa vánočního, slavilo. Slunce bráti za boha nevyšlo i nyní z mysli Slovanů; dokládá toho k. př.

pišeň Moravská slovy: „svitaj, bože! svitaj, co by spěšej deň byl.“

Když se pak příroda v skutku byla přioděla jarnými kvítky, světivali se zajisté jarní svátkové různé podle různé místnosti a pohody. K přirovnání uvádím zde něco z Římských slavností jarných.

V Římě byl 22. března svátek „arbor intrat“, poněvadž na tento den smrky, symbol to zimy a umdleného, ba i usmrceného sluno-boha (Attis), do chrámu velké bohyně (magna matris) nosívali. Na to nastával Římanům čas, postiti se a smútiť a to hlavně na den 24. března, kterého dne se pobožní lidé i na krev ránilí (Sanguen, dies sanguinis); 25. března ale „quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit“ byl čas veselosti veliké. Ve starých kronikách jmenuje se den zvěstování p. Marie t. j. den 25. bř. i u nás „festum Mariae magnae.“ (Monum. Boh. inedit. I. 180). 27. března končila se v Římě tato slavnost velkým průvodem, kteréhož dne se i koupel velké bohyně, magnae matris, světívala. Srovnej k tomu vypravování Tacita o koupeli bohyně Herty výše uvedené a potápění naše Morany-zimy.

Starý začátek léta — nyní zvěstování p. Marie, incarnatio Domini. 25. března.

V pohanství býval den ten jeden z nejslavnějších v roku, poněvadž býval prvním dnem léta, jako března prvním měsícem. V Uhřích k. př. počínali ještě ve 12. a 13. století rok tímto dnem. Když Karel IX. král francouzský (Gallorum rex) r. 1567

byl vyzdvihl starý pořádek počínati rok (more veteri sublato), uváděje počátek léta prvním lednem, setkával se v Německu s nemalým odporem. Byli to pak hlavně Trevírští, kteří přilnuvše k starodávnosti vždy ještě 25. březnem počínali rok (sacer dies primus in anno Treviranis maneat). Církev přeložila na den ten počátek takořka křesťanské doby a mnozí papežové datovali i bully své od toho dne, k. př. ještě Řehoř XV. roku 1621. Němec Ilmann vysvětluje středověké jméno zvěstování „der frau bekleybung“ slovy „quia in ejus vigilia semina omnis generis spargi et plantae transplantari consueverint;“ Grimmové ale vysvětlují „bekleiben“ ovšem slovy: „coalescere, radices agere, wurzeln,“ avšak vztahují „bekleibung“ na p. Marii.

Jest však i mezi Slovany ještě stop hojných, dokládajících 25. března prvním dnem léta. Tak se až podnes v Čechách pověrou dí, že kukačka, pták to jarného zvěstování, proto prý bez samce žije, že na den zvěstování P. M., když všickni ptáčekové svátek ten světíli, ona jediná pracovala. Kukačka ale byla Slovanům a to zvlášť Polákům vtělení Vesny či Živy samé („divinitati Ziwie“ — „quae vitae autor habebatur“ — „opinabantur supremum hunc universi moderatore transfigurari in cuculum“ Procosius).

Rusové přímo dí, že na „Blagověščenje Vesna zimu poborola,“ pobořila, přemohla. Déšť toho dne spadlý t. vláha jarná zvěstuje Rusům až podnes úrodu obilí.

U Rusínů rodí se toho dne upíři a vidmy z plodu počatého. Vidmy jich jsou čarodějnice, pozůstatky to starých bohyň.

U Srbů je též „blagovijest“ slavným dnem a jak se i říká, je to „pripovijest“ t. jara. Pomocí ufaté hlavy hadové, do které se česnek, prostředek to proti čarodejnicem, vstrčil, může se na ten den u Srbů poznati, která žena je věstící t. čarodejnicí.

Smrtná neděle. 25. března.

Týž den je letos přímo dokladem, z něhož poznati můžeme, že trojí doby různé podstaty se stýkají v našich kalendářích, působíce velký zmatek v obřadech národných. První doba je přírodní — druhá svátečná — třetí konečně doba pohyblivých svátků, jako je půst, neb tato neděle je zároveň i pátá postná.

Pověděli jsme již, že na smrtnou neděli místy v Čechách se topí smrt' či Morena. Jak mile ji pohodili do potoka, utíkají všickni ke vsi zpět, poněvadž se domnívají, že nejzadší toho roku ještě umře; ale i padnouti při tomto běhu je znamení zlé. Místy vodi zpozdlí i muže-medvěda hrachovinou otočeného dědinami, zovouce jej „masopust.“ Na Slovensku vynášejí Morenu, jindy Murienu, Mamuriendu o den ten však Kysel zvanou, křičíce při vynášení: ta von Kysel! ta von (tam ven). Jméno kysel přešlo snad z kvasu svátečného po slavnosti konaného na bohyni samu.

V pojmenování neděle té málo Slované souhlasí. Poláci ji jmenují někdy *białou*, Krainci *tichou*. V Čechách nosí až podnes sedlky v postě modré sukně, bílé zástěry a bílé kalouny co znak smutku postného a oblékají se teprva o neděli velikonočné pestře ²⁵⁾. Podle Lindého

slula ale prý i první neděle postná bílá, u Srbů bílá, u Chorvatů bělá, co obyčejně je teprva neděle první po velikonoci; u Angličanů je konečně whit-sunday (weiszser sonntag) teprva neděle svatodušná.

Alexeje teplého. 29. března.

U Rusů pravi se, že se toho dne s hor voda leje, pročež zovou Alexeje na Ukrajině teplým. Jak u nás, tak býval u Němců druhdy sv. Alexej velmi ctěn, jak toho staré legendy dokládají ⁵⁶).

1. Dubna či Aprile.

Upamatujmež se, že Ovid jmenuje měsíc April „mensem Veneris“ a bylať Venus-Aphrodite Římanům netoliko bohyní lásky, než i bohyní jarnou. Květiny, zahrady, zeliny a vinohrady podrobeny byly její dohlídce, zvláště ale zahrady. První duben býval jí zvlášť zasvěceným dnem. V tom ohledu stýká se Venus s naší Živou, Prijou či Ladou. Podotykáme tu však též zvyku po celé Europě rozšířeného, posýlati někoho Aprilem. Někteří, chtějí vysvětliti toho zvyku, mají za to, že to je pozůstatek zpotvořený, upamatovati se, že duben býval někdy prvním měsícem léta, měsíc totiž první po rovnodenní jarném. Jiní ale myslí na nestálé počasí dubnové, jako k. př. náš Komenský, jenž přízeň lidskou *dubnové počasí* jmenuje. Poláci ale a Srbové takto o březnu dí: gust kobiet (žen), láska pańska, Marcova pogoda, to zavše nestale — nepostojan kao Mart.

Květná neděle. 1. dubna.

Jména slovanská této neděle jsou: Star. slov. *verbnaja, vaienosnaja* (vaia - palma) — rus. *verboje* voskresenie, lit. *verbos*, verbů děna, pře verbos, okolo veliké noci — srb. *cvijeti pl. cvetnica, cvetna* — slovins. *cvitna, krai. cvetna n.* - štyr. *vétno nedélo.* - pols. *kwiaty*, česk. *květy*, slovin. *cvetje* — lužič. r. 1690 *bóvoňčna něžžela?* bomuč, bavlna? Týden před květnou nedělí zovou Rusové *cvětonosnaja, cvětnaja, vajnaja nedělja.*

Jestli tato neděle u všech Slovanů přeplněná takřka starobylými a to dosti podivnými obřady. „*Kočíčky*“ svěcené a celé proutky s nimi zastrkávají za svaté obrazy, a házejí je do ohně s věncemi na boží tělo svěcenými, když bouřka hřmí, z některých dělají křížky a zarážejí je do všech rohů pole, někteří též požívají tři kočíček. Kočíčky jsou symboly oblaků nebeských, s čím souhlasí veskrz jméno jich staré: t. *jehněd*, co už Štitný zná (berušky, *amentum, kätzchen*, též německy *ballen* zvané), neboť jména ovčí byvají i jména oblaků a nedivili bychom se, kdyby se i jméno jich „*k o z y,*“ mléka plné, kdesi vyjevilo, poněvadž staří vláhu jarnou pojímali i pod jménem mléka nebeského, zasvěcující kozy bohovi Perunovi, kozy t. oblaka bleskem svým jarným dojicimu. Proutky pak jsou symbolem blesku samého a jedny tedy a druhé byly původně Perunovi posvátné, pročež i oba proti udeření blesku chránějí.

Když se kočíčky a mladé jarné stromky v kostele světi, prohledává hospodář pilně holubinec svůj, jestli se holubi vejce klubají či holoubátka líhnou.

Najde-li co hledal, bere holoubátka ještě mokrá a protírá jimi obličej všem domácím. Holubi bývali zvláště symbolem duše u Slovanů. Hospodyně dávají si i vrbových, břizových a klokočových proutků světiti, aby jimi na hody kravské krávy po zpátku z chliva vyháněly. Dávají si však i kolečko z ratolesti udělané a to k podobnému účelu světiti. Kolečka taková neb též křížky metají pak z jara do studánek, aby osud svůj budoucí buď plynutím buď utonutím jich zvěděly. Studánky jsou tu opět symbolem oblaků nebeských, v kterých Sudičky bytem bývaly.

Slezáci poněmčili pikávají o neděli té, somersonntag zvané, zvláštního pečiva bûgel, bûgel t. j. kruh (kolo, koláč) posvátný, co býval druhdy obětí pohanskou „opferbûgeln“ zvanou. Rozdávají toho pečiva mezi děti „sommerrinder“ zvané⁵⁷). I kočky „ballen“ jmenované rozdávají Němci mezi děti své. Na mnohých místech v Čechách vynášejí Moranu a přinášejí Vesnu či léto o této neděli, kdežto jinde o smrtné a družebné neděli ten významný obřad vykonávají. Chórozpěvy, za dávných dob v kostele samém ode děvčat a jinochů, vzájemně si odpovídajících, zpívané, ač dosti přejináčené a co do pohanství skazené nás došly, jeví předce ještě stop hojných, že bývaly jindy písně jarné k. př.: Budte páni veselí, na tu květnou neděli: smrt jsme vám odnesli, nové léto přinesli. — Toho si vezmu za muže, až bude fiala, růže a pán bůh mi dopomůže.

U Srbů stávají záhy děvčata tu neděli, misty i o zvěstování P. M. ($\frac{25}{3}$) a o 40. mučedlnících ($\frac{21}{3}$), aby si před východem slunce nanesly vody čarovné. Tyto „ranile devojke“ zpívají obzvlášt-

né jarné písně při obřadech těchto ranných, načež se do her jarných dávají.

Na Ukrajině m r s k a j í se mladí a staří o „vrbnaju neděli“ vrbovými prutíky, co jinde o velikonočných svátcích teprva se vykonává ⁵⁸).

V Salcburgu a ve Vídni, ba i jinde, slavili toho dne i svátek o s l i č í, na památku vítězoslavného vjezdu Krista do Jerusalema, ale Kristus jezdíval o té slavnosti jako jakýsi vítěz jarný ve skvostném brnění městem na oslu, drže ratolesti zelené v ruce.

Pašijový týden. Kar-woche. 1—7. dubna.

„Kar-woche“ je tolik co neděle utrpení (kar-en, truchliti), odpovídá tedy „pašijové neděli,“ passio = utrpení. Totéž znamená staroslovanské a ruské jméno strastnaja sedmica, nedělja, u Rusínů niedziela strastna. I Čechům slul zajisté týden ten jednou strastným. Pověděli jsme již výše, že pohanům lze bylo, čtyřikráte za rok v ráj svůj, na zelenou, rozkoší plnou louku patřiti a tam, k. př. dle domnění Lužičanů viděti dušičky hráti, dle domnění však Solnohradčanů, viděti dušičky lítati s muškami. Mušky a motýlové jsou v mnohé bájí evropské podobou duší.

Mívali však, jak též již víme, pohané i ráj v podzemí. I tento ráj se jim otvíral za téhož času, jakým bývaly právě naše suché dni; mezi něž spadal i pašijový týden, za něhož tedy podzemný ráj své poklady lidem ukazoval. Proto hoří o pašijový týden v mysli báječné i poklady i peníze t. j. ukazují se

světlem rájským. U Bělorusů je Dzjedko-Perun sám, jenž lidem poklady káže.

Avšak i ve vodě býval ráj, a v něm bohové vod; vodníci mívali pod vodou skleněný svůj zámek, své louky, lesy a pole, jako v ráji nebeském. Lid domnívá se tedy až podnes, že o pašijový týden z ráje tohoto též poklady vystupují, a to z draví a krása, kterými právě vodní duchové jako nyní ryby přislovně se honosí. Odtud pošel zvyk po celém Slovanstvu panující, o pašijový týden k studánkám spěchatí, vodou jich se umývati a třebaš z daleka ji domů zanášeti. V Čechách koupá se lid někdy a to před slunce východem ve vodě ze studánky posvátné domů přinešené, i vaří v ni. Pověděli jsme též již, že i křížky do vod házejí. Tyto křížky to budou, o kterýchž Štítný s omrzením dí: „vezmúc jakús vieru marnú činiec křížky, když pašije čtú.“ Že si lid náš vyvolivá k svým pověrečným obřadům zvláště doby, když se pašije čtou, bude míti to za svou příčinu, že pašije čistí vstoupilo bezpochyby na místo obřadů pohanských, neb v posvátný čas právě otevírá se vždy nebe.

Ale i na zemi je o pašijový týden téměř ráj otevřen. Tak jsou za pašijových dní předené nitě zvlášť pevné a jimi šitý oděv tak snadno nerozpáře. Souvisí pověra ta zajisté s jakousi činností Sudiček na nebi, ježto tam předly osud lidský. — Pytláci mohou o pašijový týden pomoci hadí hlavy, již před sv. Jiřím uřízli a do níž hrachu zastrkali, tak neviditelnými se státi, že myslivec i ránu slyšívá, i zvěř padati vidá, pytláka však, jak si zvěř béře, spatřiti nemůže.

Veliký či zelený čtvrtek. 5. dubna.

Mnohé jméno toho dne a mnohý obřad dokazují zřetelně, že to býval i v dávnověkosti skutečně veliký den, veliký čtvrtek. I církev sama jmenovala ten den místy: *magnus dies Jovis, viridis dies Jovis, albus dies Jovis*; u Francouzů zve se *Jeu-di blanc* ⁵⁹), též *dies viridium* je jméno jeho obyčejné. Vše to by se strany zelenosti na jarný svátek, se strany ale velikosti na důležitost jeho poukazovalo. Bývá mezi lidem a to jak mezi německým tak mezi slovanským obyčej, něco zeleného pojisti toho dne. Jméno bílý čtvrtek, nám neobvyklé, odvozují od bílých chlébů, ježto se chudým rozdávaly. Na jarný svátek bije též, že Poláci den ten volají před východem slunce *Vesnu* a že očekávají první *h r o m a d é š t*, Rusové ale že zpívají: *Dožiku dožiku milyj, dožiku kropi žitko t. j. deštičku milý, pokrop žitko* ⁶⁰). Připamatujmež si koledu Rusíno-karpatskou výše uvedenou, v které se deštk o přednost se sluncem a měsícem hádaje praví: „Něť jak nade mne, jak ja perejdu tri razi na ja ř, tri razi na ja ř měsjača jařeja vozradujuť sja žita, pašnici, žita, pašnici (nivy), vsě jarinici“ (setba jarná).

U Němců bájilo se, že kdo o veliký čtvrtek devatero bylin nezažil, se nutně ve vola (či v zajíce) promění, taktéž kdo *me d u* nebyl požil ⁴). Na jaře, ke očevidno vše se měnívá, domnívali se pohané, že se i lidé ve zvířata, úpíry, vidmy snadněji i hojněji proměňují, než jindy.

Hlavní důležitost má však to do sebe, požívati *me d u* toho dne. Dávají u nás i dobytku kousek

chleba s medem, aby prý nic jedovatého skotu neuškodilo, ba metají i do studně medu, aby bez neřesti zůstala. Topinka medem namazaná a na lačný žaludek požitá, uchrání i člověka prašiviny. Na vesnicích jídávají i kaši s medem — nejstarší to snad pokrm našich předkův — v městech ale jídají někde ve čtvrtek, někde pak v pátek tak zvané Jidášky s medem. Jidáše jsou zvláštný druh pečiva posvátného či druh hnětinek medem pomazaných. Medu dávali pohané i novorozeňátkům do huby, čímž je teprva za nové členy rodiny své přijímali; na místo medu vstoupila později sladkovina, které i báby naše ještě dětem udělují, ovšem jinou toho příčinu již udávající⁶¹⁾. Ze strany p r o m ě ň o v á n í ve zvířata a vidmy je ale i jméno litevské toho dne znamenité. Den sám se jmenuje v é l ů velikos t. j. veliký den strašidel, neb v é l e f. véles pl. jsou Litvinům podoby mrtvých, v é l n a s, vélinas ale je jim nyní čert.

Bývá však i stop mezi našimi obřady toho dne konanými, že čtvrtek veliký, jako všichni čvrtkové, Perunovi hlavně byl zasvěcený a že tedy jednou na jaře skutečně býval magnus dies Jovis.

Hospodyně má si na zelený čtvrtek koupiti chvoště, aniž by při koupi smlouvala, jím má sama po celém domě zamesti a modlitby odříkávajíc smeti do prostřed světnice snést a v peci spáliti; to chrání celý dům netoliko před hromem, než přináší mu i štěstí. Toť chová přece patrně ráz zápalné oběti ke cti Peruna do sebe, jenž bleskem svým v podobě ohnivého z m i j e přinášel domu pobožnému štěstí (srovn. našeho plivníka). Též h r á c h se má na ze-

lený čtvrtek zasítí, poněvadž toho dne setý hrách nejlépe daří se. Hrách býval ale zasvěcen opět Perunovi. I v a j e e potřebují na zelený čtvrtek proti hromům, vejce totiž na den ten snešené světivají na hody velikonočné, a přehazují je pak přes chalupu a zakopávají je na téměř místě, kam padla. To je proti udeření hromů a jinému neštěstí.

Poněvadž ale k Perunovi do nebeského ráje přicházeli zemřelí a litvinský výraz *vél ū velik o s*, velký den mrtvých, na to poněkud též naráží, uvádím i to, že v pověrách našich toho dne i holubi hlavního místa zaujímají, jsouce mytické podoby duší lidských. Že holubi i o velikonocích a vůbec za celého pašijového téhodne pověrečné jsou bytosti, nevadí tímto náhledům, nebo jsou velikonoce, jak i hned uvidíme, tak dobře soubor mnohých svátečných dnů jarných, jak dvanáct nocí vánočných jsou souborem zimných svátkův. O čtvrtek veliký zařezávají někde, někde však mačkají holubiho samce a samičku pod širým nebem tak, aby z nich mohli krev na pšenici vycediti, kterou potom ostatné holuby krmí. Jest-li že pak ale hospodář a hospodyně holoubě si upekše pozorně bez vidliček a noží takto jí dají, aby ani kostičky nepolámali, stávají se tím saničky holubí věšticími, kdo totiž rozlomiv saničky kratší díl v ruce podrží, dříve bývá smrti věnován druhého.

Poněvadž v středověkém bájeslovi Jidáš, čert a Perun jaksi spřáteleni bývají, uvádím zde ještě jednu ruskou pověst o Jidášovi. Povídá se t., že se prý vrabci na zelený čtvrtek i s Jidášem nad zradou spáchanou tak radovali, že při ukřižování Spasitele

í hřebíky přinášeli, ježto pak vlaštovky opět odnášely. Za to mají prý ale vrabci až podnes nohy neviditelně svázané, a to tak, že choditi nemohouce poskakují. Abych ale poněkud aspoň výraz „zelený čtvrtek“ vysvětlil, jenž hlavně u lidu žije, připomínám tu, že v dávnověkosti na týž den připadal svátek božího těla, jenž pozdeji byl odložen opět na čtvrtek po sv. Trojici (7. června). Svátek božího těla vyznamenává se ale vnějškem svým jako letný svátek až podnes větvemi zelenými a věncemi. Bývalo též obřadem církevním, na zelený čtvrtek oltáře vodou a vínem umývati, načež je palmami či ratolestmi zelenými utírali ⁶²⁾

Za starodávna odbývaly se mnohé obřady církevné v noci a to druhdy i v kryptách, při čemž na zelený čtvrtek shasínali všechny svíčky a uschovávali největší pod oltář nebo za oltář, rovněž jak až podnes o zelený čtvrtek zvony až do soboty umlkají a jen řehťačky se ozívají, co vše velmi významné je, jestliže na jméno zeleného čtvrtka „dies secretorum seu mysteriorum“ hledíme. V gallikánské církvi rozněcovali o zelený čtvrtek i nový oheň křesáním. Umývati nohy a obdarovati chudé přešlo místy i v obřadnou slavnost, obdarovati chudých vůbec, jako se k. př. na Moravě blíž Holomouce „na Hradišti“ o zelený čtvrtek častovalo slavně na sta a sta chudých ⁶³⁾. Jest-li že tímto obřadem tělo chudých v mír se uvádělo, byl den tento i dnem duševného smíření se, den odpuštěkúv. U starých Čechů a Němců byli, jak píše již Štítný, „v prvu středu u puostě“ tedy na popelečnou středu hřišníci z kostela vyháněni, a „u veliký čtvrtek, když pokorní byvše pokání byli trpěli, uváděl je biskup opět do ko-

stela, protož velikému čtvrtku říkají Němci den odpoustkóv.“ Ze všeho toho je patrno, že zelený čtvrtek i druhdy mezi nejslavnější svátky patřil a že i v církevném ohledu ráj přiváděl na svět.

Nutno však zmíniti se tu ještě o jednom obřadě národném dne toho obvyklém, jenž s předešlymi obřady veskrz nesouhlasí, než k jinému druhu či kruhu obyčejů bez pochyby patří. Je to obyčej kleštiti dobytka o zelený čtvrtek lidu našemu až podnes známý.

Pravím, že tento zvyk k jinému kruhu obyčejův národných patří, poněvadž pohanství, jak jsme na více místech už byli shledali, nebylo jen samorostlá ze sebe věc, než stává stop patrných, že i cizí obyčeje se druhdy byly rozšiřovaly po Slovanstvu pohanském, jako se i do římského pohanstva cizí kruhy náboženství k. př. náboženství syrského, perského, aegyptského byly vedraly, které se pak Římem po severnější Evropě byly rozšiřovaly. Zmínili jsme se k. př. již výše o obřadech Římských boha Attis se týkajících a slavených od 22.—27. března. Attis byl synem velké matky (magnaē matris), bohyně to přírody, a představoval pohanům i slunce i jaro. Bájilo se o něm, že jej zlé mocnosti (t. zima) mužství byly zbavily, ba že ho byly usmrtily a že matka jeho s pláčem všude ho byla hledala, až ho konečně obživlého a znovu omlazeného byla našla. Obřady svými nápodobovalo pohanstvo, jak víme, báje své, či aby-chom to ještě jednou opakovali, obřady byly pohanům dramaticky to, co jim byly báje epicky. Jako tedy velká matka nad úmrtím syna svého truchlila, tak truchlili jsou i pohané v obřadech svých nad ztrátou boha svého jarného, oní postíce se v smutku

ranivali se, aby boha veskrz mohli nápodobovati, až na krev, odkud 24. března Římanům „sanguen“ slul. Mnozí běsili ve smutku svěm tak nerázně, že se i mužství svěho zbavovali. Jak ale věbec obětování pěvodně lidstva pěcházelo časem v mírnější obětování zvířat a posléz i rostlin: taktěž pěšel i obyěej, zbavovati se mužství, co se týká obřadů, v obyěej, klestiti zvířata. Toho obyěje stopy nalezáme právně o zelený ětvrtek u lidu našeho. Pastucha obecný shledává si totiž toho dne juž pěd slunce východem nástroje ku kleštění dobytka, a jak mile jen úsvitu nastává, poěíná krvavou svou práci po celé vsi. Jáderka vyřezaná klade do nověho náěini. Za práci jeho krvavou dávají mu hospodáři mouky, másla, mlěka, vajec za odměnu. Ze všeho toho upíká si potom světek co sváteěné peěivo, vesele při něm se. Taktež ěinívají však i hospodyně. I ony pikají si podobných světků zvouce k nim slavně celou ěeleď svou, jež pak se do radovánek dává. Tak to bývalo i v Římě. O den „sanguen“ nalezli t. koneěně svěho boha, z mrtvých vstalěho, naěež se do radovánek a do hodování slavněho dávali. — Staroěeský výraz místo „klestiti“ je „nunvati“ a „nunvár“ je ten, kdo klestí. Kořen slova toho je týž, co v jměně bohyně Nynva ěi Nyja t. ocháblá, zimná pěroda, ěi podzemná bohyně. Srovnej k tomu jař-iti, jař-o.

Velký pátek. 6. dubna.

Obřady na velký pátek konané mají málo pěvodnosti do sebe, jsouce buď obřady pašijových dní a zvlášť ětvrťka, buď vypŕjěeny jsouce od velikono-

čnou neděli slunce prý třikrát při východu si povyskočí, tak se o velký pátek prý točí kolem sebe jako mlynářský kámen svrchný či běhoun. Jednotlivější pak obřady velkého pátku biji na trojí dobu:

1. na vodu. Mýti se proudovou vodou, a to proti proudu nabranou, chrání před nemocemi, zvláště pak před východem slunce při modlitbě v řece třikrát se potápěti, prospívá a chrání prý před vyraženinami. Dívky mýjí se též před východem slunce u potoka, aby zdravý a krásný pobyly po celý rok. Krávy a koně mýjou ale na venkově vodou ze tří pramenitých studnic čerpanou, aby byli uchráněni před nemocemi.

2. Na zem. Od Kristova utrpení přestaly prý kameny a kovy v zemi růsti, dí lid Český; někdy ale praví, že od Kristova narození. Hlavně pak hledají lidé drahé kovy či poklady o velký pátek, když se pašije čtou, neb v ten čas hoří zlato žlutým, stříbro ale bílým plamenem.

3. Na jarnou přírodu. Ratolestmi a proutky zelenými vymetávají lidé světnice, tím pry hyne všecka neřesť. — Osykové hůlky před slunce východem v lese nařezané a do pole neb louky nastrkané vyhání krtky na pole neb louky sousedovy. — Proutkem trnovým o velký pátek na tři řezy novým to nožem a rukou šátkem bílým ovinutou užiznutým dotkneli se očarovany dne božihoh těla, přinucuje čarodějníka vyjeviti se. — Čekanka ale bosíma nohama vykopaná, posvátnými slovy zakletá a bílým šátkem pozdvižená má moc, toho, jenž se jí dotkne, milostně přivábiti. — S posedlinem (bryonia, stickwurz) vytrítí žlab prospívá koním, flouštnou prý po tom vůčihledě.

Nejznamenitější z těchto pověr je ale tato: v noci velkého pátku na bílou sobotu běhají lidé o půlnoci v košilích po zahradách, křičíce: važte se stromy, vázat-li se nebudete, posekáme vás. Při tom obváže každý strom povřísem, aby hojně květl a hojného ovoce nesl. Netřeba zajisté srovnávat pověrečný tento obřad k obřadu Srbů o štědrý večer, pohrožovati stromům.

Veliká či bílá sobota. 7. dubna.

Toto dne přilnuly téměř všechny obyčeje národní již k církevným a to hlavně

1. k svěcení ohně, co u nás také Jidáše páliťi zovou. Štítný vypravuje o tom takto: „na velikú sobotu oheň svätie, prosie boha, což by od toho ohně bylo shřeto nebo roznieceno, aby bylo požehnáno a taktěž svieci velikonoční svätie.“ Chrámy bývaly za starších dob, kde se obřady v noci ještě konávaly, slavně osvětleny. U nás sbírá nyní lid ohárků a uhlí ze spáleného Jidáše velmi dychtivě, zastrkává jich pak za střechy, aby chráněny byly před bleskem. Dávají uhlí toho též do chlévů, aby byl dobytek před všemi nemocemi uchráněn. I na pole se při tom nezapomíná.

2. K svěcení vody. Dle Štítného světla se u starých Čechů voda hlavně „u velikú sobotu“ a k svatému duchu, pak ten den před božím křtěním, ba i jindy, aby jí proti zlým duchům kropili. Taktěž světli sůl. V Polště praví též Linde: „v wielką sobotę ognia i vody naświecić, bydło tím kropić i všistkie kąty v domu počarovać, to im řeč (věc) pilna.“ Náš lid dí, že kdo se o bílou sobotu, když se zvoní gloria, umývá, a to vodou nebo sněhem, pobude celý rok

zdráv. Sníh ten ale má býti březnový a v lahvičkách zvláštných uschovaný. Srbové jmenují sníh březnový velmi významně: „Babiny ukovy,“ neboť ukazuje výraz tento na zimnou bohyni Bábu, která sněhem ještě Vesnu v poutech drží. Smála se prý jednou bába srbská tomu sněhu, že ničehož nepůsobí více, ale „Mart se raz rdi“ rozlobil, vypůjčil si od února několik dní a obrátil bábu v kámen.

Koupel na bílou sobotu museli i Češi později za cudnou míti, neboť Lomnický vypravuje ve své „střele Kupidově,“ že jeden pán radný, jenž s dívkou byl shřešil, ráno o bílou sobotu do lázně šel, domnívaje se, že vodou smýje s sebe i poskvrnu hříchu.

3. K ruchu vůbec a ku zvonění zvlášť. O bílou sobotu počínají, jak známo, když se gloria čte, zvony, jež po dva dni oněměly, opět hlasně se ozývají. V ten čas právě má se všemi stromy třásti, aby hojně nosily, mají se též svázati všechny klíče domácí a má se jimi po zahradě zvoniti; jak daleko se hlas jich rozlíhá, tak daleko ponesou stromy ovoce. Mužští mají si též na kapsy své tlouci, aby hojně peněz měli, ženské ale mají v rychlosti celé stavení vymétati, poněvadž potom v něm neřesti více nebývá. Srovn. slavnost dne sv. Matiaše.

Velikonoce. 8. dubna.

Jako byly vánoce původně souborem 12 posvátných nocí, počínajíce se štědrým večerem a končíce se svíčkami, tak bylo za starodávna i 12 velikých nocí či velikonoc, počínajících čtvrtkem „velikým“ a končících se pondělím po průvodné neděli, které pondělí u Srbů se ještě teď jmenuje družičalo či

pobušení ponedeljník. Církev ale světívala za starodávna „Pascha“ a „Anti-pascha“ tedy úplné dvě neděle, 14 či 15 dní. Výraz „na veliké noce“ je tedy původnější výrazu „na velkú noc,“ kterého již znají i Štítný i kalendáře staří. Slovenský výraz veľká noc, veľknoc a deň velikonočný znamená jen neděli, rovněž jak polský wielka noc, wielkonočne svięta, a staroslov. velikъ днь. Litvini znají jen v množném počtě velikos co ostern. Výrazy ty jsou samy sebou jasny, neb bĳí na slavné slavení jarného času hlavněv nocích.

Stává ale i jiných ještě výrazů v užívání jsoucích u Slovanů a to předně u Lužičanů a Polabských Slovanů. U Lužičanů zovou se velikonoce různě podle krajin: j a s t r y, j a t ř i či j a t š i, j u t r a s v j a t a j u t r o v n i č k a, v i t r y; u Polabských Slovanů ale j o s t r a j, j u s t r o j, j y s t r o j. Patrně připadá při těchto výrazích každému na um ihned německé jméno o s t e r n a poněvadž i Lužičané i Polabané působení poněmčujícího do sebe dost a dost byli pokusili, tane rovněž na myslí důminka, že i slova ta jsou ode Němců vypůjčena. Avšak není toho nutná potřeba. Slovo „ostern“ je t. indo-eurospké a stáří předhistorického, neboť jeví se i v latinském a s t r u m, řeckém ἄστρον, hvězda a v sanskritském â s t r a n, světlo, aether, znamenajíc původně světlo nésti: a s - t a r; kořen „as“ znamená totiž světlý, jako viděti i v našem slově j - a s - e n, j - a s - ný, kořen „tar“ ale znamená nástroj, věc, kterou se něco dělá, jako slovanské slovo j - a n - t a r, vůni dělající, vůni nosící dokazuje, německé b e r n - s t e i n je tolik co b r e n n - s t e i n. Slovanské jméno j u t r o, j i t r o, j i t ř i t i t. pálení zajisté nižádný nebude odvozovati z něme-

ekého ostern, a předce jsou tyto výrazy skraceniny toliko slova j-as-tar, j-us-tro, j-ut-tro, spodobňováním fonetickým a vysutím úplně pravidelně tvořené. I sluší také význam právě naznačený úplně těm slovům, neboť jako je jutro čas, o kterém slunce přináší světlo či den (diven), tak je i jaro týž čas světlonosný. Výrazy „ju-tro“ rovněž jak „jas-try“ znamenávaly původně bezpochyby slunce samo, co licht-träger, lucifer, asi tak, jak je u nás jitřenka či dennice hvězda ranná sama a u Němců bohyně „Os-tar-a“ bohyně jarná. Rusové jmenují velikonoce světlo je voskresenie (vzkříšení) ⁶⁴). U nás zaniklo to slovo ve smyslu jara, jako u Anglosasů, kterým éas-tre je ji-tře-nka, jitřná bohyně. Srovnajmež též rakouský výraz „as-tertag“ pro obyčejný ostertag k výrazu „o-s-t,“ ranná strana, východ. Německá bohyně Ostara ctíla se květinami o velikonocích a zjevovala se co bílá paní ⁷⁷); naše V-es-na (srovn. j-a-s-na) jeví se též hlavně na jaře a v letě při studánkách co bílá paní. Že i ubozí nad míru Polabané slova j-os-traj si byli zachovali, je podivno sice, nic méně však ani nemožné ani bez příkladu jiného, jelikož chudák někdy nejúskostlivěji krejcarů sobě zachovává, kdežto boháč dukáty plýtvá a slovo j-os-traj je skutečně mluvnickým zlatem. Podobným způsobem zachovali si Polabané i slovo vzácné „Peren-dan“ t. Peruna den, čtvrtek, které slovo ani bohatý národ ruský, jako vůbec nižádný jiný kmen slovanský si nebyl zachoval. Jsou však jiná ještě jména velikonoc jižním Slovanům obvyklá. Korutané znají t. slovo vazam, vazmene svetkovine, Štyršťané v ůzem, Srbové též vazam, (vazmena svedba je beránek velikonočný),

v a z m e n a c pondělek velikonočný neb v a z m e n i ponedjelník. Jak mi p. Šafařík laskavě byl sdělil, je slovo v a z a m prastaré, přicházejíc již ve spisech 12. století. Měl jsem je dříve za jakési staré přičestí trpné přítomného času, upozorněn však pr. Hattárou myslím, že je tvořeno jako star. slov. sь-нѣм-ъ, slovinsky se-njem, česky s-něm pro s-jem a odvozují slovo v a z a m od kořene star. slov. i m, bráti, česky j-i-m-ati; „vazam“ bylo by star. slov. vьz-ьм-ъ, v z-jem t. vzhůru brání či vstávání. Bije tedy slovo to i na vzkříšení páně i na vzkříšení přírody na jaře. Velikonoce byly časem i začátkem roku, neboť pohanský způsob, počítati od 25. března, přešel místy a časy na velikonoce a to, jak se zdá, i papeži Gelasiusem III. r. 1118. a Innocensem VIII. r. 1484. Němci datovali někdy „von dem osterabend nach der kerzweihe,“ „in cereo consecrato.“ Ten způsob podivný nemohl však dlouho trvati, poněvadž velikonoce jsou pohyblivou dobou roku. Přeložil se tedy začátek roku na stálé vánoce a z nich teprva na 1. ledna.

První velikonočný hod. 8. dubna.

V slavnostech toho dne splynuly rozličné doby i to doby, ctíti světlo, doby jarných svátků a doby církevné. Nejdřevnějšího podílu na něm mají však svátky jarné a tedy svátky přírody či země o m l a z e n é.

Litviné znají až podnes bohyni země: Žiémínu či Žieminéli, které obětující praví: květoucí Žiémínu, požehnejž dílo rukou našich. Bohovi Ž e m b a r y s, Žemberinis obětují Litviné okolo velikonoce tři hrstky každého osení a tři kousky každého jídla, prostřevše

je na bílý šat ⁹⁷). Při tom vylévají trochu *Alause* t. domácího piva. Žembarys je prý Pluto; boha země jmenují jiní *Žieme-patys* a *Žiemienikas*; „*Žemynéle*“ jmenuje se i „*Zedkelé*“ t. j. kvítí nesoucí, naše to Vesna.

Jsou stopy, že též u Slovanů jindy zemi se obětovalo a to i lidí i zvířat za živa; na místo této ukrutnosti nastal pak obyčej, jídla a nepotřebné části jídel zakopávati. Nejmírnější ale způsob obětování takového je *posypávati* zem květinami k. př. i polévati ji nápojem ¹⁶).

Symbolem země rodné na jaře jsou kraslice či vajíčka červená, u Poláků a Rusů *pisanky* jmenovaná, poněvadž „*krása*“ znamenalo původně červenost a „*pisati*“ původně malovati, barviti, pestřiti.

U Korutanů jmenuje se vajíčko velikonočné „*pyrić*“ (pýřiti, červenati se) ⁶⁵). Barva vajíček těch je symbolická. „*Krása*“ t. červenost bije na barvu červenou slunce vycházejícího a jarného, pročež velikonoce i svátky *červenými* zoveme. „*Pisanost*“ ale t. barvitost vůbec a pestrost bije na rozmanitost barev jarných naproti jednotvárnosti zimné.

V myslí lidu jsou skutečně kraslice a velikonoce tak obyčejem spojeny, že se říkává: nebude tu *červených vajec* jísti, ve smyslu, nedočká se tu *velikonoce*, úcty ale jim věnované dokládá pořekadlo: šetřím ho jako červené vejce.

V Polsku a místy i v Čechách rozkrajuje hned z rána hospodyně několik červených vajec a hospodář s dětmi a s příbuznými požívá jich společně s ní přejíce si přitom všeho dobrého a zapomínajíce na strasti utrpené. Obřad týž shledáš tak rozšířeným po celé

Haliči, že i sám římskokatolický arcibiskup Lvovský po vykonaných službách božích přivítává hosti své hojně tímto obyčejem, nesa přichozím na míse velké hojnost rozkrájených vajec vstříc a požívaje jich při přání vespolečném s nimi.

Nemoha se zde pouštěti do rozebírání různých obřadů jiných a her rozmanitých, jež se dějí o velikonocích vejci mezi Slovanstvem, připomínám jen, že Rusíni házejí škořábky do vody, aby z plování jich tak věštili, jak jinde se věští z vlnků plynoucích po vodě; my ale zakopáváme škořápek do země, aby úrodná byla. V Rusku házejí i do ohně náhle povstalého vejce velikonočné a v Estonsku metají i živou kvočnu do ohně, aby se uhasil.

Se zemí a se symbolem jejím, s vejci, souvisí plodiny země. Z nich ustrojená jídla, za starodávna hlavně chléb a sůl, jsou tedy o velikonocích obřadná. „Mazance, vejce, sýr, maso světie, praví Štítňý, na velikú noc,“ ale „kostmi beránka svaceného čarují žábám“ k čemuž však i hned připojuje „ano lépe jest dáti je psuom.“ Významné je hlavně velikonočné pečivo v Polště k. př. b á b y ohromné, v Čechách b á b o v k y, koláče.

K plodinám jarným patří i l e t o r o s t y, jinak letina, m l a d' jmenované, z jichž si mládež na velikonoce dělává „p o m l á z k u“ t. j. spleteninu z prutů vrbových či vinových (vinovačku). Udeří-li kdo ní, přivádí štěstí, ba někdy prosí přímo, aby ní udeřili, slovy: dej mi štěstí, jak nížeji shledáme. Jestíť pomlázka co prut symboljarného blesku, jenž netoliko oblakové nebe zimné t. chmůry či b a b y proráží, než i zemi zimou stuhlou k jarému životu přivádí.

V nesčíslných pověstech slovanských rozjařuje prutík vše, skály k. př. a skamenělé lidi. Skály jsou tu symbol země samé zimou stuhlé a skamenělí lidé symboly rostlin a živočišstva. Zračí se to jevně k. př. ve slovenské pověsti „R a d u z a L u d m i l a,“ kdež Ludmila (lidem-milá) je původně Vesna od Raduze (Radegasta) vysvobozená. „Viddže tento prutík, s nim pošibem túto zem a všetko do rána tak praštie a zkvitne a ovocím obrodí“⁶⁶). Udeřiti pomlázkou je tedy rovněž symbolické; tím se skamenělost t. zima vyháni z osob a jaro, štěstí se v ně uvádí, jako na jaře vůbec vynášejí a tlukou smrt a léto přivádějí. Nebude tedy i obřad jarný, vajička jistým způsobem fukati či tlouci (co v Brně eier t e l t s c h e n jmenují) bez významu, otvírati t. symbolicky zem.

Když pomlázkou po Čechách chodívají, musí se prutík ten vždy hýbati, což naznačuje ruch jarný, pročež praví se i v písni: proutek v o h n o u t e k, sedí na něm zlatý kohoutek t. blesk (srov. něm. wünschelrute).

I májů či májovek staviti jestiř podobného účelu a smyslu, o čem však nížeji promluvíme.

Co znamená asi původně české jméno pomlázky: p o m r h o d a — p o m i h o d a?

Mimo zemi taje na jaře i v o d a, pročež přináší v obřadech tok vody, „oblévání“ t. u lidu právě tak štěstí, jak je přináší udeření proutkem. Voda velikonočná z rána čerpaná je tak čarovná jako vánočná a děvčata Lužická spěchají proto časně ráno na tu neděli k potokům, aby se tam na krásu a zdraví umyla. Toť se stává všude i v ze-

mích již poněmčilých ⁶⁷). Na Slovensku házejí i jídel do řek co oběť.

Avšak původ pravý roztajení země i vody je omlazené posilněné mladé slunce, jež si, jak už víme, radostí o veliké noci třikrátě při východu svém poskoci. Jemu a jarnému blesku ke cti rozpalovaly se jindy a rozpalují se místy i nyní velikonočné ohně; tak se to stává k. př. ještě ve vesnicích Luneburských, druhdy slovanských a to na večer buď prvního buď druhého velikonočního svátku. Mladí tancují při této slavnosti okolo ohně, kdežto staří posvátný jeho popel sbírají, jenž je léčivý. Jak daleko oheň svítí, tak daleko uvede se vše na rolích ⁶⁷).

Jak rozšířen býval a zakořeněn tentýž obyčej po celé Evropě, dokazují až podnes i skandinávské ohně velikonočné i dávnější starořímské Palilie, ke cti boha a bohyně Pales, kteroužto Grimm ke slovanskému bohu Volosovi či Velesovi srovnává. Pales, za času pastýřstva ještě povstalá, hájila hlavně skot a spisovatelé římsští nejmenují ji jinak, než prastarou (grandaeva), velkou (magna), živnou (alma) a p. Skákali i Římané přes oheň, aby se tím očistovali, jako skákají Němci a Slované ještě podnes přes ohně. Palilie slavili Římané hlavně 21. dubna. Srovn. slova naše: va-tra, oheň, a ve-dro, jasnosť, slunce, horko. Blahodějně působení ohňů těchto přenesl lid náš i na paškal či na velikonočnou svičku. Kousek z ní dávají na uhlí a kouř tím povstalý pouští tomu do ucha nebo do úst, kdo na píchání v uších či na bolení zubův trpí.

Shledáme nížeji, že obřady, soustředěné ve hlavném hodu velikonočním, po Slovanstvu se rozcházely

netoliko po ostatných velikonočných dňech, a to až do prúvodu, než že i na jiné letné sviatky bývaly prekládané.

Pondělek velikonočný. 9. dubna.

Hod boží velikonočný byl Slovanům pokřtěným právem tak posvátným, že obřady své pohanské odkládali na ostatné sviatky velikonočné. Tím způsobem se vodou hlavně oblévali v pondělí, pomlázkou se však šlehali v úterý. Za tou příčinou jmenují na Slovensku pondělí velikonočné kúpací pondelok, úterý pak šibací úterok, slavnosť však samu „chodiť na kupání.“ My jmenujeme obřad ten ob-lev-ačku, v kterém slově kořen li, lev, jak „li-ti,“ „u-lev-ilo, ob-lev-ilo“ dokazují, též táti, roztáti znamená, smyslem tedy původně na „ú-nor“ bije, jestliže na slovenské slovo: nora, voda, studánka, na české: noř-iti, po-noř-iti ohled bereme. Srovnáme-li ale „lét o, léto“ k litevskému lytus, déšť a k slovanskému li-ti, po-lev-ati, zračí se nám i „léto“ původně co čas ú-lev-y zimné a ob-lev-ačka symbolem této doby. Je více stop, že Slovanstvo se strany kosmologických svých náhledů na stupni Neptunistův stálo, jakož i K. J. E r b e n již dokazoval, že v slovanských pověstech národných vždy nejmladší bratruvodu znamená, přírodu ze zajetí zimného vysvobozuje ⁴⁶). Poláci pozorují na velikonoce pilně východ slunce, aby shledali, jak slunce z kúpele vychází ⁵³); rovněž znají písně české velikonočné Vesnu bavící se při studánce. „Velkonočko, Velkonočko, kdes tak dlouho bývala? U studánky, u studánky ruce nohy mývala.“ Že tato „Velkonočka“ je Vesha, dokládají

jiné formy téže písně, totiž: „Lito, lito, lito, kdes tak dlouho bylo? U vody, u vody ruce nohy mylo?“ — Na Moravě při Bečvě zpívají takto: „Ej Maria, ej Maria, kdes tak dlouho byla? U studánky u ruděnky (?) jsem se umývala. šátečkem, šátečkem jsem se utírala, zámečkem, zámečkem jsem se zamýkala.“ Zámeček je tu led a Vesna = Maria = Lito tedy v zimě pod ledem u vody ukrytá, jako toho i pověsti slovanské hojně dokazují ¹⁶⁾.

Srovnejmež k těmto písním chorovodným chorovodný zpěv dětí okolo Břetislavi (Presburg), jež zpívají při dešti: „Liabi frau, machs türl auf, lasz die liabi sunn herauf, lâsz in reg'n drîna, lâsz in schnê verbrina, d' engeln sitzen hintern brun, warten auf die liabi sunn.“ Vyjde-li pak slunce zpívají: „Sunn, sunn kummt, d' engarln fall'n in `m brun“ ¹⁾. České písně pobízejí pak Vesnu osvobozenou: „skoč, panenka, do vody,“ ona ale již odpovídá: „Proč bych já tam skákala, šatičky si máchala.“ Studánka, u které Vesna se myla, není však studánkou obyčejnou, než studánkou na nebi či oblak, jak lid náš až posud mlhy okolo měsíce studánkou zove. Vesna byla tedy dle písní národných v zimě kryta n e b e m (t. oblakovým) a nebudeme více míti čemu se diviti, jestliže ji podle pověsti národných o jaře co bílou paní či Marii blahodějně vycházeti uvidíme ze studánek obyčejných, poněvadž tyto se ůrávaly za odblesktakořka nebeských. Tato bílá paní je vlahou letnou vysvobozená Vesna.

Tímto poměrem vody k Vesně nabývá ovšem o b l e v á n í velikonočné bájeslovné důležitosti a možná nyní i na výraz polský oblevačky t. na „d y n g u s“ směleji patřiti. Nebudeme snad na pacesť, jestliže

toto prastaré jméno spojíme s litevským slovem „d a n-
g u s, d u n g u s,“ nebe, oblaka nebeská. „Dangus“
vyhlašujeme tudíž za vodu či vláhu nebeskou, oblevačku
pak či „dyngus“ za symbolické polévání vodou ne-
beskou. Jako umýváním (t. táním jarným) Vesna
osvobozená vcházela v jarný svět, takto vcházel lid
oblevačkou očištěn v léto. Oblevačka byla tedy po-
hanům jako k ř e s ť pohanská. Důležit je i obyčej, že
otcové pohanští děti tehdáž teprva za své byli uzná-
vali, když je byli vodou oblili. I my dodáváme ještě
prvnímu koupeli jakési důležitosti a Poláci mají ve
zvyku, do prvního koupele peníze stříbrné a zlaté metati.

Mimo oblevačku posvátnou je velikonočné
p o n d ě l í ještě významné slavnostmi konanými
na h ř b i t o v e c h. Pamatovati na zemřelé jest zna-
kem každých větších hodů slovanských a to znakem
ethickým pohanův věřících v nesmrtnost duše.

Slované v Tureckých zemích usedlí chovají v
každé rodině z á p i s y zvláštné zemřelých svých (jako
Řekové a Římané mívali svá diptycha) a chodí s nimi
buď v pondělí, buď v úterý velikonočné na hřbitovy,
kdežto svíce nad hroby rozžehnouce připamatují okolo
stojící příbuzné na život a působení předkův svých.⁶⁸⁾
U Rusínů v Haliči světí se v pondělí velikonočný
zvláštní svátky H a h u ě k y, Hahiľky, Hajľky zvané.
Scházejí se malí i velcí na hřbitovech a zpívajíce
zvláštní písně, podle jména slavnosti samé nazva-
ných, konají obřady na mnoze podivné. Baví se
t. dílem zápasy různého druhu, dílem ale staví tak
zvaných věží či pyramid. Viděl jsem sám, jak mu-

žové silní v řadu byli stoupili, načež druhá řada na ramena jich se postavivší opět třetí řadu menší na sebe byla brala a to tak dlouho, až na výšce jeden toliko muž stál. Pyramida tak uspořádaná pohybuje se potom vážným krokem okolo kostela. Komu by tu na mysli netanuly zápasy a rekovské obřady, jak je líčí dle zřidel Rakoviecki při t r y z n á c h či svát-cích pohřebných pohanských Slovanů.

V Praze se schází lid též v pondělí a to na hřbitově Emauském, jenž za starodávna „na Morani“ slul, ba až podnes ještě u obyvatelů Podskalských tak se jmenuje. Ačkoliv nyní svátek ten poutí toliko Emauskou zovou, nemineme se přece bohdá s pravdou, když i jej za zbytek b ý v a l é H a h u l k y či t r y z n y S t a r o - č e c h ů vyhlásíme, neboť že to jarná původně byla slavnost, to patrně již z kraslic tam tak v obyčeji jsoucích, jako při jarné slavnosti sv. Josefské. Že staří Čechové tryzen znali, dokládá již Vacerád, jenž tryzny upokojení podzemných bohů a oslavení m r t v ý c h zove. Známé je dále, že staří pohané na místech pohřebných z a s n o u b e n í svá slavivali ¹¹⁰⁾. Rovněž obnovují si na Emausu, jako nad hroby předkův svých, zasnoubení, sliby lásky a věrnost, jak to z nejedné písně vysvítá, k. př. „optám se tě na Morani, máš-li ke mně srdce věrný.“

Poněvadž mrtví na louce zelené v ráji kohoutky pásli, může i obyčej panující v Sandomírsku a v Mazovsi, nositi v pondělí ustrojeného k o h o u t a po domech, znakem býti upamětování se na mrtvé, ač i tento obřad, co jarná slavnost, s pomlázkou bývá spojen. I v Čechách nosí někdy kohouta po domích, ale na úterý, načež ho stínají. ⁶⁹⁾.

Uterý velikonočný. 10. dubna.

To je hlavně, jak výše dotknuto, den šlehaní pomlázkou, pročez až podnes u Slováků „šibací úterok“ slove. U nás a v zemích nám blízkých, jako ve Slezsku a v Polsku, jmenují dílem pomlázku, dílem čas či slavnost s ní šlaháčku, šlehačku (šlehati — peitschen) — namrskut, šmerkust, šmrkús, šmerkous, z kterého slova si Němci utvořili svůj výraz „Schmack-ostern.“

„Namrskut“ je samo sebou jasný výraz: „namrskání jíti,“ odpovídá Slovenskému „na kupání jíti.“ „Šmerkust“ ale a podobné jemu zkaženiny srovnejmež k polskému śmigust a śmigurst, což na „śmiga, šmiga,“ tenký proutek, upominajíc i v německém schmitze se ještě odráží, rovněž jak u Poláků śmagać a śmigać šlehati znamená. V Čechách jmenují takový prut též mrškačku (mrskouz, mrskouzku), na Slovensku ale šibák ⁷⁰⁾. O významu mrskati či šibati o velikonocích pověděli jsme již výše, že to bylo symbolem rozjaření.

Když prvního máje ráno hudba po dědinách v okolí Pražském vesele zaznívá, mrskají se mladíci vespolek „smetivkami,“ jak říkají, vyzývajíce se k tomu obřadu vzájemně slovy: dej mi štěstí, načež mrskající odpovídají: tu je máš.

V outerý velikonočný slaví Pražané v Ovenci či Bubenči tak zvaný slamník (stroysack). Nyní je ovšem už téměř všechen ráz starobylosti setřen s této slavností, až na to, že tu a tam hostinský vystrkává slamník z vykýře neb jej zavěšuje na stromy ovocné. Za starodávna chodivali ale měšťané s vystrojeným

slamníkem z Prahy netoliko do Bubenče, ale i do celé tamější krajiny Vltavské. Na všech branách Pražských visivaly též slamníky vyšperkované. Tyto slamníky nebývaly bezpochyby původně ničehož jiného, než podobizny Morany, jelikož na venkovsku Smrtholku či Morenu si strojí hlavně ze slamníků, vyšperkujíce tyto k podobě lidské. V Polště ustrojují k. př. snop slámy co Smrť, neb Mařanu zpívajíce: „Smrť věje po plotu, šukajíc klopotu.“ Jsouť i stopy, že též na slamníku Bubenečském vyobrazeny bývaly dvě podoby lidské, podoby to snad Moreny a Živy, poněvadž Dluhoš o Polácích praví, že co rok podobizny Mařany a Zievoniy vynášeli. Bubenečtí vystavovali skutečně svůj slamník za starodávna na májku či na májový strom, co by na Živu bilo. Na Moravě obléká starodávny oděv, v kterém Mařenu byli vynášeli, jedna z dívek, vezmouc pak „majíček pěkný, pěkný, u vrchu zelený, pěkně přistrojený, pentlemi ozdobený,“ nese ho domů. Může však i býti, že podoby na slamníku bývaly podoby ženy a muže, báby a děda, neboť i v takových podobách vynášeli Slované zimného boha i bohyni. Slavnost Bubenečská je tedy bezpochyby jaksi opozděná o několik neděl slavnost jarná vynášení smrti. Pravda sice, že při slavnosti Bubenečské nižádná řeč nejde, že by tam slamník co smrť do vody neb se skály házeli: za to ale pěstují tam jarnými obřady vody a hlavně studánky a mezi nimi studánku Světici co nejbedlivěji. Hodují pak v Bubenči slavně. I proto následovalo i následuje ještě slavnost vynáseti zimu a přinášeti jaro. Na Moravě hodují k. př. když „majíček“ byli přinesli do dědiny hoši a děvčata pospolně. Připíjejí si hojně, pojída-

jíce koláčů a jiného pečiva, hlavně pak pučálky t. hrachu na polo vařeného, ježto i v Praze postného času lidé rádi jídávali.

Písně nynější, které se o té slavnosti Bubenečské na vsi zpívají, jsou již obsahem svým pouhé šašky a žvatláni tlampačská, než prozrazují předce místy nějakou vzpomínku na vlastnost jarnou. Může býti, že ono vystrojování slavnosti na Morenu za starodávna přináleželo v Praze cechu krejčovskému, pročez až podnes cech krejčovský hlavního podílu bere na slavnosti této.

Středa velikonočná. Fidlovačka v Praze. 11. dubna.

„Fidlovačka“ co slavnost jarná byla původně bezpochyby slavnost, kterou přivítávali léto, dodavek tedy k slavnosti slavníku co slavnosti vynášení Mořeny či zimy.

Za starodávna chodívali t. ve středu po velikonočních na úsvitě při hudbě slavné mládenčí a panny v průvodu Prahou a májku nesouce zpívali písně jarné. Napřed kráčel mládenec v levé ruce květiny jarné drže a v pravé hůl, sámjsa celý bíle odín a fábory okrášlen. Za májkou kráčel vážně „kněz“, též muž svatý, starosvat, svatý synek od lidu zván, po něm pak plampač s dvěma služebníky v bílých sukňech, fábory okrášlených. Shromažďovali se u prastaré lípy blíž mlýnu Nuselského či u potoka Botiče. Nastavěli tam mladých břiz, majek, na nichž však i výdumky, znaky to Moreny, visivaly. Okolo majek tančili a bylo zásluhou, při tanci co možná nejvíce dupčiti a vyskakovati, jako vždy to bývá při jarných svátcích. Kdo toho neučinil, byl mrskář pomlázkou.

Z majek oněch trhali si staří a mladí letorostí a ozdobovali se jimi. Nyní je Fidlovačka jen zpotvořená slavnost jarná a to hlavně slavnost cechu ševcovského, jenž i směšnou svou fidlovačku, ač vždy ještě jarnými kudlinami, letorostmi a fábory okrášlenou ven vynáší.

Pátek velikonočný. 13. dubna.

Záповěď Muraňského statutu na Slovensku: „v pátek velikonočný nechať žádný a nikde dřevěného špalka k podobenství člověčí tváře vyrytého neklade, ani ať se po žitech a po oziminách na rolích netoulají, ani žádné obchody nech nezachovávají,“ je důkazem, že l. 1585 pátek týž ještě jeden ze slavných dní velikonočných býval.

Možná sice špalek dřevěný Muraňským statutem dotknutý srovnati k badňaku srbskému, než není toho pilná potřeba, poněvadž klásti špalek, a hlavně k podobenství člověčí tváře vyrytý, je též způsobem, vynášení či vyháněti Morenu na jaře. Stává t. v německých a poněměilých zemích stop hojných, že někdy klády či balvany na jaře, hlavně v čas vynášení smrti, vystavovali, na ně kužele stavívali, místy prý tyto Jupiter (t. j. Donar) jmenujíce. Po kuželích těchto pak házeli, říkajíce, že tím hlavy bohům pohanským srážejí. V Hildesheimu platívali dlouhý čas i „Jupitergeld“ a to hrobaři.

Toť naráží bezpochyby původně na oběť nějakou božstvu zemřelých kladenou a srážení hlav bude významu podobného, jako ruské přísloví, „sv. Vlasij sšibajet ro g s zimy“, sv. Blažej zimě roh uráží. Rozdrcovati podobizny bohů zimných jesti až podnes

Čechům a Moravanům na jaře obyčejem a „bábu řezati“ býval druhdy nejoblíbenější téměř způsob, světiti příchod Vesny. V Čechách znamená nyní bábu řezati jen tolik, co středopostí světiti. Špalek slovenský, výše dotčený, býval tedy snad podobiznou buď Děda (Peruna zimného), buď Báby zimné, kterou rozřezávali nebo rozdrcovali. Na Moravě, když hoši Mařenu házením kamení byli rozdrtili, zpívají: „má milá Mařeno za koho's umřela? Za ty (Rožnovské) pacholky! — Již Mařena leží a zubami škeří: „Hélo, hélo, hélo, hélo!“

Próvod či neděle provodná. 15. dubna.

Tou nedělí blížil se konec velikonočných svátků a církevně uzavírá se skutečně anti-pascha tou nedělí, bílou zvanou. Bílých nedělí bylo v roce, jak dokazuje Hrabanus Maurus, sedm a to „propter eos, qui in sancta nocte baptizati albis per totam noctem utebantur vestibus.“

Starým Čechům byly od devitníka (5. února) až do próvoda, jak dí Štítný, svatby zakázány, u starých Poláků počaly tímto dnem, co s dotčeným zákazem souhlasí, schůzky děvčat hlavně ku cti a chvále Lady, jak toho písně jarné, v nichžto se jméno Lady, bohyně to lásky, až podnes hojně opakuje, dokazují. I slovo próvod či jak nyní říkáme, provodná neděle, naráží na nějakou veřejnou slavnost podobnou snad původním hrám německým: osterspiele zvaným. Slováci jmenují neděli tu prjevody, Litvini pravadaj, Poláci „převodnia niedzala“ a to prý proto, „iž v piervšim chřešciaňstvie katechistovie přivodzili a oddavali pasteřom ludzie te, które z pogaň-

stva albo z židovsta odviódlši naučili viary chřešćian-
skiéy“ (Giřovského postylla).

Na Slovensku scházejí se ženy do společnosti o tu neděli, jako o nějaký jarný svátek, každá přináší jídla z domu, jimiž se vzájemně častují. Tuto slavnost strojíti jmenují „robiti prjevody“ či „jíti na prjevody.“

U Srbů jmenují tu neděli: „v odena nedjelja“ od vodati-se, pochoditi, pondělek pak na to slove v odeni p. I jiné jméno mají ještě Srbové a to svijetla nedjela, co snad na výraz dominica in albis vzpomíná, ač i v Čechách říkávají, že polovicí dubna se světlost májová již začíná, nebo že začíná světlost na druhý měsíc. Smysl tedy, převoditi na jiný čas, mohlo by i polské jméno „převodnia niedzala“ míti.

Srbové jmenují však neděli provodnou ještě ružičalo či vlastně družičalo, z důležité příčiny, která se nám ihned při ponděli jejím zjeví.

Družičalo či *pobušení pondeljník* u Srbů. 16. dubna.

Družičalo či Ružičalo je slavnost posvátného „družičanje“ či sdružení se dívek mezi sebou rovněž jak hochů svazkem proslulého posestrimstva a pobratimstva. Uplítají si k tomu účelu věnce z mladých proutků vrbových a líbají se skrze věnce tyto, pohazujíce si je potom na hlavy. Na to vyměňují si i vajec velikonočných.

Přirovnati sluší s jménem „družičalo“ i jméno české družbadlnice či družebné neděle (18. bř.), třetí to neděle před velikonoční, poněvadž druž,

přítele, druha přítelkyni znamená. „I jedinu družu nám iměti po púti vsěj s Vesny po Moranu“ (Záboj).

Pondělí to jmenují však Srbové hlavně v Banatě, jinak ještě, totiž pobušení ponedeljník, poněvadž o něm též schůzky slaví na hřbitovech, při kterýchž se hroby „pobušajú“ t. pokrývají drnem a věncemi. Mrtvým kladou vejce červené a koláče na hrob.

Známeť i my nyní ještě v Praze jarnou slavnost na hřbitovech, kde hroby ozdobujeme věncemi a kvítím. Slušno však i srovnati k pondělku pobušenému v Srbsku Rusínské hahulky na pondělí velikonočné a schůzky Pražanů na hřbitově „na Morani“ o týž den. I sliby lásky, jak toho výše bylo dotknuto, obnovují na Morani. Vidíme tedy až podnes v rozlehlých zemích Slovanských podobné konati obřady, jen že na různý čas přeloženy bývají. Přeslavné a v ethických ohledech předúležité p o b r a t i m s t v o, jež znají i Rusíni, bylo tedy za starodávna bez pochyby i obyčejem českým, ba vůbec obyčejem všeslovanským.

Svatost. 20. dubna.

Dne toho bývalo druhdy v Praze obyčejem, vystavovati na Karlovu náměstí veřejně tak zvanou svatost či svatostí. Bylať ale svatost dvojí: říšská svatost (reichs-kleinodien) a církevní sv. t. ostatky svatých (reliquien). Připomínáme té slavnosti zde z příčiny následující. Může t. býti, že se za starodávna na každém hradě župy slovanské ukazovaly rodákům veřejně poklady, které během času plemenem samým tam nahromaděny bývaly. Jeli tomu tak, bylo by vysta-

vovati svatosti veřejně na odiv tolik bývalo, co o posvátný čas hleděti v společenský ráj, v rájhrady. O německém heyltu m f e s t e též toho dne slaveném píše Schefferův Haltaus na svém místě ³⁰⁾.

Dne 21. dubna slavili Římané Palilia, o kterýchž jsme se však již výše byli zmínili.

Sv. Jiří. 23. dubna.

Sv. Jiří bývá v mysli národu jaro samo v osobné podobě. Vstoupil tudíž zároveň s jinými svatými v středověku na místo nějakého dávného jarného boha (Jaryla?) nebo, lépe snad pověděno, na místo jarného reka, přírodnou princeznu ze zajetí zimného draka vysvobozujícího.

V Lužické písni volá taková princeska, císařova dcera zvaná, takto k sv. Jiří: „l u b y b o ž o z n e b e s, l u b y s v j a t y J u r j o.“ V Moravské písni ale dočítáme se, jak následuje: „Sv. Juři po horách chodíval, přijel un (on) tam k jednomu jazeru, nadišel tam klečat tisarovu dceru. Co krasno panno, co ty tady sedíš, a tak truchle smutně do jazera hledíš. Sv. Juři na koníčku jede a ta zla sanuti už z jazera leze. Sv. Juři vytahnul kopiju a prohnal jí hlavu až na druhu stranu. Krasna panno daj zlatého pasu, povedemy tu sanuti k městečku.“ Na Moravě, když o páté neděli postné děvčata byla vynesla M a ř e n u, bohyni zimy, zpívají před ní: „Komu's dala klíče? Dala jsem jich dala sv. Jiřímu, aby nám otevřel zelenou travinu, aby tráva rostla, tráva zelená.“ Patrně, že klíč a kopí sv. Jiří stejného je významu, ná-

stroj t. jarný či blesk otvírající utuhlou zem zimnou. Protož pokračují děvčata ve zpěvu takto dále: „Fiala, růže kvěsti nemůže až ji pán bůh pomůže. Helo! helo! má milá Mařeno!“

U Litvínů je sv. Jiří patron proti vlkům, zimným to zvířatům, pročež se Litvini postí na Jurginne, aby jim vlk neroztrhal ovci.

Stává však i patrných svazků sv. Jiří s jarem. Tak di Srbové: nema léta bez Djurdjeva dana, niti brata, dok ne rodi majka, t. j. dnem sv. Jiří rodi se teprva jaro. Významné je i to, že den sv. Jiří je čtvrtletným termínem u nás, poněvadž termínové tací pozůstalé zbytky bývají dávnověkých oddělení roku. V Čechách věří lid též, že se dobou tou země otvírá t. j. že jaro počíná, ač to nyní lid pověrečně k studněm vztahuje; z nichž nemá se prý dne toho pít, poněvadž vody jedu svého vypouštějí. Bez pochyby ctívali za starodávna studně o sv. Jiří tím, že jich nepotřebovaly k obyčejným úkonům a to pro slavnost dne toho, nikolik pak pro jedy, neb Srbové připisují právě toho dne vodě moc dobrou; schytají si totiž mlejné vody „omaja“ zvané a umývají se jí, domnívajíce se, že se tímto umýváním všeho zlého zbaví. Řikává se též v Čechách a na Moravě, že až do sv. Jiří žádný živočich není jedovat t. j. že dostává sv. Jiřím teprva přirozenou svou sílu. Sv. Jiří otvírá i hadům zem, jimž o den jeho vylízají, uschovávajíce se opět dnem narození p. Marie (8. září). To naznačuje tedy začátek a konec léta. Kdo před sv. Jiřím shledáš hada, jist buď, že ti ni žádný had více neuškodí¹¹¹⁾. Hajduci srbští scházejí se též na den sv. Jiří ve sbory, na den sv. Dimitra ale (26. října) jdou z hor.

Před Jiřím je též jetelina významná, říkají t. „o čtyry pro mili, o pěti pro děti, o šesti pro štěstí.“ Sedmilistý jetel znamená však smrt, toho netrhá ni-žádny; čtyřlístý a pětlistý jetel musí se ale někomu v šaty zašiti, má-li přivoditi, co znamená. Divno, že zvířatům některým se dne toho i moc připisovala, lás ku zbuzovati. Dívky české čarují milého k. př-holoubkem divokým, jejžto byly ráno o úsvitě k na-hému svému tělu přitiskly, potom kominem vypustily. Čarují též žábou o sv. Jiří chycenou a do mraveniště zakopanou. Holubáři čarují liščí kůži, mohou-li si jí před sv. Jiřím vydobyti, holuby cizí k svým. Hlavou hada před sv. Jiřím chyceného vědí pytláci myslivce učarovati, prášek pak z toho hada usušeného je prý i lidem obecným i zvířatům blahodějný. Hlavnou úctu proukazují jižní Slované, pak Rusové a Rusini sv. Jiřimu, neboť u nich zachovalo se právě mnoho ob-řadů pohanských. Rusini a hlavně Bojkové Karpatští světi i předvečer či sva t ve čer, co naráží vždy na převelký svátek. Možná, že takto i u nás druhdy bý-valo, neb starší kalendáře kladou sv. Jiří na 23. no-vější na 24. dubna a 23. býval snad jindy svaťvečer jeho, t. hlavní slavnost. Paměti hoden je i obřad u Bojků svaťvečera tohoto. Znajíť Bojkové až podnes bůžků domácích Did'ky (též Didy, Diody zvané), jižto se prý pečlivě i hospodářství ujímají i dobytek dobře hlídají. Podobní jsou ve mnohém našim Sk ř í t k ů m (Raráškům, na Moravě L u c k ů m). Did'ka najímají Bojkové o svaťvečer sv. Jiří. Hospodář upíká totiž o ten večer devět bočnicků chléba beze soli a vy-náší je před půlnocí na křižovátka. Tu rozkládá chlebičky jako kruhem čarovným a vyvolává jistými

průpovědmi Didky, aby přicházeli na chléb. Na to vystupuje prý nejstarší a jako představený Didkův, ptaje se, k jakým službám Didka nějakého potřebuje. Na odpověď hospodářovu vybíhá spůsobilý k takové práci Didko a najímá se mu³⁹⁾. V mysli i jiných Rusínů bývá sv. Jiří i se skotem jemně spojován. Vyhánějí t. v zemi „staraja Rusja“ zvané 5. máje t. j. na den sv. Jiří a to vrbovou pomlázkou stádo z chlivů, aby aspoň trochu trávy požilo, ač dne toho jí mnoho ještě nebývá. Sv. Jiří je též hlavným patronem Ruska, neboť mají o cáru samém přísloví, že jak mile cár do loďky vstupuje, ihned sv. Jiří jej již očekává. Tou důminkou jeví se jaksi sv. Jiří i patronem koráby plujících. I v malém Friaulsku je u tamějších Slovanů Jurjev den nejznamenitější národní slavností, u Uskoků Žumburských světi však už jen děti sv. Jiří, jako na Srbsku Dodolu⁷¹⁾.

Sv. Marka. 25. dubna.

Němci pékávali zvláštného pečiva o den ten, *Marxbrötlein* a latinsky *Marcipanes* zvaného, avšak nezdá se, že by toho bylo zvykem bývalo Slovanům, poněvadž Slované jméno *marcipan* z latiny převzali. — Slavný průvod na venkově po polích církevně k božím mukám konaný, ježto obyčejně na křižovátkách stojí, zdá se býti prastarým, starobylejším alespoň svátku sv. Marka. Jméno latinské toho dne: *cruces nigrae* vysvětluje snad datum jedno staré z r. 1357 „uf st. Markus obent — als man die cruce dreit — für den jeher Dot.“

*Svatvečer májový, Filippo-Jakubská noc, u Němců
Walpurgis-nacht. 30. dubna.*

Svátky májovými počalo jako nové oddělení modloslužby, byli t. ti svátkové jakto konec úcty Porunovy a počátek ctění jaré přírody a mocnějšího již světla denního. Podstatou svou jsou t. svátkové ti už letné a Máj jako počátek pravého léta

Byl to však hlavně svatvečer májový, jenž ještě vztahu míval k úctě Perunově, jak to roznicené ohně na jevo dávají. Perun byl však i nejvyšším bohem, vládnul-li tedy na jaře bleskem svým oživujícím co praboh, byli i ostatní bohové jarní v ruchu panování svého činní. Svatvečer májový působil tedy v mysli pohanů tak, jako by byl celou přírodu do svátečního víru jarosti ponořil.

Tuto myšlenku uskutečňovali snad pohané nesmírným lomozením a práskáním při „vyhánění tak zvaných čarodejnic“ o tento svatvečer. Čarodejníci a čarodejnice nebývali ovšem u pohanů tím, čím se stali sprostotou duševnou středních věkův a surovostí tehdejších soudů hrdelných a čím bývají bohužel i nyní ještě mezi lidmi. V nich se krýjí t. původně dvoje osobnosti, za první: osobnosti bohů a bohyň zimních, za druhé osobnosti bohů jarních. Zdá se totiž jakoby pálením ohně z jedné strany byli pohané ctili Peruna, z druhé pak strany vysvítá, jakoby vyháněním bohů nočních, černých či zimních podobný obřad byli vykonávali, jako vynášením Moreny o počátku jara.

Je jisto, že křížkem Perunovým pohané žehnávali svým zemřelým, a že i na popelnice jich toho znaku

byli vtiskovali, a to snad proto, aby mrtvý pokojem sám již se těšil a pokoje dával i živým. Tím vysvětluje se snad obyčej pohanský, na svatvečer májový křížků na dvěře dělati, aby se nocní ti, černí a zimní bohové tak snadno nevraceli více.

Kladu tu váhu obzvláštnou na ty černobohy nocné, poněvadž z pozůstalých obřadů je patrné, že v nocích toho času docela jiní bohové se ctívali, než o dnech jarných: v noci pálili k. př. ohně a bĕsili lidé, k rannému dnu ale stavĕli máje k úctĕ jaré Vesny. Mládež jará obojího pohlaví, hlavnĕ se bavíe jemnějšimi obyčejí, vykonávala i obřady jarné, kdežto úcta zimných bohů, Dědů, svĕřena bývala starším. Snĕmy čarodejnic bývaly tedy původně schůzky jarných bohů a bohyň, jež knĕžímí svými vykonávali, slavíce takořka obživení své a svou jarost a to hlavnĕ láskou. Jak mile ale středovĕk promĕňoval bohy pohanské v ůbec v čerty, mizel i rozdíl černobohů zimných a bělbohů jarných, neb jmenovali pak Vesnu-Ladu čertici či čarodejnicí jako Jĕdži-babu.

Pohledmež však už k obřadům samým. Třicátého dubna po západu slunce povstává až podnes ve vesnicích českých a moravských nesmírné hlomození, bouchání a tloukání vším a na vše, co komu jen pod ruce vchází, zvláště pak znamenité je, jak tlukou o domáci a o polné náradí. Práskají též bičemi a žilami, což „vyhánĕní či práskání čarodejnic ze vsi“ jmenují. Po práskání tomto hlomozném namáčeji mládenci stará pometla v kolomasti a ve smole, rozžatými pak točí nad hlavami, do povĕtrí je vyhazují, volajice: leť čarodejnice, leť! Místy zapalují také celé kolomazné soudečky, jako i dříví a letorosty, jež na vrších v hra-

nice byli sebrali. Okolo rozžatých těchto ohňů posvátných tancují, skákají při zpěvu jarém přes oheň a skrz oheň, očisťující se tímto hnusoty zimné.

Na Lužici běhají s rozžatými koštěmi po polích, jmenujíce obřad ten: „Khodojty“ neb „kuzlar-ničje palić.“

Domnívají se, že se mezi práskáním všechny čarodejnice buď na křížovátkách, buď na jistých horách v sněm slavný sbírají, aby tam certu obětí ohavných přinášely.

Patrno, že vše to jen vzpomínky jsou skutečných obřadů a obětí, které se v pohanství bohům samým kladly. Až podnes kráčí mnohá bába v Čechách potajmu na křížovátka, druhdy jak známo Perunovi zasvěcená, aby se tam, pozpátku se šoupajíc až k boží muce, svlékala do naha. Nahá pak staví se na hlavu, a posouňky tropíc, počíná si jako by v skutku běsnila.

Jiné báby tahají zase rádla a pluchy na pole, co je prastarý obyčej pohanský. Mistry vodívají obnažené krávu jednu letorostmi ozdobenou, mistry ale vyhánějí celé stádo před půlnocí na křížovátka k božím mukám. Kráva či skot veškerý bývá ale k tomu obřadu svátečně připraven. Kravám dávají totiž o té noci trhaného čertokusu (*scabiosa succisa*) lízati, podkuřují též a pokropují krávy a celé stádo v chlívě, než je po zpátku z chléva vyvádějí a na křížovátka pohánějí. Na krávě ozdobené mívají obyčejně plachtu, tou sňatou sbírají okolo křížovatek rosu s luk a s polí, ježto starým netoliko vláhou nebeskou, než i mlékem nebeským slula. Rosu dojívají z plachty té, jako by kráva sama byla, někde hned na křížovátkách, někde teprva doma a to symbolicky, aby jim

krávy po celý rok zdravého a hojného mléka dojily. Pročež podávají rosy nadojené potom dobytku k požívání. Potajmo zaopatřují si místy i černou slepici, aby ji ubily.

Aby se však čarodejnice, jak praví, více nevracely, hlavně ale, aby se do domu a chlívů více nedobývaly, k tomu sloužívají následující obřady. Nádobí kuchyňské a nářadí z chléva uchraňují u vnitřek domu co nejbudlivěji, domy a chlévy samé prohlédávají zvenčí co nejpozorněji, zdaž křížky tříkrálovny neporušeny byly, sice bylo by třeba, tříkrálovou křídou nových udělati na dvěře domů, chlívů ba i kurníků. — Před práh chlívů kladou mimo to ještě velký čtverec zeleného drnu, a to hodně širokého, aby čertice vracejíce se měly mnoho co počítat, poněvadž jim prý nutno, pozorně sčítati všechny travičky, nežli jim je možno vkročiti v dům. — Zastrkávají hospodyně též z každého ovoce stromu proutek do hnoje a po zápraží, ba i před prahem domu sypávají někde i bílého pisku, co prý čarodejnicím zapovídá, té noci učarovati či udělati. Kdo chceš ale viděti, jak čarodejnice lítají na hranice, obleč jen před jedenáctou hodinou něco ze šatstva svého na ruby a postav se na křižovátka. — Jdeš-li však někde ráno na mši a máš devětkrát svěcený klokočový proutek při sobě, poznáš každého čarodejníka, poněvadž u něho shledáš buď koňské kopyto, buď nohu jiného zvířete. — Kněz ale, jak věří Kašubové, pozná všechny čarodejnice, když monstranci nese, neb vidí je sklem veskrz hledě všechny, majíce zvláštné okrouhlé čepice na hlavě 7).

Nebývá však ta noc pouze čarodejnická, neboť hledívají též, jestli že v e t ř í k při té slavnosti věje,

dobré prý to znamení, poněvadž prý, když stromy ve květu se libají a objímají, to znamení bývá dobré úrody ²⁵). Stopa to patrná domnění o spoluúčinkování v z d u c h u (Svatovíta) s jasným bleskem a s hřímáním, na které, jak řečeno již, i ohně a práskání symbolicky snad jdou. Spoluúčinkování také zpozorovati i o vánocích samých. Na Moravě ku př. kráčeji dívky obnažené o štědrý večer na humence stodol, kdežto pokleknuvše praví: „s toho humna nevstanu, až znamení dostanu, s které strany vítr fouká, odkud se můj milý kouká“ ¹¹¹). V noci Filippo-Jakubské rubají konečně i b ř e z o v k ý c h s t r o m ů, jež mají jim příštího dne co májovky sloužiti, ba na mnohém místě staví již v samé noci se vši tajností májovky ty uprostřed vsi; staví jich pak i před domy dospělých svých děvčat tolik, kolik bývá dívčín v domě. V Čechách a na Moravě ponechávají májovky ty státi po celý měsíc, ba ještě déle, pokládajíce si za čest, jestli že se hochům a dívkám podařilo, hlídáním pilným zachovati je okrášlené a neporušené. V poslední noci měsíce máje zhotovují pak na Moravě mládenci z májovek pěkná bidla darující je svým dívkám ¹¹¹). Že i stavěti májovky uznáno za způsob pohanský, dokazuje záповěd Ludovíkova r. 1257 „usum erigendi arborem (m a j u s arbor) primo die mensis Maji in compitis vel ad aedes puellarum aliasve quascunque“ ²³). Patrně, že stavěti máje tolik původně bylo, co stavěti symboly jara či Vesny, ježto ve společenském životě Ladou se objevovala. Okrasy pak na májích byly symboly květu a ovoce. Očividno tedy, že pohané v máji vídali vyplněno to, co si o štědrý večer, objí-

majíce stromy a třesouce jimi, byli přáli, jako na Moravě k. př. slovy: stromečku obrod', obrod'!

Všechny tyto obřady, původně v noci 30. dubna konané, přenášejí místy na některou neděli májovou, ba dílem i na letnice samé, jak nížeji ještě shledáme.

Filippa a Jakuba, u Němců Walpurgis. 1. máje.

Jako jméno máj všeobecné slovo či indoeurospké je, taktéž bývala a je ještě i slavnost prvního máje po celé Evropě rozšířena.

Staří Římané slavili od 28. dubna do 1. máje florealia, svátky to omlazující se přírody. Rozsvěcovávali svíce posvátné, zpívali při nich a tančili, hrachu a bobu hojně pohazujice mezi lid, jenž je dychtivě sbírával. Ruch svátečný jevíval se v celé společnosti římské, poněvadž po městě běhávali s květinami, nejhlavněji pak s růžemi (srovnejž to k naší růžové slavnosti na jaře). Tanečnice, jež tancovaly u velmi pestrých šatech před lidem, musily při tanci na rozkaz lidu samého spouštěti poznenáhla svých šatů, jako i u nás ne toliko dle domnění lidu čarodějnice nahé tancují na vrších a křížovátkách, než i hospodyně obnažené vodívají krávy na křížovátka. Domnívali se pohané bez pochyby, že nahostí tou vstupují přímo v poměry s přírodou na jaře neskrytou více.

Slavností prvního dne májového zvelebovali hlavně jarou již přírodou a musili jistě jindy, jak ze stop pozůstatků patrno, mnoho k jaru hledících obřadů vykonávati, ježto však nyní, poněvadž 1. máj oby-

čejným jen či všedným dnem bývá, skoro celkem vyhynuly.

O takové slavnosti u Poláků vypravuje Procosius (Prokoš), jmenuje bohyni, kterou slavili, Živu. Její chrám stával na vrchu „Živiec“, ku kterému lidé první dny máje spěšně chodívali, aby jí, kteroužto měli za původkyni života, prosili o dlouhé a zdravé živobyť¹⁰⁴). Patrně je Živa bohyně jara, opak bohyně smrti Morany. Slavívali tedy Poláci na Živci letnou přírodu. U nás chodívají místy naše báby před slunce východem rosy s obilí sbírat, hlavně pak se pšenice. Když prvníkrát v máji prší, běhávají lidé ven bosí s obnaženou hlavou a bez kabátu, (za starodávna snad nazí), aby byli deštěm jarným pokropeni, při tom točívají se ústavně do kola, říkajíce, že na to dobře vlasy rostou. Je to patrně vzpomínkou o blahodějném působení vláhy jarné, o zlatém to dešti, Řeckými bájemi zvelebeném, jelikož Zeus sám v podobě zlatého deště zúrodňoval panen-skou zemi Danae — Vlasy bývají v bajích našich symbolem trávy a květin země samé, pročež si bohyně jarné a na mnoze zlatovlasé, pilně česávají vlasy, kdežto Ježibáby bývají rozčuchané. —

Mléko, co symbol nebeské vláhy, bývá prvního dne máje též posvátné, žádná hospodyně neprodává jeho ani krůpějí. V Čechách a na Lužici neprodávají též ničeho ze skotu, ba ani nejmenšího nářadí z chléva neobdržíš koupí. Neodstavují též děti v máji, sice by prý brzo sšedivěly

V Lužici skákají děti prvního máje „přez šibuncu“, přes šibenici; jsou jin ale šibenici nastrkané do země hulky, nad nimiž jiná hůlka přičem leží.

Štěstí květe každému, kdo při skákání hůlku hořejší nebyl shodil, kdo vůbec se hůlek ani nebyl dotknul.

V Dubrovniku (Ragusa) vodi prvního máje ustrojenou maškaru po městě, B e m b e l' či B e m b e l j zvanou (píše Appendini jméno její vlasky „Bem-bel a Bembegl“, tedy snad Bembějl vyslovovati třeba). Jestliž ona symbolem jara, majíc věnec ze zelených listů zhotovený na hlavě a oděna jsouc šatem dlouhým, bílým, listím a květinami ozdobeným. Držela prý maškara tato i hada v ruce (znak snad to zkrocené zimy). Hlavně vodivali ji městem ševci svátečně oblečení. Srovnejmež k tomu naši fidlovačku v Praze a to se strany spoluúčinkujícího cechu ševcovského, se strany pak maškary samé m e d v ě d a o masopustě a moravský zvyk choditi s k l á t e m o „končiny“ t. j. ostatky masopustné, konečně srbskou „dědovou bábu“ či „babu k o r i z m u.“

Kdo prvního máje v půlnoci h v ě z d y vidíš pa-dati s oblak, běž jen na to místo, kam padly a najdeš tam kopaje velký poklad. Při vši směšné ne-motornosti podání toho je předce jím tolik patrnó, že se pohané prvního máje domnívali, že nebeské světlo otvírá zem. První máj je však mimo stavení a okra-šlování májů a mimo h u d b u veselou, jaro z rána hned přivítající, slavným k r a v s k ý m i h o d y.

Skot vůbec a krávy zvlášť bývaly původně je-diným statkem pohanů, jak toho slova: do-bytek, co skot a nábytek, dobývání a význam prastarý slova „skat“ schaz (skot) u Němců dokládají. Krávy bý-valy i symbolem jaré přírody, proto vysvobozovaly se 1. máje ze svých temnic, ze chlívů. Vodívají je hospodyně až podnes prvního máje při slavnosti ne-

toliko na bílý den, než i uprostřed rozjařené přírody na louky. Děvčata vyčisťují bedlivě celý chlév, posypávajíce podlahu bílým pískem a ozdobujíce krávy samé letorostmi a květinami. Podávají jim též chleba s medem, neb chleba a soli pokropující je třikrálovou vodou a podkuřující je kořením posvěceným. Hospodyně vyplívají buď před každou krávou buď na každou, co jí chrániti má před zlými duchy, a shotovují za stejnou příčinou před práhem chleva z pomety a vidli kříž, jež překročiti musí každá kráva, když jí pomlázkou ven vyhánějí. Na louce dělává pak pastýř nesmírné kolo, vyrývá drnu, a honí okolo něho celé stádo. Kolo samo vykropuje svěcenou vodou a očaruje je opět křížky a muřími nohama, přes něž stádo třikráte přehání, než je pokojně ponechává v kole. Po vykonaném obřadu počíná hudba hráti. Pečiva, jehož byly napekly v noci posvátné, rozkrajují potom a rozdávají, jakož i medného pítí. Při požívání jestiť nutno všem jásat a skákati a vůbec ústavně se vrtěti, jelikož to symbol je nového ruchu v přírodě. Při hudbě pohánějí konečně stádo nazpět domů. Na cestě k pastvě polévají v Čechách a na Moravě skotáci dívky, jimž ochrana krav bývá svěřena, v o d o u, aby krávy hojně dojily; mrskají je též pomlázkami jako na hodech velikonočných, zpívajíce tétéž písně k př. „hou, hou, krávy jdou, nesou mléka pod vodou.“

Krávy tu vzpomínané jsou oblaka, jež v bájích na mnoze pod obrazem krav a bab již známe, mléko pod vodou je ale jarný déšť oblakami krytý. Zpěv dotčený znamená tedy, že jako oblaka — krávy po nebi táhnou vláhy blahodějně v sobě chovající, taktéž krávy

skutečné hojného a zdravého mléka celý rok dávati budou. Co poslové takových krav či bab brali i broučci jarní „kravička boží, sluničko, koza, babka“ svá jména. Podobnou symboliku jeví ještě patrněji srbská píseň při slavnosti *Dodolské* zpívaná t. j. při průvodu prosebném o déšť. „My chodíme po vesnici, oj Dodo, oj Dodole! a oblaka po nebi, oj Dodo, oj Dodole! a my rychleji, oblak rychleji oj D... oblaky nás přeběhly, oj D... žito, víno porosily, oj Dodo, oj Dodole! — S oblaku prsten padá, oj, Dodole! můj božole! uchyť jej kolovoďa, oj Dodole! můj božole!“ Zlato či prsten zlatý s nebe padající je tu znakem blesku, jenž bouřkou jarnou zlatého deště přivádí, kolovoďa ale je právě *Dodola* t. j. holka průvod vedoucí. Jestli celá nahá, avšak rozličnou trávou a kvítím tak obvinutá, že se těla nikde dost málo nevidí. *Dodola* je znakem Vesny či jaré přírody po dešti ale dychtící. Každá hospodyně, ku které *Dodola* přichází, vylívá na ni třebas vědro vody, při čemž se *Dodola* ústavně obrácí a vrtí. To polévání přitahuje pryžádaný déšť. Co bába na zemi dala *Dodole*, to dávají báby na nebi zelené Vesně. Báby na nebi nedávají však deště (dle bájí) dobrovolně, jelikož co „obvlaky“ světlé nebe krýjí, tudíž bývá nutno, aby je Perun bleskem svým prorazil, či jak se bájilo, dožil. Pročež zpívají písně jarné též: „Fiala růže kvěsti nemůže, až jim pán bůh z nebe pomůže.“

V Čechách nosívá pryž lid na jaře i medu do lesů a říká klada jej na pařezy: *Medulina* tu máš, ty na přes rok zas dáš. *Medulina* bývá pryž bíle oděná paní, v levici majíc košíček proutkový bylinami naplněný a v pravici kytku květinovou, obličejem pak

bývá bledá a vážná ⁹³). Bájilo se, jak víme, že med s nebe padá na květiny a že ho včely jen sbírají. Tím způsobem mohlo by býti jméno *Medulina* původnější jména *Meluziny*, bohyně povětrí.

Pankracia, Servacia, Bonifacia. 12.—14. máje.

Na svatých těchto nelpí ničehož mythického, jsou jen přírodnického vztahu, poněvadž lid je „ledovými muži“ jmenuje. Oni ovšem nejsou tou zimou, kterou se obyčejně svátkové jich vyznamenávají, vinni, jako jiní svátkové pověrami, jež lid náš báječně s nimi spojuje, neb zimu tu vysvětlují si hvězdáři kroužením nesmírného množství přemalých těles nebeských kolujících okolo slunce, která se nám někdy, jako v noci sv. Laurencia, co padající hvězdy (*sternschnuppen*) jeví. Snad naráží na tuto zimu již kalendář (cisiojan) od r. 1614 slovy: „Do lesa Pankráci s bubnem šel, milostné jaro stratil, Urban (⁵⁵/₅) léto navrátíl.“

U Rusů připadají na tyto dni svatí, dle jichž národního jmena: zapřahalník a p. soudit by bylo, že příznivá k pracem polným povětrnost příčinu podala k takovému pojmenování. O pozdější době, o dni t. Isidora, (¹⁴/₅, ²⁶/₅) říkává ale lid ruský též: „kak projdut Sidory, tak projdut i severy“ a „na Mokija“ (¹¹/₅) „Mokija den mokryj, vse léto budet mokrym.“

Vstoupení páně. 17. května.

V Lužici bájí, že kdo toho dne šat šije a jej nosí, chrániti se má hromobiti. Pozůstatek to

tedy čtvrtka posvátného, kterým pohané ctivali vítězného Peruna jarného. V Německu žádá prý o den ten potok Neckar úl, bocheň, ovci a člověka za obět ¹¹²). Toť bije na bývalou úctu a obět vodám danou, což, spojme-li to se slavností Perunovou, dokládá, že týž čtvrtek předběžným velesvátkem býval letnic. Nebude bez spojení vnitřného, že toho dne i Benátský Doge házival prsten svůj (obyčejný to v bájích symbol blesku) do hlubin mořských.

I křížové dny nejsou snad maně položeny v týden tento, poněvadž se za nich modlivá o prospěšnou pohodu, o vláhu k. př. neb o uchránění se hromu a krupobití. Pátek, jenž následuje slavný čtvrtek, jmenují Němci ač podnes místy „wetter-freitag.“

Králova neděle. 20. května.

Neděle tato bývá předběžnou již slavností letnic hlavně v jižních Čechách. Oblékává se mládenec za krále a dívka za královnou. Oblékají se buď do bílých šatů, buď do oděvu podivného z kůr a kvítí jarných strojeného. Opásávají se oba též kurovými pasy, opentlenými pestrými fábory. Oba mají též koruny na hlavě a to rovněž z kůr nebo z pozlaceného papíru zhotovené. Do levé své ruky bere král žežlo předlouhé, na konci proutky ozdobně otočené, do pravé ruky bere ale oštíp jedlový, na jehož konci připiatá visí živá žába zelená, králka pěkná mívá letorost s třemi růžemi v ruce. Žábou zelenou v mraveništi připravenou čarovali Slované a Němci v záležitostech lásky, o svátcích letních oslavené.

Mimo krále a královnou ozdoben bývá způsobem

podobným „kněz,“ v červeném pak rouchu kráčí „kat,“ též s kloboukem kurovým na hlavě. „Soudce“ či rychtář bývá ale černě přioděn, maje tříhranný klobouček ze smrkové kůry. „Práporečník“ konečně bývá bíle oděn a mívá mimo svůj kurový klobouk na hlavě též meč po boku a v ruce má jívku. Práporečník kráčí vážně v průvodu napřed, ostatní jezdívají někdy, někdy ale postupují pěšky, doprovázeni jsouce zástupem mladíků na vojáky přestrojených. Před vesnicí, když k tak zvanému soudnému místu do-
kročili, provolává král slavně, „že za týden bude velká slavnost,“ načež se všickni v podobném pořádku domů vracejí, v hostinci slavnost tancem a veselím ukončující. Podivno věru, že mimo Čechy a Slováky téměř jen Srbům podnes znám bývá tento prastarý obřad, nyní ve hru pouhou téměř převrácený.

U Srbů jsou ale „králice“ 10 neb 15 děvčat, ježto se v kolo v podobě srpa sestavují. Na levém křídle srpa tohoto stává pěkné a obratné děvče, majíc čepici kvítím ozdobenou, v pravé ruce pak meč, ta sluje „králem.“ Na pravém křídle kola stává též děvče, rovněž hezké a obratné, držíc v pravé ruce na kopí práporeček bílé a červené barvy, ta slove b a r j a k t a r (práporečník). U prostřed kola ale sedívá na stoličce děvče, jež mívá bílým rouchem obličej zakrytý. Toto významné děvče zove se k r a l i c a či c á r i c a. Přidána bývá cárici jedna služka. Tanec obzvláštný, při kterém král mečem a práporečník práporem ústavně máchají, spojen bývá při té slavnosti se zpěvy zvláštnými, významnými a prastarými, k. př „Kralju! svetli kralju! Leljo! kralice banice, Leljo! ustaj te pošetaj, Leljo! od dvora do dvora, do careva

stola, Leljo!“ — Hru tu opakuji Srbská děvčata u každého hospodáře v dědině, ba někdy kráčeji i do blízkých dědin, doprovázena jsouce dvěma ozbrojenými mládenci.

Mezi písněmi při slavnosti té zpívanými pozoruhodné jsou obzvláště písně, jimiž si dívčiny od hospodyně vyžadují k. př.: „Zde nám ukazují, Leljo! nevdanou dívčinu (momu neudatu), Leljo! buďto vy ji vdejte, Leljo, nebo nám ji dejte, Leljo!“

Písně podobného obsahu znají však i jiní národové Slovanští, co důkazem budiž, že jindy též u nich obřady s králem a s králkou buď bývaly ve zvyku, buď že kdesi u nich ještě v ukrytosti žijí. Slyšmež k. př. chorozpěvnou píseň Rusinskou v Haliči: „A my damo divicju, divicju, oj Did Lada, divicju, divicju.“ Na to odpovídá jiný sbor: „oj! toto nam nadobno, nadobno, oj did Lado! nadobno, nadobno.“

Něco podobného shledáš též u Slováků k. př.: „Hoja Dunda! hoja, královna nás vyslala... co nám dáte za dary.“ Teď odpovídá sbor: „Černooké děvčátko.“

Ze všeho toho je zajisté patrné, že písně králické Ladě zasvěceny bývaly, žádající buď zasnoubení dívky, buď vydání ji ve službu takřka kněžskou t. bohyni Ladě. Poněvadž ale písně králické zároveň jsou písně letničné, ztvrzuje se jimi i odjinud jistá okolnost, že letnice věnovány byly hlavně Ladě, ba že kráalka (carica) a král nejsou ničím jiným, než podobou Prijy a Radegasta či Lady a Jarovita, rovněž jako u Němců Mai-braut (Maigräfin) a Mai-könig (Maigraf) a že průvod jich slavný je symbol vítězo-

slavného příchodu jara a leta. Vynášení Morany je tímto předběžnou jen slavností přivítání léta či letnic. Srovnejmež ku kralicem srbským české Ladařice, 3. června spomínané.

Tato neděle králova je však, jak dotčeno, jen pozůstatkem přípravných či prvých dní hod letnic, ježto se v pohanství, než letnice na svatodušné svátky přeloženy byly, od 25. máje do 25. června světivaly, jak toho stop až posud najdeš na Litvě. Těmto letnicem býval tedy konec sobótkami či svatojanskými ohněmi učiněn. U Bojků v Karpatech připadá nyní slavnost letnic na devátý čtvrtek po velikonocích, jako Rusové svou letnou slavnost, řečenou „Sedmík,“ počínají čtvrtkem před letnicemi. Známo již nám, že v pohanství bývali čtvrtkové posvátní dnové podobní našim nedělem. Protož slavívali i podnes „velikou noc Rusalek“ ve čtvrtek (letos 31. května). I církev sama přeložila na tyto letné doby jeden z nejslavnějších svých svátkův na čtvrtek. Později, když sláva čtvrtkův byla již pohynula, přenešeny snad byly slavnosti pohanských dob na svatvečery nedělné (sonnabende) t. na soboty. To podalo bezpochyby příčiny, proč nyní i konec pohanských letnic t. slavnost svatojanských ohňův zovou sobótky (a to hlavně v Polště). Následuje však i dále to domnění, že pro rozšířenost této doby posvátné od 25. května až do 25. června tyto letničné svátky ještě jednou tak dlouho se světivaly, než vánoce a velikonoce, hlavně jest-li že po starých měsíčních měsících po 28 dnech tuto dobu měříme. Je-li tomuto domnění v pravdě tak, byly by Letnice či Tuřice nejslavnějšími pohanskými hody bývaly, a vánoce a velikonoce jako pobočnými

či vedlejšími již hody. Jelikož ale letnice zasvěceny byly Ladě a nejvyššímu stupni slunce či slunce - bohu vítěznému, následovalo by opět, že Slované pohanští hlavně tato dvě božstva: R a d e g a s t a a L a d u (Priju) přede jinými ctívávali. Toho dokládají i výrazy prastaré v písních až posud zachované, kdežto výrazy jmen ostatných bohův téměř celkem již vyhynuly. Výraz t. „d i d i L a d o“ t. j. velká Lado opěvuje až posud velkou bohyni, výraz ale L e l j o či L e l c h o v á snad v sobě prastaré jméno boha toho slunečného J u l, o kterém bezpochyby bájili, že býval manželem rozjařené přírody a dozralé již t. L a d y ²⁶). Tím způsobem bylo by složenější slovo R a d e g a s t příjmě toliko boha toho a k tomu příjmě jen místné (u západných Slovanů), kdežto jména L e l a L a d a všem Slovanům jsou až posud velebná.

Než vrafmež se již k hodům světlo- či běl-bohův těchto, jichžto podoby báječně nám zjevují ještě „král“ a „královna“ v obřadech kralických. K slavnostem jich hledí zajisté mimo „kralice“ i stavění neb alespoň zachovávání stromů m á j o v ý c h. O těchto letných dnech stavili k. p. i Polabští Slované svých k o h o u t í c h a k o r u n k o v ý c h stromů; prvních stavěli hlavně mužští, posledných ženštiny. Němci mívali toho letného času m a j v e r s a m m l u n g e n a zahájeli i s o u d y. V Čechách pozoruje bedlivě až posud chasa vše, a to od máje již, co se děje v dědině, kdo nejčasněji k. př. dobytek na pastvu vyhání a kdo nejpozději a p. Ze všeho toho, co byla zpozorovala, sestavuje si chasa rymovaný popis, nyní ovšem na mnoze jen komický, čehož však za starodávna snad nebyvalo. Tento popis vyvolává biřic

veřejně po několika sobotách s večera před svatodušnými svátky s lešení nad obecnou studnicí shotoveného, a týž popis veřejně prohlášený ukončuje i obřad slavný s králem a s královnou, jak nížeji shledáme. Tak to bývá místy u nás. Jinde však scházejí se 14 neb 7 dní před letnicemi (t. j. právě na královou neděli) mládenci toliko v hromadu a radívají se vespolek, jak budou letos stavěti máje, jak choditi s králem, jak vyvolávati či souditi hospodáře a stínati žábu zelenou. Volívají si též napřed už důstojníky k té slavnosti, losující někdy buď delšími a kratšími stebly žitnými, buď dřívky, majícími vruby vyřezané (hřeby).

Shledáme i jiných ještě pozůstatků těchto svátků roztroušených po jednotlivých jiných svátcích.

Semik, ruský praznik, 15. máje, dle kalendářů našich
27. máje.

Jméno *Semik* není ani národné ani pohanské, než církevné t. sedmík či sedmá neděle od velkonoc. Národ sám jej jmenuje místy zelený den, rovněž jak celý jeho posvátný týden zelenou neděli. K tomuž srovnati sluší jméno polských letnic t. *svięta zielona*⁶⁰). Za to ale jmenují Rusi troickou neděli t. svatodušnou i *Semickou*. Komu zasvěcená původně bývala zelená neděle, patrně z písní o ní zpívaných, ježto oslavují i zelenost bujarou přírody i lásku, vyvolávající neústavně oj! Ljuli, oj didi Lado! Počíná se už, jak řečeno bylo, tato slavnost čtvrtkem před letnicemi a to tím, že se mládež obojího pohlaví hlavně na loukách a v hájích

před vesnicemi a městy schází a že panny při zpěvu věnce vijí, co „z a v i v a j u t“ zovou. Tancují též okolo stromů a provádějí rozličné hry. Po západu slunce nosívají dívky zavité své věnce do hájů zavěsujíce je tam na stromy. Lámají si i březových větví a věncových kol z nich si udělajíce, líbají skrze ně jinochy své. Srovnejmež k tomu slavnost Srbskou „družičalo“ zvanou.

O letnicích pak t. „o troici“ sejmají místy juž věnce zavěšené opět se stromů, co „rozvivajut“ Jmenují, aby je rozprostíraly po zemi. Věnce takto „rozvité“ pobývají po nějaký čas na zemi travnaté, jako by okrašlití měly tuto královnu Ladu. Pak ale klade si každý mládenec a každá panna věnec jeden na hlavu, počínajíce nápotom pod věnci hodovati t. hlavně pyrogy jísti. Po hodování slavném pouští každá panna svůj věneček po říčné vodě, nabírá si z prostřed věnce do přeřstí vody, jíž si ruce umývajíc pohlíží, zdaž plyne či se ponořuje věnec. Plyneli, vdá se ještě ten god (rok), ponoří-li se ale, nikoli. Po ukončené té slavnosti navštěvují sebe a častují se i doma, kdež hlavně jaječnice požívají ⁷³).

Dle udání Sněgireva má však Semik ještě jednu svátečnou dobu, slavně t. upamatovati se na m r t v é. A skutečně shromažďovali se za starodávna o troické sobotě „na ž a l n i k á c h“ (hřbitovech), kdežto poplakovše si vykonávali různých her a tanců. Byl tedy semik zároveň i t r y z n o u, jako u jiných Slovanů pondělí velikonočné. Na Sibirsku jmenují tryzny t j u l p o j, jinde stypy. Dle Sněgireva má býti „Stádo“ u Poláků původně téhož významu. Dľugoš ale (hist.

pol. I. 37) jmenuje stada jen shromáždění lidu o svátcích vůbec a o letnicích zvlášť, aby se v nich k vůli bohům a k obveselení tance prováděly a písně zpívaly.

Svatvečer letnic. 26. května.

Svatvečer letnic je i významem i obřady podoben svatvečeru Filippo-Jakubskému. Na to bije již nesmírné práskání a vyhánění čarodejnic, co skoro celou hodinu trvá. V Čechách a na Moravě práskají též pastuchové co nejmocněji bičemi, když v sobotu před svatodušnými svátky domu pohánějí stáda. Děti tlukou buď na ploty holemi, buď odrážejí hřmotně prkna o prkna, jako se to děje jinde o vánocích. Němci na Šumavě jmenují hřmot při vyhánění čarodejnic z domů, chlivů a stodol hexentusch. Slované chodívají po vyhnaných o ten svatvečer čarodejnic do hájů, aby tam narubali tajně májek, jichž potom, jako o svatvečer májový, tajně v noci po vesnici rozstavují. Okolo Písku rubají v noci tajně a vystavují velkou májku, na kterou přivazují podobu mužskou ze slámy, jíž „k r á l“ říkají. Jako Polabané svých kohoutích a korunových stromů co nejbedlivěji hlídali, aby jim jich nižádný neporazil, taktéž hlídají i okolo Písku májovku tu i v nocích, aby jim ji odporná strana mládenců neskácela.

Podle domnění Bělorusů běhají o svatvečer letnic již Rusalky po osení tleskající v dlaně a vykřikující buch! buch! solomiany duch (sláměný duch). Poněvadž Rusalky, jak i hned shledáme, duchové jsou letných rozjařených vod, podobá se, jako by ony

samy vysýchajícího či slaměného ducha vyháněly, jako jinde vyhánějí i zimu i čarodejnice. Němci bájili, že tanec jich elb či nix prospěšným bývá i loukám i polím.

Letnice. 27. máje.

Jméno letnic běře se obyčejně v množném počtu, jako vánoce a velikonoce, pro delší čas slavění jich. Juž Štítný píše: dříve obecně na velikonoce a na letnice křtili lid. Komenský však zná letnice též v jednotném čísle píše: mimo velikou noc a letnici (jan. 648). Vacerád vypravuje, že Letnice je Latona, připojuje ale, že Děvana je Letničina a Perunova dcí. Poněvadž je Perun Dědem, byla by Letnice Bába a to letná či zlatá bába, opak to zimné, železné či Jendži-báby. Letnice byly by i tím způsobem hody hlavně bohyni zemi, rozjařené a plodné juž přírodě zasvěcené. V jménech hodů těchto nenajdeš, snad nikoli náhodile, přídavku noc, jako jej shledáš u vá-noc, ba ještě u veliko-noc, jelikož rozjařená příroda nutně i dnem slaviti se musila. Souhlasuje s tím i ta okolnost, že u nás letnice se zovou též zelené svátky, u Poláků svięta zielona, o kterých i Čechové i Poláci, jako i jiní Slované, celá svá stavení okrašlují ratolestmi. Moravané domnívají se, že zelené lípové letorosty o letnicích před okny vytýčené zachraňují přede všemi čárami. Rusové staví opět mladé břízy v pokojíky své. Rusíni jmenují za tou příčinou týden letničný klečalný či zelený týden, od stavení to klečan t. klestův či větví májových v chrámech a po domech (klíčiti = kly, klíčky

pouštěti, germinare). Výrazy tyto srovnávají se předobře s letničnými obyčeji, na veskrz vyhnanou již zimu a na úplný příchod léta bijícími. Takto posazují o letnicích v zemích jindy slovanských (in der Mark) vystrojenou ze slámy pannu na pestrou krávu, ježto ozdobená bývá jedlovými letorostmi a senem. Panna sama mívá na hlavě věnec z polných květin uvitý. Vodívají ji po dědině, avšak každá hospodyně zavírá před ní i okna i dvěře a vyhání pannu tuto na krávě ze dvora svého ⁶⁷). Podobá se, jako by v tomto obyčeji pomíchané již bylo, vyháněti zimu a přivítati léto. V Hollandě znají: „p i n x t e r - b l o e m“ (pfingstblume), holku t. květinami ozdobenou, kterou vozem po dědinách provádějí, v Thuringách jezdívá opět zelený muž „Lattich-könig“ zván, v Augspurku mají zeleného „waszervogel“ a v Hessensku chlapce ratolestmi ozdobeného, jenž po dědinách tančí. Všude tedy jako u nás viděti krále a kráľku, podoby to mužské a ženské rozjařené přírody.

S tímto ctěním přírody souvisí bezpochyby i jiné jméno letnic t. Turice, jak se v Haliči a pod Karpatami na Slovensku letnicím říkává. Okolo Budína říkají jim i Turčanky. Nelze snadno a soudně dokázati, že by Tur býval jakýmsi bohem u Slovanů, přestati slušno na tom, že tura či býka brávali Slované za symbol jaré plodnosti a síly, jako prastarý výraz j a r - t u r sám sebou dokazuje. V jedné ruské písni připomíná se sice i „Tur molodec,“ jenž „vyzyva- jet krasnu děvicu, s nim na travě poboroť-sja“, v které písni se i „Did-Lado!“ vyvolává ⁷³). Avšak může býti, že „tur molodec“ je epitheton ornans toliko. V Polště chodí sice „s t u r e m čili s t u r o ň k i e m“,

avšak obřad tento bývá koledným neb masopustným, nemaje nižádného vztahu k letnicím. Dva chlapci vodívají totiž o tuto dobu hocha v tura přestrojeného na provazu po dědině, jako u Dubrovničanů Turicu a u nás medvěda, v kterých jsme snadněji poznali symbol zimy, než léta. Může též býti, že jméno turice naráží na slavění kravských hodů, ježto na mnohém místě českém jako k. př. v Kouřimsku a Rakovnicku, se slaví hlavně okolo sv. Trojice. Jinde ale, jak jsme již shledali, odbývají se kravské hody prvního dne máje. V Čechách neznáme též jméno turice ve smyslu letnic. Úrodnost země, jižto zbožňovali o turicích či letnicích, úzce spojena je s vláhou. Vlaha bývá ale v bájích dvojitá: vlaha na zemi (potoky, studánky), již ctívali Slované osobitě co Rusalku, a vlaha nebeská, jižto hlavně Jihoslované co Vilu, jiní ale Slované co Rojenici znají. Jelikož však vlaha na zemi vystupovala co pára k vláze nebeské a opět tato co déšť a rosa sestupovala k vláze na zemi, spojují se v bájích i Rusalky, jak shledáme, i s Vilami i s Rojenicemi.

U nás v Čechách známe ovšem hojných bílých paní u studánek, známe vodníků a ráj jich pod vodou luzný, neznáme však již té obšírné úcty, kterou vyznamenávají Slované na východě a jihu až podnes své Vily a Rusalky ⁷⁴).

Dle Rusalek jmenují se i letnice u Rusínů až podnes rusadelné svátky. Jindy ovšem bývalo jméno Rusalek známo i se svátky rusadelnými po celém Slovanstvu, ba i dále. Litvín k. př. jmenovali svátky ty r a s o s š v ě t e, ruský Nestor uvádí též mezi hrami starobylými rusalje a zná i rusa-

d e l n ý t ý d e n, c o v š a k u n ě h o j e t ý d e n p ř e d l e t n i c e m i, j a k o n y n ě u R u s í n ů j e t ý m ě n e m p o n i c h. U S l o v a n ů s t o l i c e G e m e r s k é a v j i n ý c h m í s t e c h p o d t a t r a n s k ý c h j m e n u j í s e l e t n i c e t ě ž r u s a d l j e (s i n g.) a r u s a d l a (p l.) č i r u s a d e l n é s v á t k y. I M u r a ň s k ý s t a t u t z a k a z u j e r. 1585 S l o v á k ů m „ n e p o ř á d n é t a n c e, o b z v l á š t ě n a r u s a d e l n é s v á t k y p o d l e s t a r ě h o o b y č e j e k r á l e s t a v ě t i“ a t. d. T ě ž u V a l a c h ů j i ž n ý c h z o v o u s e l e t n i c e j e š t ě r u s a l i j e, j a k o v S r b s k u a t o u D u b r o v n í k u r u s a l j e.

S l o v o r u s a l k a s a m o z n a m e n á p ů v o d n ě t o l i k c o p o t ů č e k, b á j e s l o v n ě p a k v o d n o u p a n n u. V s a n s k r i t u j e t. r a s a v l á h a v ů b e c, l i t e v. r o s a j e t o, c o u n á s r o s a, v l á h a. S t a r. s l o v a n s k y j e r u s a, ř e k a, r u s. j e r u s l o ř e č i š t ě a v í r.

P o d i v n o p o b ý v á v ž d y, ž e S l o v a n é t ě m ě ř n i c ě h o ž n e b á j í o r á j i p o d v o d n ě m R u s a l e k, n e ž h l a v n ě o p ů s o b e n í j i c h n a d p o t o k y a z e m í. R u s í n i v í d a j í t. r u s a l k y v p o r o s t l i n á c h ř í č n ý c h a n a s t r o m e c h. M o ž n á t e d y, ž e z n a m e n a l y r u s a l k y p ů v o d n ě v í c e p á r u n a d p o t o k y s e v z n á š e j í c í, n e ž p o t o k y a v o d u s a m u. N a U k r a i n ě j m e n u j í R u s a l k y. i M a u k y, M a v k y, u R u s í n ů H a l i č s k ý c h M a j k y t. ž e n s k é, p a n n y. P ř e d s t a v u j í s i R u s í n i R u s a l k y c o v e l m i s l í č n é a p ů v a b n é p a n n y a ž n a o k o, j e ž p r ý p o z b ý v á ž í v ě h o o h n ě.

U L i t v í n ů n e n a l e z l j s e m j m é n o R u s a l e k, n e ž j e n j m é n a: „ D e i v a i t e s“ t. j. b o h y n ě, „ D e i v á i t i s“ j e b ů h, n e j v y š š í b ů h, „ d e i v á i t ě,“ b o h y n ě v ů b e c a b o h y n ě d e š t ě z v l á š ť ⁹⁷). Z n a j í t L i t v í n i i b o ž s t v a L a ů m e s ř e č e n á (L a u m e s i n g. L a u m i a s t a r o l i t.) n a m n o z e n a š í m S u d i č k á m č i R o j e n i c e m p o d o b n á, j a k z p o v ě s t í o n i c h v y s v í t á, k t e r é z a s t a r o d á v n a j i s t ě i

Deivaites, bohyně vláhy byly jako Rusalky. Že se však konečně vláhou tou rozuměti má původně vláze nebeské, dokazuje i výraz: Laumes jūsta, Laumy pas t. j. duha nebeská.

Co bývaly Rusalky později nad potoky, to byly a jsou ještě Vily na nebesích, pohyblivá totiž pára oblak. Vily shánějí t. oblaky a v srbské písni staví si jedna Vila i hrad v povětrí. „Hrad hradila bílá Vila ni na zemi ni na nebe, ale na hranu oblaku,“ (říká se též místo „na granu“ „na delo“, neví se však, co to znamená). Co povětrné, ba světlé (bílé) bytosti vyznamenává Vily i střela, obyčejně jen bohům světla přibájená. Vily vcházejí v bájesloví Srbském i v úzké svazky s lidmi. „Měla jedna divčina bílou Vilu p o s e s t r i m u, která ji krásně okráslila, perem zlatým ohladila a její bílou šiji perlami.“

Na Slovensku znají též Vily, avšak tam splývají již téměř s Rusalkami: „na lukách po Váhu často se kúpajú po poli širokém tancuvajú skokem.“ V předležitých Chorvatsko-slovinských pověstech splývají opět Vily jednak s Rusalkami, jednak s Rojenicemi samými⁹⁸). I v Čechách vidá lid v lehkých oblacích, ježto se v ustavičném kolotání v letě večer nad loukami vznášejí, le sné ženky v průzračných stříbrošedých závojích zahalené, dívá se však rád lid český na jich tanec při svitu měsíce. Bábky však jsou Čechům už mračna, ona černýja tučja v Igoře.

Zbožňované tyto vláhy letné Rusalky-Vily nebývaly však jediné bytosti ctěné o letnicích, pohané t. dobře věděli, že vláha spojená býti musí s teplem a teplo že spojeno bývá s bleskem, jemuž právě připisovali úrodu. Zpívává se již na jaře v Čechách: „sv.

Jiří vstává, zem odmykává, aby tráva rostla, tráva zelená, fiala modrá. Fiala, růže růsti nemůže, až jí Perun (či pán bůh) pomůže.“ Jinde se zpívá: „Petr na vrchu hřímá, dá nám trochu vína, budeli v březnu hřímati, budem mít vína hojnosti.“ jinde opět už zpotvořeněji: „sv. Petr z Říma (místo sv. Petr hřímá) dá nám flaši vína.“ Na Srbsku ale rozdávají se v jedné písni národní při ženitbě světlého měsíce dary takto mezi hosti svatebné: bohu nebeské vyšiny, sv. Petru Petrovské horko, Janovi ledy a sněhy, Mikuláši svoboda či vláda na vodech a Eliáši blesky a střely. Podle písně této rozstoupil se tedy Perun v středověku na dvě: na horko t. (sv. Petra) a na hřímání (Eliáše).

Tyto horka a blesky ctili Slované o letnicích zapalováním o hňů, rozněcovávali je však, snad aby se nápodobňoval tajemný způsob povstání blesku z oblak, křesáním. Alespoň slovou ohně svatojánské u jižných Slovanů kresy, Slovinci zovou i měsíc červen kresnik, v jehož první polovici připadávají letnice. Lužičané světi své letnice, „svjatky“ prosto zvané, též hlavně ohněmi a postavováním bříz. V Krakovsku slavivá se i na zielone svięta „kapiel přez ogien“ či sobótka.

Ohnivě duchy, plivníky vídají lidé též v ten čas lítati: takový plivník, Vlkoun zvaný, lítá prý od sv. Trojice u Mělníka na Říp. Spojení jakési ohnivých těch duchů t. blesků s bytostmi vodnými prosvítá z jedné písně Srbské, v které zmaje, ohnivý to drak, vzduchem letí, maje pod křídlem jedným krásnou pannu, pod druhým roucho děvčí. Přichází však na zmaje žizeň (letné parno), načež pannu tu ihned posylá pro vodu.

Že bývalo konečně o tak slavných svátcích, jako jsou letnice, i pečiva posvátného a obřadů a písní, jasno samo sebou. V Čechách stávala na čestném stole v koutě posvátném pro každého přichozího k a š e s medem, aby ji požíval s hospodářem. Nyní pikají koláče, pročež se ty svátky místy i koláčové zovou. Jméno koláč naráží na kolo a toť bývalo symbolem slunce jarého. Starým Čechům k. př. Štítnému znamenal však koláč dar, a říkali místo „koláč“ rádi „mazanec.“

Se strany obřadů dávnověkých málo co viděti o hodu tomto velikém, větší část jich odložena byla na pondělí a jiné dni. U Žumburských Uskoků počíná o letnicích koledvanje, trvající až do večera sv. Jana. O ten čas zpívají rádi Uskoci na lesnatých avšak otevřených místech hor svých v kole „p i s m e o d s t a r i n e“ t. od dávné minulosti. Nejstarší schůzky bohoslužné odbyvaly se vždy v lesích a hájích pod širým nebem.

Letničné pondělí. 28. května.

O pondělí letničním vykonává se v Čechách obchod s králem i s krádkou, na který se už byli připravovali o královou neděli. Veršiky samé, někdy při volbě krále a krádky již odříkané, jeví hlubokou starožitnost: „Jeden, dva, traje, budeme do ráje! — Co tam budem dělati? — stříbro, zlato lámati! — Komu je budeme dávatí? — Cisařovej dceři na ty zlaté věnce, věnce se zlatem propletené damaškem.“ Verše ty jsou patrné písně dvou sborů, jako písně v Rusku a na Slovensku při obřadu samém zpívané k. př.

R u s k ý. I. sbor. A my proso sejali, oj! didi Lado! a my proso vytopčem (vymlátíme) oj! didi Lado!

II. sbor. Da čjem je vam vytopfat, oj! didi Lado! a t. d.

S l o v e n s k ý. I. sbor. Hoja Dunda, hoja, poslala nás královna, hoja D. h.

II. sbor. Hoja D. h. Na čo že vas poslala, hoja D. h.

I. sbor. Pre tri vozy kamenia, h. D. h.

II. sbor. H. D. h. Na čo vam to kamenia.

I. sbor. H. D. h. Zlaté mosty stavěti a t. d.

Obchod s králem a krádkou býval jindy o neděli samu dovolen, nyní se odbývá v pondělí. Chodívají s králem v slavném průvodu a to jako o jarných svátcích i s májovkou. Za každou májovku před okny děvčat postavenou musí se děvčata zvlášť vypláceti. Ale obchodem tímto dědinou není ještě vše ukončeno, alespoň místy, než pravá slavnost počíná teprva soudem na návsi pod máji konaným, končíc se stínáním žáby, ba někdy i zdánlivým stínáním krále samého pitvorně oblečeného. Obřady tyto prastaré nejsou ovšem všudy stejné, avšak co do podstaty jsou předce všudy podobného rázu. Splývají t. v nich i obřady jarné i letničné v jedno. I pořekadlo české: „čert vždy musí svou krádku prověsti,“ dokládá starobylost a důležitost toho obřadu. Sám Lomnický ještě pravi: „Dosti chytře na mne jdete, dobře svou krádku vedete.“ Jak býval ten obřad po Evropě rozšířeným, dokazuje starý spis latinský Aegidia z 13. století, v němžto se pravi, že za časů biskupa Albera († 1155) v Nizozemsku si volívali buď na velikonoce,

buď na letnice „aliquam ex sacerdotum concubinis“ za letničnou králku, že ji vystrojovali co nejskvostněji a že před ní celý den zpívajíce a hudbou hrajíce, ji ctivali jako nějakého bůžka (tamquam idolum colebant). Rovněž museli jindy v Lipsku nevěstky samé vynášeti Morenu, co za starodávna snad býval obřad kněžský. Taktéž bývával druhdy v Čechách králem jen hospodář nejzachovalejší v dědině, kdežto nyní k úřadu tomu leda kdo se volí, ba i losuje.

O ponděli letničném neb týden po tom obcházel v Čechách též hranice polí, dohlížejíce, zdaž mezníky a p. pobýly neporušeny.

U R u s i n ů je ponděli letničné právě den, o kterém hlavně Rusalky z porostlin říčních vycházejíce, meškají potom na zemi až do Petrova dne. Rusalky jsou, jak bájí Rusini, postav slíčných asi sedmiletých děvčat, majíce zelené zelenými věnci ozdobené vlasy a bílé košilky bez pasu. Tím zasahují Rusalky do říše slovanského pídimužectva. Rozčesávají si na břehu rády vlasy, poněvadž bytnosti letné vůbec libují si v uspořádaných vlasech. Rusalky co Rojenice rozvívají však někdy mezi větvemi i přediva, kteréž v noci vesničankám byly vzaly. Aby přediva toho nebraly, přinášejí jim na Malorusi klucky, tkaniny, jež věšívají na duby. Bělorusi vidají Rusalky i nahé. Loudějí prý rády lidi k sobě, ale běda tomu, kdo uposlechl jejich volání. Neb nevychází obluzený více z ráje vodného. Toť pozůstatek bývalých obětí, jako i důmínka sama, že Rusalky jsou duše utopenců t. j. náhodilých obětí. Podle písní národných dávají Rusalky děvčatům i hádanky, usmrcující je, jestliže nebyly rozluštily hádanky, lechtáním.

Rusínové nedbají po celý týden rusadelný na žádný hlas, na žádné volání v lese, jako to u nás s hlasem Hejhalů a na Moravě s voláním Slibek dělávají. Slibky jsou prý duchové nevěrných nevěst, lítajíce po smrti v podobě bílého ptáka a překrásně „t ú t ú“ zpívajíce ¹¹¹).

Nicméně ale světívají Rusové svátek rusadelný slavně. Vycházejí t. Bělorusi do hájů, kdežto děvčata, ba někdy i mladé ženy, svíjejí větvičky březové k podobě věnců a to toliknásobných, kolik milých osob čítají, prozpěvujíce při tom: „Rusalečky zemljanačky!“ Věnce ty ukládají na zem, poskakujíce potom okolo stromů a zpívajíce tleskají rukama. Nejstarší jich ženština sedá si po chvílce na zem, držíc otýpku k o p ř i v o kyj přivázanou a staví se, jako by p ř e d l a a d ř í m a l a. Děvčata pojímajíce se za ruce tancují okolo ní, při čemž bába tato nenadále vyskočivši tak vysoko co jen možná posuňky různé provádí, až děvčata kopřivou po ruku šlehati počíná. O týž den zaměňují si děvčata na znamení přátelství či pobratimstva i své prsténky, vyměňujíce jich pak teprva po týdnu rusadelném. — Okolo žita tancují opět mužští, zpívajíce a na houslích hrajíce.

Češi, jak jsme toho právě byli dotkli, hledívají toho dne svých hranic, Rusínové ale nehradí po celý rusadelný týden ani plotův, aniž staví bran, dobře vědouce, že by se Rusalky (jako nějaké Rojenice) mstily a to tím, že by se hospodářům dobytčata jen křivohlavá neb křivonohá rodila. Rovněž se neosměluje nikdo, a n i k o u p a t i se v řece, ani tleskati pod širým nebem dlaní. Srovnejmež k bázni před k o u p e l í obsah srbské písně, v které „něco zakřikne

ze studánky“ na „zlato mateřino“ t. na miláčka matčina, aby nepila vody : „nepij zlato odtud vodice, zde jest Vila dítě okoupala.“ Vězí zajisté v tomto obřadu jakýsi vztah vláhy zemné k vláze nebeské. Neboť na Slovensku věří lid též až posud, že stryga koupajíc se déšť tím přivábí. Ba i ženám obyčejným vypláceli Slováci zle, když se za času deštivého ještě byly koupaly.

Úterý, středa letnic. 29. 30. května.

Že o těchto dnech též u starých Čechů přemnohých obřadů a důležitých se vykonávalo, patrně z kroniky Kosmasovy. Neboť podáváje Kosmas zprávy, jak kníže Břetislav r. 1092 všecky kouzledníky, věštce a hádače vyháněl ze království českého a že i háje i stromy od lidu ctěné vykořeniť a spáliti rozkazoval, vypravuje dále jak následuje : „Všecky pověrečné obyčeje, kteréž sedláci ještě od polu pohané jsouce (semipagani) v úterý n e b ve středu svatodušnou zachovávali, přinášejíce dary nad prameny (libamina super fontes), zabíjením hovádek a obětováním jich běsům, k tomu pohřby, kteříž se konali v lesích a polích a hry, jež obyčejem pohanským provozovali na rozcestí, jakoby pro upokojení duší zemřelých předkův, pak pohanské šašky, kteréž nad mrtvými tropili, zovouce duchy zemřelých a ve škraboškách rozpustile poskakující, přísně zapověděl.“ (III. 197).

Veliká noc Rusalek, 31. května.

Tof bývá ten slavný čtvrtek, o kterém dospělejší děvčátka potají do lesů chodívají, věnců tam plítat, jež Rusalkám pohazují, je prosíce,

by jim sjednaly milenců. Pohodivše konečně těch věnců na louky a pod stromy spěchají děvčata domů. Rusalky ale, věnci těmi se ozdobivše, běhají prý potom blahodějně po žitě.

Shledali jsme tedy skutečně a to nejedným obřadem, že Rusalky nebyvaly toliko zbožněné doby vláhy v přírodě, než že se i předem i podporováním lásky zabývaly, čímž ethický jich význam v bájesloví důležitosti větší nabývá, jelikož jím netoliko Vilám se přibližují, než i Nornám německým, ježto původně též vodné bytosti jsouce, úzce s Rojenicemi či Sudicemi slovanskými souvisí.

S jménem Norn „Nornir“ srovn. slovanský kořen nor či nar indoevropský, skr. je nâra voda, *ναρός, νηρός*, tekoucí, srb. noriti, česk. nořiti, nora slovensky je studánka, po-nor u Srbů místo, kde se voda v zemi tratí, české: po-nořiti. Lib. soud má: k nimže zmija v-noří. Abychom konečně i krále našeho a králku svatodušnou spojití mohli s Sudicemi, připomínáme zde i zlaté šňurky, ježto plíští musí ve hře svatodušné ten, jenž vyhledati hodlá zlatý prsten uschovaný, neb i Norny pletou zlatý provaz pod palácem měsíce ⁵⁷).

Rozhary u Rusínů. 3. června.

Rozhary jmenují se věnce „rozvité“ tohoto slavného dne, jenž je posledním dnem téhodne rusadelného, věnce tytéž, ježto byly před týdnem „zavité“ t. j. v hájích dívkami uložené. Čí věnec nacházejí v háji uschlý, tomu soudíno krátké jen živobyti Rusalkami jako Rojenicemi, avšak možná ještě jinou s věncemi

podstoupiti zkoušku. Volno t. uschlé věnce metati do vody, neutonou-li totiž, soudíno bývá Rusalkami krátké ovšem, nikoli však překrátké živobyť. I ostatný den t. j. vlastně obřady o něm vykonávané mají až podnes u Bělorusů hlavně jen vztahů k věštbě a k hádactví, co naznačený právě vztah Rusalek s Nornami a Sujenicemi ještě rázněji dokládá.

V našem kalendáři připadává 3. června slavnost sv. Trojice, jak se u Srbů církevně Letnice zovou. V Německu bývá pověrou, že do toho, kdo by o ten den i toho nejmenšího porobil, nebo jen něco spravovaného a upleteného při sobě nosil, hrom zajisté udeří. Starým Čechům byly od křížové neděle až do sv. Trojice svatby, jak praví Štítný, zakázány, od toho času ale až do sv. Jana křtitele zdá se, že Češi opět Ladu, didi-Ladu, velkou to Ladu hlavně ctivali, kterouž jsme juž u jiných Slovanů i před tím časem nejednou shledali. U nás v Čechách jmenovaly se právě ženštiny, ježto od sv. Trojice až do Jana zpívajíce obcházely dědiny, vychvalujíce bohyni svou a přejíce každému domu jejího prospěchu, Ladařice. Nyní jesti takto obcházení a ve jmeně Lady přáti zapověděno. U jiných Slovanů slyšeti ještě takových chvalozpěvů hojných, jako ku př. u Chorvátů: „Lepi Ivan terga rože tebi Lado, sveti bože, Lado! slušaj nás Lado!“ u Slavonců: „Tri divojke žito želi, Lade mi Lade moj! jedna drugoj govorila, Lade mi Lade moj!“

Jako v Rusku scházivaly se i na Moravě o ten čas panny a ženy, zpívajíce a tancující.

Juž výše jsme byli připomenuli, že o ten čas v Čechách místy se slaví i kravské hody. V prů-

vodu jich najdeš i d o u š k y t. svátky připitkův, kterými se i jiné hody končívají. Kravské tyto hody či t u r i c e dokládají snad výše též již dotknutého vztahu báječného T u r a s L a d o u, jaký se jeví v bájesloví řecko-římském ve spojení Zeusa-Jupitra co t u r a s E u r o p o u pannou. Nutno však i připomenouti, že l a d a m. v I g o r u a v písniích staroruských znamená též manžele vůbec ⁹⁴). V starší češtině je l a d a tolik co panna („uličivše nejkrašši ladu,“ Dalemil) rovněž jak bývá v řečtině κόρη i Proserpina i holka vůbec. V křesťanském středověku proměnila však pohanská l a d a význam svůj hodný ve význam rozpustilé ženštiny, neb lada je Slováckům nyní nevěstka, smilnice. Stejnému osudu neušla řecká k o r é, onať bohyní bývající odráží se nyní kořenem svým indoevropským v staro-německém slově huore a v staro-českém hurva rovným to způsobem, jak Perun, bůh nejvyšší se proměnil v čerta.

Den božího těla. 7. června.

Když vykonávají tohoto čtvrtku kněží posvátných obřadů, mívá vnějšek domů a měst podobu svátku letného. Letorostmi t. a věncemi spatřujeme i domy i ulice slavně okrášleny. Věnce tohoto dne svěcené uchraňují hromův, ohně a jiného neštěstí. Potřebují jich též, když zařikávají rozličných nemocí, jako střílů, sůchotin, a když podkuřují nemocného. Házejí věnečky tyto při bouřce i s kočičkami posvěcenými do ohně, zapalujice při tom hromničku.

Jméno Srbské toho svátku t. b r a š a n ě v o je bezpochyby původu katolicko-křesťanského, majíc vztah

k božimu tělu samému, neb viaticum všeho druhu jmenují Srbové, jak již výše podáno bylo, brašnjenica či brašanica. Brašno je Srbům mouka.

Sv. Víta. 15. června.

Svátek sv. Víta býval za starodávna slavnějším, než je nyní. Podle zprávy Appendiniho míval vlastní svůj svatvečer, co vždy k velkému svátku hledí. Zapalují netoliko v Dubrovníku, než po celém Ilyrsku o svatvečer sv. Víta (jako o dnech sv. Modesta, Jana a Eliáše) velkých ohňů v domech a dvorech. Přes ohně tyto skákají, ozdobeni jsouce věnci a slávu vynášejíce svatému Vítu. Přeji i všeho štěstí, volajíce jmen svých rodičů a přátel.

Zapalovati ohně o sv. Vitě, spojuje svátek jeho s dnem sv. Jana křtitele, s dnem nejdelším v létě či, bájeslovně řečeno, s dnem nejsilnějšího slunceboha, kterému právě ohně přináležejí, jak ihned shledáme. Skutečně světivali sv. Víta, než byl Gregoriánský kalendář zaveden, později než nyní, čím blízek byl nynějšímu 24. červnu, o kterém slavivají poslední nejdelší den. Takto rozumíme starému cisiojanu z r. 1520, pravícimu: „jest-li že Víta českého dědice znáš, na ten svátek nejdelší den máš“ — cisiojanus pak z r. 1614 praví jen: „Vít se trápi horkým vedrem.“ Přísloví dí nyní: „na sv. Víta, co nebude nikdá,“ am st. Nimmerstage, což vzpomínkou snad je na pohanského Svatovíta, světlého Víta.

Na den sv. Víta svrhl prý biskup Šverinský Berno sochu proslulého Svatovíta pohanského, jak toho listiny staré dokládají ⁷⁸). Stává též nejedné

stopy, že na místě chrámů starých Svatovítových stavovali kostely sv. Víta. Za tou příčinou připojují snad sochám sv. Víta kohouta, jenž příslušel Svatovítovi co ochranci světla a letného úrodného vzduchu. Povídají, že sedláci okolo Prahy ještě na konci 18. století o pouti Svatovítské přinášeli na hrad Pražský i kohouty i koláče. Znameníta je též jedna pověst česká, v které čert jednomu rybáři za jedinou jeho dceru vystavuje most. Doklenoval jej právě, když rybář ustrašený volal sv. Víta vyhodiv mu kohouta do povětří. Kohout radostně zakokrhav, přinutil čerta, jenž nesnáší kohoutiho zpěvu, i hned ustati a nedobudovati mostu ⁴⁶).

Pověstný chorobný tanec sv. Víta „chorea s. Viti“ běře se bájeslovně též, dle jména alespoň, za pozůstatek nějaké modloslužby.

Svatvečer Svatojanský. 23. června.

Tímto večerem a následujícím jej dnem končily se svátky letné u starých Slovanů. Citíce sice, že horka ještě přibývá, věděli přece, že dne více nepřibývá. Čas sv. Jana křtitele je pravý opak času vánočního. Nastává ním slunobrat letný — sunne-wende. Bůh hlavní toho času býval Perun, nikoli však co pouhý hřimatel či gromovník, než co praboh, podoben jsa i indickému Indras, pánu veškeré povětrnosti i světlosti nebeské. Tímto rovnal se Perun i Svatovítovi, bohu vzduchu, toho času jasného a horkého.

Přírodu rozjařenou, Ladě zasvěcenou, přestávali ctíti tímže dnem, ustupující slávy její účtě mocného slunce.

V jedné staropolské písni podává se slunci co dar jarné vejce slovy: „świeć, świeć slunečko, dam ci jajeczko.“ Podobněž pěkají 24. června dívky v hořejším Slezsku zvláštní pečiva, slunci zasvěcená, „słończęta“ zvaná. Prostírají je nad bílým ubrusem časně ráno co dar slunci, při čemž tancující zpívají: „graj słońce, graj, tutaj są tvoi słończęta“ 79).

Končívají též dnem sv. Jana hledati léčivých a čarovných bylin a koření, domnívajíce se, že příroda od toho času s umírajícími bohy letnými a hlavně s ocháblou Ladou trácí moci svých. Doba úmrtí tohoto byla pohanům čarovná hodina poledná, proto hledávali tohož dne před východem slunce dychtivě naposled takových bylin. Pytláci obnažení hledají obzvláště barvínek a brotan, uvaříce je potom vymývají jimi pušku, kterouž se pak více nechybují. Znamenit je i náhled lidu o jahodách. Matky t., kterým bylo dítě zemřelo, nejídají v Čechách do sv. Jana křtitele ani třešní ani jahod, neboť chodí prý až do sv. Jana v ráji panna Marie, rozdávající malým dětkám ovoce rajského. Kterého dítěte matka zdrženlivá na zemi nebyla, uškodila tím dítěti svému, poněvadž p. Marie k němu takto dí: „vidíš holátko, na tebe se málo dostalo, matka ti to sjedla.“ Domnívati se takto o báječné souvislosti rájské úrody se zemskou, bývá i Němcům a doslovně téměř u zvyku 80).

Než pohleďmež již k podrobnostem, kterými světivali svatvečer svatojanský. Mysli pohanské zdála se jak o vánocích tak o sv. Janě celá příroda rozjařená. Všickni bohové vládnoucí jí bývali v úplném ruchu činnosti své. Nebyla však činnost jich o vánocích tatáž co o sv. Janě. O vánocích udíleli t. při porodu

mladého slunce, rozjaření veselostí, lidem darů, o sv. Janě pak, rozdavše již všech svých darů, slavili velikou panichidu t. slavnost úmrtí slunceboha a ostatních letných bohův, žádajice oběti lidských. Podobá se, že slavnost svatojanská, jakoby nápodobňovala zvyk pohanský při pochování slovutného zemřelého, byla vyžadovala smrt lidskou k smíření truchlicích živlů a to země, vzduchu a vody. Až podnes bájí se t., že v době sv. Jana vzduch, vody, lesy požadují svých ročních obětí.

Jsouť při této panichidě (pan-nychis) zevrubně činní:

1. *Duchové vzduchu.*

Vily, Srbům a Slovákům až podnes dobře známé, mají tuto noc největší moc nad člověkem a není radno na pole, tím méně do lesa vydati se. Stává množství pověstí a písní tuto dobu opěvujících. Čelakovský náš líčí jednu z nejpěknějších takto: „letí jelen v meytiny, na jelínku podkasaná sedí sobě lesní panna, šaty půl má zelené půl kadeřmi černěné a ze svatojanských brouček svítí pásek na kloboučku.“ Tato lesní panna, tak jmenujeme t. v Čechách Vily, svedla k milování Tomana v lese jezdicího, při čemž však skonala⁸¹⁾. Jest-li že si vzpomeneme na souvislost Vil s Rojenicemi, patrná nám bude důležitost takových podání.

Možná však připraviti o noci svatojanské kamžičí kůži, kterou, kdož ji přiloží k nahému tělu, pomocí větrných duchů prolitá v každé hodině 12 mil. Přípravy k tomu čarovné dějí se mezi 11. a 12. hod. v noci, počínajice již ráno před východem slunce⁵⁾.

Lítati tak je báječně velmi významné, neboť leží v něm skryto ponětí o záporu či negaci prostoru. V pověstech slovanských probíhá bůh slunce, měsíce a větru čili slunce-pán, měsíc-pán a větropaň, hlavně pak poslední, všechny krajiny světa. Zdálo se tedy i lidem, že o ten přeslavný den svatojanský, o kterém se slavila právě největší moc i slunce i otepleného vzduchu, lidé mohou pomocí obou vystoupiti z mezi prostorných, že mohou lítati, jestliže právě před panichídou prosebně se obrátili k bohu vyšin, jemuž zasvěcení bývali kamzíci (v pozdějších dobách kozli a kozy).

Proto lítají čarodějnice v nocích jako zběsněné, sobotek svých odbývajíce, a to hlavně o noci sv. Filipa-Jakuba a o svatojanské noci. Čarodějnice lítající a čarodějníci jsou bozi a mezi nimi hlavně povětrní bohové, jsouť však i knězi a kněžyně jdouce pomocí povětrných duchů rychle na místa jindy posvátná, na křižovátka a hory vysoké, Perunovi bohu povětrí zasvěcené. Takto lítají v Polště čarovnice na svatokřížskou a na lysą gorę, v Čechách čarodějnice či kouzelnice na babí-hory, na Moravě čarodějky na Radhošť, na Slovensku strygy, bosorky na babie goru, v Srbsku věstice na pometno gumno či guvno (pometené, holé humno) v Rusku věďmy na lysuju horu u Kieva, na Litvě (jindy) raganos, (nyní) žynes t. vědkyně na vrch Šatria, na Uhersku boszorkany na Kopasztetö (holý vrch, lysá hora), v Německu hexen na Brocken či Blocksberg a na Hörselberg, Bechtelsberg, Schwarzwald a t. d. Všechny tyto a jiné nejmenované vrchy jsou tím znamenité, že na nich lid až

podnes vykonává svých her co zbytků bývalých obětí pohanských. Čarodějky lítají však po dracích někdy i do ráje podzemného. Prolétají lesy z olova, cínu a stříbra, než dojdou louky zelené, na které čerti je častujíce s nimi tančí a to tak úsilně, že 12 párů střeviců protancují. Čarodějky stírají též v noci rosu s polí a luk loktuší, aby tím uškodily gazděnám na mlíce. Jelikož krávy po sv. Janě nedoají tak hojně, jako před ním, praví se na Moravě i pořekadlem: sv. Jan ubere mléka džbán, sv. Maří Majdalena ubere ho do břemena. Běhají prý čarodějky i nahé po lesích sbírajíce čarovných květin¹¹¹).

Pro ruch ten neobyčejný v povětří hledí se lid tuto noc uhájiti před čarodejnicemi se vracejícími, jako o noc Filippo-Jakubskou. Srbové pletou si na svatvečer Janův Ivanovské vinky, věsí jich na krovy domů a na chlívy, aby jimi zapudili zlé duchy a věstice od svých příbytků.

Kašubové hledí, aby křížky tříkrálovy až na noc tuto neporušeny pobyly, neb tu jich prý nejvíce zapotřebí. K jistotě větší dělají však ještě křížkův nových smolou rozpuštěnou („kříže smola porobione“). Zastrkují též posvátných bylin na dvěře i chlívů a domů⁷²).

2. Duchové vodní.

Bájili staří, že i ve vodě ruch d u c h ů neobyčejný bývá o tuto dobu. Rozstupují se ale báje o něm na dvě. Za p r v é nemá se koupeli ni žádnou přerušiti ruch vodníků a Rusalek obětí žádajících. Dle ruských podání je teprva po 24. červnu t. j. po sv. Janě radno

a dobro, koupati se v řekách, pročež jmenují celý čas od 24. června až do 30. července, do dne t. sv. Ilija čas kupalný ⁶⁰). Za tou příčinou zovou i v Rusku slavnost sv. Jana kupalo (původně kupadlo), ba v Pereslavě jmenují Rusové i trh v ten čas odbývaný kupalnicejo. Slovo kupalo nemá původně nižádného vztahu ku-pálení, jak se někteří toho domnívají, než jen ku koupání.

I v západních zemích bojí se koupele za té doby. Šest dní po sv. Janě t. na den Petra a Pavla pravi v Čechách, že každá řeka žádá jakýsi letný dar, letnou oběť, protož se tento den v každé řece někdo prý utopí. Lužičané věří, že o den sv. Jana vodní duchové řek Nisy a Sprevy vyhledávají si takových obětí ¹⁰⁵). Němci bájí, že hlavně řeka Saale ročnou svou oběť vyžaduje a to buď na Walpurgis, buď na sv. Jana. Nelze vůbec přehlednouti, že vodní duchové zvlášt Němců (Nixen), jaksi nepřátelsky se mívají k lidem, jak druhdy jich obři. O den sv. Jana házejí bochýnek chléba v Rottenburgu do řeky Neckar co oběť. Že panny vodné bažívají po jinoších, všemi vнадami svými je nakloniti si hledíce, je však podáním rozšířeným po celém světě ¹¹²). Domnívají se, jak nám povědomo, že i Rusalky jsou duše utopencův. Vězí v tom zajisté stopa prastaré báje, že duše povstávají z vody (ze studánky).

Za druhé ale je prý koupel o den sv. Jana křtitele velmi blahodejným. V Archangelsku koupají se lidé juž 23. června, při čemž vodu posypávají kupalnicí bylinou (ranunculus acris) budiž to v lázních, budiž ve řekách. Rusové světí sv. Agripinu 23. června jmenujíce ji kupalnici. Rusíni,

Bojkové t. mají 23. června též svá kupadla. Pozoru hodno věru, co slovutný Fr. Petrarca z r. 1330 zaznamenal o koupajících se ženštinách v Kolině u Réna o svatvečer sv. Jana. Spatřil k západu slunce, tedy před pálením ohňů nesmírné množství ženských okrášlených v řece. „Obstupui, dii boni! vyvolává: quae forma, quae facies, quis habitus.“ Některé byly opásány květinami a mluvily prý „peregrino murmure.“ Na otázku, proč se mýjí a koupají, praveno mu, že to prastarý zvyk národní, hříchy celého léta očišťující.

Rozeznávají tedy báje koupel dvoji: jednu smiřující (sühnend) a očišťující, jež bývala druhdy bezpochyby veřejná a všeobecná, druhou jednotlivých toliko osob, z kterých si vodníkové vybírali oběti.

Smířené vody hodí se i k věštbám či, jinak řečeno, vody uspokojené dary jsou sudicemi. Proto pouštějí v Polště, na Moravě a v Čechách věnce na vody, jako Rusíni o Rusadelných svých svátcích. Přitáhne-li duch vodný vínek k sobě, souzino je umřiti tomu, komu přináležel věnec. Na Moravě slyšeti při zpěvích toho obřadu se týkajících i výrazy: „Helelo, helelo,“ což upomíná na výraz Leluja! na jméno umírajícího slunceboha.

3. Duchové podzemní.

I mezi duchy zemnými bájil se ruch jakýsi o těch dobách. Vyděti to jednak z pokladů zemných jednak ze zvláštní síly, které dodávali podzemní bozi jistým bylinám. V ohledu prvním je obyčej, vcházeti ve vrchy a nacházeti v nich pokladů, pověstmi slovanskými

doložen, jako k př. pověstmi o Radhoště na Moravě. Kdo v takový vrch vešel, vychází za rok v týž den ven, aniž by seznal, že tak dlouho byl prodlel, zdá se mu t. tato dlouhá doba byti jako hodinou. Toť je báječně velmi významné, poněvadž dle báji na den sv. Jana, když si slunce samo postojí, i čas takřka mine. Zapomínati na čas či nepočítati dob po sobě jdoucích je stejným z á p o r e m či negaci čas ů, jako litati rychle je záporem p r o s t o r u. — O Radhošti báji ostatně, že tamť skryt je úplný ráj pokladů. Než se do něho vstoupí, třeba překročiti podzemný potok hlídaný čertem v podobě psa, před rájem sedí opět jiný čert v podobě kohouta, v ráji pak samém najdeš sedět dědka s bradou předlouhou, jenž má jídla ještě teplá před sebou. Právě poklady jsou kovárskému uhlí podobré, ostatné klenoty ale jsou jen mamem¹¹¹).

Litvini mají zvláštné J o n i n - ž o l ê s t. Janovy zeliny jichž toho dne pověrečně hledají. Tyto zeliny, mezi nimi nejhlavnější bývá k u p ó l e s (hypericum perforatum, Johanniskraut), zastrkují v noci za dvěře. U S l o v a n ů jsou ale svatojanské byliny hlavně:

1. K a p r a d í. Ono květe jen o tu noc květem zlatým, co oheň se třpytícím. Kdo se nebojíš přístrachů nočných a květu toho se zmocníš, máš netoliko klíč jistý k pokladům podzemným i nejtajnějším, než budeš i ve všem šťastným. Nesmíš se však jeho dotknouti, nýbrž bílý šat podestříti a květ naň strážiti, sice by ti zmizel co rosa v písku a rozplynul by se co mlha v povětří. Podobně se dělo jednomu valachovi na salaši. Spatřil p e r a č i n u (rebričinu, papruti,) a z j á s a l o se mu najednou před očima, jako

by se bylo zablesklo. Onť ale místo co by se měl zmocniti jí, utíkal zpět k ostatním valachům, chtěje ukázati jim toho divu. Nenašli však ničehož více, jen že měl druhého dne valach trochu suchého kapradí v střevecích. V Č e c h á c h říká lid, že panně, kdyby bílý šat pod keř prostřela, právě když květe kapradí, rzyí zlato by padalo naň. I kořenem kapradím, svatojanskou ručičkou jmenovaným, vytírají v Čechách žlaby před východem slunce, tím prý dobytek uchrání učarování veškerého. U L u ž i ě a n ů květe paproč (papruč) okolo poledne (nebo odpoledne) o den sv. Jana, a kdo se zmocní jeho květu, je pánem všech pokladů. I Podhorjanci (v Dolném Styrsku) rádi by se zmocnili květu kapradího, avšak když se k němu přibližují, odhánějí je buď obludy nebo uspávají je v tuhý spánek.

2. V horné Lehotě přinášejí děvčata tolik k r á l í k ů (chrysanthemum, sv. janské-kvítí) domů, kolik bývá osob v domě. Zastrkávají je do trámů u stropu nad stolem, první patří nejstaršimu a t. d. Čí králik do rána zvadnul, ten umírá brzo. Králiků ptají se na Slovensku i děvčata, za koho se dostanou. Vytrhují t. jich listků, každý lístek znamená jiný stav lidský. V Banské Bystřici přinášejí však tolik h r o m o t ř e s ů (netřesků), kolik je údů rodinných. Navlékajíce je na nít věší je k stropu. Čí netřesk vyrůstá, ten bývá zdrav, čí ale vadne, tomu umříti je nutno.

Znají i mnoho jiných čarovných o den ten květín; jsouť: d o b r a m y s l (origonum), m á t e ř í d o u š k a, r m e n, ú r o č n í k, stříbrník, devěsil (inula, alant, litev. debe-sylas, původně tedy nebe-zelina či oblaků zelina, nikolik devětsil). Na Moravě

radila jednou Smrtholka nemohoucí kulhající dosti rychle kráčet po dvou soudružkách svých, mor přinášejících, lidu posmívajícimu se jí, aby jedl anjeličky, bedrníku (pimpinella), kozelce (hadimor, scorzonera) a řepky zaječí (cardopatium), že nebude potom více mřítí ¹¹¹). V Čechách zpívají: „píme píva s bobkem, jezme bedrník, nebudeme stonat, nebudeme mřít.“

Nezapomínejmež i kopřiv, významných při svátcích rusadelných v ruce oné báby předoucí a děvčata jimi šlehající. Podivno věru, že i v Tyrolsku koláče pekou s kopřivou o ten svatvečer. Na Moravě sbírají pilně kopřiv i žihlavec (žahavky) o den sv. Jana před východem slunce s jinými květinami a kořínky. Suší je pak a smíchané se solí uschovávají je v měchu, dávajíce je po všech svatých až do adventu hlavně ovcím ¹¹¹). Mají vůbec obřady naše svatojanské mnoho společného s rusadelnými svátky, jsouce témeř jen povyšení, avšak i ukončení jich. I věnce rusadelné jsou nám dobře známé. V Trenčínsku uplétají k. př. pastýři věnce a kladou je večer, když jdou děvčata spat, těmto na hlavu. Ráno povídá pak každá matce, co se jí zdálo, to se prý i vyplní. V Čechách plítají si děvčata sama věnečky z devatera kvítí, majíce bílý šat okolo pravé ruky otočený, potom umyvše se čerstvou vodou spěchají domů. Doma si kladou věnce pod podušky, aby se jim snem zjevil, za kým půjdou. Někde berou jen patero květin k tomu, ale každou jiné barvy.

Nejhlavnější však slavností svatojanského svatvečera je pálení ohně, zvyk a obřad netoliko všeeurop-
ský než i asiatský. Hořel oheň posvátný ke cti
slunce vítězného, měl však i očistovat lid,
jako koupel. Splývával oheň s koupelí tak, že nyní
i oheň sám někdy kupalo, kupadlo slove. Zeleno-
horský rukopis uvádí též „plamen pravdozvěsten“ a
„svatocudnu vodu.“ Bylať i skutečně slavnost Vajanva
jako soud boží, přírodu k smrti připravující, co po-
hané s přírodou v jednotě byti se cítíce i k sobě vzta-
hovali, pamatující na smrt svou. Protož obětovávali
Němci o den sv. Jana slepici uschovávající kosti
její, poněvadž těchto po smrti zapotřebí mívali, aby
pomocí jich se dostatí mohli na skleněný vrch t. do
ráje. Báje tato jestiž i slovanská. Srovnejmež ku ko-
stím slepičím rybí kosti o vánocích.

Nyní ovšem odbývá tu slavnost jen mládež, ba
někde jen děti, avšak za starodávna nebylo tomu tak.
Ještě v r. 1497 zapálila v Augsburgu u přítomnosti
císaře samého (Maximiliana) krásná Susana Neithartová
oheň svatojanský a tančila první okolo něho. Než
hledmež už k pozůstatkům podrobnějším pálení toho
mezi Slovanskými kmeny.

U Srbů svazují na svatvečer pastuchové břízové
kůry k podobě pochodní a zapalují je, by obcházel
s nimi rozžatými ovčince a chlévy. Napokon spěchají
s nimi na hory, aby je tam v hromadu jednu sebrané
spálili. Toť opětuji za Petrova dne ($\frac{29}{6}$, u nás
 $\frac{11}{7}$). Děvčata srbská věští a čarují mezi tím věnci a
skořepinami doma, co též u jiných Slovanů zvykem
bývá. Oheň posvátný jmenují Srbové kriječ m.
kresovi pl. a to oheň i za svatvečera sv. Jana, i za

Petrova dne, rovněž za Vidova a Djurdjeva dne pálený. Krijec je Srbům též každý jiný oheň buď posvátný, buď k obveselení sloužící. „Kresovi“ plápolají na srbských horách tři dni před a tři dni po sv. Ivanu. Uskoci Žumberští chodívají s hořícími baklami (pochodněmi) okolo polí svých, avšak část jich spěchá zároveň k hoře, aby vatru (t. oheň) na ní roznítily. Při vatře zpívají písně o Ladě a to zvlášť juž k ránu, když se záře objevuje na nebi.

U Slovinců, Štyršťanů, Chorvatů a jiných Jihoslovanů zovou ohně ty rovněž kresy a viděti jest až podnes těch ohňů plápolajících na tisíce po vrších. I svátečný den jmenují kres. Korutané spouštěvají ještě k tomu kolo ohnivé, symbol to letného umírajícího juž slunce, vrchem dolů, jako to druhdy bezpochyby všude bývalo. V Haliči, a to v Zalesčikách spouštěli Rusíni ještě r. 1844 kolo takové ve slavný Dněster. V Dalmacii jmenují ohně ty i koljady, jak naopak v Rusku koledy někdy zovou sobótki.

Slováci zovou tyto ohně znamenitým jménem „Janvo, Va-janvo, Vajanovo, Vajanok.“

Vajanovo není snad pouhá skracenina ze Svatjanovo, než vězí v tom slově, jak se domýšlím, dva prastaré kořeny a to va t. oheň či světlo (va-tra = světlo dělající) a j-ant. vzduch (j-an-tar, vonný vzduch dělající). Vajanvo je tím způsobem osvětlený vzduch. Kořen va sloužil by, vysvětliti i jméno vá-noc t. světlých, svatých nocí a jsou skutečně vánoce i „světlé svátky,“ zasvěcené novorozenému slunci, jako vajanvo umírajícímu. J-an-vo, pro sebe, bylo by, jestliže jsem pravdy mluvil, tolik co teplý vzduch. Právě příbuznost

zdánlivá toho jména s jménem Jan zachovala snad prastarý výraz ten v obyčeji.

Děti slovenské napálivají ohněm tímto místy „podzemský bez,“ berouce jej potom domů. Bělohoreci vyškakují nad ohněm vysoko, aby se jim prý konopě podařila ⁸²⁾. I Muraňský statut připomíná „na sv. Jana oheň klásti.“ Někteří Slováci zovou však vajanvo i tu rice. Polákům jsou ohně tyto známy hlavně jménem sobótki, jakož i nám Čechům. Znamenito, že se v polských písních mythický výraz „Leluja! Leluja!“ hojně opakuje.

V Polště dává „grečny parobček“ „nadobne Kasieńce“ podobných hadanek, jak u Rusínův Rusalka, k. př. „co roste bez kořene Leluja! — kámen — co kvitne bez kvítečka Leluja! — paproč — co hoří bez plamene Leluja! — cnota.“ ³¹⁾ U Malorusů: „co roste bez kořene — kámen — co běží bez puzení — voda — co květe bez květu — paporoť“ ⁷⁴⁾. I na Haliči slyšeti je výrazů: Vajanvo! Jane Vajane!

V Čechách pálejí ohně netoliko na horách, než vyhazují i košťata rozžatá, jež byli se všech střech sebírali, volajíce: „Pověz nám velký bože, sv. Jene, dlouholy živi budeme.“ Kolikráte vyhozené koště při pádu hořeti nepřestalo, tolik prý let žítí budou. Vyznamná jsou hlavně košťata, jimiž byli o štědrý večer, jako Srbové badňakem, na střechy pohodili. Skákají v Čechách i mužští i ženské přes oheň a vodívají též krávy přes pohaslé hranice, což Dobrovský, že sám ještě viděl, ztvrzuje. U Litvínů pohánějí teprva druhý den dobytek přes spaleniště. Na Moravě viděl jsem r. 1847 u Hranic (Weiskirchen) okolo Bečvy slavnost tu. Vyhazovali košťat rozžatých při nesmírném

hluku dětí a podobali se zirájícímu zdaleka, jako by věru čarodejnice sněm svůj slavily.

Na slavném vrchu Radhošti na Moravě shromažďuje se v svatvečer přede dnem sv. Jana křestitele množství lidu, aby se dívali s výšky této na nesčetné ohně, které s nastávající nocí na všech stranách vzplápolají. Ondy skládali ohně tyto pověrou uhliřův proti čárám a kouzlům, nyní zapalují je z prastarého zvyku pro obveselení. Diváci nad Radhoštěm ostávají u ohně po celou noc, kteráž tam jest tak krátká, že teprva po jedenácté hodině poslední odlesk slunečný na západě mizí a brzy o půlnoci již opět první věstcové světla vyskakují, a k druhé hodině již červánky ranné se na obloze zapalují. Sláva a velebnost vycházejícího slunce nedá se, jak vypravuje p. Kulda, ani slovem psaným ani štětcem maliřovým nakresliti ¹⁰¹). Z toho je patrné, že i na mnohém jiném místě čarovně působili ohňové svatojanští na mysl starých předkův našich, k dojmům přírodným bez toho náchylných.

V Čechách kladou si místy při pálení ohňů i věnce z černobýlu na hlavy, opasující se též černobýlem proti obludám, kouzlům a nemocem. Pálejí však symbolicky též místy i májovky, na jaře již přinešené. V severo-západných Čechách staví hoši veliký a sukovitý strom na hoře jakési, děvčata naň zavěšují věnce, kytky, fábory. Okolo něho nanášejí hoši velikou hranici dříví a lezou, zapálivše ji, na strom pro věnce. Potom, když i strom nejsilněji plápolá, dívají se skrze věnce na děvčata. Házejí též věnce, tyto skrz a přes oheň na sebe, majíce za dobré znamení, když nepadl žádný věnec na zem. Jak mile

strom dohořeti započíná, tančí každý mládenec třikrát s milou a skáče s ní přes oheň. Opálených věnců domů donešených zastrkávají za obrazy svatých. Hospodyně ale mají se hbitě ku kyjím opáleným a k uhlí, jehožto všeho domů přinášejí a do koutků domů i chlévů zastrkují, domnívajice se, že potom boží posel nikam neudeří. Jiní, mladší, jižto obřady s věnci připálenými nevykonávali, běsí s hořícími košťaty jako čarodejníci po horách semo tamo.

Srovnáme-li konečně ohně s v a t o j a n s k é s ohněmi v á n o č n ý m i, zjeví se nám rozdíl jich snadno. Vánoce mi ctílo se t. světlo rájské, turicemi ale světlo slunečné; o vánocích byl oheň na o h n i š t i, v kamnech a v peci posvátný co symbol usedlé a blahé domácnosti. Za tou příčinou objímá i mladá žena na Moravě (okolo Rožnova), když po nejprv vstupuje v dům ženicha svého, k a m n a a pohlídá v kuchyni do k o m í n a. O turicích je oheň pod širým nebem na výšinách posvátný, neb je symbolem nejvyššího stupně slunce. Proto vyhazují i rozžatá košťata do hůry vysoko.

Sv. Jana křtitele. 24. června.

Že doba tato je skutečně k o n c e m toliko letných či rusadelných svátků, patrně z obřadů konaných o den ten u Bělorusů. Tam se časně ráno scházejí mladá děvčátka, aby si vyvolila královnu, již prý D j e v k a - k u p a l o zovou. Svlékají ji do naha, zavívše ji však potom samými kytkami a věnci skrz na skrz vodí ji do lesa. Tam nachází se jáma, již prvé vykopaná, do které věnce, dílem z

čerstvých, dilem z uvadlých už květin uvité dříve byly uložily. Královnu, již zavázali v lese oči, stavi uprostřed jámy, okolo které děvčata v kruh se seřadují. Královna počíná vybíratí napotom z jámy věnce, jak jí který nahodile pod ruku přichází, podávajíc jich jednotlivým holkám. Čerstvý věnec je děvčatům znakem šťastného manželství, uschlý věnec nešťastného. Zpívajíc zvláštní písně ptávají se jí mezi tím, jako by byla jakýmsi sudným božtvem, jakého jim osudu nastává. Když ale již byla vybrala královna všech věnců z jámy, spěchají na znamení dané dívky pryč od jámy, aby žádné z nich královna nemohla do stihnouti, neb to by bylo znamením, že předlouho nepůjde za muž⁷⁹). Patrně, že obřad tento ukončení jen je „R o z h a r ů“ rusadelných, jež podstatu sudičskou, kterou jsme výše již s úřadem Rusaliek co Rojenic byli srovnali, více ještě na jevo stavi, nežli Rozhary, ač u těchto předení babizny úplně na předení Sudie ukazuje. Jméno Djevka či Dzjevka k u p a l o, jest-liže vůbec je pravé, spojilo by koupeli či oblevačkou dívku tu ozdobenou se srbskou Dodolou.

Na Moravě přivstávají si lidé časně ráno, aby záhy natrhali květin, poněvadž každá květinka o ten den prý volá: „utrhni mne“, jakoby se již domnívala, že po sv. Janě nepokvěte více líbezně. Květinami a věnci ozdobuje lid Moravský i stavení svá zvenčí a uvnitř, louče se takto s nimi¹¹¹).

Znamenit je i obřad druhdy ve Štyrském Hradci konaný. Tam si vystrojovali o den sv. Jana hastroše, jemuž prý Tatrman říkali, přivazujíc ho k vysoké týčce.

Počavše po něm házeti rozžatými košťaty neu-

stali dříve, nežli uhořel celý ¹⁷⁾. Obřad tento, zapalovati Tatrmána, je pravý opak obřadu, vyháněti zim-smř a házeti ji do vody.

S r b o v é praví, že „Javanj dan“ je tak velkým svátkem, že slunce samo o den ten t ř i k r á t na nebi od strachu se p o z a s t a v u j e. Opak je to opět domnění báječného u Slovanů a Němců rozšířeného, že na velikonoce si slunce třikrát při východu povyskočí. Neudáno sice, kdy se slunce třikrát pozastavuje: bez pochyby ale při v ý c h o d u, o p o l e d n e — v nejposvátnější to hodině — a při z á p a d u. Hodina o p ů l d n i svatojánském mívala čarovnosti tétéž do sebe, co p ů l n o č n á hodina vánočná. Hledávalo se o ní čarovných květin ku př. na Polště sviętojanskie ziele (hypericum). Domnívám se, že o tuto hodinu prvníkrate se ukazovala lidem Bába-Sudička v podobě P o l e d n i c e, navštěvujíc a kárajíc potom po ostatek léta lid o poledne. Toť není ale více zlatá bába, než železná či Jędži-bába, Morana zlostná, berouc i přírodu i lidi do své navy. K tomu se hodí dobře i báje německá, či vlastně europ-ská, že o den sv. Jana č e r t nabývá síly své, jenž prý ukusuje i kořen byliny nad ním moc mající (scabiosa, čertkus, sv. Petra koření, p o l s k y č a r t o v e ž e b r o, ziele sv. Piotra, r u s. čertov palec, co ale zároveň je i piorunek, donnerkeil). Za starodávna stínali zajisté o den ten i k o h o u t a, symbol to světlo-boha, co nyní odkládají na pozdější doby. I stínání krále přináleží právě tomuto dni, o kterém umíral Jarovit. Němci znají Herodias, jež byla příčinou stěti sv. Jana, v podobě naší Jędžibaby a Meluziny ¹¹²⁾.

Ze všeho toho viděti, že v myslí Slovanů svato-

janský den ukončoval slavnou letnou dobu. Rusové praví skutečně, že „s Petra Athonskago (u nás to právě den sv. Jana křtitele, u nich 12. června) solnce povoračivaet-sja na zim u — a lěto (teplo) na žary“ (horko). Obrat takový zpozorovávali i z jarných ptáků a hlavně z kukačky, kterouž, jak už víme, dávní Poláci netoliko za posla jarných bohův, než za vtělení (transfiguratio) Živy či Vesny samé brávali. Kukačka přestává totiž brzo po sv. Janě kukati, co zavdávalo příčiny, domnívati se, že na podzim se mění kukačka v jestřába. Moravská píseň vypravuje takto o ní: „Kukoleňko kukaj, kukaj skoro z rána, abys do kukala do sv. Jana. A po sv. Janě za štyry neděle, už sa kukuleňka od nás odebere.“ Rusové dí: „Tichona — pticy zatichajut“. (Tichona je u nás 28. června, u nich 16.)

„Svatojanské mušky,“ zářící v noci, jsou o dobách těchto posvátné, jako na jaře v máji broučci jiní, k. př. kravička boží, koza, sluníčko, (marienkäfer), babka (majkäfer). Mívali lidé i tyto broučky za posly bohův a bohyň svých a to zvláště za posly Sudiček, pročez i nyní z nich prorokují.

Akulina grečišnica. 25. června.

Rusové jmenují svatou Akulinu tak, poněvadž prý o ten čas pohanku (greča, grečicha, polygonum phagopyrum) již zasívají. Jmenují světici tu i Byzut. bzikalku, poněvadž v její době skot sužován od much bzikává²²).

Bur-Jana. 13. června.

Jak si Srbové z Eliaše Ilija gromovnika báječně byli zrobili, taktéž Češi ze sv. Jana Světlého (Joannes Albus) Bur-Jana. Práví o něm Štítný: „sv. Jana Světlého, jemuž sú Burjan vzděli, aby krúpy nebily.“ Připojujete však i hned: „hlídajž, žeť jsú to pohanští obyčeji a brzoti by z nich mohl blud býti.“ Dávali si i národní hádanku o tomto svatém: který prý svatý mlátí bez cepu? Sv. Bur-Jan krupobitím toho času panujícím.

Němci jmenovávali sv. Jana a Pavla, jichž pamět se tím dnem světi, wetterherrn a den samý ha gelfeier, poněvadž slavnou processí chodívali, aby tito svatí obilí uchránili krupobití⁸³⁾. V středném věku nepracoval též nikdo na polích o ten den.

Hojné bouřky zavdávali Srbům příčiny i Marii pojmenovati o g n ě n ú t. j. ohnivou, již dle svého kalendáře 17. června světívají. U nás připadá na ten den pamět sv. Petra a Pavla. Sv. Pavel neujal se v mysli báječné lidu našeho, za to ale sv. Petr, jenž cò hřímátel se jeví v písních mnohých, k. př.: „sv. Petr h ř í m á, natočí nam vína.“ Může býti, že k tomu přispěly klíče sv. Petra, jimiž dle pověsti nebe odevírá, neb v mysli báječné býval blesk klíčem, kterým bůh pohanský okna neb dvěře nebeské otvíral. Lid slovenský (ve Zvoleni), vídaje zář severnou, praví až podnes, že jest nebe otevřené a kdoby tam po den stanul, že by zhůru byl vytažen²⁷⁾. Den sv. Petra masil býti za starodávna velmi slavným, poněvadž mu předcházal svatvečer, či „a b e n t,“ jak káže starý kalendář německý od r. 1478.

Sv. Prokopa. 4. července.

Povstalo časem pořekadlo české: „sv. Prokop kořen dokop,“ ježto se někdy i prodlužuje slovy: „sv. Vít ($^{15}/_6$) kořen štip, sv. Petr ($^{29}/_6$) ten ho natrh, sv. Prokop kořen dokop, sv. Markéta ($^{13}/_5$) žene žence do žita.“ Povídají o sv. Prokopu též, že s čerty orával a že, oškrabávaje kolečka pluhu svého, homolím hlíny u Chotouni, jimž „čertovy brázdy“ říkají, povstati dával.

Lid náš má ten den za nešťastný a praví, že o něm buď 9, buď 7 lidí se utopí, 7 jich se zastřelí a p. Jinde vypravují totéž o dni sv. Petra a Pavla, zvlášť pak ze strany oběšení a utopení, co vztahu báječného má k větru a k vodě. Pohyb větru byl starým kolibáním se buď duší buď čarodejnic a čertů a to duši hlavně nepokojných, jež byly neobyčejným způsobem ze světa sešly. Obrátiv tyto poměry báječné praví lid na Slovensku, že „Vjetrově“ nejmilejší je zábava šibiničnicka kolisat. Viz ostatně svatvečer sv. Jana. Rybářové Pražští nechtěli prý ještě na začátku toho století utopence o den sv. Petra a Pavla z vody vytáhnouti, aby nerozhněvali vodníka Brunclíka ve Vltavě bydlícího. Tenť pojede prý jednou na bílém koni přes most a vyhrabe kopytem koně svého meč, jenž na slovo: „všem hlava dolů“ všechno stíná ⁹³).

Agriřena Kupalnice. 5. července.

U Rusů je 5. červenec 23. červnem, svatvečerem tedy sv. Jana křtitele, jehož zovou „Jana kupalo.“ O den ten počíná se lid ruský koupati v řekách, jak

jsme toho už výše byli se dotkli, z čehož snad povstalo jméno Agripiny či Agrifěny k u p a l i c e. Divno ale, že ani pořekadly ani písněmi jméno Agrifěny koupalnice nebývá spojeno s jmenem Jana kupalo. Spojují s Ivanem jméno Marie, k. př. v písni: „I v a n da M a r i j a na gorě kupalisja, gdžě Ivan kupav-sja, bereg kolyhav-sja, gdžě Marija kupalassj, trava roscilalassj. — i vy ljudi poradujte-sja, kak nynjče Ivan s Marieju, za odnim stolom sidjat, kak... vse odni jastva jědiat, kak... vse odni reči govorjat“⁶⁰).

U Srbů bývá opět Maria a Ilija pospolu a ve finském či čudském bájesloví jezdí Maria na ohnivém voze po nebi, jako jinde Eliáš-Perun. Srovn. ogněnu Marii.

Sv. Markéty. 13. července.

Pozoru hodno, že v písních jarných sv. Markéta vždy se připomíná pospolu se sv. Petrem: „sv. Petr (Perun) hřímá, natočí nám vína, a ty sv. Markéto, dej nám pozor na žito“ Jelikož jarné bouřky a vláhu nebeskou pohané brávali za příčinu úrody, připadá úřad deště či vláhy nebeské vůbec sv. Markétě. Toť dokládá i přísloví české: „p r š i-li na den sv. Markéty, bývají lískové ořechy prázdné a červivé“, rovněž jak Němci dí: „wenns St. Margreten regnet, werden die nüsse faul.“ Ořechy byly ale Perunovi ve všech evropských bájech zasvěceny, ba nejvyšší litevský bůh jídával v ráji ořechů. V Tyrolsku jmenují sv. Markétu wetterfrau, co vše důkazem, že bytnost báječná, kterou původně v středověku zastupovala sv. Markéta, stála velmi blízko Perunovi. Němci

znají v pověstech svých obryni *G r i t t e l*, jež shání bouřky a deště. Jméno její zavdalo snad příčiny, míchati ji se sv. Markytou: *Grete, Gretel* — *Margarete* ¹¹²). Nemíneme se tedy snad s pravdou, bře-me-li sv. Markétu za bábu a *Peruna* za děda. Ztvrzuje toho jevně nizozemské báječné pořekadlo: „*bawen sitt Margrêten, lett dat water flêten, ünner sitt Maria*“ t. j. zvenčí sedí (na nebi) Markéta, nechá vodu téci, uvnitř sedí Maria. Známo, že báby jsou nám i oblaka při bouřce vystupující. Nebude tedy snad z cesty, mysliti si tuto báječnou Markétu co bábu či nebe oblakové a p. Marii co Vesnu, jež v ráji samém kvítím naplněném bydlí. Jelikož ale bohyně vláhy nebeské původně *Rojenice* neb *Sujenice* jsou, či u nás *Kmotřičky*, zastupuje bezpochyby i sv. Markéta jednu z těchto *Kmotřiček* či *Rojenic*. Němečtí mythologové mají ji v skutku za *Nornu*, *Vurt* či *Urd*, bohyni to minulosti a smrti. — Slavnost sv. Markétská blíž Prahy, odbývána vždy v neděli po sv. Markétě, mívala tedy bezpochyby původně i báječného významu, ač nyní v pouhé radovánky se proměnila. Nevím, zdaž možná s tím spojovati pověst, kterouž jsem kdysi byl zaslechl, že při slavnosti svaté Markéty druhdy se odbývaly i pohřebné obřady, *kary* či *tryzny*, a že lid ještě po bitvě na Bílé hoře tryzny tam slavival nad hroby ve „hvězdě“ pochovaných vojinů. Žádal bych uctivě znatele o poučení. Avšak i z jiného ještě ohledu je sv. Markéta znamenita. Lid náš praví t. o ni, že „srp strčí do žita“ — nebo že „vede“ či „žene žence do žita“, a skutečně bývá s dobou sv. Markéty spojen počátek žně či *zažinky*. Před žní je obyčejem v Čechách pražiti *praž-*

m o t. svařeninu z prvních plodin obilných (žita, pšenice, hrachu). V Srbsku chodívají děvčata a junáci před žní na m o b u t. na prosbu, aby všickni pospolu v „dědině“ jeden druhému sklízeti pomáhal obilí s pole. Písňe při tom zpívané zovou m o b a r s k é pjesme. Na Rusku jmenují takové práce pospolné t o l o k i a p o m o č i. Na Moravě zovou t o p o b a b o u, jak se domnívají někteří proto, že po vykonané práci každému pracovníkovi se dává p o b a b ě. Baba je ale pečivo posvátné bábě-Markétě.

Při počínu žní samém je na mnohém místě v Čechách obyčejem, že se ženci pod širým nebem klečíce modlí, než počínají žiti, což opakují, když počínají první mandel klásti do stodoly.

Prastarým zvykem bývalo též, nechati několik stebel státi na poli. U Litvínů, kde týž obyčej zvykem bývá, říkají, že proto ponechávají několik stebel, aby neporanili R u g i u-bobu t. b á b u žita. U Němců panoval týž obyčej, říkávaliž, že ponechávají stebľa koni W u o t a n o v i. Jestliž to patrně malá sice ale vděčná obět bohům polným přinešená. Bohové tito polní a bohyně obilné patřili jen se zármutkem takořka na klesající pod kosou obilí; viděliž v pádu obilném i vlastní pád svůj, postupujice o těch dobách vlády své zimným mocnostem. Proto chodívá v Rusku bohyně Bába sama v podobě truchlící ženy přes pole zamezujíc někdy žencům i klízení. U Čechů známá je ta „b á b a“ i c o p o l u d n i c e, u Lužičanů jmenují ji p š i p o l n i c u, Poláci však i D z j e v a n u a D z j e v i c u.

Na konci žní slaví lid o b ž i n k y, d o ž i n k y, v ý ž i n k y, s p o ž i n k y, podle Dobrovského i

keyle zvané. Podle Meletia (roku 1551) znali Litvini i slovo „o zinek“ (consumatio messis) a obětovali při ožinkách kozla, postříkujice se krví jeho. Pékávali si pak v stodole i masa kozlího a koláčů z pšeničné mouky, načež hodovávali až do noci temné ¹⁰³). U Valachů jižných, k. př. v Sedmihradsku, neplítají jako jinde po žni věnec, než plítají klasy k podobě kříže, jež děvečka jedna přináší k hospodáři svému volajíc ústavně: „P r i h u“; kdo ji potkává, polévá ji vodou, aby budoucí žně byly úrodné ¹⁰⁸). Ženci naši bývají při obžinkách věnci z klasů a z bylin polných okrášleni, sami pak přinášejí při hudbě a zpěvu hospodáři a hospodyni věnce klasové, upletené ze všeho druhu obilí a propletené vonnými kytkami. Přejí jim, aby obilí sklizeného ve zdraví zpožívali. Pekou při tom koláče, babovky, jako při nejslavnějších hodech. Slavnost tato jmenuje se na Rusi s t r a d a, v Litevsku f a l k a, u Čeremisů v Kazaňsku k y s e l a k, k y š l a k a k y s e l, poněvadž při tom z nového obilí kyselou kaši t. k v a s si připravují a nové pivo strojí. Rozsvěcují Čeremisi při té slavnosti tři svíčky, jednu bohu J u m a či Kuruža (všezachovateli), druhou bohyni M l a n d e - A b à (země-máti), třetí bohyni J u m a n - A b à (matce Juma či bohorodiče). Že u Slovanů za starodávna knězstvo pohanské vykonávalo obřadů obžinkových, vidno z rohu Svatovítova proslulého na ostrově Rujaně. Roh naplněn býval po celý rok vínem, z jehož ubytí kněz soudíval o nedobrych žněch budoucího roku. Schovával se kněz v chrámu zároveň za prevelký koláč, aby nebyl viděn od lidu. To bývalo opět znamením dobrých žní budoucích.

V Čechách stínají misty při obžinkách kohouta, u Lužičanů jmenují konec obžinek prostě „k o k o t a ě a p a ć.“ Na Litvě jsou i o b l é v a č k y při obžinkách obyčejem, c o p a b a g t ů v i s zovou ⁹⁶⁾, jako u nás v Čechách o prvním orání a seti na jaře.

Eliaše — Ilija. 20. července.

Mezi všemi národy Slovanskými ztotožnili nejvíce Srbové a Rusové Eliaše či Ilija s Perunem, jmenujíce Ilija g r o m o v n i k a a g r o m o v i t a. V písních srbských dávají se při svatbě „světlého měsíce“ Eliaši blesky a střely nebo střely a hromy. Že u Srbů Ilija a Marija pospolu v písních se jmenují, pověděli jsme již, tu upozorňujeme ještě na podobný poměr litevského Perkuna a Perkuna-tete, kterouž Lasič jmenuje: matrem fulminis atque tonitru. Slovo „t e t e“ co matka je, porovnáme-li je k „t a t a“, co otec, úkaz prastarých jazyků, jež ženské formy slabšími samohláskami poznamenávaly. Tak zní k. př. u Mandšů a m a, otec, e m e, matka, k h a k a, muž, k h e k e, žena. ¹⁰⁶⁾

Srbové jmenují podle Ilija i měsíc červenec Iliji n s k i neb Iliju št a k, ač nyní jim už připadává 1. srpna. Jestli-že o den ten hřímá, praví Srbové, stávají se ořechy i žaludy červivými. Toť dokládá opět Iliju co Peruna, jehož hromy na podzim se bezpochyby brávaly za znamení hněvu jeho, jako blesk na jaře za znamení přízně. Podobného cosi spatřili jsme při sv. Markétě, jejíž déšť škodným prý je ořechům. Podobného cosi shledáme ještě při sv. Michalovi. Bělorusům je příslovně Ilija téměř co Jupiter

pluvius, říkají totiž: „Ilija nadželiv hnilija,“ poně-
vadž s konce července hojnější bývají dešťky, rovněž
jako Velkorusové praví: „že na Iliju do oběda je léto,
a posle oběda oseň.“ Jak rozšířeno bývalo zastupitel-
ství Eliaše - Peruna po celé Evropě, patrné je i z
toho, že Němcům je Elias tolik co Donar a bo-
jovník, jenž se ukáže při sboření světa. Kirgi-
zové vzdálení, bydlice podle kaspického moře, obě-
tují o dni Eliaše kozy, roztahující jich kůže na
tyčkách při horlivých modlitbách. U nás setkáme se
s podobnou obětí na den sv. Jakuba.

Psí dni, od 24. července až do 24. srpna.

Jména tohoto nenabyli dnové tito národem, než bez-
pochyby hvězdáři, jimžto stálice Sirius, o ten čas se
na nebi jeví, slula (dle příkladu starých už Egyp-
ťanů) hlídačem či psem sluncovým neb psí hvězdou.
Litvini jmenují tyto dni *karšti-metis t. par-
né počasí* (karštis, parno, vedro). Lid náš utvořil
si žertem psí dni i v zimě, t. studené psí dni
na začátku ledna, říkává se též „na psí letničky“
ad calendas graecas t. nikdy.

Sv. Jakuba. 25. července.

Juž termín Svato-jakubský ukazuje na nějaké
hlavné oddělení roku v dávnověkosti, na oddělení t.
léta od podzimku. Nezabloudíme tedy snad z cesty,
jest-li že slavnost Jakubskou uznáme býti koncem
slavností letných a počinem slavností zimných či vlády
Děda neb Peruna zimného. Jemu, jak známo, bývali za

starodávna kozlíci a to původně diví, na strmých skalách, jako on, sídlící zasvěceni, již později ustoupili kozlům krotkým a tito opět kozám. „Vem to kozel,“ je u nás ještě tolik, co „vem to čert či ďas,“ jenž se v středověku stal hlavním zastupitelem Peruna zimného času či černoboha. Zdá se věru, jakoby v pohanství více svátků Perunových bylo bývalo na konci léta, a to snad několik čtvrtků jemu hlavně posvátných, jichž svěcení přecházelo na několik svatých křesťanských, jako ku př. na sv. Petra, Jana křtitele, Eliaše a Jakuba, ba i na jiné svaté. Hájek ku př. praví, že na Vyšehradě, kde nyní ještě kostel sv. Petra a Pavla stojí, Perunovi ke cti kozla shazovali a na ohni obětovali. V Němcích nachází se stop hojných, že na den sv. Jana kozly obětovali. V Čechách ustálil se týž obyčej dnem sv. Jakuba, neb na venkově házivali a házejí prý ještě, jako ve skalách Prachovských blíž Jičina, kozly se skály. V Praze vykonávali to druhdy řezníci a to s věže svato-jakubské na starém městě při hudbě a zpěvu, metajíce kozla okrášleného dolů. Pamatuji se dobře, že tato pověst v mém věku dětském v Praze ještě tak rozšířena bývala, že jsme chlapci odpoledne o den sv. Jakuba chodívali k věži té, abychom viděli onoho kozla, ač to tenkrát již bývalo pouhou pověstí. Avšak sděleno mi p. K v ě t e m a j., že ještě v rocích 30tých toho století v Praze na Pohořelci kozel ozdobený s půdy hostince „u černého dvora“ býval vyhazován. Řezníci, vykonávajíce obřad ten, pravili, že to za tou příčinou se děje, poněvadž v dobách sv. Jakubských kozlí maso již bývá nechutným. Netušili tedy původný již význam obřadu. Pověrou

je též podnes v Čechách, že myši tím zapuďíš ze stodoly, když ji bílým rohem bílého kozla pilně vykuřuješ. Roh však musíš ulomiti o den sv. Jakuba. Toť je snad pozůstatek zdrobnělé oběti, jež kladla roh co část kozla pro kozla samého na oheň. Taková oběť zjevuje se snad též následující pověrou. Ukáže-li se ti nějaký neuh na skotu v letě, udělej z lesných hruštičkových bylin (pyrola?) věnec, vlož jej po celý den sv. Jakuba na hlavu čisté panny a dej ho potom skotu neduživému pojísti. Tuto se jeví sv. Jakub co patron skotu, byliny pak vstoupily na místo krvavých, zvířecích obětí.

Že býval den sv. Jakuba jindy praslavným dnem, patrno i z toho, že míval v 15. století ještě svůj svatvečer 24. července. Bylť zajisté sv. Jakub proslulým celou Europou. Mléčná cesta na nebi jmenuje se v Polsku sv. Jakuba droga; Jakubova palička nebo gviazda sv. Jakuba je orion, jugula, u jiných Slovanů prosto: palice na nebi, u Němců ale Jakobsstab. Chorváté jmenují i měsíc červenec po něm Jakopovčak, rovněž jak Maďaři szent Jakab hava.

Sv. Anna. 26. července.

Jak sv. Jakubem se končil čas letný, tak nastupovalo sv. Annou počasí druhého hlavního půlletí t. zimy a jím i působení zimných či černých bohů. Poláci praví příslovím: „od sv. Anky zimne poranki“ a Češi: „sv. Anna chladno z rána.“ „Čím dál, tím hůř,“ říká se po celých Čechách a to tak, jako by to byla bába volala, jež se schodů padala. Nemá se ale prý tak říkati, poněvadž ta bába sv. Anna sama byla.

V Němcích a v Korutansku zastupuje sv. Gertrut (17. března) sv. Annu, a právě v čas sv. Gertruty vynášejí v Čechách a jinde smrt či Morenu ze vsi a přinášejí léto do vsi. Moc báby či Moreny počala tedy snad babím letem na podzim (co u Rusů je 1. září) a trvala až na jaro. Sv. Gertrut ctívala prý mezi všemi svatými nejvíce sv. Jana křtitele (či apoštola?), pročež jí a sv. Janu hlavně ti, co se loučili, pívali na čest „s v a t ú m i n u.“ U sv. Gertruty je dle německých bájí duše zemřelého první noc, druhou noc bývá u archandělů a třetí teprva tam, kde jí soudíno pobýváti. Podobného cosi vypravuje se o sv. Anně u Slovanů západných. V jedné pověsti moravské, rázu velmi báječného, umírá mladá manželka, „tu se jí zjevila překrásná paní, sv. to Anna, a povídala jí: tvůj čas přišel, já jsem přišla pro tebe.“ U Němců se i bájilo, že duše umírajících buď sám Odhin a Freya přijímali k sobě, buď že pro ně posýlali Valkyrie. Toť jsou u nás Vily, Sujenice, Rojenice a Kmotříčky. Sv. Anna vystupuje právě co jedna ze Sujenic či Sudiček neb Kmotříček. Na místě sv. Anny přichází někdy (důsledně s tímto náhledem) i smrt sama t. Morena jako Valkyrie k tomu, jemuž souzíno, umřítí. K. př. v písních moravských: „potkala ho smrti na velkej silnici — střelila ho smrti střelů překrutnú a píchla ho v srdce, převelice těžce,“ — jinde: „nadešla ho smrci na jednej silnici — tak ona ním pere, až se zema chvěje, tak ona ho hnece, až z něho krev teče, tak ona ho sciska, až z něho krev prska.“ Sv. Gertrut a Valkyrie jmenují se jako Freya u Němců *speerjungfrauen*. I Vily u Srbů střílejí a Litvinskou bohyni smrti „Gil-

tine“ spojují slovozpytci též s kořenem gil, gel, píchati. Ve Viliňých písních Srbů „křičí krásná panna: stůj Caře! neutečeš mi! Živého jest cara uchwátla, živému jest caři oči vypíchala, pustila ho v horu zelenou (t. v ráj) a on chodí od jedle do jedle jak pták od větve do větve“ Tu je Vila patrně jako u Moravanů smř s „strelú preukrutnú“ v podobě jakési Valkyrie vyobrazená. Na Moravě oslovují smř („milá stařena, čekanka, smřnička“ zvanou) podobným způsobem, jako jinde Vesnu na jaře („kdes panenka, kdes ty byla?“) „kaj si se tak dlouho obavila“ a ona odpovídá: „byla jsem v Indii od východu, vedla jsem císaře za súd k bohu.“ Již na jiném místě došli jsme se, že sv. Anna vodívá duše do ráje: „chýc se dušo mého plašča, půjdžme před pana Krista,“ sv. Anna zjevuje se však jako smř - valkyrie i na velké silnici, na cestě z tohoto světa na onen, ježto jinde co most, duha je známa. V jedné písni moravské praví se: „stará žena — šla ona tam, šla tú cestú, kde nejvíce formánkové jedú“ (rozumějž formánkové duše vozicí). Ona dí k jednomu formánkovi, jenž nemohl „kolem ani hnúti“: „pujč, formánku, biče svého já ti slažím koňa švortelného (?), stará žena bičem točí, hned všecky čtyry kola vyskočí — nebyla to žádná žena, a to byla milá sv. Anna.“

Za starodávna vykonávali na Moravě na sv. Annu mnoho obřadů pohanských, neb dala se jednou záповěď církevná: „pobuňků a žádného modlářství a pověr nedopouštěje.“ Z Čech známa mi jen pověra, že „okolo sv. Anny v o d a květe po tři dni plné tři hodiny“, které hodiny to ale jsou, nikdo neví, a kdo se právě v ty hodiny koupá, dostává po těle praši-

viny. Podobného jsme se dočtli při svátcích rusa-
delných i při svátku sv. Jana křtitele. Sujenice jako
Norny bývají v bájích vždy s vodou spojeny.

Sv. Marty. 29. července.

Na den ten svrcují hospodyně v Čechách sme-
tanu, podávajíce částku stlučeného másla na zápalnou
oběť do lamp kostelných, aby hojného mléka od krav
svých se dočkaly.

Borisa a Glěba na Rusi. 5. srpna, u R. 24. července.

Kozáci bájí, že sv. Boris a Glěb první pluh
zrobili a do něho ukrutného zmija zapřáhli. U
nás se podobného cosi o sv. Prokopu vypravuje.
Zmija ten byl prý potvorník, jemužto denně, dle je-
dných jinochů, dle jiných dívek obětovati bylo. Při-
cházel prý z moře a míval 7 hlav. Nepodala-li se mu
oběť člověčí, zpustošoval celou krajinu. Ukazují kozáci
ještě „vały zmijové“ t. brázdy, které svatí ti s zmi-
jem vyorali. — Rusové znají důsledně s tímto podá-
ním dvojího Borisa a Glěba, j a r n é h o t. (2. máje,
u nás 11. máje) a p o d z i m n é h o. Proto jmenují
se bezpochyby svatí ti u Bělorusů i č e r n y j i a b ě -
l y j i ch l ě b a Malorusi praví, že těžká pokuta toho
nemine, kdo na jich den na podzim těžkou na poli
vykonává práci ⁸⁴).

Sv. Vavřince. 10. srpna.

Evropská to pověst, že 10. srpna sv. Vavřinec
(Laurentius) ohnivých slz pláče, co důkazem, že i za

starodávna lid už byl pozoroval výjev ten na nebi, o kterém se dí, že hvězdy se čistí a padají, výjev, jenž pod názvem August-phaenomen, Auguststernschnuppenfall, Strom des h. Laurentius znám bývá⁸⁵). Staří spojovali úpad takový hvězd s umíráním lidu a hlavně na Litvě věří se až podnes, že každá hvězda je koncem nitě u p ř e d e n é od přádelny Verpejy (jedné z Rojenic) hned při narození dítěte. Má-li tedy člověk jakýsi umříti, praví, že nitě ta se trhá a že hvězda padá. Hvězdovou tu niť znají i slovanské hry, v nichžto se z l a t á u p l e t e n á š ň u r a zove, jako u Němců das goldene seil der Nornen.

Sv. Vavřinec vstupoval na mnohém místě (k. př. na Petříně v Praze) na místo Peruna, jenž též v podobě své zimné čili co černoboh bohem byl umrlých, jak ho i Srbové skutečně „stari ubijica“ jmenují. Lid český vypravuje o sv. Vavřinci, že mu vrány byly oči vyklubaly, pročež nesmí od jara až do toho dne — mnozí dí, až do sv. Bartoloměje 24. srpna — na stromích přenocovati. I duše zemřelých sedaly si rády na stromy, „dokud mrtev nezžen“, a vrány jsou báječní ptáci, již i děti t. duše přinášejí.

U Kašubů je sv. Vavřinec patronem ukončených žní a praví se tam: „na svjěti Vabřinc s kosą v žeto princ.“ Skutečně říkají též u nás, že s počátku srpna studený již vítr opět fouká ze strnišť. Nastupuje tedy toho času již s e t í z i m n é. Na Slovensku ve horné Lehotě pékají toho času děvčata koláče a věnce, vycházejí pak ven na o z i m i n u, kde rozdělavše oheň „škvařeniny“ t. vejce michané při něm pikají, jichž při zpěvu a laškování jidají. V Trenčinsku vozívají ale chlapečci děvčata na tratarech na oziminu

volající při tom: „vezu (Maruši) na oziminu, aby bola na rok gazdinú.“ Vztah to patrně báječný t. jak ozimina dozraje do klasů, tak ať i děvče stane se matkou.

Maria kořenná, či na nebe vzetí p. M. 15. srpna.

Týž den býval za starodávna velkým svátkem, maje svůj obzvláštný svatvečer. Češi jmenovali a jmenují ještě pannu Marii o ten den velikou, jako Slavonci: velika gospojna, Korutanci: velka gospodnica, Dalmatinci: gospoda velika. U posledných zove se p. Marie i P o g a c n i c a, Pogačnica, poněvadž o její den pogaču či pogačicu, obzvláštný to druh chleba z nového obilí (ungesäuertes weizenbrot) pekávali. To naráží na ukončení žní, na dožinky. Srovn. pražmo v Čechách. V Čechách bývalo obyčejem u Strakoníc, na svatvečer p. Marie při církviče sv. Rocha rozdávatí darem m e d o v o u k a š i a to prý proto, aby lid druhdy na hradě tam sídlivší pokoje míval od duchů v noci. Časem proměnila se tato medová kaše pro nepohodlnost svou v chléb, pivo a několik krejcarů co almužnu chudým, ba od r. 1789 ve tři sta zlatých ročně pro chudé, avšak i tyto tři sta zlatých jmenují až po dnes „m e d o v o u k a š í.“

Maria veliká jmenuje se v Čechách též Maria kořenná a v Polsku „panna zielna“, jako u Němců „lieb frau im grünen“ a den její würz - weihe, krut-wige či krautweihe, poněvadž přinášeli „ziola“ t. obilí, zeliny a koření do kostela k posvěcení. Dávaly se pak byliny posvěcené churavému dobytku, kterému u nás hlavně prý zvoneček sv. Jana pomáhal. U Kašubů světi se hlavně n o k c e (calendula offic.), v j i k a (convulvulus purpureus), m a k o -

v j i c a (papaver), b e l e c a (hyoscyamus), p o k r ě t -
n i k (tanacetum vulgare), z e l t e k n o p k i (chrysan-
themum coronarium), k ó s c e l n j i c a (xeranthemum
annuum), l i l i j e (candidum et bulbiferum), l e v ě d a
(lavendula spica), k ó p e r (anethum graveolens), k o -
l ě d e r (coriander sativ.), s l o n ě č n í k (helianthus),
s a l o t a (lactuca sativa), m j ě t k a (mentha) též v u -
r a z e v e d ř e v o j m e n o v a n á, h o k b a b a č i s p j i k a
(mentha crispa), k l o š t o r n i k v j a t (solanum dul-
camarum), g ó z d z i k (dianth.), b j e l i k l e v e r (me-
lilotum album), č e r v j o n e b a r a n k i (melissa off.),
š t o k r o z o (alcea rosea), s l o z (malva), b j e l u n č i
v ó s t r o p ó s t (datura stramonium), č o r n í k o l ě d e r
(sinapis nigra) též č o r n a g o r č e c a z v a n ý, v ó z m ó z e
(inula), š a l v i j o (salvia off.), ž e t n e, p ř e n n e, j i č n e
k l o s e, j a b k a, k r e š k i (hrušky), a k o n e č n ě k o r k i, v u -
d r a m, b o ž e d ř e v k o, p a n j e n k y, a r f r u n g,
k ř i ž o v e d ř e v o, l a i k č i g r o m o v é z e l e
(jichžto latinská jména Cejnova, zřídlo tu naše, neudává).

Až do doby této p. Marie nejídají někde v Če-
chách matky, jimiž bylo dítě zemřelo, jahod a jiného
ovoce, o čemž jsme již výše se byli zmínili.

Spojujeme s tím i zprávu, že o ten den na sněžce
se slaví poslední svátek R y b r c o l a č i L i b e r c o u n a,
zlatohlavce, jenž svým bílým oděvem a zeleným klo-
boukem se jeví co duch jarný hor a lesů. K jménu
jeho srovnáváme litevské slovo r u b e ž u s m. hranice.

Sv. Rocha. 16. srpna.

Sv. Roch je patronem proti moru, hlavně pak
proti moru dobytčímu. Jemu co patronu skotu od-
poručují Poláci až podnes brav svůj.

Sv. Bartoloměje. 24. srpna.

Tímto svatým nastával konec psích dní t. léta parného. Nastávající již zimné počasí jeví se v příslovi Kašubů: „po Bartolomenju třemoj sukņę na remenju.“ Polák říká, že „sv. Bartłomiěj podwiečorek přitlumi“ t. odpoledne krátí. U Čechů uštívá se ten den jelen do vody, načež studeno býti již počíná. Souvisí s tím, že sv. Bartoloměj i „mraky zavádí“ t. j. bouřek nepřipouští. To opět souhlasí s rozšířeným po zemích obyčejem, o tyto doby čerta vázati. I sami vzdálení Peršané vízí čerta 30. srpna. Obyčej čerta vázati záleží, jak známo, ve zvyku kovářů, na prázdné kovadlo několikráte udeřiti, aby tím jak říkají, přitížili řetězy čertovy. Němci vázali takto někdy čerta již o sv. Jakubě, stojícím se sv. Annou na pomezí léta a zimy. Takových čertů svázaných a přikovaných znají předobře pověsti všech Slovanů v podobě draků (šarkanů) neb černo-kněžníků, obrů, již i obručemi opásání bývají. Na jaře, když je, zároveň s uvězněnou u nich pannou Vesnou, jarná moc přírody osvobozuje, praská jim dle pověstí jedna obruč po druhé, co bezpochyby na měsíce zimné po vánocích bije. Německé pořekadlo: *der teufel ist los*, mívalo tudíž původně dobrý jen smysl.

Štastného a Zbožného. 30. srpna.

Církev světi o ten den sv. Felixe a Adaucta, než obrazotvorná mysl Němců i Slovanů přeložila si významně jména tato. Němci t. pojmenovali Felixe pohanským jménem Seld či Sald. Salida či Sälde

byla jim bohyní štěstí. Češi ho jmenovali Š f a s t n ý, v kterémžto slově též trochu pohanštiny vězi. Polák Budny k. př. cítil toho ještě r. 1572, nechtěje slovo beatus překládati „š č ě s l i v y m“ šťastným, než jen „b ł o g i m (blahým), bo to jest od s č e s c i a, ktoré slovo jest pogańskie“⁴⁵). A které staré slovo nebylo by pohanským! Nevězí pohanství toto ve slově, než hlavně v náhledu. Starým nebylo t. štěstí náhodou, jako na mnoze nám bývá, než darem bohů. My sami pravíme ještě: „štěstí se mu směje, obličej k němu obrací,“ jakoby štěstí bylo bohem. Srbové mají svou „S r e f u, sreću“ f. štěstí, jako Němci Salidu, co bohyni téměř. Srefa znamená původně: occursus, angang, neb star. slov. kořen r ě t je najítí, srbské s-ret-ja tudíž původně potkání. Tomuto slovu odpovídá naše střeci, střetnouti, potkati; v-stříc, ú-střeta (srovn. srbského polaznika, str. 41. 44). Potkání nebyvalo toliko všem Slovanům než je pověrami ještě významné, jako „angang“ Němcům.

Sv. Adaucta jmenovali Němci M e r e r a G e m e r e r, Češi však Z b o ŝ n ý m, v kterémžto slově opět prastarý kořen b o h, hojnost znamenající shledáš, „do boha míti,“ je tolik, co hojně míti (u-bohý, ne-bohý).

Narození p. M. 8. září.

Doba svátku tohoto stává již úplně co j e s e ň naproti v e s n ě. Toť patrné z nejedné stopy báječné. V Čechách zalízají o tuto dobu tajemní hadové již do děr podzemných, jelikož jich později zem už nepřijímá. Had, jenž se byl opozdil, plazívá se prý dobro-

volně ku křižovátkům, aby ho tam lidé ubili. V děrách podzemných pobýti, bývá hadům nutno až do sv. Jiří. Báji o tom slovenská pověst milou zprávu. Podle ní leží na zlatém stole v podzemí v kotouč zavínutý starý had, okolo něho jsou menší hadové. Na jaře ptávají se mladí ze spánku probuzení hadové: „už čas“? načez starý had probudiv se konečně, odpovídá: „už čas.“

U nás říkáme příslovně: „o Marie narození tu laštovek více není.“ Okolo Vratislavi báji lid, že panna Marie vznášejíc se do nebes pozbyla pohřebního pláště, jenž v povětrí na vlákna se rozešel — na zem co babí léto padal. O babím letě povíme i hned něco bližšího. Rusíni kladou den panny Marie orodovnice na 1. říjen datující od něho „pervoje zazimje.“ Uskokové Žumburští scházejí o tu dobu již s hor a končice tímto léto světívají slavnost *ovčarek*, při které zpívají, střelí a pilně naslouchají na ozvěnu žalozpěvu *Vil*, jež v rušajích t. v potociích prudkých, v bystricích, hrnoucích se s hor, té doby již bydlí. To vše je báječné toliko uvědomění, že bohyně léta již se rozlučují se zemí, ukrývajíce se v rájích svých podzemných.

Doba tato bývá významná i „babím letem“, co nyní i počasí i vlákenka znamená. Čech t. dí: „matička boží vlákenko vloží,“ ač počátek babího léta patrně není všude a vždy stejným. Rusínům k. př. a mnohým Rusům je 1. září počátkem babího léta t. nyní 13. září našich kalendářů, trváje po 8 dní. Čechům slove též létem Svatováclavským, Poláci zovou je „lato *Marcińskie*,“ Němci pak počítají „den nach-sommer“ od 1.—14. listopadu, co by s polským výrazem souhlasilo. Ale Čechům příklusává

sv. Martin již na bílém koníku t. se sněhem. Kalendář český r. 1489 jmenuje srpen a září poletím, počítaje listopad již k zimě. V pohanství bylo zajisté počasí tomu jiné jméno dáváno, než vláčenkám samým toho času létajícím. Hvězdy b a b y t. j. plejady panují o těch dobách právě na nebi. Jak se vláčenka sama jmenovala, není jisto, snad babí vlak či vlek (schleppe). Lid je nyní přízi panny Marie, neb předivem trpaslíků jmenuje, nacež německé marien-garn a zwerg-netz upomíná. U Angličanů říkají jim gos-samer, boží vlak? (gotteschlepp?) a snadno možná, že „samer“ míchano se „sommer,“ léto, ač slova babí léto Češi, Poláci, Rusové i Srbové znají. Německé „altweibersommer“ zdá se býti opět překladem toliko našeho „babí léto.“ Podle pověsti krakovské povstávají prý vlákna tato tím, že se dva bohové: Lel a Polel' po polích a loukách honí. Jelikož nám je Lel bohem léta a parna, budiž nám Polel' bohem zimy či poletí. Smysl pověsti byl by tudíž, že babí léto povstává bojem léta a zimy. Rusové jmenují skutečně babí léto i léto na pochodě. Spojíme-li s tím pravdu báječnou, že se na podzim božstva letná ukrývají v říších svých a pověšť Vratislavskou, že vláčenka babího léta jsou vlákna, v která rozházel se plášť pohřebný p. Marie do nebe se vznášející, můžeme snad tvrditi, že vláčenka tato byla původně přízi Báby do nebes na podzim se vracející. Až podnes jmenuje lid severozápad b a b í m k o u t e m. Severní Němci vídali v skupení hvězdovém, Orion zvaném, přeslici Friggy bohyně. Dobrotivá Bába-Sudička, předouc v babím koutě osudy lidské, dávala snad v bájích původních v teplejším počasí podzimním ještě jednou spatřiti příznivě přízi svou.

Koho se babí léto dotýká v letu svém, bývá prý šťastným. Děvčata předouce na přástkách rovnají se na mnoze předoucím Sudičkám, proto navštěvuje je o zimných dobách i pramáti Sudiček t. Bába.

Sv. Matouše. 21. září.

Sv. Matouš počíná rovnídenní podzimné (22. září nyní) a slavíval se za starodávna i svatvečerem. Rusové počínali skutečně až do času Petra god t. rok rovnídenním tímto, jako druhdy i jiní národové k. př. Bajvari („annos suos per autumnos numerant“). Nynější pořekadla a to česká a polská naráží jen na zimu. Polák dí: po sv. Mateušu každý kiep (kobieta, ženská) v kapelušu (klobouku). Rus klade na sv. Nikytu ¹⁵/₂₇ září odlet divých hus od severného moře na jih a klízí pilně zeli a řepu z polí: „Na den Sergieva (²⁵/₉, ⁷/₁₀) zima začínajet-sja a od Matreny zimnej ustanavlivajet-sja (⁹/₂₁ listopadu).“ Svátečné obřady, kterými světivali rovnídenní podzimné, přešly na den sv. Michala.

Sv. Václava. 28. září.

Sv. Václav je poněkud báječným vírou, že neumřel skutečně, než že je kdesi ve vrchu skryt (str. 211), aby jednou opět přispěl zemi české. Je to zároveň úkaz báječné obrazotvornosti dob křesťanských vedené naději, že dobrému není souzínno, zahynouti, úkaz to téměř všeoeuropský, co bergentrückung k. př. i Němcům dobře známý. Bájí t. že Karel Vel. v hoře se kryje, jak i na Moravě „Svatopluka hledají.“ Kaž-

dý vděčný národ ukrývá hrdiny své dobročinné ale-
spoň v naději. Skutečně slulo Čechům křesťanským
vše, co bylo dobré, svatováclavským.

Dnem sv. Václava světi se v Čechách hlavně
p o s v í c e n í, poslední to původně a opozděná bez-
pochyby slavnost zážinek, nyní k účelu křesťanskému
obrácená. Na Moravě zovou posvícení prostě h o d y.
Obřady při posvícení jsou na mnoze podzimné, k. př.
stínání kohouta. Obřad týž viděl jsem sám v Záběhli-
cích blíž Prahy konati. Muž na polo v kata, na polo
v kněze přistrojený kráčel vážně s převelikým mečem
po dědině, následován jsa velkým davem lidstva. —
Na oběť podzimnou káže i výraz německý: „heilige
gemeinwoche.“ Na Moravě zvou k posvícení hosti své
zvláštným pečivem, z v a n e e jmenovaným, kteréž zvaným
juž v sobotu zasílají. Dívky rozdávají též už v sobotu
hochům svým kytek rozmarýnových tkanicemi a třaslav-
kami ozdobených, s kterýmiž ráno i do kostela vstupují.

V Čechách hrají o sv. Václavě též na k r á l e, ni-
koli však jako o letnicích na hrdého, než jen na
c h u d é h o k r á l e a n a c h u d o u k r á l k u. Písně
při tom zpívané jsou velmi báječné: „Naše králka
bosa chodí, tluče nohy o kamení, bílé nohy v rose
brodí, — čím nás nadělíte, to na zámky dáme,
králi a královně podáme, králi vystavíme z kamení
drahého, ze zlata čistého, králce vystavíme z pávové-
ho kvítí májového. Dary se jim život prodlouží, sv.
Václav se vám odslouží (srov. str. 167).“

Sv. Michala. 29. září.

V tomto svatém anděli splývají různé náhledy
středověké. Mezi Němci obíhala pověst, že den sv. M•

ustanoven byl místo starého aegyptského svátku „idoli Mica il,“ což vykládají Saturnem ⁸⁶). — B o j k o v é představují si sv. Michala co hromovládného Peruna. Pořekadla jiných Slovanů dokazují, že si ho mysli co hrdinu a vojína k. př. kašubské přísloví: „sv. Mjichal vrota rozpjichal,“ a polské, že sv. M.: „kopy spychal“ t. všechno s polí spíchal. Na Peruna káže i zvyk český dnem sv. M. otevírati ořechy, žaludy a dubovky (galläpfel) a věštiti z nich. Nalezáli se t. pavouků v nich, říkává se, že rok bude nešťastným. Toť se ovšem, jak výše bylo doloženo, i o jiných svatých vypravovalo. Podle pověstí německo-církevných drží sv. Michal čerta vázaného v pekle až k soudnému dni. V mnohém vrchu slyšeti prý, jak čert (Loki) potřásá svými řetězi. Kovářům bývá i toho dne ve zvyku, když přestali kovati, předce ještě třikrát uhoditi kladivem na prázdno o kovadlo, aby tím utužili okovy čertovi v pekle.

Nejrozšířenější náhled o sv. M. býval však, bráti ho za vůdce zemřelých duší putujících na onen svět. Mysli, že sv. M. někdy již stojí „v hlavách“ umírajících a čert „v patách“ — nebo že duše druhou noc u něho přebývají — že on váží na váhách jich zásluhy a hříchy. Středověk jmenovával sv. M. „p r a e p o s i t u m p a r a d i s i e t p r i n c i p e m a n i m a r u m.“ Česká legenda o sv. Václavu jmenuje ho ústy sv. Václava samého: „r a j s k é h o p r o b o s t a,“ jenž ho vzývá, by duši jeho hospodinu obětoval ⁸⁷). Dle jiné legendy pil sv. Václav dva dni před sv. Michalem na hostině u bratra Boleslava v č e s t archanděla Michala a jmenoval ho „animarum paratum susceptorem clementemque in Paradisi voluptates subvectorem,“

načež všem, libaje je, číši s přípítkem podával⁸⁸). Tím se jeví sv. Michal podobou podobnou co p s y c h o p o m p o s starých. Souvisí s tím dobře, že staří konávali celý týden po sv. M. obřady pro zemřelé, hlavně pak o sobotách („gulden-samstage“). Neděle po sv. M. slula i církevně „pro defunctis.“ Obřady tyto slušely dobře i pohanům, světivším dobou tou rovnodenní p o d z i m n é, či umírajícího slunceboha. Doba sv. M. bývá místně i r o č n ý m t e r m i n e m, jako u nás sv. Havel, t. počátek podzimku. I trhy Michalské mají jako výročné trhy starodávné vůbec svého vztahu starožitného.

Sv. Burgharda. 14. října.

U Lužičanů počínají tím dnem přástky a dlouhé večery shromažďují též u jiných Slovanů děvčata k prádlu. Přástky mají bájeslovného vztahu do sebe, jelikož Bába - Sudička babím svým létem poukazovala takořka sama, že i lidé mají počítí přísti. Přísti bývala původná práce ženštin. „Po přeslici“ je tolik co po matce přibuzenství, ba rozeznávala se i l é n a p o p ř e s l i c i o d l e n mužských (kunkellehen, schleierlehen). Přástky stály tudíž pod dohlídkou a ochranou bílé paní, která u nich právě v zimě činnou byla. Přástky (přistvy na Moravě) bývaly a jsou ještě hlavním zdrojem, kterým se zachovávají a rozšiřují pověsti a písně starobylé. Jelikož se ale mnohdy, když navštěvovali i jinoši přástky a hospodyně dávaly kvasů přástevcem (přistevnicem), nejedny tropily přestupky, bylo jim i církevným i státným zákonům dosti příležitosti podáno, zapovídati přástky.

Na Lužici trvá přádlo až do popelečné (sazné) středy, společnost samu jmenují tam přáza (pšáza), kterou nanejvíce 12 holek navštěvují majíce zanošerku či zpěvačku v čele. V Čechách podávají hospodyně místy starobylym obyčejem děvčatům předoucím jen trnky, šipky, břekyně, lohyně „na oslínky“ t aby dobře nítě mohly uslíňovati. Ve čtvrtek a v sobotu neshromaždovaly se na Moravě přistevnice, co strany čtvrtka na pohanský svátek naráží. Aby se hojně hochů sešlo, smetávají dívky smetiva ze všech koutů doprostřed pokoje slovy: „smetáme smetí, mládence, vdovce, nechť přijde kdo chce, s hory, doly, od stodoly.“ Dívka musí pak smetiva tohoto sebrati do zástěry a vynesti na křížovátka. Stejný obyčej konají o štědrý večer, jen že k smetí na křížovátce složenému dívky ucha svého přikládají, aby ze šumu nějakého budoucí svůj osud věštily.

Sv. Havla. 16. října.

Jako dnem 22. září astronomický se počíná podzim či jeseň, tak se začíná prstonárodní sv. Havlem. Sv. Havel má se tudíž k podzimu tak jak se má sv. Jiří k jaře. Na universitě Pražské obnovovaly se již za času zakladatele Karla IV. hodnosti akademické i o sv. Jiří i o sv. Havle.

Posvícení. 21. října.

Podotkli jsme již výše, že posvícení více stran důležitých do sebe chová: jednu, že na zažinky káže, druhou, že je ukončením léta a počátkem zimního

počasí. Pro tuto svou důležitost slavíváno a slaví se ještě místy posvícení jako každý hod veliký, slavnosti tří- nebo vícedenní. Moravané jmenují tudíž posvícení až podnes prostě h o d y. Pro první svou stránku nebývalo druhdy posvícení nikde týž den slaveno, od dob Josefových však určuje se k „c í s a ř s k é m u p o s v í c e n í“ doba okolo sv. Havla a okolo posvícení církevního. Avšak zvyky národní bývají tak zakořeněny, že nyní místy i staré obvyklé i nové nařízené posvícení světí.

První stránku svou jeví posvícení radovánkami, kvasem, koláči, douškami — druhou stínáním kohouta, jehněte — ubíjením či shazováním kozla se skal, s věží, s radnic, jak to různě na různých místech jindy ve zvyku bývalo, což původně na oběti podzimné ukazuje.

Připomínáme zde jen toho na příklad, že na Kouřimsku ve Gbelích úterý o posvícení po oběti kohoutí, znaku to usmrcení letné doby, mládenci vozívají kata červeně přistrojeného i s jeho ženou po trakaři ku kalu jakémusi, kdež je oba do vody vrhají, jako na jaře Morenu. Je to jistě pozůstatek pohanstva, ježto si na mnohém místě takto se svými bohy počínalo (str. 99. 211.). Místy přistrojují si i kohouta červenou karkulkou (báječně významnou) a vozí ho pak k stínání. Stíná se však kohout obyčejně před krásnou či zlatou hodinkou t. druhý den po posvícení, v pondělí od 11—12. anebo od 12—1., ba někde i od 10—2. společne.

Šimona a Judy. 28. října.

Musil býti druhdy den ten starým Slovanům praslavným, poněvadž ho světíli svatvečerem. V řecké církvi počítávali od sv. Luky, t. j. od 30. října ne-

děle z nova, co naráží snad na způsob dřevný mnohých národů, podzimkem léta svá začínati. Příslovi všech Slovanů srovnávají se v tom, že „na sv. Šimoniše příkluše už zima tiše.“

Dušíček. 2. listopadu.

S ethického stanoviska jeví se jistě velmi chvalitebnou věcí, že pohané, jak jsme na nejednom místě byli shledali, tak hojně se upamatovali zemřelých svých předků, svých dzjadů (dědů), jak Poláci říkají. Zachovávali skutečně jich nesmrtnost i paměti lidskou. Přibližovala-li se tedy zimná doba, zavdávala co čas úmrtí přírody sama sebou opět příležitosti, by se slavily památky zemřelých.

U Římanů bývali „*divi manes*“ pod ochranou boha *Ditis patris* a věřilo se, že na začátek listopadu svět podzemný dušíček se otvíral, což „*mundus patet*“ nazývali. Dušíčky vystupovaly prý v ten čas z hrobů svých, načež je Římané po tři dni ctívali.

Avšak i u nás říkají, že o svatvečer „dušíček“ dušíčky vystupují z očiště, aby si prý přes jednu noc odpočinuly od muk. Druhdy vyzváňeli i církevně o dvanácté hodině v noci všech svatých, tudíž o svatvečer dušíček, dušíčky, jako toho stopy najdeš ještě po dědinách německých až podnes.

V Čechách staví místy hospodář o svatvečer dušíček na ohniště hořící lampu, máslem místo oleje naplněnou, aby si dušíčky máslem opáleniny natíraly. Též pokrmů, drobtů a mouky hází do ohně pro dušíčky, ba na mnohém místě požívají o svatvečer tento

studeného mléka, jímž se, aby se i dušičky tím ochlazovaly, postříkávají. Mléko však co symbol nebeské vláhy a mouka co obět povětrným duchům dávaná jsou dostatečnými důkazy, že původně u pohanů dušičky nepřicházely z očístce, než s nebe oblakového, se vzduchu. I pohané nemívali totiž jednoho toliko místa, ve kterém přebývali zemřelí: některé dušičky bydlely t. v ráji samém, některé však jen v předráji, v nebesích v původním toho slova smyslu.

Dozvěděli jsme se již na jiném místě, že dle vypravování Kosmy, kronikáře našeho, staří Čechové provozovali celé hry na rozcestí, z o v o u c e jmény duchy zemřelých. Souhlasí to úplně s obyčejem jiných národů. Tak volá ku př. u Litvínů a Estonců na den dušiček hospodář duchy svých rodičů, dětí, příbuzných, aby přicházeli a pojídali pokrmů v pokojíku schvalně pro dušičky zatopeném. Jak mile se však domnívají, že dušičky již byly pojedly, co pro ně bylo připraveno, vyhánějí je opět ven. Estonci kladou 2. listopadu v noci pokrmů na hroby, těšíce se, když ráno něco z těch pokrmů je snědeno. Též v Němcích topívali o den dušiček, ba i na Sylvester pokojík pro duše a pikali jim zvláštného pečiva, seel-zöpfe zvaného, jež po celou noc na stole nechávali.

Bývá však až podnes obyčejem u Němců o ten den, jež místy „s e l - g e d ä c h“ zovou, obdarovati se vespolek zvláštným pečivem „s e e l e n“ a „zuckerseelen“ zvaným. U nás pikají pečiva dvojího druhu, jedno jsou housky, „k o s t i s v a t ý c h“ zvané, hnátům zemřelých přes kříž položeným podobné, jichž mívají o den všech svatých v obyčeji (str. 65), druhé pe-

čivo jsou housky, jimžto prosto „dušičky“ říkají, kterých v Tábořsku a jinde žebrákům udělují, v městech pak větších bez vědomí smyslu původného co lahůdek požívají. Místy jim říkají „caledky“, ježto mají podobu měchurky neb skládaničky čtyřhranné. Jméno „caledka“ srovnej k jménu německému „zelten“, co znamená svátečné koláče, pečené o vánocích (leb-zelten, leb-kuchen). Huculové rozdávají až podnes na den dušiček chudým pyrogů, svátečního to jídla, druhdy i v Čechách oblíbeného (stslov. pyr-o, stčes. pyr-a mouka).

Sv. Martina. 11. listopadu.

Den sv. Martina býval druhdy velkým svátkem a oslaven svatvečerem, při kterém církevně i zvony zvonívali. V Hannoversku slaví až podnes svatvečer tento písněmi, slavnými průvody a hlučným hodováním⁸⁹⁾.

Že vstoupil sv. Martin v myslí lidu na místo jakéhosi boha, je jisto, nejisto však, na místo kterého boha. Že to byl bůh vyšších tříd, patrně ze Miklošic-Karajanova „hirtensegen“⁹⁰⁾, nejstarší to téměř památky německé, kde se sv. Martin „Christas hirti“ jmenuje, žádaje od Olafa, aby jeho „minni“ t. na jeho památku pili na místě minni Thorra a Odhina. Pastýřové němečtí modlívali se k němu takto: „der liber herr sant Martein der soll heut meines vihes pflegen und warten.“ V nižším Bavorsku plítají si až podnes pastuchové za dne sv. M. metlu z břízového, dubového a bezového prutu, již pak na jaře vyhánějí krávy.

Německé děti chodívají toho dne průvodem, zpívajice a dary berouce.

U nás ctí lid sv. Martina všeobecně co ochránce skotu, bravu, ba i havěť, představuje si jej co jezdce na bílém koniku jako Svatovíta, hlavně když sníh dne jeho svátku padá, kdežto se v Čechách dí, „že sv. Martin přijel opět na bruně“. Paměť jeho ctí se a ctívá se ještě zvláštným pečivem u Němců „Mär-tens-hörnergen“, u nás „rohliky či roháče“ zvaným, jež z mouky pšeničné pikávají a čeledínům rozdávají. Srovn. pyrogy polské a ruské. Rohliky mají dle jedněch býti podoby rohů dobytčích, dle jiných podoby podkova a zvlášť v Praze jmenují to pečivo podkůvkami. Vykladači němečtí, již mají sv. Martina za zastupitele Thora či Donara (Peruna), vídají v pečivu Martinském starodávnou nádobu či roh k pití (trinkhorn) a staré kalendáře runické kladou skutečně ke dnu sv. Martina co známku takový roh. Avšak i Svatovít slovanský vypočten býval s proslulým rohem a pivalo se na „minu“ či na paměť i jeho i jiných bohův.

Na Plzensku přináší lid do kostelíka sv. Martina nad Všeruby co rok ze železa nakovaných neb z cínu a z olova ulitých údů dobytčích jako obět jakousi, avšak teprva dne 19. listopadu, snad ještě podle starších kalendářů. Slavnost pak sama sv. Martinská vykonává se u nás, co vím, pouhým už hodováním v poledne, kde hus nejhlavnějším bývá jídlem. Dostává z ni nejnížší sluha křídlo, aby prý při práci jen lítal, vyššímu sluhovi podává se stehno, hospodář ale sám si ponechává kobytku a sanici. Z kobytky prorokuje budoucí zimy vlastnost, kobytko

bílá neb přimodralá znamená ku př. tuhou zimu. Sanici usušenou trhává pak hospodář s hospodyní, kdo kratší kousek podrží v ruce, umře prý dříve. Šupky či kůžky z noh husích dávají do střeviců pod nohy, aby se nepotily, neb mezi prsty, aby kuří oka nerůstala. V pověstech bývají zlaté neb bílé kachny, husy neb labutě symbolem netoliko vodných panen, než někdy i přírody a tedy Báby samé. Věštby z kostí husích o sv. Martině jsou tedy původně snad věštby z ztuhlosti zimné.

Zdá se však, že sv. Martin míval jindy i význam u vinobraní a může býti, že jeho svátek býval brán za vinné obžinky. Latinské přísloví středověké: „post Martinum bonum vinum“ a německé výrazy: „Martins-trüncke — herbst-trüncke“ poukazují na to. Srovnati sluší k tomu i vzpomínku výše položenou o rohu k pití sv. Martina. Na Slovanstvě nebývá však sv. Martin, než hlavně sv. Jan (str. 57.) připitky oslaven. Toho vzpomíná k. př. i moravská národní píseň: „pijme vinečko, dobré je, ej, kdože nám ho naleje? Naleje nám ho sv. Jan, požehná nám ho Kristus pán.“ Než je předce pravdou, že i v našich písních Martinských se vždy vzpomíná i vína, k. př. „Naše paní nemocna, ona rána nedočká, nedočká, chtělo se jí vína pít, neměl jí kdo pro něj jít.“ Může tudíž býti, že to jsou pozůstatky toliko pití na paměť sv. Martina.

Bývala ale doba sv. Martina druhdy i oddělením ročné doby, jelikož okolo 5. století staří skutečně o rocích sv. Martinem počínajících se zmiňují, ku př. u Řehoře Turonenského „anni a transitu seu morte sti Martini“⁴³). Staronordické léto či vla-

stně zima počínala 23. listopadem ¹⁰⁾, Čudům je Marti-ku, Martina měsíc listopadem. Sv. Martin počíná tedy téměř už z i m u. Na oddělení ročné narážejí i trhy výročné sv. Martinské, sem tam ještě odbývané. U nás je „m a r t i n k o v a t i“ tolik co službu opouštět, novou nastupovati, ale i hýřiti. Rohlíků sv. Martinských dávali hlavně sluhům z služby vystupujícím. Jisto, že podstaty bájeslovné, jež se nyní kryjí sv. Martinem, sv. Mikulášem, sv. Michalem a sv. Jiřím, druhdy jedny a tytéž bývaly, jsouce jen ve vztazích jednotlivých rozdílné.

Sv. Kateřiny. 25. listopadu.

Dnem tím světívala se někdy jakási slavnost panenská, jejíž stopy u nás v hojných toliko bálech najdeš. Ve Vlasku a to v Sieně bývalo obyčejem, zaopatřovati dne toho v kostele šest chudých panen na vdavky. Mládenci, již je chtěli mít za ženy, podávali jim do kostela jdoucím š á t k ů. Nechtěla-li panna toho mládence, jenž jí byl podal šátek, políbila šátek, dadouc jej nazpět, byl-li jí však mládenec mil, udělala do šátku uzal. Připomínám zde toho obyčeje ³⁰⁾, poněvadž i u Slovanů podávání š á t k u bývá znamením lásky, an šátek jako věnec znamením nevinnosti bývá. Šátkem točiti bývá v písních tolik co svobodným býti.

Filipovki u Rusů 14. u nás 26. listopadu.

Dnem po sv. Kateřině slaví se na Rusku sv. Filipp. Jím počínají už přípravné slavnosti k v á n o c ů m, Filipovki zvané. Podlé národných obyčejů počínají t. tím dnem Rusové již usta-

novovati, kdo a kde s nimi společně bude vánoce slaviti; nastávají tudíž slavné návštěvy a porady téhože účele se týkající. Všickni dnové od sv. Filippa až do štědrého večera jmenují se dnové „do zvezdy.“

Sv. Ondřeje. 30. listopadu.

Tušili jsme právem již výše, že dnem sv. Martina jakási nová ročná doba počíná. Teď vyloživše směr ruských Filipovek můžeme toho doložiti zevrubněji. Bývala to v pohanství skutečně doba připrav už k vánocům, k novému a vítěznému slunoběhu, takořka pohanský adventus. U Slováků je t. den sv. Martina první stry d ž i d e ň, druhý je den sv. Ondřeje a třetí den sv. Lucie. Strygy nejsou však pouhé čarodejnice, než původně jako Vily bohyně vzduchu a vláhy, avšak co Ježi-báby i bohyně zimné, kterým nastávajícími vánočními již se rodí jich záhubce, mladé t. slunce. Ony zjevují se tedy toho času přípravného rády v povětří a na zemi, jako by byly pobouřeny nebezpečenstvím, jež hrozí již jich samovládě zimné. Vily, letné to bohyně, představovali se jako pěkné panny, strygy pak co zimní duchové jako ženy škaředé. Vily střílejí zjevně, strygy ale po d st ř e l u j í toliko, působíce bez zevnitřné rány jakýsi neduh vnitřný (srovn. k tomu hexenschusz u Němců). Sv. Martin, sv. Ondřej a sv. Lucie či vlastně bohové a bohyně, jichž místa tito zaujali, bojují však již proti strygám, stranu držíce nového nastávajícího slunce. Kdo chceš k. př. strygy viděti, urob si stoleček o čtyr nohách na den sv. Ondřeje, a to tak, abys co den až do štědrého večera něco k němu připravil; vez-

meš-li pak stolek o jitřní do kostela a posadíš-li se naň, uvidíš všeho toho, co strygy v kostele tropí ²⁷).

Den sv. Ondřeje bývá též, jako každý novou výroční dobu počínající den, dnem věšticím. Děvčata *M o r a v s k á* slévají k. př. o s v a t v e č e r sv. Ondřeje olovo, jež rozpuštěné přes klíč, jehožto zuby podobu kříže mají, do studené vody pouštějí, aby z podob utuhlých věštily, jakého stavu bude budoucí jich manžel. O den sv. Ondřeje zasazují větvičku višňovou do nádoby zemí naplněného, aby až do štedrého večera rozkvětla, stane-li se tak, provdají se již budoucího roku. Třeba však větvičku tu zalévati vodou z huby pouštěnou. Děvčata *S l o v e n s k á* seji dne sv. Ondřeje lenu na náton a zadávají do vrchňáku přeslice těsto, očekávajíce pak, že jich ten vzbuditi přijde ze sna neb že se jim aspoň „pri-snije,“ kdo jich manžel býti má. Děvčata *č e s k á* postí se ale, aby ve snu nastávajícího manžela spatřily, a *p o l s k á* děvčata věští o sv. Ondřeji o budoucích manželích svých tak, jako o samých vánocích a o Sylvestru.

Na Slovensku vyznamenávají se ještě jmenování právě dnové strydží znamenitým obyčejem „s o c e l j o m c h o d i t.“ „Ocelj“ je hůlka či palica, s kterou muž ráno k dveřím přichází. Ohlašuje se hřmotně, hledívá do obloků (oken) a pokřikuje vší mocí tak dlouho, až se v domě všecko zbudí. Hospodář mu pak otvírá, jej přívětivě vítaje. I muž „s oceljom“ vítá jej, přeje potom všeho štěstí celé rodině k. př. slovy: „aby se vám koleša nelámaly, retiazi netrhaly, hrnce netlúkly“ a t. d. Přišli by ale před „oceljom“ *ž e n s k á* k domu, bylo by to zlé znamení, a žádný by jí věru neotvíral, aby se mu zle nepovodilo ¹⁴).

Slovenský muž „s oceljom“ je patrně podstatou svou podoben srbskému polaznikovi o vánocích a příchoz jeho je ústřeta šťastná (angang. str. 210).

Sv. Barbory. 4. prosince.

Dle výkladů výše položených patří i den sv. Barbory k přípravným dnům vánočním, bývá tudíž i věšticím dnem. Česká děvčata dospělejšího věku řezají si dne sv. B. višňovou či třešnovou větvičku, a dávají ji do vody kdesi na teplé místo, k. př. do chléva, pěstující ji pak pilně čerstvou vodou, aby větev až do vánoc rozkvětla. Vykvětává prý skutečně, avšak jen na hodinu o půlnoci posvátné štědrého večera. Květu toho kladou si děvčata za šněrovačky, což jim dodává moci, přivábí k sobě jinocha, kterého tajně milují. Květ takový bývá o vánočních dobách báječně velvýznamný. Neboť, jak již víme, mysli si pohanstvo, že slunce v zimě hlavně v ráji kryto a činně bývá, pročez v zimě jen v ráji vše květe a zraje, o vánocích pak jeví otvírající se nebe svých květů netoliko uvnitř sebe, než i mimo sebe, ač na hodinku toliko. Květ taký je tudíž návštěvou jara budoucího a lásky jaré a podobné báječné podstaty, jako jsou návštěvy bohyně Báby na přástkách.

Rusové vidají však o den sv. Barbory ($^{16}/_{12}$) hlavně jen přírodní výjev postupující zimy a dí, že „Varvora mosty mostit, Sava gvozdit (hřeby ostří) a Nikola pribivajet.“ Říkají však i: „Varvora zavarit, Sava zakalit a Nikola zakujet,“ čehož i hned vyložíme.

Srbům ale je den ten „Varindan či Varica“ zvaný, velmi a to bájeslovně významným. Strojí si t.

dne toho zvláštní odvářku: „varu, varicu“ zvanou, složenou ze všelikého obilí a vařiva. Místy přistavují varu již dne před sv. Barborou, aby se alespoň na den svatého Savy ochladila, pročež dí: „Varvarica vari, a Savica chladi“ (srovn. ruské: „Varvora zavariť“). Srbové, kterým se už dnem sv. Barbory varica byla ochladila, hledí, zdaž lze na den sv. Savy nějakého znamení na ní spatřiti. Navřela-li z jedné strany, sejí pak na tu stranu žita budoucího léta. V Boce (Bocca di Cattaro) hledívají ale hlavně na vrch vary, najdou-li se při ochladlé vaře hrbole, ukazují na bohatství, ukážou-li se ale cesty a rozpukliny na ní, znamená to smrt a hroby. V Boce nosívají varicu i k vodám, ničehož na cestě nepromluvice, u vody pak rozdrobují varicu a posypávají jí vodu řkouce: „dobré jitro! chladná vodo! my tobě varice (dáváme) a ty vodice nám jařiny (pšenice jaré) janjice (jehňata?) i mužské glavice (při porodu) i svake srejtjice“ (vše štěstí). V ostatném Srbsku zpívají při vaření vary: „Vara vaří varici, by se rojily jařiny i děti i junci“ (býčata) nebo: „vzkazuje Varica Bož i fi (bůžku, štědrému dni) by ji poslal od v e p ř e nožici,“ neboť vepř bývá hlavním jídlem Srbův o štědrý večer, jak jsme se toho již výše byli dočtli. Posypávají varicu i po domě řkouce: „tolika lidí, volů, koňů, úlů, nádob oleje, lodí, košů (stodol), ať se plodí plod i rod.“ Též úly posypávají varicí, volajíce: „uročníci i uročnice dolů ze dvora — nenávistníci a nenávistnice dolů ze dvora — poběhlíci a poběhlíci dolů ze dvora — a moje včely k východu na dvůr.“

Varici míchají i solí podávajíce jí pak dobytku.

Patrné, že varica jim je čarovným pokrmem proti všemu zlému. — Na Moravě (okolo Rožnova) mají naopak stravu vánočnou za pokrm čarovný. Odkládají t. z každého jídla o štědrý večer částku na zvláštnou mísu pro hovádky, suší pak drobtý tyto v peci, podávajíc je potom po celý rok zvlášť kravám, aby je uchránili před čarodějkami. Jídla vánočná jsou však tato: hrušky, kvačky (kvaky, cvikle), kolník (kolínek), vařený hrách, krupičná kaše, polívka smetanová, smažená ryba, vdolky či báby, jablka, ořechy a švestky. Na mnohých místech stloukávají však i všeho druhu obilí či zboží a to po vánocích, neboť o vánocích samých je zvykem, ponechat druhů těchto obilných v posvátném ubruse. Při večeři mívají pod ubrusem celý snop rozložený, jak jsme to byli spatřili i u jiných Slovanů (str. 14. 15.).

Sv. Mikuláše. 6. prosince.

Svátek sv. Mikuláše splývá v myslí báječné téměř již s vánoce, zvlášť pak podle starších kalendářů, jako k. př. u Rusů až podnes připadá sv. Mikuláš teprva 18. prosince. O vánocích vrací se postup světla denního, jasná nebesa či ráj otvírají se opět a panování světlo- či běl-bohů počíná znovu při zanikání moci černobohů zimných — anebo — abychom to jinak ještě vyřkli: staří bohové, Dědy, Báby ustupují vládu svou mladším. Tím se vysvětluje i domnění Rusínů v Haliči, že sv. Mikuláš převezme vládu světa, až prý náš pán bůh sestárne. Pod jménem Mikuláše, jež co „Nikolaos“ znamená vítěze národního, kryje se totiž bezpochyby u Slovanů Svatovit, u Němců pak Wuotan (Odhinn).

Bájili pohané, že v přechodném tomto čase vánočním Svatovit s Perunem (avšak ještě v zimné toho boha či v zlé podobě) navštěvuje lidi, rovným to způsobem jako u nás lid až podnes vypravuje, že p. Ježíš s Petrem chodíval po světě. V legendách takových mívá i sv. Petr vždy jakousi ochablou, nechvalitebnou vlastnost do sebe, kdežto pán Ježíš výjevem je čistě dobročinnosti. Jestliť tudíž k pravdě podobno, že jako na místo Vesny na mnoze vstoupila v bájích p. Marie, takže na místo světloboha dobročinného Ježíš a na místo ochabujícího Peruna sv. Petr byl vstoupil. Sv. Mikuláš a p. Ježíš zastupují tedy v tom ohledě stejnou osobnost báječnou a rozdávají skutečně oba darů, někde sv. Mikuláš místo bývalého Víta či boha vzduchu k novému světlu dospělého, někde ale Ježíšek místo mladého slunceboha. Pohanstvo ale, ba i středověk ještě, neuspokojovalo se pouhými pohádkami, jako na mnoze my, než majíc silnější plastické či dramatické moci do sebe, vykonávalo i hned obřady svými to, co myslí bájilo. Pozůstatkem takového dramatického zjevení bývá u nás i návštěva sv. Mikuláše s čertem, (ve Švýcařích „Samiklaus mit dem Schmutzli“). Že se Perun v středověku obrátil v čerta, je věci vůbec známou. — Řetěz pak, na kterém někdy sv. M. vodívá čerta, je vnější úkaz okovy báječné, kterou se v mysli lidu i v pověstech našich zimní bohové vůbec víží. Na Moravě bývá sv. M. doprovázen hojnými v čerty a židy přestrojenými hochy. Neukazoval se však za starodávna Perun tento v podobě moderného čerta, než s příznaky na mnoze starověkými. Tak chodíval a chodí místy ještě ve Švédsku Julbock, muž co

kozel přistrojený a počerněný, v Němcích chodivá místo čerta se sv. Mikulášem muž nesa řečtačku k o z l í kůží potaženou (klapperbock), co zřejmě na Peruna káže, jemuž byli kozli zasvěceni; někdy bývá muž hrachovinou obvinut, jehož i my, ale na jaře, co „medvěda“ známe. Řečtačkou působil muž onen hřmotu velikého, jak u nás i čert řetězem svým strašně chrastivá, co buď na hřímajícího Peruna káže, buď na ruch v povětří, o kterém se po celý čas vánočný bájilo. Ruch týž napodňoboval se nesmírným boučáním a tlučením (anklopferleinstage) obřadně a vysvětluje se podáním, že o vánocích zvlášť „wütendes heer“ či u nás „Meluzína“ se jeví.

Sv. Mikuláš přichází nyní ovšem hlavně jen co kněz či biskup přestrojený, avšak nebylo tomu tak v dávnověkosti. Jako Svatovít v bájích jezdil na bílém svém koníku, tak si představovaly první doby středověku i sv. Mikuláše co rytíře v brnění (jako k. př. nyní ještě sv. Jiří) a děti německé sypávaly si o svatvečer sv. Mikuláše ovsu do střevců, jež pak vysypávali na velkou mísu, aby jej tak podati mohli k o n i sv. Mikuláše.

Nepřichází též všude M. a čert asi tři neděle před vánoce, nýbrž místy na vánoce samé. V Sedmíhradsku znají ho Němci co K r ä s t - m o a n (Kristmann). Dělají mu z díže či necek koníka, bílým plátnem potaženého, na kterémž sedě, zaobalen bývá v p l á š ť, a dětem darů rozdává ¹⁰⁶).

Plášť je symbol větru a Mikuláši-Vítovi tedy nutným oděvem, jako meč-blesk Perunovi je zbrání. Upozorňuji na českou píseň: Mikuláš ztratil plášť, Mikuláška sukni, byly oba smutní. Kdo mívá v bájích divotvor-

ný pláště, létává s ním kam jen chce, jako kdo mívá meč, porubává jim vše. Mikuláši-Vítovi přináležel za starodávna jistě i klobouk, jakéhož sochy boha toho i mívaly, poněvadž klobouk býval symbolem nebe oblakového, kryjícího ráj světly. V pověstech tedy kdo má divotvorný klobouk, stává se neviditelným. Těž u nás přichází sv. Mikuláš tajně a na mnoze dětem i neviditelně, ponechávaje jim toliko darů. Nikdy nevidíme ho též s obnaženou hlavou navštěvovati domy.

Vždy bývá sv. Mikuláš původně dobrý, dary dává. Později ovšem, hlavně když sám přicházel, jako v Německu co knecht R u p r e c h t, v Rakousku co K r a m p u s, v Bavorsku co S e m p e r, v Loketsku co Z e m p e r jevil i dobrou i zlou stranu, obdaruje dobrých a trestaje zlých, co snad místy hlubšího mívalo smyslu. Mělo to doložiti totožnost Svatovíta a Peruna, totožnost jedné a téže přírody, jež v přechodu svém právě ze zimy na jaro i zlou byti si objevovala i dobročinnou. Připamatují též, že i v slovanských pověstech nemotorní, neohrabaní, ba někdy i přihlouplí rekové, siláci či obři téhož bývají významu.

Čím blíže však sv. Mikuláš stál vánocům, tím snadněji bylo jemu, splynouti s Ježíškem vždy dobročinným. Na Lužici k. př. nechodí M., než místo něho „b o ž e d ž j e c o“ od rodiny k rodině, přinášejíc dobrým dětem darů a doprovázeno jsouc někdy R u m p r i c h e m, R u m p u d i c h e m t. mužem v obráceném kožiše.

Pozorovati slušno i to, že až podnes sv. M. darů nedává, než n a k l á d á, co má ráz prastaré dávnověkosti do sebe. Děti naše říkají též pořekadlem starodávným,

„co nám sv. M. nadělí,“ jako staří Čechové podle Vaceráda „naděli-bóh“ nazývali „avitarium, quod super mensuram vel pondus justum adiciebatur, ut cumulus vocatur in modio.“ Jak němečtí hoši si ovsa sypávali do střevců pro koně Mikulášova, tak vykládají děti naše hlavně punčochy za okna, aby jim ve spaní do nich darů nadělil sv. Mikuláš. Toť bije ještě na starý náhled, že zvenčí, ze vzduchu, z podnebes či z podkraje ráje přichází Vít-Mikuláš a přináší darů rajských až potud tam ukrytých. Na Moravě očekávají s večera sv. Mikuláše přímo po řetězi zlatém s nebe se spouštějícího.

Ježíšek ale nenakládá do okna, nejsou větrobohem, než rozdává přímo — někdy neviditelně a tajně, někdy zastoupen jsa andělem (v jehožto společnosti jeví se někdy i čert). —

Metly sv. Mikulášem dětem obyčejně darované byly původně pruty čarovné (virgulæ, wünschelruten) či pomlázky. Ve Švýcařích věšejí dary Samiklausa na stromek, což vzpomíná na pohanský voreček štěstí, heckbeutel ¹⁰⁸). Stromek bývá ozdoben a osvětlen jako náš stromek vánočný, obraz to rajského stromu. V Sedmíhradsku jmenují nadělení to „einsacken.“

Jako o každý velký svátek mívali za starodávna jistě i Slované na svatvečer sv. Mikuláše zvláštného pečiva či jídla, nyní jídají jen Srbové varicu na den sv. Mikuláše a pijí na česť sv. M. „Jož boga molimo i prečistu slavu! sveti Nikola, svjema nam pomozi! ti nam daj vince veselo piti, veselo piti, u časti biti.“ Němci strojí ještě zvláštného pečiva, Niklaszöpfle zvaného, t. vánočné už pletenice.

Že dary vánočné bývaly původně oběti, trvající od sv. Mikuláše až k novému roku, ba původně až ke třem králům, dokazuje snad i jméno měsíce prosince u vymřelých Polabanů jako divem zachované t. t r e b e - m o n , měsíc třeb či oběti.

Sv. Lucie. 13. prosince.

Dvanáctého prosince je s v a t v e č e r a 13. pr. den sv. Lucie. Jméno Lucia znamená světlou či za dne zrozenou. Podle starých kalendářů připadával svátek sv. L. o něco později než nyní, u Rusů k. př. připadá na 25. pros., konec to už nejdelsích nocí. Proto kladou Rusové na 24. (u nás 12.) pros., na svatvečer to sv. Lucie, zimný „solnovorot,“ solstitium, též „p o v o r o t n i k“ zván. Cisiojan náš z 13. století praví tedy právem: „stoj tvirdo Lucia“ a cisiojan z r. 1520 „sv. Lucie ukazuje svú moc, neb nám dává nejdelsí noc.“ Říkávali však též, že ten čas noc a den „stojí,“ jako až podnes pravíme: „sv. Lucie noci upije.“ Jméno sv. L. t. s v ě t l é spojovalo v mysli učenců středověkých Lucii s Perachtou, s bílou paní, o které se právě o té době bájilo, že, jako sv. Mikuláš navštěvuje děti, ona že navštěvuje přástevnice. Tím vyrozumíme i cisiojanu z r. 1614 „v dlouhé noci Lucie předla“⁵⁰⁾. S objevením se bílé paní bývá však i ruch vícekráté již podotknutý spojen, jenž původně působení Svatovíta a Meluziny naznačoval a běsením se v obřadech vánočných napodobňoval.

Na S l o v e n s k u scházejí se hlavně v noci sv. Lucie, již dnem s t r y d ž í m jmenují, strygy na Tokaiském vrchu při Tise, světice tam svých „r á k o š ů“⁶⁶⁾.

Na Moravě ctí sv. Lucii co patronku proti čarodějkám. Gazděny (hospodyně) píkají různých bylin do pečiva, podávajice ho po kousku kravám a to až do štědrého večera. O té době zamýkají úzkostlivě chlívy zámek, aby nižádný cizi nemohl do něho vstoupiti, poněvadž v té době čarodějky hledívají z chlíva kousek hnoje ukrasti, aby jim kravám udělaly. Neprodávají gazděny též ni krůpěje mléka za touže příčinou. Odkládají též každý den až k štědrému večeru polinka, aby si o půlnoci vánočního svátku jimi zatopily. Uchránily-li si veškerého uhlí z těchto polínek, nemá žádná čarodějka moci nad nimi ¹¹¹).

Souvisí bezpochyby s tím, že u nás lid čeremuchu či střemku dřívím sv. Lucie (*prunus padus*, *traubenkirsche*) jmenuje a jí proti běžnosti užívá, jakož i lidé v noci čarodejnické před 1. májem větvě toho dříví lámají, mníce, že jsou prospěšné proti čarám škodným. U Němců byl jeřab či řeřab (*sorbus*) Donarovi zasvěcen, čímž i duchy i čarodejnice zaháněli.

Na Moravě věští z povětrnosti dne sv. Lucie a následujících 12 dní povětrnost budoucích měsíců nového roku, jako jinde toho dělají o štědrý večer.

Sv. Nikasia. 14. prosince.

V zemích jindy slovansko-Polabských (Wendland) je obyčejem, o den sv. Nikasia na všechna místa, kam se nemají dostat německé myši, napsati při přísném mlčení jméno sv. Nikasia s třemi křížky ⁹¹). O myších těch bájilo se, že nestvořil jich bůh, než jen čert sám.

Sv. Tomáše. 20. prosince.

I sv. Tomáš mival za starodávna svého zvláštného svatvečera, 20. pr., a ctíval se, jak prastarý ka-

lendář německý z r. 1478 dokazuje, 21. prosince. Dne toho musí v Lužici obecný sluha dědiny či hromady, k. př. pastýř, ponocný s obnaženou hlavou před hromadu vstoupiti, aby ho v úřadě svém tato potvrdila. Káže to na jakési počínání roku služebného tímto dnem, jako u nás dnem sv. Štěpána 26. prosince.

Ve Švýcarsku vlekou ustrojenou bábu *Posterli* zvanou s hrozným hřmotem do nějaké dědiny, ponechávajíce ji pak tam. *Posterli* má někdy podobu osla někdy podobu kozy. Vlekou ji někdy též po saních. Je to pozůstatek zpotvořený obřadu důstojného navštěvování bílé paní či *Perachty*, ač v zimné ještě či v podobě naší železné báby (*Perchta mit der eisenen nase*). Železo bývá symbolem ledu.

Adama i Evy. 24. prosince.

Jako bychom čtenáře v skutku po světě obráceném vodili, končíme spis svůj Adamem a Evou, prvními lidmi světa.

Pohanské přísloví: *ab ovo Ladae incipere ne přešlo na E v u*, než na Adama: „od Adama počítí“ je tolik co z prvopočátku začínati.

Praotec lidí, Adam, býval v dobách středověkých mnohonásobně vplítán v vzpomínky pohanské. Jsou pak dvojí stránky vztahův takových. Co do prvé byl Adam brán jako pratělo, netoliko lidí, nýbrž přírody vůbec a kolovaly jsou nejrůznější pověsti po Evropě, z jakých částí složeno bylo toto pratělo Adamovo. Avšak domnívaje se, že ze všech těch pověstí ni jedna není ryze slovanská, než že povstaly dílem z pověstí rabbinův, dílem z geo- a theo-gonie Skandinavcův, odkazují tímto na bájesloví patřičná. Druhé

pak stránky pověsti o Adamovi týkají se ho co jednotlivce v ráji. Představa ráje Adamova je ovšem církví v Slovanstvo uvedená, ač neschází vztahů vzájemných mezi pohanským a bibliickým rájem. Jméno ráj zdá se však býti prastaré, pohanské, nedadouc se bohužel co do kořene vysvětliti.

Raini je slovinsky a ranke, rance korutansky tolik co nebožtik. O nebožtících zobecněl, jak se zdá, v pohanství výraz, že sedí v klíně božím. Nevcházeli však všickni zemřelí po smrti v ráj, než jen někteří a to jistými cestami a podmínkami.

Ráj uvázl v mysli křesťanské co blahobyť i ve živobyťi, tak di Rus „Chozjain“ (hospodář) v domu „kak Adam v raji.“

Divné je přísloví polské: „na święty Adam“ ve smyslu slovenského: „na svatého Dindy, co nebude nikdy,“ nebo českého „na psí letnice.“ Polák di též „na sv. Nigdy — na św. Bóg-vie — na zielone święta!“ a Čech „na letničky,“ co vše musí býti jakousi přezdívkou některých dob pohanských kalendářů.

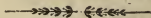
Dle pověsti nemohl Adam jablka Evou mu podaného spolknouti, ohryzek uvázl mu v chřtánu, pročež se největší chrupavka v chřtánu jmenuje Adamovo jablko, což Rusové k a d y k jmenují, co jim je i čert. Jsouť ale jablka Adamova jistý druh jablek s vraskalým povrchem, v němžto lid vidá stopy zubův Adamových. Adamova goľova je Rusům kořen mandragory, mužíčka, kterým se čarovalo, Adamova kosť je zkamenělé dřevo, jež se v Archangelsku a v Sibíři na břehách ledovitého moře nalézá ⁹²). „Adam“ býval brán v. středověku mnohdy

i co hříšník. „Starý Adam“ je tolik co křehkost lidská. Protož jmenovali Němci popelec „den tag, wo man den alten Adam austreibt.“

Mnoho rostlin vzalo jména svého i když nikoli od Adama, předce od ráje k. př. polsky: r a y s k a trava, vonna trava, iuncus odoratus, kameelheu — r a y s k i e dřevo, agalalochium, paradiesholz — r a y s k i e jablko, citrus decumana, co se i „sviętojanskie jablko“ jmenují (cf. poma aurantia), — r a y s k i e ziarno, amomum grana paradisi, paradieskorn — r a y s k a figa, musa paradisiaca. U Čechů je ale r a j s k é jablko pyrus malus pumilla, malum musteum nebo cucumis cococynthis, wilder kürbis, též mandragora — r a j s k é zrno či r a j s k é zrní cardamomum.

Se strany stanoviska kultury a ethnografie jsou i přísloví vzácná: p o l s k é: Dziabeł Ewę po w ł o s k u zvodził, Eva Adama po c e s k u, bóg jich po n i e m e c k u gromił, anioł zas po w e g g i e r s k u z raju vygnał — opět p o l s k é: gdy Adam z Ewą kopał, prośe, kto komu na óv čas chłopal? c e s k é: Eva předla, Adam kopal, kdož zemanu koně koval? S těmito srovnej staroněmecké přísloví: als Adam hackt und Eva spann, sag, wo war da der edelmann.

Výraz „als Eva spann“ sluší porovnatí s německým příslovím „von der guten alten zeit, in der noch Berta spann,“ s vlaským příslovím „nel tempo, ove Berta filava“ a s francouzským „au temps que la reine Berthe filait,“ co znamená čas dávnověký, dobu, v které se ještě věřivalo v bílou paní předoucí.

Seznam

nejhlavnějších zřidel v tomto spisu použitých.

1. Slovenské pověsti a pohádky od Bož. Němcové. V Praze, 1858. 8 svazečků. — Dosti věrné, ač tiskem neúhledné vydání slov. pověstí pro Čechy.
2. Srpske narodne pjesme - izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču, 1841. — Hlavně kniha první chová v sobě bohatý zdroj bájeslovný.
3. Moravské národní písně, sebrané od Fr. Sušila. V Brně, 2. vyd. 1853—1859. 8 svaz. — Chvalně známá sbírka. Bohatou literaturu písní národních najdeš, co se týká starších sbírek, ve spisu Šafaříkové: bibliografický přehled sbírek Slovanských národních písní. V Praze, 1838. Viz čas. č. m. 1838. IV.
4. Germanische mythen. Forschungen von Wilh. Mannhardt. Berlin, 1858. — Dílo německou pilností sestavené a německou důkladností vyložené, jež k srovnávání slovanských bájí k německým velmi je působivé.
5. Pověry národní v Čechách od J. V. Houšky. Čas. č. m. 1853—1855. — Bohatá, ale poněkud nekritická a neuhlazená sbírka.
6. Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje (a nápěvy) ohledem na bájesloví Slovanské, jež sebral W. J. Sumlorck-Krolmus. V Praze, 1845—1851.

- 3 svaz. — Důležitější to spis, než se na první pohled zdá, avšak nekriticky i co do obsahu i co do formy sestavený.
7. Srpski riečnik - izdao Vuk Stef. K a r a d ž i ć. U Beču 1852. — Není to pouze mluvnický slovník, než realný na mnoze lexicon, týkaje se dějepisu, starožitných obřadů a výrazů jhoslovanských.
8. Lettisches Lexicon von G. Fr. Stender. Mitau, 1789. — Litauisch deutsches Wörterbuch von Chr. G. Mielcke. Königsberg, 1800. — Wörterbuch der litauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg, 1850. — Nesselmannův slovník je nejbohatší, ale podle babilonského hláskosloví uspořádaný. Pravopis správný shledáš v „glossaru“ malém Schleicherově připojeném k: handbuch der litau. sprache Prag, 1856. II. díl.
9. Haupt und Schmalzer: Volkslieder der Wenden in der Lausitz. Grimma, 1841. 2 svazky. — Chová v sobě i hojné popisy mravů, obyčejů, obřadů, přísloví. Malá Lužice mohla by býti v tomto ohledu vzorem mnohé velké a mohutné říše Slovanské.
10. Jak. Grimm: deutsche mythologie. Göttingen, 1844. 2 vyd. 2 svazky. — Grimm založil vědu porovnávajícího bájesloví na pevném historickém základě, slouží tudíž spis jeho i k bádání slovanských bájí. Srovn. č. 26. — W. Müller: geschichte und system der altdeutschen religion. Göttingen, 1844. — Stručný to přehled německého bájesloví a v jistém ohledu i dodatek ke spisu Grimmovu
11. Vuk St. Karadžić: Montenegro. Viz číslo 2. 76.
12. Slovenské noviny. Ve Vídni, 1855. Redaktor D. Lichard, spolupracovník Dr. Herm. Jireček. Příloha: „Světazor“ list pro zábavu a literaturu. Mnohý příspěvek tu podán k starožitnostem Slovanským. Vydáním Muraňského statutu od r. 1585 zavděčil se p. Jireček hlavně každému starožitníku.
13. Rukopis královodvorský. Původní vydání V. Hanky.

V Praze 1819. — Chlouba tato českého národu známa byla v Královédvoře nejméně již v rocích 1803, 1804 (č. č. m. 1859. 404), v roku pak 1817 seznámil se tam s ní p. V. Hanka. Nepostaral se však až posud nikdo o správné, vědecké vydání (Krit. Bl. III. 338).

14. Mnohý doklad spisu svého děkuji dílem ústnému, dílem písemnému, ač netištěnému posud, podání paní Bož. Němcové, rovněž jak sbírkou mnohou vzácných látek povinnen jsem drahému svému příteli Janu Helzeletovi v Brně.
15. K. Weinhold: Die deutschen Frauen im Mittelalter. Ein Beitrag zu den Hausalterthümern der Germanen. Wien, 1851. Důkladný a soudný spis, jako každý proslulého Weinholda v Hradci Štyrském.
16. Dlouhý, široký a bystrozraký. Česká nár. pohádka od K. J. Erbena. Perly české. V Praze 1855. 320—336: — První to kritický rozbor a výklad pověstí národných. Erben vyjasnil mnohou již stránku starožitností slovanských, srovn. k. př. obětování zemi v čas. č. m. 1848. I.
17. Alpensagen. Volksüberlieferungen aus der Schweiz, Vorarlberg, Kärnten, Steiermark und Oesterreich, von Th. Vernalcken. Wien, 1858. — Zajímavý a důležitý material, sronv. hlavně oddělení VII. Zeiten und Feste des Volkes, Sitten, Gebräuche, Aberglauben.
18. Römische Mythologie von L. Preller. Berlin, 1858. Stručný to přehled. Viz kritiku spisu v Mnichovských: gelehrte Anzeigen, 1859, č. 50—52.
19. Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache von P. J. Šafařík und Fr. Palacký. Prag 1840. Důležitý spis hlavně se strany „Zelenohorského rukopisu“ (v. krit. Bl. III. 141), pokročilost vědy jazykozpytecké požadovala by však již nového vydání.
20. J. Sacharov: Skazanija rusk. naroda. Petersb. 1836, 1837. — Piesni ruskago naroda. 1838. Podle Sacharova: Jordan, das russ. Weihnachtsfest. Slav. Jahrb. 1843. — Jméno Sacharovo vážné.

21. P. J. Šafařík: Slované starožitnosti. V Praze 1852. Dílo evropské slávy. Přeskoda, že pokračování uvázlo. Srovn. číslo 19.
22. Fr. Lad. Čelakovského: mudrosloví národu Slovánského v příslovích. V Praze, 1852. — Úsudek o práci této přítele nezapomenutelného najdeš v mé: „literatuře příslovnictví Slovánského.“ V Praze, 1853. 94—103.
23. Du-Cange: glossarium mediae et infimae latinitatis. Edit. Herschel. Parisiis, 1843. — Vydání rozmnožené, výběrné.
24. Písňe národní v Čechách, sebral K. J. Erben. V Praze, 1842. 3 svaz. Prvního svazku druhé vydání vyšlo r. 1852, žel bez výkladů prvního vydání, bohaté vědomosti Erbenovy byly by výklady svými spis prostonárodní povýšily na stupeň vědeckosti. Očekáváme nového rozmnoženého vydání dychtivě.
25. Pohorská vesnice Pověstka Bož. Němcové. V Praze, 1856. Chová četných zpráv o mravích a obyčejích národných, jako též „Babička“ roku 1855 vyšlá.
26. Jak. Grimm: Geschichte der deutschen Sprache. Leipzig, 1848. 2 svazky. — Mýlil by se, kdoby v bohaté té knize hledal dějiny toliko vývinů řeči německé, jestli ona hlavně hojným zdrojem i starožitností vůbec i bájí zvlášť a to srovnávacím svým způsobem Viz číslo 10.
27. Slovníček Slovenský. Sebral Vilém Dušan (Lambl). čas. česk. mus. 1848. II. — Malý, ale velmi vhodný. Proč nepokračujeme u vydávání vzácností tohoto nářečí? —
28. A. W. Šembera: Jazyk Moravský v Pruském Slezsku. Čas. č. m. 1842. — Vysoké Mýto. V Holomouci. 1845. — Mnoho dobré látky.
29. Tomáše ze Štítného knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Vydal K. J. Erben. V Praze, 1852. — Štítný je z klasiků našich jeden nej-přednější.

30. Chr. G. Haltaus: *Jahrzeitbuch der Deutschen des Mittelalters*. Herausg. durch Scheffer. Erlangen, 1797. — Nejlepší to vydání starého Haltause.
31. O duševním a básnickém životě lidu polského. *Národopisní obraz* od K. V. Zapa. Č. č. m. 1840. Obrázek na zkušenosti spisovatelově a hlavně choti jeho Honoraty, žel! zvěčnělé již založený.
32. V. Dunder: *Vánoční obrázek z Haliče*. Koleda. V Brně, 1855. — Dobrý, jednoduchý obraz. Rovněž chvalitebné jsou nástiny ze života „Rusínův“ v Koledě r. 1854 umístěné.
33. Uiber die altertümliche sitte der angebinde bei Deutschen, Slaven und Litauern von J. J. Hanuš. Prag, 1855.
34. Rakoviecki: *Pravda ruskaja*. Ve Varšavě, 1820—1822. — Úsudky zevrubné najdeš ve Wiener Jahrbücher. Ročník 1824. 27. svaz. 88—119. Viz číslo 79.
35. Die indo-slav. Göttin Kalanda, Koleda von Terstenjak, im Aufmerksamen 1858. Nro. 45. Viz: kritische Blätter. Prag, 1858. str. 189. 283.
36. P. J. Šafařík: *rozkvět bulh. lit.* Č. č. m. 1848. I. Srovn. čísla 19. 21.
37. Jos. Jungmann: *Slovník česk. něm.* 1835—1839. Co pilnost a učenost jednotlivce tehdejších dob s to byla, dokázal náš Jungmann. Srovn. č. 45. Wiener Jahrbücher der Literatur. 27. svazek. I mnoho jiných svazkův toho velkého díla podává příspěvkův k bájesloví ku př. r. 1818. III. sv. str. 147.
38. Sněgirev: *ruskije prostonarod. prazniky i sujeverynye obrjady*. V Moskvě. 1837. 1838. Bohatý material.
39. D. J. Vagylevič: *Huculové*. Č. č. m. 1838 — *Bojkové, lid rusko-slovanský v Haliči*. Č. č. m. 1841. Velmi bohatí spisové, nesouce v sobě zdroje zkušenosti zvláštní.
40. Adauctus Voigt: *Uiber den Kalender der Slaven besonders der Böhmen*. Abhandl. einer Privatge-

sellschaft. Prag. 1777. III. Band. Pokračování toho ve Wiener Realzeitung 1777. 5. Stück. — Alter's Beitrag zur practischen Diplomatiek der Slaven 1801. Wien. Srov. Dobrovského Slovanku v Praze. 1814. — Fr. P a l a c k é h o o pranostikách a kalendářích českých zvláště v 16. století. — Staročeský všeobecný kalendář čili o počítání dnů v roce u starých Čechů. Pomůcka k diplomacie české. Č. č. m. 1829. Pomůcky vzácné.

41. Bartossi Chron. tom. I. monum. inedit. Boh. 214.
42. B ö h m e r's Chronik von Pommern. 290. 291.
43. King: Gebräuche der russischen Kirche. 359. Srov. historické a umělecké líčení 3 králů Zapper-tem v Epiphania. Wien. Sitz. ber. 1856. 21. svaz. Mimochodem podávají spisy tyto mnoho vhodného.
44. V museum česk. chovaný pod známkou 60. D. 2.
45. Słownik języka Polskiego przez M. Sam. Bogum. Linde. W Warszawie. 1807—1814. 6 dílů. Nové vydání dospívá právě ku konci. Slovník Lindého byl vzorem našemu vzkřísiteli narodnému — Jungmannovi.
46. K. J. Erben: O dvojici a trojici ve slovanském bájesloví. Č. č. m. 1857. Přemnoho důležité, ba vzácné látky, ale výklady filologické i úsudky bájeslovné jsou na mnoze smělé. Srov. číslo: 16. 24.
47. Appendini: Notizie sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusi. Ragusa. 1802. Věcí dobrý spis, formou chatrný.
48. Prager Zeitung, redig. v. Dr. Bruna. 1859. N. 61.
49. J. Jungmann: historie literatury české. 2. vyd. v Praze. 1849. — A. V. Šembera: Dějiny řeči a lit. československé. Věk starší. Ve Vídni, 1858. Viz Kritische Blätter. Prag, 1858. 140.
50. V. H a n k y staročeské cisiojani. Č. č. m. 1853. — Kalendářiky vzácné, české cisiojani nejsou vůbec té strašné nemotornosti co latinské.
51. J. Kollár: Sláva bohyně. V Pešti, 1839. Srovnalost indické a slavské myth. IV. odděl. — Spis zcestný a nekritický, ale bohaté látky.

52. Taciti Germania edit. Trosz 1841.
53. Żegota Pauli: pieśni ludu Polskiego v Galycyi. Lvón, 1838. — Pieśni ludu ruskiego. 1839. W. z. Oleska (Zaleski) pieśni ludu Galicyjskiego. Lvón, 1833. — Sbírký bohaté a na mnoze i výklady svými důležitě. Předmluva ubohého Zaleského překrásná, vědecká, vzorná.
54. M. G. Ch. Hilschern: Curiose Gedanken von dem Gebrauche am Sonntage laetare den Todt austreiben. Dresden u. Leipzig, 1701. — Bohatý obsah v tláchavé formě.
55. L. A. Incewicz: Przysłowia ludu litewskiego ve Vilně, 1840. srovn. Tygodn. Petersburski, 1836. č. 29. — Incewicz: sbírka narodn. pieśni litew. Vilna, 1838. Viz: liter. příslovn. str. 87. —
56. V. Nebeský: legenda o sv. Alexiovi. Č. č. m. 1851.
57. K. Weinhold: Deutsches und Slavisches in Schlesien. 1852. Kuhn's Zeitschrift. I. 247. Viz. č. 15. O Nornách (Rojenicích) jedná Weinhold hlavně ve spisu: die Riesen des germanischen Mythus (Wien. 1858. 25) a Haupt v „Zeitschrift für Deutsches Alterthum.“ VI. 460.
58. P. J. Šafařík: Písňe světské lidu slov. v Uhřích. V Pešti, 1822—1827. — Srovn. čísla 19. 21. 36. Fr. L. Čelakovského: národ. písňe slov. V Praze, 1822—1827. Srovn. číslo 22. — J. Kollára: narod. zpěvanky. V Pešti. 1834. Srovn. č. 3. 51. — Šafařík, Čelakovský, Kollár jsou zakladatelé sbírek písni národných.
59. Augusti, die Feste der alten Christen. Leipzig, 1817. Pro dobu, v které vyšel tento spis, je dosti důkladný.
60. Dm. Šepping: Mithy slavjanskago jazyčestva. V Moskvě, 1849. — Mythologie pravá nepovstane jinak, leč monografiemi hojnějšími, důkladnějšími, než jich posud máme.
61. J. Grimm Rechtsalterthümer. Götting. 1828. — Kéz bychom i my spis takový měli. Příspěvkův k němu již je hojných.

62. J. Flu c k katholische Liturgik. Regensburg. 1855. — S praktického hlediště podniknutá práce.
63. Balbini miscellan. bohem. I. 3. 189.
64. Pott. Personennamen. 400. — Kdoby neznal Potta, Grimma, Boppa v jich rozdílnosti? —
65. K o p i t a r: Glagolita Clozianus. Vindob. 1836. — Kdoby neznal Dobrovského, Kopitara, Šafaříka? — Kdo by neocenil MiklosiČa? —
66. Skultety a Dobšinský: Slovenské pověsti. V Rožnavě 1858. — Až posud (listop. 1859) 3 svazečky. — Slovenskie povesti vidau Janko Rimauski. V Levoči, 1845. — Bohužel jen jeden svazeček. Nemohu dosti dotýkati se důležitosti těchto sbírek. Viz č. 1.
67. Kuhn: märkische Sagen. 311. Srovn. Slav. Bibliothek, II. 131,
68. R o b e r t: Die Slaven in der Türkei. II. 46. — Povrchní spis, avšak dosti dobré látky v něm.
69. V. Zapa: Připomínky ze Lvova. Č. č. m. 1845. Viz č. 31.
70. Osc. Schade. Klopan. Weimar. Jahrb. II. 1. 131.
71. S r e z n e v s k i: Dopis. Č. č. m. 1841. 345.
72. Fl. Ceynowa: de terra Pucensis incolarum superstitione in re medica. Berolini, 1851. — Děkuji známost s prací touto velmi vzácnou pánu Dr. Mannhardtovi v Berlíně.
73. K a s t o r s k i: Načertanie slovjanskoj mithologij. Petersb. 1841. — Přehled pouhý, ale jasný, spis Šepingův je poněkud důkladnější. č. 60.
74. P. J. Š a f a ř í k: O Rusalkách. Č. č. m. 1833. Monografie svého času vzorná. Srovn. čísla 19, 21, 36, 58.
75. B a n d t k i e: Dzieje. Rusalka. We Wroclawiu. 1840. 1842.
76. V u k Stefan. K a r a d ž i ć: Srpske narodne pripovědky. — Rovněž tak důležité jako písně. Viz č. 2. 11.
77. Die Frühlingsgöttin Ostara von H. Neus. Zeitschrift f. Deutsche Mytholog. Götting. 1858. III. 3. — Důkladné pojednání.

78. Hasselbach: Codex. Nro. 28. 16 Uznáný.
79. Erman's: Archiv zur Kunde von Russland. Heidnische Gottheiten der Weiszrussen. V. 4. Viz též VI., 1. — Hojných příspěvkův podává spis tento velký (19 svazků), nestejně však ceny.
- 80 Panzer: Beiträge zur deutschen Mythologie. II. 13. 14. — Knihu Dr. Gräseho: „des deutschen Landmannes Practica. Ein Beitrag zur deutschen Mythologie und Kulturgeschichte“ (Dresden, 1859) seznať jsem teprva mezi tiskem, než abych jí byl mohl použiti. Chová v sobě, majíc účel praktický a nevědecký, mezi jiným: Die Lostage des ganzen Jahres und der an gewisse Tage gebundene Volks- und Aberglaube.
81. Fr. L. Čelakovský: Spisů básnických knihy šestery. V Praze, 1847. cf. Čas. č. m. 1839. 3. Srovn. čísla 22. 58.
82. Holého: Sebrané spisy. III. 116. Mnohé látky dobré.
83. Pilgram: Calendarium chronologicum. Wien, 1781. 170. b. V době tehdejší výtečný spis.
84. Izopolski: Badania podań ludu. V Athenaeum 1843. II.
85. Humboldt Kosmos. Originalausgabe I. 129.
86. Jo. Alberti Fabricii Bibliographia antiquaria. Editio tertia opera Paulli Schaffshavsen. Hamburgi, 1756. 476. Dílo nad míru učené a bohaté.
87. Výbor z literatury české. V Praze, maticí českou. 1845. I. 319. — Pro pokročilost nynějšího slovozpytu je tomu vydání, jež se pokročilostí u vydávání nevyznamenává, již mnohých oprav zapotřebí, jako ze strany hist. literatury mnoho dodatků.
88. J. Dobrovsky: Kritische Versuche die ältere böhm. Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen. III. Wenzel und Boleslav. Prag, 1819. 88. Viz úsudek Palackého ve Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber, str. XXII. XXIII.
89. Prutz: Deutsches Museum. 1853. 325.

90. Wiener Sitzungsberichte (der kais. Academie) 1858. 27. Band, 3. Heft. 347. 28. Band. 2. Heft. 281.
91. Zeitschrift des Vereins für Niedersachsen. 1854. 362.
92. Slovarj cerkovno-slavjanskago i ruskago jazyka. Sostav. imperat. akad. nauk. St. Petersburg. 1847. I v mohutné Rusi není vše dokonalé.
93. W. Krolmus: Příklad slova Páně. — Bájesloví u Slovanů. V Praze, 1853. 115, 124. Srovn. č. 6.
94. M. Hattaly: Slovo o polku Igorevě. V Praze, 1858. 5, 36. — I tomuto spisu i jiným knihám téhož p. spisovatele, jakož i knihám p. Miklosiče, Schleichera přemnoho mám co děkovati. Díky vzdávám i p. Dr. Květovi, jenž přátelsky přispíval, by spisek přítomný při mém neuhlazeném slohu poněkud alespoň slušně mohl vejíti v ruce laskavého a shovívavého čtenářstva.
95. Volksgebräuche und aberglauben v. Waldfreund in Mannhardt's Zeitschr. 1856. 334. — Velmi bohatá sbírka a k srovnání ke slovanským obyčejům spůsobilá.
96. A. Schleicher: Briefe über die Erfolge einer literar. Reise nach Litauen. Wien. Sitzungsber. 1852. IX. Bd. 524. Srovn. č. 8. 94.
97. A. Schleicher: Lituanica. Wien. Sitzungsber. 1853. XI. Band. 76. Viz č. 8. 94. 96.
98. Math. Valjavec: Chorvatsch-slovenische Märchen aus der Umgegend von Warasdin. Slav. Bibl. von Miklosich u. Fiedler. Wien, 1858. II. Viz i narodne pripovjedke, skupio u i oko Varaždina M. Kračmanov Valjavec. U Varaždinu, 1858.
99. Bernhardi: Das Todaustreiben bei den Kaschuben. Jordan's Slav. Jahrbücher. 1844. 25.
100. Die Sonnenwende im altdeutschen volksglauben von W. Menzel. Zeitschrift: Germania von Fr. Pfeiffer. Stuttg. 1857. 2. jahrg. 228. Tu uhodil i W. Menzel, odpůrce filosofie, Göthův a Francouzův, na dobré jádro výkladu skoro filosofického.

101. B. M. Kulda: Pohádky a pověsti národu moravského. V Brně, 1854. Srovn. Kritische Blätter. Prag 1858. II. 3. 19. — To nejsou pověsti sebrané Dobšinským, Vukem, Valjavcem!
102. Mikrälius: Pommerland. 2, 409. Temme. nro. 32. Srovn. číslo 100.
103. W. Bernhardi: Bausteine zur slav. Mythologie. Jordan's Jahrbücher. 1843. 387. — Škoda, že práce tato není ukončená a vůbec že časopis ten zanikl.
104. Procosius: Chronicon slavo-sarmatic. edit. Bandtkie. Varsov. 1834.
105. Pannasch: Reliquien der Feld-, Waszer- und Haus-götter der Wenden. In der Lausitzer Monatschrift 1797. Decemb.
106. A. Schleicher: Zur Morphologie der Sprache. St. Petersburg, 1859. Krásný to a stručný přehled. Srovn. čísla 8. 94. 96. 97.
107. Karl Weinhold: Weihnachtsspiele und Lieder. Graz, 1853. — Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungarn von K. J. Schröer. Wien 1858. Viz č. 15. — O důležitosti spisů Schröera pověděli Krit. Blätter 1858 str. 196—198. Důležit je spis: beitrug zur deutschen Mythologie und Sittenkunde aus dem Volksleben der Deutschen in Ungarn. Pressburg, 1855. — Jeho: beitrug zu einem wörterbuche der deutschen mundarten des Ungarischen berglandes (Wien, 1858.) chová v sobě i bájeslovných předmětu k. př. Johannistag, Kasper (jeden z tří králův), Reihn (obřad s kráلكou na letnice).
108. Woden, ein Beitrag zur deutschen mythologie von F. W. Schuster. Herrmannsstadt, 1856. — Dokládá se tu příklady, jaký hojný zdroj bájeslovný skryt leží v pověstech a obyčejích.
109. G. Zappert: Uiber ein althochdeutsches Schlummerlied. Wien. Sitzber. 1858. 29. Bd. 302. — Bohatý to spis i se strany bájesloví.
110. K. Weinhold: Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland. 1859. Erste Abtheilung, Wien. Sitz-

Ber. XXIX. Bd. S. 117—204. Zweite Abtheilung, XXX. Bd. S. 171—226. — Ačkoli Weinhold hlavně k německým obřadům hledí, předce nezapomínal, jak nutno, i na slovanské obyčeje. Srovn. č. 15. 57. 107.

111. B. M. K u l d a: Der Aberglauben und die Volksgebräuche in der mährischen Walachei. (Schriften der hist. stat. Section. Brünn. 1856.) — Smíruje spis tento poněkud s prací číslem 111. dotknutou.

112. W o l f g a n g M e n z e l: Deutsche Dichtung. Stuttg. 1858. — Sem hledí hlavně pojednání „Die alten Heldenlieder, die Volksmärchen“ 1. sv. Srovn. č. 100.

Seznam

I. výrazů slovanských.

B á b a 12. 89. 197. 202. zlatá b. 12 160. Jendžib. železná b. 22. 28. 160. Korizma 148. poludnice 191. 197. slepá. 35. 190. B. házeti do vody 21. b. řezatí 134. B á b y, oblaka 22. 123. 150. hvězdy 211. pečiva 123. 197. snopy 15. Babí hora 178. kout 212. léto 211. večer 42. Babiny ukovy 118. Babka, brouk 150. 192. — Bacchusa pochovávati 82. B a d ň a k, 20. 54. badňi dan 20. večer 42. Barjaktar 153. Bedrník 184. Bembel (bubál) 148. Beránek 120. 123. berušky 106. Bez podzemský 187. Bílá neděle 104. 134. sobota 117. bílá paní 24. 67. 76. 120. 162. 216. 239. bílý čtvrtek 110. kuň 211. 222. 231. Blesk 8. 57. 63. 193. 199. Blido, bljudo 15. Bludičky 45. Boby 17. B o h o v é hromu v. Perun — krásy 109. — mrtvých 25. v. Nynva, Anna, Michal — oblaků 22. 123. v. Bába. — podzemí 181. v. Dzjed -- porodu 22. v. Rojenice — přírody jaré 147. v. Vesna, Živa — ocháblé 28. 97. v. Morana — b. kryjí se na podzim 211. boh. vod 179. v. bílé paní, Rusalky, Vily — vzduchu 16. v. Sudičky, Rojenice — Bosorky 178. v. čarodějnice — Boží dětičky 55. koně 47. klín 237. krávička 150. 192. návštěva 80. oheň 74. posel 192. v. blesk. — syn 55. vozy 47. zámek 9. v. ráj. — Božična bíla 41. Božit 12. 21. 42. 54. 228. — Brašančevo,

Brašanica, Brašnjenica, brašno 26. 173. — Březen 3. 90. 118. Břízové kůry 185. — Broučci čarovní 177. 192. — Bruna 211. 222. — Brunclík 194. Bučal 53. Budoucnost 7. 182. Burjan 193. Byliny čarovné 31. 182. 184. 207. 226. 235. 238. Byza 192.

Caledky 221. Carica 153 v. král Cesta mléčná 202. k slunci 8. 9. po smrti 10. 22. 203. Coroe 81. Ctění ohně 16. 19. světla 66. v. hody Cudná koupel 181. Cvetnica 106.

Čápi 94. Čarodejnice 142. 178. 235. čarodejníci 141. čarodejná fujara 71. čarovati 39. 40. 143. 193. čary 39. prostředky proti č. 179. 235. čas 7. 25. v. léto, rok. — zápor času 182. — černá slepice 144. Černobýl 188. černý kocour 40. — Čert 59. 191. č. hlídá poklady 182. orá 194. čerta vázati 209. 215. č. a čarodejky 179. Čertokus 143. 191. čertov palec 191. č. brazdy 194. — Červánky 55. Červená vajíčka 122. v. kraslice. červenost 122. Cesnica 17. česti piti. 57. — Číslo posvátná 19. 39. 41. 53. 77. 110. 144. — Čista srieda 86. čistění v. oheň, voda. č. týden 86. — Čvrtky posvátné 15. 79. č. bílý 110. sedmicky 157. tučný 78. zelený 110.

Darovati 48. 113. 233. dary 177 v. obět, přání. — Datovati 62. David v měsíci 59. 76. (u Egypťanů vystupoval 7. února Osiris, u Indů 8. července Krišna co mladé slunce v měsíci). — Den 120. d. a noc 7. 8. 160. Den hrudný 87. přibyšovy 87. sviček 68. veliký 110. zelený 157. dni křížové 152. strydzí 225. 235. psí 200. — Dennice 13. 57. 120. Déšť jarný 55. 110. májový 147. letný 195. — Devěsil 183. devět 184. v. čísla. — Didi Lada 154. 156. 167. — Did'ky, Didy, Diody 52. 139. — Diví muži 80. Djevka kupalo 189. — Děd 21. 89 v. Perun. d. s bradou v Radhošti 182. Děti v ráji 9. d. s oblak 59. 180. d. mrskati 58. — Děvana, Dzjevana 160. 197. — Dobramysl 183. — Dobytek 148. — Dodo, D od o l a 150. v. oblevačka. — Dohvězdný večer 40. 41. — Doušky 173. — Dožinky 197. — Drak zimný 28. 137. 209. v.

hod. Dramatika pohanská 8. — Drůbež 16. Družá, družebná ned. družičalo 98. 135. 136. Dřevěný špalek 133. — D u b 75. v. Perun, dubovky 215. duben 3. 105. D u h a 164. Duchové 177. 179. 181. v. bozi. Dunda 154. 167 — D u š i č k y 9. 10. 22. 59. 180. 215. 219. d. na korábě 10. na škořepinách 38. z vody 22. 59. 180. na voze 203. viz tryzny, mrtví. — Dyngus 127. Dzjady 15. 74. 89. Dvanáct 179. Džuma 25.

Eliška 89. v. bába. Emauská slavnost 129. Epika pohanská 8.

Fidlovačka 132. Filipo-Jakubská noc 141. 178. Filipovky 224. Fujara čarodejná 71.

Głucha ned. 93. Gnitz 65. G o d, godina, gody 1. 2. Gospoda, gospodnica, gospoina velika 207. G r e g o r y á n k y. 95. 100 Gviazda 52. 56.

H a d i 58. Co symboly tajných mocí bohů krýjí se hadi na podzim s umírajícími bohy v rájích podzemných, procitnouce opět s bohy na jaře 138. 210. Jsouť na mnoze dobročinní, dodávající tajných sil. Čarování s hadí hlavou 104. — Hádanky 187. Hadimor 187. H a h u ě k i, h a i ě k y 128. 136. Háj rájský 9. Halda 27. H á z e t i do hůry 17. míčem 100. h. do vody podobizny bohů 99. Egyptané házeli v červnu podobiznu panny do Nilu, Indové v březnu a v září podobiznu Durgy (naše to bába, bohyně přírody) do Gangesu, Římané házivali v máji dřevěný obraz do Tibery, Koptové házejí až podnes v říjnu kříž do Nilu, jako Rusové o vodokerštje do Jordanu 67. 68. v. koupel, oblevačka. — Hejhal 169. Helelo 181. v. Lel. Hodiny mystické (prostonárodně) svítání o vánočný hod, (astronomicky) půlnoc stědrého večera 7. 44. (prostonár.) poledne svatojan. a západ slunce, (astron.) půlnoc svatojan. 7. 175. 182. — H o d y 5. podle směru hlavního a) s l u n e č n é h o d y : slavnost narození, slunobrat zimný 7. vánoce 42. — slavnost zveličení světlosti denní, velikonoce 94. 101. letnice 155. 160. 192. — slavnost truchlivá ochabení slunceboha, slunobrat letný, vajanvo 7. 94. 101. b) p ř í r o d n é h o d y : ochablé přírody, zajaté Vesny, jejíž osvoboditel již na-

rozen, zimné hody, jeví se přáním, darováním 28. — hody jaré přírody, osvobozené Vesny, Živy, jeví se nadějí, 103. 115. 147. v. majovky; hody pastýřské, kravské hody, turice 19 107. 140. 148. 155. 172. — hody rolnické, první orání, voračky 97. první setí 97. — hody mysle obrácené k nebesům, proseb o vláhu a pohodu 152. — hody dospělé juž přírody, Lady, jeví se díky, obětmi, stínáním kohouta, viz obžinky. — c) hody společenské a to: jednotlivců, jako: hody lásky 139. 142. 224. v. Lada, Ladařice, zasnoubení 129. svateb 134. — hody rodinné: domácí usedlost, oheň 19. 189. hospodář, hospodyně, čeládka 20. 61. 144. 219. 222. narození 111. 206. v. Rojenice. — hody obecné: vyvolávají hody 4. 15. zpěvy, hry 8. hody v rájhradech 13. 136. soudy 156. 167. společné žně v dědině 197. přástky 67. 86. 213. památka zemřelých 10. 43. 74. 128. 158. 219. — Hodování 16 v. doušky. — Holubi 106. 112. — Hory 178. lysé 178. skleněné 8. 185. v. ráj. — Houby pásti 9. Hrad 13. hr. nebeský 8. — Hrách 80. 111. Hranice 168. 186. Hříchý smýti 181. spáliti 185. Hřímání první 74. 110. podzimné 199. obřady při hř. 75. — Hry 11. 35. 31. h. rytířské 79. 85. Hromnice 72. Hromotřesk 183. — Hrudnec 87. Hvězdy 12. 206. hv. padají 148. 206.

Chléb 18. ch. a sůl 123. černýji a bělyji chléb 205. — Choditi na kúpání 126. ch. s bučálem 53. s oceljom 226. s hadem 58. s medvědem 80. s vlkem 52. Igrušče 51. Ilija 199. Ilijinski, Ilijuštak 199.

Jablko 17. 238. Jádno 17. Jahody 10. 176. Jagababa v. Jendza. Jan kupalo 180. Svatojanská hodina 183. 191. ručička 183. kvítí 183. mušky 177. Janvo 186. Jantar 119. Jaril 93. Jarná příroda 115. j. dešť 55. 110. j. hrom 110. ptáci 192. Jaro 3. 137. Jarovit 154. Jásati 149. Jasen 119. Jastery, jatři 119. Javanj dan 191. Jendžibaba 22. 28. 160. 197. 203. Jetelina 139. Jehněd 106. Jeseň 3. 210. Jesličky 52. Jidáš 112. 117. Jidášky 111. Jitřenka 12. 130. Jitřní

12. Jordan 68. Jostraj, justroj, jystroj 119. Juma 61. 83. 198.

Kaldujem 49. Kalendář 4. Kamení 30. Kamna 18. 189. Kanec 12. Kapradí 182. Karačun 42. Kary 43. v. tryzny. Kaše 17. k s medem 111. 166. 207. Kdákati 39. 123. Kejle 189. Kerečun večer 42. Khodojty 143. Kladivo 39. 40. Klády 20. 84. 133. Klát 148. Klečalný týden 160. Klestiti 114. Klíč k nebi 8. 193. k. k pokladům 182. k. k zemi 137. Klobouk divotvorný 232. Kmotřičky 22. v. Sujenice. Knihy čarovné 49. Koblihy 82. Kočičky 106. Kocour černý 40. — K o h o u t 129. stínati k. 129. 199. 214. 218. k. čert 182. k. Vítův 175. k. zlatý (blesk) 124. kohoutí stromy 156. K o h o u t k y pásti 9. Kokota lapat 199. — Koláč 184. Koláč s kopřivou 184. Koláčové svátky 166. Kolba 79. 85. Koldovanie 49. K o l e d a 20. 36. 48. 50. Koledici 49. Koledvanje 166. Kolo 16. 166. K. ohnivý 186. Kolovoda 150. Kolovoz 2. Koljady 186. Koljivo 18. Komín 189. K o n ě 46. K. božské 47. 212. k. duše vezoucí (švortelní) 203. věšticí 33. 45. větrové 30. Končiny masop. 148. Konopě 187. Koráb zemřelých 10. 38. Korizma 6. 148. Korunkové stromy 156. Kostel 55. Kostí 29. 185. husí 222. svatých 220. Koštata 187 — 189. K o u p e l 118. 169. 170. 179. 181. 194. koupati bohy 99. 102. 127. Kovovi zámci 30. lesy 179. Kouzedlnice 179. Koza 200 v. Perun. — k. brouk 75. kozy, oblaka 75. 106. kozapersk 2. kozel 198. 201. 231. koezec 184. — K r á l a k r á l k a 152. 166. 167. 214. k. stínati 191. Královna 98. k. slepá 190. kralica 153. králík, rostl. 183. králova ned. 152. K r á s a 122. kraslice 18. 40. 100. 122. Krasopaní 12. Kravička boží 150. 192. kravské hody 107. 148. 172. Krávy na jaře 148. k. oblaka 149. Kresník, kresy 165. 186. Kreščenskyji večer 66. Krijec 185. Křesati 113. Křest poh. 128. Křížek poh. 141. křížky 65. 68. 142. 179. křížovatka 68. křížové dni 152. Krok slunce 43. Kuga 25. Kukačka 103. 192. Kuliga 79. Kuniška 84. Kúpací pond. 126. kupal'nicejo 180. kupalo 180. Kurjak 36. K u ř í n o h a 62. stopa 62. kury báječné 62. Kutja 17.

Kuzlarnice 143. 178. Kužele 133. Kvas ptačí 71. Květ zlatý 182. Květná ned. 106. Kýchatí, k. ned. 93. Kysel 104. 198. Kvočna 39. 123.

Lada 24. 49. 134. 154. 157. 172. Ladařice 155. 172. Lato Marčiňskie 211. Led 23. ledoví muži 151. Lel a Polel 156. 211. Leljo, Leluja, Ljuli 153. 157. 187. Les kovový 179. temný 28. Lesné panny, ženky 164. 177. Letina 123. L é t o 2. 3. 126. l. nositi 99. přivítati 154. létorosty 123. nové léto 102. v. rok. Letnice 155. 160. 192. Lev 84. Listognoj, listopad 2. Liščí ned. 88. liška 89. Lítati 178. Líti 126. olovo 67. Loďky 10. 38. l. tahati 92. Lopočina 73. Louka nebeská 9. Lože v ráji 9. 10. Ludikviat 2. Ludmila 124. Lucy 139. Luk 51. Luna 1. Lysá hora 178.

M á j 146. Máje, majky, majovsky 131. 142. 145. (163.) 188. m. (zpěvy) 93. m. svatvečer 141. Mali božit 12. Mamurienda 104. Marcipan 140. Maria u studánky 127. kořenná 207. Mart 118. Martinkovati 46. 124. Morana 22. 98. 131. vynášeti M. 97. 104. Masopust 67. 69. 78. Maškary 34. 63. 110. 111. 170. Materí douška 183. Mauky 163. Med 17. 22. 110. 111. 150. 166. Medulina 150. Medvěd 80. 84. 97. Meluzina 25. 45. 82. 150. Měsíc 5. měsícpán 24. 178. měsíce 1. měsjacoslov 4. Míč 100. Mína svatá 58. 203. Minulost 7. 25. Mírbožati se 18. Mlejná voda 138. Mléko 143. 147. 220. Moba 197. Morové panny 5. 25. 184. Motýlové 108. Mouka 26. 220. Mrskačka 58. 130. 180. Mrtví 10. 25. 29. 136. v. dušičky. Mužství 114. Myšky 27.

Nadělití 233. Nahost 143. 145. 189. Námluvy 224. Nava 28. v. Nynva. Nebe 8. n. se otvírá 63. 193. Neděle bílá 104. 134. dzjedová 89. glucha 93. králova 152. květná 106. kýchavná 93. liščí 88. m. sliná 78. postná 88. provodná 134. pějaja, pestraža 78. smrtná 98. 104. splošnaja 78. starozapustna 86. strastná 108. suchá 93. světlá 135. tichá 104. Vajnaja 106. verbnaja 106. vodena 135. vstupná 86. všejednaja 78. zelená 157. — Netřesk 183. Neuri 35. Neviditel-

nost 109. Noce 7. 8. 64. 160. 188. Nora 126. Nový rok 3. 6. 61. 102. 121. 223. nova ljetka 54. — Nunvati 115. Nyja, Nynva 28. 115.

Oblaka 8. 66. 149. Oblátky 18. Oblevačka 122. 124. 126. 149. 199. Obři 30. obryně 196. Obvařanky 96. Obžinky 197. Ocelj 226. Ogaň živi 74. gromničny 73. svatyj 74. Ogněna M. 193. Ohárky 20. 67. 189. Oheň 19. 63. 66. oheň boží 74. nový 113. svatý 74. živý 74. Ohně vánočné 117. 189. velikonočné 125. svatojan. 155. 185. 189. Ohnivé kolo 186. o. zmij 66. slze 205. vůz 195. Ohniště 19. 189. Oknem ven 16. 33. Okrutnik 35. 36. Olovo slévati 67. 226. Omaja 138. Ořechy 195. 199. 215. Osličí sv. 108. Oslinky 217. Ovčarky 211. Oves 47. Ozimina 206.

Panichida 177. Panizzatrici 77. Panny lesné 177. Paproč 183. Parychta 27. 48. pas Laumy 164. Patoržica 19. Pazdernik 2. Pec 19. Pečiva posvátná 16. 47. 54. 56. 82. 95. 96. 101. 111. 123. 214. 220. 222. — Peklo 59. 76. Peračina 182. Perendan 79. 120. Perun 21. 81. 111. 141. 150. 165. Pes 33. 182. Psí dni 200. Pídimužáci 31. 37. 168. Piorunek 191. Pisanky 122. Pištalky 71. Písně koledné 54. májovky 93. viosnianky 93. Pjatnica 26. Plášť divotvorný 232. Plivník 19. 165. Pobaba 197. Pobratimstvo 135. Pobušení poned. 136. Podjabnica 86. Podkovy 47. 222. Podzemní duchové 181. p. bez 187. Pogacnica 207. Poklada 78. Poklady 136. 181. klíč k nim 182. poklady hoří 45. 108. Poklon 78. Polaz, Polaznik 16. 41. 44. 56. 227. Polednice 191. 197. Poluzimnik 77. Pometno gumno 178. Pomihoda 124. Pomlázka 48. 123. 233. Pomoči 197. Ponovalnicja 56. Popel 84. 85. Popelvál 30. Popelec 84. Porvata 29. Posestrimstvo 135. 164. Postní ned. 88. Posvícení 214. 217. Posypávati vodu 180. zem 122. Potkání 41. 44. 62. 210. 226. Pověsno 21. Povietře 25. Pozorišče 51. Praděd 89. Prasátko zlaté 11. Práskání 141. 159. Pražmo 196. 197. Preclíky 95. Prihu 198. Prija 13. 24. 53. 98. 154. Prijestup 87. Prievody 134. Prostoru

zápor 178. 182. Prosinec 36. Průvod 134. Pruty 71. 106. 124. 233. První březen 98. p. duben 105. p. máj 146. p. déšť, hřímání 55. 74. 110. p. setí 97. Prásky 86. 213. 216. Práti 48. 53. 61. Předení báby 190. 212. 234. 239. Přestupný den 87. Přesušena peňazi 45. Příbyšovy den 87. Přípitky 18. 57. 215. 221. 223. Přítomnost 7. Pšipolnica 197. Pučálky 132. P ů l n o c 7. vánočná. 33. 40. svatojan. 183. 191. Ptáci 24. 72. 94. 101. 112. Pust 88. Pyrič 122. pyrog 221.

Radegast 11. 81. 154. Radhošť 178. 182. 188. Ráj 8. 55. 229. 237. lože v ráji 9. 10. patřiti v r. 108. rájské byliny 238. r. světlo 189. r. dvory 13. r. háj a louka 22. 109. strom. 9. Ráj podzemný 28. 181. ve vodě 22. 109. na zemi 10. 109. Rájhrady 13. 136. Rákoše stryg 178. Ranile devoike 107. Rarášky 139. Rmen 183. Roh zimy 70. 77. r. k pití 222. r. Svatovítův 198. r. kozlí 202. Rohlíky 222. Rojenice (Rodenice) 11. 22. 162. R o k 1. 3. r. měsíčný 1. 2. r. slunečný 3. počátek r. 3. 4. 6. 61. Rosa 18. 22. 143. Rovnodenní 94. 101. Rozhary 170. 190. Rožencvet 2. Runa 26. Rusa 163. Rusadla 162. 163. Rusalky 22. 159. 162. 163. 168. 184. 187. Ružičalo 135. Rybí kosti 29. Rybrcol 208.

Řehorští vojáci 95. Řechtačky 113. 231. Řepka 184. Řimbaba 29. Říše nerozených mrtvých 7.

Sanice 40. 222. Sanutí 28. 137. Sazná, sazometná stř. 86. Sedmík, Semik 155. 157. Sekera 39. 40. Sen věstící 184. Setí 97. 207. Sjačati 44. Skákati 80. 90. 98. 132. přes oheň 125. Skleněná hora 8. 185. Skořepiny 123. 185. Skot 16. Skřívanci 94. Skřítky 139. Sláma 14. 15. 131. Sláměný duch 159. Slamník 14. 130. Sláva 38. Slepice 62. 144. 185. Slibka 169. Sloboda 46. Slončeta 176. S l u n c e 8. 55. krok. 43. v koupeli 126. poskočí 116. 125. se rodí 11. 36. se točí 115. se zastavuje 7. 13. Sluncepán 24. 101. 178. Sluničko 150. Slunobrat 7. 175. Smetí 111. 217. Smetivky 130. Smigust 130. Smrtholka 184. Smrtnica 25. Smrt vynáseti 98. 99. Sněmy, sobotky čarod. 142.

178. Sníh 25. 118. Sobotky 42. 51. 56. 116. 117. 155. 187. Sočeljník 42. Sorokoj 101. Soudy 156. 167. Spožinky 197. Srětenje 76. Srěta 210. Srpen 3. Stádo na jaře 140. Stado 49. 158. Stadici, Stodo, Stodo rané 49. Stínati kohouta 191. krále 191. žábu 45. 152. Strada 198. Strava 85. Strom rajský 9. vánočný 13. kohoutí, korunkový 156. májový 131. stromy objímáti 17. trásti 14. 31. 118. vázati 117. zvatí 16. Stryga 178. 225. Strydží dni 225. 235. Středopust 97. Studně, studánky 22. 23. 107. 127. 138. Sudičky 11. 12. 22. 196. 203. Sůl 18. 123. Svačina 19. 42. Svatby 134. Svátky v. hody. Svatost 136. Svatovít 24. 26. 230. Svatvečery 7. 15. 141. 159. 164. 175. 234. Svěckovnica M. 73. Svetci drobní 58. Světlo 66. 135. 189. sv. Marino 73. světlé hody 14. 120. Světýlka 45. Svíčky 64. 68. 73. 113. Svítek 165. Svjatok, Svjatky 56. 165. Syropust 78.

Šedivek 76. Šibací út. 126. 130. Škaredá stř. 85. 86. Škrabošky 34. 63. 170. Šlaháčka 130. Šmerkus 130. Štědrý večer 7. 8. 41. 229. Štěstí 130.

Tahati ložky, pluhý, rádla 92. 143. Tarsnize 77. Tatoš 30. Tatrman 190. Tausena 56. Teharica 52. Tjulpoj 158. Toloki 197. Trebemon 43. Trnopuk 2. Tryzny 43. 129. 158. 196. Trubky 71. Třešně 176i Tšjodrak 54. Tučja 22. 164. Tučný čt. 78. Ťukat. 124. Tur, Turica 52. 81. 161. 162. Tuřice 155. 161. 187. Týden 86. 160.

Ubohý 29. Únor 2. 74. 118. 126. Upýr 35. 103. Uročník 183. Ústrety 41. 44. 62. Utopenci 180. 194.

Vajanvo 186. Vajda 52. Vání větru 97. 144. 145. 194. Vánoce 6. 8. 35. 39. 42. 44. 186. 189. Vánočka 16. 229. Vánočkovati 46. Varenik. Varica 18. 227. Vatra živa 43. 74. 125. 186. Vatralj 21. Vazam 120. 121. Včely 17. 20. 228. Včera 7. Večer 7. 8. 40. 66. Vedro 125. Vejce 112. v. kraslice. Veleti 49. Velikonoce 118. Velkonočka 126. Veliký čtvrt., pátek, sob. 110. 115. 116. v. Mar. 207. Veles, Vološ 46. 49. 77. 125. Vepř 228. Vesna 29. 76. 101. 103. 120.

126. Vědma 178. Věnce 16. 158. Věštby 33. 45. 48. 181. 183. 184. 190. Věstice. 178. Větropán 24. 178. Větrova 194. Vid 174. 186. Viďma 103. Vily 81. 162. 164. 211. Víno 57. 223. Vinovačka 123. Viosnianky 93. Visokos 87. Vít 24. 54. 81. 96. 175. Vítr 24. 63. 96. 144. 145. Vitry 119. Vjanoce 42. Vlasy 147. Vlaštovky 84. 113. Vlčeneč 36. Vlk 35. 52. Vlkodlaci 35. Vlkoun 165. V o d a 22. 59. 67. 99. 107. 109. 115. 117. 138. 179. 180. 194. Vodníci v. ráj. voda. Vodokerštje (bývalo v Asii slavnost navracení se slunce v znamení vodníka) 68. v. házeti. Vohnoutek 124. Voračky. 97. Vrabci 112. Vrány 94. 207. Vre h skleněný 8. 185. býti ve vrších 182. 213. Vreťa 14. Vyplývati 149. Vyžinky 197. V z d u c h 24. 67. 177. 233.

Zagovenije 78. Zápisý zemřelých 74. 128. Zanošerka 217. Zápor času 182. prostoru 178. 182. Zapřahalnik 151. Zaroje 81. Září 2. Zasnoubení 129. Závod 47. 48. Zažinky 196. Zelený 110. 157 160. Zieloné svięta 157. 160. Z e m ě 27. 29. 45. 115. 122. 138. Zievonia 131. Zima 2. 28. Z. a léto 2. Z l a t o 45. zl. bába 12. 160. hodinka 218. šňůra 11. 171. 206. řetěz 233. prasátko 11. déšť 147. prsten 11. 171. květ 182. Zmaje 111. 165. 205. po zpátku. 16. 38. 143. Zrcadla 13. 72. Zub železný 98. Zvance 214. Zvířata 32. 33. 54. 110. 111. Zvířetnice 12. Zvezda 15. 41. 225. Zvony 113. 118.

Žába 45. 152. Žalníky 158. Žaludy 215. Železná bába 160. v. Jędžib. Žíhlavky 184. Ženky lesné 164. Žilky 48. Žito 14. Ž i v a 29. 76. 103. 147. Živiec 147. Župa 13.

II. Seznam výrazů německých.

Actentag 61. Adamstag 69. 236. Alant 183. Altvater 21. 89. Altweibersommer 212. Alvinne 26. Angang 210. 227. Anklöpferleinsnächte 15. 48. 231. Antlasztag 114. Astertag 120. Ballen 106. Bechtel 178. Bęgel 107. Bekleidung 103. Berchta 82. 236.

Berchtenlaufen 46. 61. Bergentrückung 182. 213.
 Blocksberg 178. Bochselnächte 15. 48. 61. Brechttag
 68. Bretzel 82. 95. Butterwoche 78. Donar, Thorr.
 21. 43. 57. 80. 200. Donarstag 79. Donnerkeil 191.
 Dorletage, torckeltage 78. Dschuck 25. Éastre 120.
 Eierteltschen 124. Einsacken 233. Eisenberta 67. 236.
 Elben 160. Eselsfest 70. 106. Fassangen, fasching 69.
 81. Fasnacht 69. Fenrisulfr 35. Feiste pfinztag 79.
 feister dienstag, donnerst. 79. Fraszmont. 79. Freia,
 Freyr 11. 13. 43. 57. 81. Frei-tag 26. Fronfasten 63.
 Funkensonnt. 84. 88. Gälda schwein j 11. Geile mont. 79.
 Giperahta naht 66. Glasburg 8. Glerhiminn 8. Gode 27.
 Gossamer 212. Gottsbärgel 11. Gottsborich 11. Grittel
 196. Guldensamstag 216. Gullinbursti 11. Gumpete donn.
 78. Hagelfeier 193. Hahnenbäume 156. Heargottl pfeiz
 71. Heckbeutel 233. Heilwag 23, Hel 28. Here 24.
 Hertha 92. 102. Herodias 191. Hexen 178. Hexen-
 tusch 159. Holda 24. 27. 67. Hochzeit 2. 71. Hör-
 selberg 178. Isengrind 84. Johannis-minne 57. 221. Ja-
 kobsstab 202. Jol, jueltag j ul 12. 20. 156. Julagalt
 12. Julbock 231. Julblock 20. 42. Jupitergeld 133. Ka-
 landsbrüder 51. Karwoche 108. Kätzchen 106. Kerz-
 wîhe 73. Kindernacht 58. Dreikönige 65. Kreutzbäume
 156. Krästmoan 231. Krästscheing 11. Kronbäume 156.
 Krutwige 207. Laterntag (unser Frauen later, letzter)
 210. Lattichkönig 161. Laubriesete 2. Liabi Frau 2.
 l. sunn 127. Lichtmesse 73. Liebfrau im grünen 207.
 Lenz 3. Loki 35. Lostage 62. Louprîsi 3. M a i -braut
 154. -graf 154. -käfer 150. -könig 154. 192. -ver-
 sammlungen 156. Mann im monde 59. Mann-fas-nacht,
 allermannfasn. 88. Marienkäfer 150. 192. Marxbrötlein
 140. Märtenshörnergen 222. Meinwochin 216. M i n a,
 minni 57. 221. Mond 1. 2. Modraneht 42. Narren-
 kirchweih 69. Nerthus 92. Neujahr anschieszen 60.
 groszes neujahr 68. Nieszsonnt. 93. Niklászöpfe 234.
 Nixen 160. 180. Noa-jôrscheing 11. Nornen, nornir,
 normenseil 171. 206. O d h i n n, Wuotan, Wodan 24.
 43. 53. 57. 80. 230. Ost, Ostara 120. Osterfeuer

125. Ostern 119. Osterspiele 134. Ovan, ofen 19. Palmsonntag 106. Perchta, Perechta, Perchtag, Perichnachten 24. 26. 67. Peterstag im lentzen 83. Pfaffenfasnacht 88. Pferd Wuotans 197. groszer pferdstag 47. Pfinztag 79. Pflingstvogel 79. Pinxterbloem 160. Posterli 236. Queckfiur 74. Rauh-rauch-nächte 48. 61. Reinigung 86. Rennabend der wenige 79. Rennsonnt. 86. Rinnesonnt. 86. Ruprecht 81. 232. Rüsttag 7. Salida, Sälde, Seld und Merer 209. Samiclaus 230. 232. Schatz 148. Schicksalsseil 171. Schmackostern 130. Schmitze 130. Schmutziger donn. schmalziger samst. 79. Schmutzli 230. Schulmeister geht in Gregory 96. Schürtag 86. Schwarzwald 178. Seele 220. Selgedäch 220. Sempar 232. Skat 148. Sommerkinder 107. s. sonnt. 107. Sonnabend 7. 78. Speerjungfrau 203. Sperlingshochzeit 71. Staete 49. Strohsack 130. Sühnopfer 181. Sunn-gicht 175. -wende 175. Totensonnt. 99. Trinkhorn 222. Twelftheday 68. Unsinnige donnerst. 79. Unternächte 15. 48. Urstände (vazam) 120. Valkyrie 203. Ve, Vê-Freja 43. Vili 43. Vogelhochzeit 71. Vampyre 35. Walpurgis 141. 146. 180. Waszervogel 161. Weihnacht 42. Weihnachtsspiele 52. Werfeier 163. Werra 61. Werwölfe 35. Wetterfrau 195. -freitag 152. -herrn 193. Wind 25. Wihen-naht, winechten 42. Whitsunday 105. Wolfmaand 36, Wunsch 53. Wünschen 53. Wünschefrauen, ruten 53. 233. Würzweihe 207. Wütendes heer 25. Yuleclog 20. Zelten 17. 221. Zuckerseelen 220. Zwergsnetz 212. Zwölfnächte 48.

III. Seznam jiných indo-evropských výrazův.

Agni 19. Agonalia 34. Alaus 57. 122. Albus dies Jovis 110. An 119. Aphrodite 105. Arbor intrat 102. As. 119. Astrum, âstran 119. Attis 102. 114. Ausel 56. Ausena 56. Bacchanalia, Bakchos 79. Berta 239. Bibere diaboli in amorem 57. Blukkuvakars 20. 42. Brumalia 50. Calendeau, caligneau 20. 50. Cara cognatio 84. Carmentalia 72. Castellum 55. Ceres 27. 76. Cerealia 125. Cervula 63. Česnis 17. Danae 147.

Dangus 128. Datum 62. Debesylas 183. Deivaites, Deiváitis 163. Demeter 27. Diaboli festivitas 79. Dies ægyptiaci 64. Dies burarum 89. Dies sanguinis 102. Dionysos 79. Diptycha 128. Diven 120. Divi manes 219. Doge 152. Dungus 128. Europa 173. Falka 198. Faunalia 231. Ferealia 83. Feriæ rogationum 152. Festum herbarum 207. f. luminum 64. f. occursus 72. f. lucernæ 75. Florealia 146. Gêa 27. Giovedì grasso 79. Gradulinne žvake 73. Hecate 29. Hydreusis 67. Chalendal 50. Choreia s. Viti 175. Indras 175. Isidis navigium 92. Jeudi blanc 110. j. gras 79. Jonin-žolês 182. Jupiter 133. Juturna, juturnalia 72. Kalendæ, Kalêdos, Kalêda 46. 56. Karšti metis 200. Korê 173. Kucos 17. Kupôles 182. Lapkristis 3. Larentinal 27. Latona 160. Laúma, Laúmes, Laúmia 163. Laúmes justa 164. Lemuralia 141. Lykaios 35. Magna mater 102. 114. Magnus dies Jovis 110. Majus arbor 145. Mundus dies Mercurii 86. Marcipanes 140. Mars 90. Mater noctium 42. Nâra 171. Nebula, nubes 8. Nyola 28. Pabagtúvis 199. Pales 125. Palilia (flamma Palilis) Parilia 125. Pannychis 177. Parentalia 74. Perkunatete 199. Pravadaĵ 134. Proserpina 29, 76. Psychopompos 216. Pusžëmys 76. Raganos 178. Rasa 163. Rasos švęte 162. Rosa 163. Rubežus 208. Rugin-boba 197. Sanguen 102. 115. Saturnalia 34. Strenna 61. Šatria 178. Tar 119. Usil 56. Uzvaizdas 52. Va 86. Vajdelot 52. Vatra 43. 125. 186. Vêle 111. Velikos 119. Velnas 111. Venus 12. 105. Verbos 106. Verpeja 61. Vilku-mênesis 36. Viridis dies Jovis 110. Vóta 50. Zedkele 122. Zemenyle 57. Zeus 147. Žembarys 121. Žiemepatys 122. Žemynele 122. Žiémia a 121. Žiemieninkas 122. Žynes 178.

IV. Seznam jmen svatých, svętic a svátků křesťanských.

Adam a Eva 69. 236. Agatha 77. Akulina 192. Alexius 105. Anna 26. 202. Antipascha 119. Antonius opat 70. Avdotija 96. Barbora 18. 227. Bartoloměĵ

209. s. Bagio 77. Blagovijest 104. Blažej 76. 87. 133. Bonifacius 151. Boris a Glěb 205. Boží tělo 113. 173. Burghard 216. Carnisprivium 78. David 59. 76. Devítník 77. 86. Dimiter 138. Djurdev dan 186. Donat 84. Eliáš 10. 165. 174. 199. Eudokkyja 96. Erázím 101. Fabian a Šebastian 71. Filipp 146. Felix in pincis 70. Gertruda 26. 203. Hata 77. Havel 217. Heiltumfest 137. Ilija 10. 180. Incarnatio dom. 102. Isidor 151. Jakub a Filipp 146. Jakub 200. Jan 10. 165. Jan evang. 56. Jan křtít. 45. 56. 63. 174. 189. Jan světlý 193. Jiří 137. 165. Josef 87. 100. Jurjev deň 140. Juři 137. Kateřina 224. Kliment 83. Tři krále 64. Lampert 94. Lætare 98. Longin 97. Lucie 234. Maria 10. 76. 84. M. magna 102. p. Marie narození 138. na nebevzetí 207. očistování 73. zvěstování 102. 107. Markéta 195. Markus 140. Martin 47. 221. Máří Majdalena 179. Matěj 87. Matouš 213. Michal 18. 47. 58. 63. 214. Mikuláš 10. 58. 165. 229. Mladátek 58. Modest 174. Mokij 151. Čtyřcet mučedníků 107. dies mysteriorum 113. Nikasius 235. Nikyta 213. Ondřej 225. Pankrac 151. Pascha 119. Pašijový týden 108. Pavel 70. Pavla obrácení 71. Petr 47. 54. 165. 230. Petra stolování 83. Petr a Pavel 180. 193. Petrov dan 186. Petrový pust 93. Petr v okovách 83. Posvícení 217. Prokop 194. Quatuor tempora 63. Rochus 208. Řehoř 84. Sava 227. Secretorum dies 113. Septuagesima 86. Sergiev 213. Servac 151. Silvester 60. Soroka mučedníků 101. Spiridion 57. Suché dni 63. 108. Symphorian 83. Šimon a Juda 218. Štastný 70. Št. a Zbožný 209. Štěpán 46. Tichon 192. Timotheus 77. Tomáš 94. 236. sv. Trojice 158. 172. Urban 83. 151. Václav 18. 58. 213. Vavřinec 205. Vstoupení páně 151. Vít 174. Vlasij 77.

hlavních svátkův staro

Listopad

26
29

Zapusty u Rusů, *Filipovky*.

Svatocír. Ondřejia *Andřona*
τόνενιάς. *vedele* *one*
sonntag, *rinnesonntag*,

20

Narrenkirchweih, *geile mor*

21

Parentalia v Římě, konec

22

Ferealia, *cara cognatio*. -
lentzen, *Schürtag*, sch
da man den alten A

24

Bissextus. *Hrudný*, přest

25

Matěje, (*Valburgý*).

26

Quadragesima. *Invocavit*,
biála, *Dzjedova n.*
hallfeuer, la fête des

29

Quatuor tempora. *Suché*

Březen

1

Tripudia Saliorum v Římě

4

Dominica post focos. Re

5

Isidis navigium v Římě.

6

Jaril, či půst *Petrový* u

9

Crhy a Strachoty, apoštol

10

Čtyrycet mučedníků, cf.

11

Oculi. *Kýchavná n.* *gluch*

12

Řehoře. *Gregorianki*.

13

Prvního marta u Rusů.

Svátkové

PŘEHLED

hlavních svátků starořímských — církevních — slovanských a německých, ježto mají jakéhosi vztahu k vysvětlení svátečních obřadů Slovanův.

Uspořádal J. J. HANUŠ.

Číslo	Starořímský svátek / církevní svátek	Slovanský svátek	Německý svátek
15	Středopostí, středopůst, sv. Longina. — Mitterfasten.		
16	Gerazima gračevníka, (přilet vran).		
17	Gertrudy pauny.		
18	Laetare, dominica de rosa, rosata, de fontanis (ve Francouzsku). Družebná ned. či družbadnice. — Fröhliche sonntag, ding-sonntag.		
19	Očtab sv. Řehoře. Sv. Josefa, jarní slavnost.		
21	Soroky, 40 mučedníků u Rusů. Jarné rovnodenní, počátek jara, podletí.		
25	Dies sanguinis u Římanů. — Festum Mariae magnae, radix omnium festorum. Dies passionis, Judica. — Černá, smrtelná, smrtelná ned. Zvěstování p. M. Vtělení Krista p. — Frentag der elbin, beklidin, bekleibung, claybentag, cleibeltag, bebundelsetag.		
27	Konec jesti magnae Matris u Římanů (22—27. března). Dies lavationis.		
29	Alexej teplý u Rusů. — Allehsentag.		
Duben			
1	Svátek Venušin u Římanů. — Majalis dies, palmarum, floridum, pascha forum, (páques fleuris). — Květnice, květná ned. na květy. — Sommer-sonntag, blumentag, grüne sonntag.		
3	Blauer dienstag.		
4	Sazonetná středa. Char- weisze- hohe- grosze- krumbe mitwoche.		
5	Albus dies Jovis. — Zelený čtvrtek, velký čtvrtek. Donnerstag der gute, grüne.		
6	Dies absolutiois. — Velký pátek, čichy p. strastnaja pjatnica. — Čarfríttag, rüsttag, goodfriday.		
7	Sabbatum sanctum, magnum, luminum, benedictio cerei paschalis. — Bílá, velká, svatá sobota, kerstnica. Kar-samstag.		
8	Festivitas festivitatum, Pascha. — Velikonoce, hod slavný. Jastry, Jutro-vnička. Vazam. (Matreua zmražčovice u Rusů 27—3). — Astertag (v Rakousku), Ostersonnt, Urstände.		
9	Velikonočný, kúpaci pond. drhý červený svátek, oblevačka, dyngus, hahušky		
10	Velikonočný, šibací úterok, smáguš (slavník v Praze).		
11	Fidlovačka v Praze.		
13	Tiburcia.		
15	Conductus paschae, dom. in albis. — Bílá ueděle, provodná, průvod, převodná. — Weiszer sonntag, bohnenonntag.		
16	Družičalo, pobušení pondělí.		
17	Theodor teploj u Rusů 6—4.		
20	Festum ostensionis reliquiarum. — Svatost, den svatosti. — Heylthumbfest.		
21	Palilia u Římanů.		
22	Drhý ned. po velikonočích.		
23	Svatvečer sv. Jiří. St. Jürgen (dle starších kalend.) — Vojtěcha.		
24	Jiří (dle novějších kalend.)		
25	Marka. — Cruces nigrae, křížové procesí. — Cruzegang der erste o. mehreste.		
Svátky letního slunobratu.			
28	Florealia v Římě, začátek.		
30	Svatvečer majový. Noc Filippa-Jakubská. — Walpurgisnacht, hexensabat.		
Mai			
1	Filippa a Jakuba. Walpurgis. První maj. — Mayentag, Hexentag.		
3	Konec Floreali v Římě.		
4	Floriana.		
5	Gotharda. Georgia či Egorja jarního u Rusů. Djurdjev dan u Srbů 25—4.		
6	Joannis ante portam. — Jau v oleji. — Hänsel vorm thor.		
8	Stanislava. Lenuralia.		
12	Penitencia Rogate. Křížová neděle. — Jeremiáš zapřijalnik, zaprašnik.		
13	Servacia Rogate. Křížová neděle. — Boris, slavčí den u Rusů 2—5		
14	Bonifacia Křížové dni. — Krenz- oder gang-tage, bitt-tage, bet-fahrten.		
15			
16			
17	Vstoupení Páue. — Irena rozsádnice u Rusů 5—5.		
18	Job hránsnik u Rusů 6—5 — Wetterfreitag.		
21	Králova neděle, sv. Kuma, křtení kukaček. — aller Chindleinstag.		
20	Nikola jarní u Rusů 9—5.		
23	Mokija u Rusů 11—5.		
25	Lrbana Lukeria, komárnice 13—5.		
26	Svatvečer letnic. Isidora u Rusů 14—5. Ifungstabend.		
27	Pentecoste. Svatoděsný hod. Duchův den u Malorusi, Semik u Rusů 15—5.		
28	Letničné suché dni.		
30	Čtvrtek letniční. Vejíkanoc Rusalek.		
31			
Červen			
3	Trojice. Rozhary u Rusiň. Helena, dlouhé lny u Rusů 21—5.		
5	Bonifacia. Leoncius okurčovník u Rusů 23—5.		
7	Čtvrtek. Božího těla. Fronleichnamstag.		
8	Medarda.		
10	Theodosia kolosjanica. Začátek postu Petrova u Rusů.		
11	sv. Petra a Pavla u Rusů.		
15	Vita (jindy 26—4, 13—6).		
16	Justina a Anrea. Gilden männerstag.		
23	Svatvečer svatojanský. Solstitium aestivale. Middelssonmer, mitsommer-nacht, sunnewendenabend, sunbenfester, sonnstege, sungichten. — Vajanvo, sobotki, kupalo.		
24	Jana křtitele narození. Sunbentag. Petr kapustník u Rusů 12—6.		
25	Elogia. Akulina pohanková č. grečisnica.		
26	Dies Rogationum. Búr-Jana. (Jana Burjana, Jana a Pavla). Wetterherrn.		
28	Svatvečer Petru, Tichona u Rusů 16—6.		
29	Petra a Pavla (dříve všech apoštolů) Peterstag nach sunbenten — Ogněna Maria u Srbů 17—6.		
Červenec			
1	Očtab sv. Jana Křtitele.		
2	Navštívení p. M. Unser fröwen zu snngicht.		
4	Martini aestivalis, calidi. Prokopa, Eliše (n protestantů).		
5	Agrippina kupalnice u Rusů 23—6.		
6	Očtab sv. Petra a Pavla. Der apostel achtet. — Jan kupalo u Rusů 24—6.		
8	Kyliana. Grooter meytag.		
9	Nicolai aestimalis. Konec postu Petrova u Rusů.		
11	Petrov dan u Srbů.		
12	Svatvečer sv. Markěty. Margaretenabend.		
13	Markěty (druhdy 17—7) — Gretentag. Wetterfrau, Obžinky.		
20	Eliše.		
22	Máří Magdaleny (jindy 1—4).		
24	Svatvečer sv. Jakuba. Počátek psích dní.		
25	Jakuba staršího. — Jacobstag im schnitt, in der erne. Donnerkind.		
26	Anny.		
29	Marty.		
Řpen			
1	Petra v okovách. — Peters des kräuterstag. — Krautweiche. Petri kettenfeier.		
3	Stephanstag im schnitt, in der erne.		
Svátky podzimního rovnodenní.			
5	Marie sněžné. Unser Fruen sneevall. Maria-schnee. Boris a Glěb podzimní u Rusů 24—7.		
6	Proměnění, zjevení Krista p.		
9	Svatvečer sv. Vavřince.		
10	Vavřince. Strom, thränen des h. Laurencis.		
11	Tiburcia.		
15	Pulsatio, festum dormitionis, dies magnae domine. Marii veliká, kořená. Panna zielna. Groszfrauentag, frauentag der erste in der ern, unsere lieb Frau im grünen. Krutoyge. (cf. 1—8). Würzweiche, wurtzelweiche.		
16	Rocha.		
18	Spas u Rusů 6—8.		
20	Štěpána krále (těž 15—8 2—9 místy a časem.)		
24	Konec psích dní. Bartoloměje. Mundus patet u Římanů.		
27	Rufa.		
29	Stěti sv. Jana.		
30	Felix et Adactus. Šťastný a Zbožný. Seld und Merer.		
Září			
1	Aegidii, sv. Jiří. Giligentag. Vronen-tag.		
7	Natalie ovcjanica u Rusů. 26—8. Svatvečer p. M. Unser Frauenabend.		
8	Mariae junioris. Semenné Marie. Marienitag der jüngere, Kleinfrauentag. frauentag der letzten, zum haberschnitt, der reichen zu herbst.		
9	Jméno Marie.		
16	Ludmily.		
19	Suché dni.		
20	Svatvečer Matouše.		
21	Matouše. Matheustag des zwelfpoten.		
22	Rovnodenní podzimní. Babí léto (u Rusů 1—8—9).		
27	Kosmy a Damiana. Nikyty, réporéz, guse-polet u Rusů 15—9.		
28	Václava Wenzlaw-tag. Svatvečer Michala.		
29	Michala. Michelstag zu dem licht.		
30	Dominica post „Michaelis“ proxima pro defunctis.		
Říjen			
4	Františka.		
6	Guldein samstago (3—4) nach Michael.		
7	Sergieva u Rusů 25—9.		
9	Diviše (Dionysia).		
11	Burkharda. Dívky počínají chodit na přástky.		
13	Pokrov bogorodicy (první mraziky) u Rusů 1—10.		
16	Havla. Gallentag.		
18	Lukáše. Luchsen-Luchen-tag.		
20	Ursulae cum sociabus. Voršily, 11 tisíc devic. Aindleff tusend maydetag.		
21	Posvicení. Hody (na Moravě), Kermes (v Slezsku).		
27	Svatvečer Šimona.		
28	Šimona a Judy.		
30	Svetoga Luky u Rusů 18—19.		
Listopad			
1	Všech svatých, první 12—5. Aller Gotz-heiligentag. Svatvečer dušiček.		
2	Dušiček — Seel-gedäch, Sel-tag		
3	Hnberta — Hubertusfest, jagdfest.		
10	Martina papeže. Svatvečer Martina biskupa. Mertensnacht, Pulsatio camparum tempore nocturnorum conviviorum, Gansläuten.		
11	Martini frigidii, autumnalis, hiemalis, Auserina festivitas. Martina biskupa. Strydži den u Slované. — Kalte Kirbey.		
18	Očtab sv. Martina. Alžběty. IIsbettentag.		
21	Obětování Marie. Matreua zimná u Rusů 11.		
23	Klimenta.		
25	Kateřiny.		
26	Filippa u Rusů. 14—11 Filipovki.		
Následují přípravné lody vnočné.			

Svazek třetí a čtvrtý: *Chemie všeobecná. I. O nekovech.* Sepsal *Jan Staněk.* S 51 vyobrazeními.
Cena: nevázané 68, v tuhé vazbě 76 nov. kr.

Svazek pátý: *Návod ku kreslení přímočár-
ných obrazců v průmyslových.* Sestavil a mno-
hými cvičeními opatřil *Petr Mužák.* S 10 tabulkami a
několika dřevotisky. Cena: Nevázané 84, v tuhé vazbě
92 nov. kr.

Svazek šestý: *Měřictví a rejsování. Část
první: Rejsování měřických tvarů v ploše a
měření v jednom rozměru.* Sepsal *František Šanda.*
Se 109 vyobrazeními v dřevotisku a pěti tabulkami s
49 vyobrazeními v kamenotisku. Cena: Nevázané 72,
v tuhé vazbě 80 nov. kr.

Svazek sedmý: *Chemie všeobecná. II. O ko-
vech.* Sepsal *Jan Staněk.* S 44 vyobrazeními. Cena:
Nevázané 72, v tuhé vazbě 80 nov. kr.

Rolník nového věku. Knihy naučné a promyslné pro
hospodáře, kterýmž záleží na tom, aby na živnostech
rolnických většího užítku se získalo a povolání rolnické
povzneslo se ku ctihodné dokonalosti. Vydává *Karel
Jambl.* Sešit první: *Rozjímání o nynějším stavu našeho
rolnictví. Chmelářství a důležitost jeho v dobách nyněj-
ších.* S 15 vyobrazeními. Cena: 32 nov. kr.

„*Rolník nového věku*“ vychází od března 1860 v
dvouměsíčních lhůtách po sešitech pěti- až i
šestiarchových, ježto i jednotlivě dostati lze.

Sebrané spisy *Jos. Kaj. Tyla.* 55 sešitů šestiarchových
skvostného papíru a tisku po 35 nov. kr.
Ve 14 dílech skvostně v plátně vázány 23 zl. 50 nov. kr.
Úplných výtiskův této sbírky již jest jen malá zásoba
na skladě; kdo sobě tedy „*Sebrané spisy Tylovy*“ zao-
patřiti hodlá, račiž s objednáním jich si pospíšiti, dokud
ještě možná dílo to buď najednou celé aneb po jednotli-
vých svazcích v lhůtách odběratelům nejpohodlnějších
odebrati.

Slovník naučný. Redaktor: *Dr. Frant. Lad. Rieger.* Šest
dílů, každý okolo patnácti sešitů, ježto se v měsíčních
lhůtách vydávají. Cena každého sešitu čtyřarchového
pro odběratele, kteří až do ukončení prvního dílu se při-
hlásí, 36 nov. kr.

 Vydáváním druhého dílu nastane pro nové odběratele
krámská cena sešitu po 40 nov. kr.

Slovník latinsko-německo-český. Nové velmi laciné vydání.
Třicet dva archy — 507 stránek — v ceně 84 nov. kr.

Slovník řecko-německo-český. Nové velmi laciné vydání.
Čtyřicet osm archů — 770 stránek — v ceně
1 zl. 40 nov. kr.

Jsou to jediné slovníky, ježto mládeži naší co po-
můcka sloužiti mohou při překladech do řeči mateřské, a
při tom jest cena tak levná — správně tištěný arch
stojí jen 1½ kr. k. m. — že jistě každý studující bude
s to, tyto důležité příručné knihy sobě zjednatí.

Spisy výtečných Českých básníků novověkých. Tato sbírka, obsahující nejvýše v 36 sešitech veškeré spisy *Jaroslava Langer*a, *Karla Hynka Máchy* a *Františka Jaromíra Ruběše*, vychází v půlměsíčních lhůtách po sešitech šestiarchových v ceně 28 nov. kr.

Starožitnosti a Památky země České. Nákresy od *Josefa Hellicha* a *Viléma Kandlera*. Popisuje *F. B. Mikovec*. „Starožitností a Památek země České“ vychází každý pátý týden sešit, obsahující 3 ocelorytiny a 2 neb 2¹/₂, archu popsání velkého čtvercového formátu, úpravy velmi skvostné v barevné obálce. Každý sešit oddělení prvního, ježto koncem března 1860 dovršeno jest, stojí 56 nov. kr.

Valdštejn a jeho doba. Historicko-romantické obrazy. Dle *K. Herloše* (Herlosssohna) vzdělal *Dr. J. B. Pichl*.

Dílo to záleží ze tří oddělení, jichžto každé úplný třisvazkový román obsahuje, totiž: *I. Valdštejnova první láska. II. Dcera Piccolominiho. III. Valdštejnova záhada*. Celé dílo obnášeti bude 18, nejvejš 20 sešitů, ježto od nového roku 1860 v měsíčních lhůtách se vydávají.

Každý sešit, nejméně *sedmiarchový*, stejného formátu a tisku jako posud v řeči České již vydané romány *Herlošovy*, stojí jen 40 nov. kr.

 Velectěné obecenstvo na venku, jež nemá knihkupectví po ruce, upozorňujeme na neobyčejnou výhodu Nabízíme se totiž každému, kdo sobě nejméně za tři zlaté knih, našim nákladem vydaných, u nás objedná a peníze frankované nám pošle, že mu objednané knihy též franko a kamkoli v mocnářství Rakouském zašleme, aniž bychom za poštovné zvláštní jaké náhrady požadovali. Doufáme, že výhoda taková zvláště všem v menších místech přebývajícím aneb jinak osamělým odběratelům se hodí a jí hojně užito bude.

 Kdo deset výtisků knihy našim nákladem vydané v našem knihoskladu odebere aneb objedná, dostane jedenáctý výtisk co nádavek zdarma.

Knihkupectví **Kober & Markgraf** v Praze.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 039949919